Львівський державний університет внутрішніх справ
Інститут права

# ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Збірник
матеріалів V Всеукраїнської
науково-практичної конференції

***10 грудня 2021 року***

Львів

УДК 34(477)(063)
Т 33

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного
університету внутрішніх справ
*(протокол від 15 грудня 2021 року № 5)*

За загальною редакцією
**Івана Красницького**,
кандидата юридичних наук, професора,
директора Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

Т 33 **ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ** ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 404 с.

У збірнику подано тези доповідей, які оприлюднені на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 10 грудня 2021 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читацького загалу.

The collection contains abstracts of reports published at the V All-Ukrainian scientific-practical conference «Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine», which took place at the Lviv State University of Internal Affairs on December 10, 2021.

Theoretical and practical problems of the current state of development of the legal system of Ukraine, as well as some of its elements are analyzed.

For scientific and scientific-pedagogical workers of higher education and research institutions, applicants for higher education, practical workers and the general public.

*Опубліковано в авторській редакції.*

**УДК 34(477)(063)**

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

# ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: ПІДСУМКИ 2021-го

Вже п'ятий рік поспіль у Львівському державному університеті внутрішніх справ проводиться науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні».

З цей час вона змінила формат від регіональної до всеукраїнської та стала своєрідним підведенням підсумків і наукової оцінки подій у національній правовій системі за рік, що минає, висвітленням найбільш істотних проблем правового регулювання, окресленням перспектив розвитку системи права України надалі.

Цей рік був багатим на важливі події у правовому полі нашої держави у всіх без винятку сферах життєдіяльності країни.

Багато чого не вдалося вирішити. Найперше необхідно відзначити, що на жаль, не можна вважати розв'язаною конституційну кризу в Україні, яка триває ще з 27 жовтня 2020 року, коли Конституційний Суд України визнав неконституційною ст. 366-1 Кримінального кодексу про покарання за недостовірне декларування та низку положень чинного Закону України «Про запобігання корупції».

На жаль, доводиться констатувати, що в Україні присутня суттєва відірваність основоположних конституційних цінностей і принципів від соціальної дійсності. Це підтверджує низький рівень конституційної культури, системна неповноцінність механізмів забезпечення верховенства права, наявність деформованої, внутрішньо суперечливої правової системи, відсутність єдиного системного розуміння соціальних орієнтирів суспільного розвитку.

Стан сучасного українського соціуму і політичного процесу в Україні об'єктивно потребує вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин. Ці зміни мають сприяти досягненню визначеної у чинній Конституції України

мети, пов'язаної, зокрема, з прагненням розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, а також із необхідністю забезпечення наступництва у національному конституціоналізмі.

Не можна оминути увагою також той факт, що в Україні за рік, що минає, так і не подолана криза в судовій системі, її перезавантаження так і не відбулося.

Не запрацювало Бюро економічної безпеки тощо.

Натомість є низка досягнень у всіх сферах правового регулювання.

Найбільше суттєвих змін і трансформацій відбулося у цивільно- та господарсько-правовому регулюванні. Серед них, насамперед, слід відзначити зміни законодавства, що стосуються регулювання ринку землі. Йдеться про набрання чинності 1 липня 2021 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який визначає правові засади обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення на основі ринкових механізмів переходу прав на земельні ділянки, що, за твердженням законодавців, сприятиме розвитку аграрної галузі України, підвищенню вартості сільськогосподарських угідь, залученню інвестицій у сільське господарство України. Крім цього, 4 листопада 2021 року прийнято Закон України «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві», метою якого є створення умов для стабільного функціонування сільського господарства, підтримки малих та середніх суб'єктів підприємництва, включно з фермерськими господарствами, шляхом часткового гарантування виконання ними зобов'язань перед фінансовими установами за кредитними договорами.

Доречно згадати також Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» в оновленій редакції (стара назва – «Про цінні папери та фондовий ринок»), передумовами появи якого є необхідність подальшого розвитку економіки країни і положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо необхідності узгодження українського законодавства з нормами ЄС у сфері фінансових послуг, діяльності компаній та корпоративного управління. Цей законодавчий акт створив нормативні передумови

для повноцінного функціонування та подальшого розвитку ринків капіталу в Україні, які протягом досить тривалого часу потребували належного правового оформлення.

Оновлення відносин відбулося й у сфері страхування. 18 листопада 2021 року ухвалено Закон України «Про страхування». Хоча його норми здебільшого будуть введенні в дію через два роки після набуття ним чинності, щоб надати можливість учасникам страхового ринку використати зазначений період на приведення своєї діяльності у відповідність до нових вимог.

З метою впорядкування та підвищення ефективності орендних відносин 2 листопада 2021 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо використання майна ліквідованих комунальних закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості». Законом оновлено регулювання використання майна ліквідованих комунальних закладів освіти у сільській місцевості, зокрема майна санаторних шкіл та спеціальних закладів загальної середньої освіти; встановлено обов'язковість громадського обговорення питань про використання майна та земельних ділянок ліквідованих державних, комунальних закладів у сільській місцевості; розширено перелік сфер суспільного життя щодо використання майна, у тому числі земельних ділянок ліквідованих державних, комунальних закладів загальної середньої освіти, зокрема, надання послуг у сфері спорту.

У поточному році здійснено першу з 2004 року ґрунтовну модифікацію основного закону у сфері регулювання ринку фінансового лізингу, яка покликана гармонізувати законодавство у цьому напрямку та виключити прогалини і різночитання: прийнято Закон України «Про фінансовий лізинг».

Із прийняттям 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію», який направлено на підпис Президентові України, створено законодавче підґрунтя для успішного розвитку медіації як однієї з альтернативних позасудових процедур врегулювання конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), за участю медіатора як незалежної та неупередженої особи.

Реформування законодавства торкнулося й медичної сфери. Перший рік боротьби з пандемією COVID-19 виявив системну проблему, яка стосується стаціонарного лікування пацієнтів з коронавірусною хворобою COVID-19, викликаною вірусом SARS-CoV-2, а саме – кисневе забезпечення відповідних закладів охорони здоров'я. Відтак, 01 липня 2021 року прийнято Закон України «Про внесення змін до розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» метою якого є покриття критичної потреби опорних медичних закладів у незалежних джерелах кисню – кисневих станціях.

Щоби створити сприятливі умови для ведення інноваційного бізнесу, розбудувати цифрову інфраструктуру, залучити інвестиції, а також талановитих спеціалістів в Україні запроваджується функціонування правового режиму «Дія Сіті». Організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму «Дія Сіті» визначає прийнятий 15 липня 2021 року Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні».

18 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила в цілому законопроект № 2110 «Про публічні електронні реєстри» Його прийняття створить законодавчі засади запровадження єдиної інтероперабельної системи публічних електронних реєстрів, визначення уніфікованої інституційної структури їх функціонування, єдиних вимог до їх створення, ведення, взаємодії, адміністрування, модернізації, реорганізації та ліквідації, а також до створення реєстрової інформації та її використання в інших інформаційних системах, при здійсненні дозвільної та іншої управлінської діяльності, наданні адміністративних послуг; сприятиме спрощенню та дебюрократизації процесів публічного управління, захисту прав фізичних й юридичних осіб, задоволення інформаційних потреб громадянського суспільства.

Найбільш значимою та обговорюваною подією у кримінально-правовій сфері є пропозиція робочої групи з питань реформування кримінального права проєкту Кримінального кодексу України, який містить цілком нові підходи

щодо визначення кримінально-правової протиправності та караності суспільно-небезпечних діянь.

Чинний КК України також піддавався змінам, зокрема у частині: відповідальності за декларування недостовірної інформації; відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку; щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету; імплементації положень деяких міжнародних угод і директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу; посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин тощо.

У сфері кримінального процесу 2021 рік (на відміну від попереднього року, який характеризувався підготовкою до провадження та впровадженням кримінальних проступків), істотних інституційних змін не було, проте набули чинності і були прийняті норми, спрямовані на забезпечення ефективності виконання завдань кримінального провадження. Йдеться про вкрай необхідні зміни до КПК України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування, з огляду на важливість таких проваджень та увагу суспільства до них. Було уточнено підстави такого провадження: стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук. Зважаючи на складнощі із викликом осіб, які переховуються, було внесено зміни щодо правил виклику такої особи та наслідків її неявки. Передбачено також, що при обранні запобіжного заходу

у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, розмір застави не визначається; у разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук, строк дії такої ухвали не зазначається. Є низка інших змін і доповнень стосовно спеціального досудового розслідування та судового розгляду.

Важливі зміни були внесені до КПК України у контексті державної політики щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, імплементації Ланцаротської конвенції: зокрема, передбачено, що кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснене невідкладно і розглянуто в суді першочергово, що є надважливим для захисту жертв та невідворотності відповідальності.

Очевидно, що перелік змін у законодавстві, що мали місце у 2021 році, можна продовжувати, але і так зрозуміло, що науковцям є що оцінювати. Безперечно, що кожний новий нормативний акт має і позитивні моменти, і недоліки. Тож саме їх виявлення і обговорення, на моє переконання, стане предметом сьогоднішнього засідання.

Я бажаю учасникам конференції плідної праці та результативної дискусії!

***Роман Благута,***
*ректор Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

# ПРАВА ЛЮДИНИ
# ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

**Анастасія Апетик,**
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЩОДО ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Цифрову епоху можна охарактеризувати як сукупність різноманітних технологічних рішень, таких як віртуальні середовища, цифрові послуги, інтелектуальні додатки, машинне навчання, системи на основі знань тощо, що визначають специфічні характеристики сучасної глобалізації світу, електронні комунікації, обмін інформацією, віртуалізація, тощо. Проте існує можливість у технологій цифрової ери порушити деякі основні принципи інформаційної безпеки та конфіденційності через нерегульований доступ до інформації та персональних даних, що зберігаються в різних вузлах глобальної мережі. З розвитком новітніх технологій, створенням штучного інтелекту та діджиталізації суспільства все частіше люди задаються питання щодо їхніх персональних даних.

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем [1]. Відповідно суб'єктами відносин, пов'язаних з персональними даними є:

1) суб'єкт персональних даних;
2) володілець персональних даних;
3) розпорядник персональних даних;
4) третя особа;

5) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений).

Бачимо що обробка персональних даних згідно чинного законодавства охоплює багато суб'єктів. Відповідно, для того щоб забезпечити захист персональних даних кожна держава впроваджує певні заходи, які пов'язані з обробкою персональних даних.

У 2016 році Європарламент прийняв General Data Protection Regulation (далі – GDPR) – регламент, який встановлює правила, що стосуються захисту фізичних осіб щодо обробки персональних даних, а також правила, що стосуються вільного руху персональних даних[2]. Він захищає основні права і свободи фізичних осіб і, зокрема, їх право на захист персональних даних. Відповідно до даного регламенту країни мають провести комплексну оцінку методів і засобів обробки персональних даних, що використовуються в компаніях даної країни, та привести їх у відповідність до нових правил GDPR.

Давайте розглянемо справи про порушення даного регламенту. Перший кейсом є Величезний штраф Amazon GDPR, оголошений у звіті про прибутки компанії за липень 2021 року, майже в 15 разів перевищує попередній рекорд [3]. Повні причини штрафу ще не підтверджені, але ми знаємо, що причина пов'язана зі згодою на використання файлів cookie. І це не перший випадок, коли Amazon карають через те, як вона збирає та передає особисті дані за допомогою файлів cookie. Наприкінці 2020 року Франція оштрафувала Amazon на 35 мільйонів євро через те, що технологічний гігант нібито не зміг отримати згоду на використання файлів cookie на своєму веб-сайті. Відповідно до цього Amazon для уникнення даних фінансових ризиків намагається привести свою діяльність у відповідність до GDPR.

Далі можна розглянути кейс Google, де стягнутий штраф у 2019 році та завершений після невдалої апеляції в березні 2020 року, був найбільшим за всю історію до серпня 2021 року. Справа стосувалась того, як Google надавала своїм користувачам сповіщення про конфіденційність і як компанія запитувала їхню згоду на персоналізовану рекламу та інші види обробки даних [4]. Незважаючи на заходи, вжиті Google (засоби документації та налаштування), виявлені порушення позбавляють користувачів істотних гарантій щодо операцій обробки, які можуть виявити важливі частини їхнього приватного життя, оскільки вони базуються на величезній кількості даних, широкому спектрі послуг. і майже необмежену кількість можливих комбінацій.

Обсяг цих операцій обробки, про які йде мова, передбачає, що користувачі можуть контролювати свої дані, а отже, достатньо інформувати їх і дозволяти їм надати дійсну згоду. Більше того, порушення є постійними порушеннями Регламенту, оскільки вони спостерігаються й досі як зазначає Комітет обмеженого доступу. Бачимо що з прийняттям GDPR все більше і більше компаній стали впроваджувати заходи зі збільшення захищеності обробки персональних даних.

Якщо говорити про успішні кейси, пов'язані з GDPR, то можна розглянути Рекомендації щодо захисту особистих даних в управлінні ІТ та ІТ-менеджменті інституцій ЄС. Мета цих рекомендацій є надання допомоги установам і органам ЄС («інституції ЄС») у розробці та впровадженні системи внутрішнього контролю для управління та управління їхніми ІТ-системами з метою забезпечення відповідності їхніх процесів і систем їхнім юридичним обов'язкам щодо обробки персональних даних протягом усього їхнього життєвого циклу. Відповідно дані рекомендації стосуються:

1) Правових основ захисту персональних даних;

2) Відповідальності у захисті даних;

3) Моніторингу безпеки;

4) Обміну даними;

5) Інші ключові показники, такі як операційний менеджмент та життєвий цикл даних[5].

Також новинкою в захисті даних згідно з Рекомендаціями є практика покращення нагляду за організацією згідно моделі, відомою як «Три лінії оборони» Ця модель також може використовується як довідник із захисту даних, щоб допомогти створити адекватну систему управління і посилити підзвітність в організації. Вона складається з 3 аспектів:

1. Операційне управління,

2. Функції управління ризиками з дотримання вимог,

3. Внутрішній аудит.

Щоб продемонструвати дотримання правил захисту даних та перевірити ефективність реалізованих заходів, оперативне керівництво визначає відповідні процеси як а також ролі та відповідальність та встановлює контрольну діяльність за відповідним процесів. Усі ці елементи належать до системи внутрішнього контролю в організації.

Якщо говорити про Україну, то таких рекомендацій в Україні немає. Відповідно до Закону України «Про захист персональних

даних» у сфері захисту персональних даних Уповноважений з прав людини має надавати рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних, роз'яснювати права і обов'язки відповідних осіб за зверненням суб'єктів персональних даних, володільців або розпорядників персональних даних, структурних підрозділів або відповідальних осіб з організації роботи із захисту персональних даних, інших осіб [1].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити наступні висновки:

1. Із запровадженням правил GDPR багато компаній та країн попали під ризик отримати великі штрафи через порушення політик оброки персональних даних в мережі Інтернет. Через це зараз варто зосередитись на розробку правил обробки персональних даних та їх закріплення у документах.

2. Так як в Україні досі немає рекомендацій щодо захисту персональних даних то варто було б взяти за основу General Data Protection Regulation (GDPR) та розробити для компаній та уряду ряд рекомендацій щоб забезпечити безпеку обробки персональних даних в мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

2. General Data Protection Regulation: Regulation May 25th, 2018. URL: https://gdpr-info.eu/

3. Why Amazon's £636m GDPR fine really matters. URL: https://www.wired.co.uk/article/amazon-gdpr-fine

4. The CNIL's restricted committee imposes a financial penalty of 50 Million euros against GOOGLE LLC. URL: https://www.cnil.fr/en/cnils-restricted-committee-imposes-financial-penalty-50-million-euros-against-google-llc

5. Guidelines on the protection of personal data in IT governance and IT management of EU institutions. URL: https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/it_governance_management_en.pdf

**Марія Баран,**
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Новітні політичні, соціальні, економічні і глобалізаційні процеси, що відбуваються у світовій економіці та в українському середовищі, зокрема, вимагають вироблення та запровадження інноваційних стратегій на ринки цифровізації та інформатизації суспільства, а також створення сприятливих умов переходу держави до інформаційного простору [1, с. 164].

Тенденція активного впровадження інформаційних технологій в усі сфери життя та діяльності людини, поряд із позитивними завоюваннями, зумовила виникнення принципово нового виду прав – інформаційних, які стали самостійним об'єктом правової охорони. Що стосується сфери інформаційних відносин, коли інформаційний простір переростає у комп'ютеризоване суспільство, занепад морально-етичних засад є чинником, що посилює загальний процес криміналізації суспільних відносин.

Професійна етико-моральна свідомість сприяє формуванню позитивної життєвої установки, зміні ставлення до таких соціально значущих чинників, як комп'ютеризація і інформатизація життєдіяльності людини та суспільства.

Цифрова доба створила нові виклики. Як результат, стала доступна правова інформація всіх рівнів, у тому числі, необхідна для застосування права.

Доступність інформації проявляється у відкритості інформації про діяльність державних і місцевих органів у вигляді розміщення в мережі Інтернет. Доступною стала інформація про діяльність виборчих комісій і організацію виборів. Інформаційні технології міцно увійшли до виборчого процесу, поступово стають сучасним проявом нових гарантій дотримання виборчих прав громадян.

Реалізація програми «Електронний уряд» призвела до широкого використання персональних даних громадян, що підвищило

якість послуг, які надаються громадянам в електронному вигляді, але й створило реальну загрозу для реалізації права на недоторканність приватного життя.

З'явився новий термін «бункерний ефект», що означає невиправдане накопичення інформації державними установами, яка безсистемно складується, згодом застаріває, захаращуючи інформаційні потужності. У таких сховищах накопичується приватна інформація про приватне життя, листування, що породжує проблему захисту прав людини на недоторканність та конфіденційність особистої та сімейної інформації в оф-лайн і он-лайн середовищі.

Цифрове спостереження у громадських місцях забезпечує охорону та безпеку, протидіючи випадковим чи навмисним загрозам, таким як злочинні дії. Але водночас воно загрожує незалежності, анонімності та довірі, які становлять основу демократичного суспільства. Нові технології, що дозволяють відстежувати місцезнаходження людей за допомогою систем радіочастотної ідентифікації, непередбачувані щодо можливих небезпек і переваг.

Інформаційні технології створюють нові можливості у вигляді реалізації прав громадян на участь в управлінні державою, зокрема через участь у громадянських ініціативах у соціальних мережах, розвиток електронної демократії та громадських ініціатив, у тому числі правозахисних.

Інформаційні технології якісно змінили освітній процес, розширивши право на здобуття освіти за допомогою доступу до зовнішніх джерел інформації, мультимедійних освітніх технологій.

Реальною загрозою стає загроза розшарування населення не лише за рівнем доходів, але й доступом до інформаційних технологій. Право підростаючого покоління на виховання у морально чистому соціальному середовищі порушується за допомогою негативного впливу існуючого інформаційного потоку, який здатний завдати шкоди їхньому моральному та психічному здоров'ю. Все більш виразною стає загроза розмивання за рахунок застосування нових комунікаційних технологій таких фундаментальних загальнолюдських цінностей, як плюралізм, культурне та мовне розмаїття та недискримінаційний доступ до різних засобів спілкування.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває безпека громадян у мережі Інтернет. Наприклад, поширення у соціальних мережах груп, які схиляють неповнолітніх до скоєння самогубств.

Стратегія інформаційної безпеки України до 2025 року вказує на зміну значення електронної інформації в житті особи, суспільства та держави [2]. У зв'язку з чим нові інформаційно-телекомунікаційні технології стали використовуватися в злочинних цілях. Важливою проблемою стає проблема професійної етики у сфері інформаційних технологій.

Інформаційна безпека – це стан захищеності національних інтересів, життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави на збалансованій основі в інформаційній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Говорячи про безпеку особи в інформаційному просторі, необхідно виділити такий інтерес, як дотримання інформаційної рівності та ліквідація існуючої цифрової дискримінації.

Потребує глибокого осмислення інформаційна теорія демократії та питання ефективності заснування електронної демократії. Значним проривом у забезпеченні інформаційних прав громадян стали поправки до Конституції Греції, котрі вперше на конституційному рівні закріпили право особи на участь в інформаційному суспільстві. Права на участь особи в інформаційному суспільстві кореспондує обов'язок держави вдаватися до позитивних дій для забезпечення рівного для всіх доступу до інформаційного суспільства.

У зв'язку з тенденцією закріплення інформаційних прав як одного з конституційного права людини та громадянина, що має місце, виникає питання про їх дотримання. Захищеність прав особи у процесі застосування технічних засобів, які використовуються для перехоплення, обробки і аналізу інформації, використання яких, з одного боку, значно спрощує процес перехоплення інформації, а з іншого – вимагає законодавчого закріплення форм відповідальності за зловживаннями.

Використання технічних засобів як допоміжних інструментів під час розслідування та розкриття злочинів багато в чому сприяє отриманню достовірних доказів. У зв'язку з цим у перспективі законодавство вимагатиме суттєвого реформування з урахуванням можливості застосування технічних засобів основних засобів протоколювання слідчих дій і засобів фіксації доказів.

Принцип правової захищеності людини та громадянина має лягти в основу вирішення проблеми «людина та електронна держава» та забезпечення реалізації інформаційних прав.

Ефект від використання інформаційних технологій у кримінальних цілях посилюється за допомогою порушення

інформаційних прав людини та громадянина, що потребує коригування законотворчої та правозастосовної практики. Концентрація соціально значущої, зокрема конфіденційної, інформації, прагнення держави реалізувати програму формування системи електронного державного управління та віртуальне співтовариство громадян, що активно формується, висувають вищі вимоги до проблеми інформаційної безпеки. Це відображено у Стратегії кібербезпеки України [3].

Забезпечення інформаційної безпеки особи в таких умовах має ґрунтуватися на реалізації конкретних заходів щодо формування етики електронної держави, дотримання якої суб'єктами інформаційного обміну є обов'язковим, що дозволить досягти балансу інтересів особи, інтересів суспільства та інтересів інформаційної держави.

Зазначені питання не вичерпують проблемного поля інформаційної етики та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Проблема інформаційної етики, пов'язана з цифровою нерівністю, не є проблемою технічного доступу до Інтернету, а проблемою відкритого інформаційного суспільства, в якому свобода та безпека визначаються впливом цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Панасюк В. М. Інформатизація та цифровізація: тенденції та напрями розвитку в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. № 1. С. 160–165.

2. Уряд ухвалив Стратегію інформаційної безпеки України до 2025 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-strategiyu-informacijnoyi-bezpeki-do-2025-roku

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text

**Вікторія Бондаренко,**
доцентка кафедри іноземних мов
та культури фахового мовлення факультету № 2 ІПФПНП,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# СПЕЦИФІКА СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У зв'язку з прагненням України до демократії та правової держави посилюється роль нових дисциплін, пов'язаних із правовими засадами. Зростає нині роль суду та судочинства, інституту присяжних засідателів. Чимало справ стали розглядатися в правовому аспекті з урахуванням різних обставин, зокрема і криміналістичної лінгвістики.

Юридична лінгвістика повинна відповідати таким якостям: бути грамотною, релевантною, інформативною, змістовною, зрозумілою, доступною для сприйняття, об'єктивною, точною, емоційно виваженою. Юридична лінгвістика потребує вміння створення багатьох видів документів, без яких неможливе нормальне функціонування фізичних і юридичних осіб. Помилки у складанні документів можуть спричинити непередбачувані наслідки.

Існує думка, що основним завданням юридичної лінгвістики є виключно судові експертизи або ідентифікація особистості за її мовними особливостями. Але було б помилково думати, що коло цих експертиз цим обмежується. Майже всі спірні питання, пов'язані з мовою, можуть бути предметом розгляду лінгвіста-експерта.

Юридична лінгвістика як розділ науки про мову у широкому розумінні має на меті вивчення тексту, у вузькому – складання лінгвістичних експертиз. Це мова, яка функціонує у сферах законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, юридичної документації, правничої науки й освіти, правової інформації та правової публіцистики. Вона визначає функції та специфіку мови права, її основні різновиди і жанри, систему правил створення та інтерпретації правових текстів. Юридична лінгвістика є відносно новою галуззю мовознавства. Особливістю цієї дисципліни є те, що вона має міждисциплінарний характер, тому що поєднує мову та право [1].

Вивчення курсу «Криміналістична лінгвістика» передбачає використання дисциплін, дотичних до даної дисципліни, правознавства, соціології, антропології, політології, культурології,

психології та філософії. Навчання проведення судових лінгвістичних експертиз займає основне місце у підготовці експерта-лінгвіста. Основи знань з юридичної лінгвістики повинні мати практичні правоохоронці. Наразі можна почути пропозиції від мовознавців і юристів щодо доцільності мовної дисципліни «Юридична лінгвістика». Перед юридичною лінгвістикою стоїть багато проблем, вирішення яких є невідкладним. Потрібно створити спеціальні комплекси – лінгвістичні та юридичні – на державному рівні. Тобто провести лінгвістичну реформу у сфері права, щоб мова юриспруденції була зрозумілою всім громадянам України та відповідала вимогам часу, європейським мовним стандартам у сфері юриспруденції.

Поліцейські протоколи, слідчі справи, звинувачувальні висновки містять помилки, двозначності, які створюють юридичні казуси. У законах мало уваги приділяється правовій стороні мови. Серед головних шляхів формування сучасної термінології права розглядаємо термінологізування успадкованої лексики. Спостерігаємо звуження, конкретизацію семантики термінів, її віддалення від загальномовного значення. На формування спеціального значення вказують семантичні маркери як понятєві координати правових явищ (суб'єкти дії, характер правових відношень та ін.) [2].

Правова регламентація використання мови сприяла усуненню конфліктів.

Відрадним фактом взаємодії є співпраця правоохоронних органів з лінгвістами-експертами щодо документальних та інформаційних суперечок. Лінгвісти-експерти проводять численні висновки та судові експертизи, надають консультації правознавцям з різноманітних мовних питань.

Для юриста дуже важливим є правильне застосування всіх комунікативних якостей мови (точність, багатство, логічність, доречність, правильність, чистота, зрозумілість і виразність), оскільки ця професія має широку мовну основу. Ці чинники пов'язані з мовною нормою та правилами слововживання. Дотримання всіх комунікативних аспектів промови сприятиме успішній роботі правоохоронця. Саме на ці чинники мови звертають увагу більшість підручників «Українська мова і культура мови» та «Українська мова за професійним спілкуванням».

Знання української мови для правоохоронця представляє особливу значущість: він повинен проводити допити, переговори з колегами, начальством, вести ділове листування з різними

юридичними організаціями, спілкуватися з населенням, складати численні документи, допомагати громадянам у їх написанні. Правоохоронцям доводиться виступати у суді у різних ролях: захисника, судді, державного обвинувача, свідка. Тому комунікативні якості промови мають значення у діяльності юриста.

Як показують спостереження, неправильна вимова, низька грамотність, стилістичні помилки – всі ці мовні недоліки шкодять комунікативним якостям мови. Часто юристи не тільки не вміють правильно поставити питання перед експертом-лінгвістом, а й не знають елементарних мовних термінів, допускають стилістичні, орфографічні та пунктуаційні помилки. Юристи погано ознайомлені із лінгвістичними елементами субкультури кримінального світу.

Мовники під час проведення судових лінгвістичних експертиз недостатньо розуміють значущості дослідження для юристів, не знають термінів юриспруденції. Отже, з цього випливає логічний висновок: потрібен єдиний центр, який координував би дії лінгвістів і юристів у галузі юриспруденції.

Перед юридичною лінгвістикою стоїть низка важливих проблем, які потрібно вирішити найближчим часом. Необхідно уточнити її місце у системі мовознавства та криміналістики; окреслити коло наукових і навчальних дисциплін, пов'язаних з криміналістичною лінгвістикою; визначити рівень корисності під час вирішення конкретних завдань, зокрема, для реформи суду; виробити критерії лінгвістичної безпеки у засобах масової інформації; уточнити особливості негативної інформації у засобах масової інформації; описати досвід судових лінгвістичних експертиз, пов'язаних з економічними питаннями (уточнення значення товарного знака, порушення законів про рекламу та ін.); розробити основи лінгвістичних експертиз, пов'язаних із документами; дослідити особливості мовної експертизи; проаналізувати ступінь впливу елементів кримінальної субкультури на законослухняне суспільство.

Юридична лінгвістика має зв'язок безпосередньо з офіційно-діловим стилем. Навчальна дисципліна «Українська мова у діловій документації» як система знань та навичок, як одна із складових частин юридичної лінгвістики, забезпечує ефективне спілкування між колегами та партнерами по роботі, керівним складом, організаціями і окремими особами. В основі викладання акцент доцільно зробити на уніфікацію, стандартизацію, визначеність термінології, логічність, забезпечення засвоєння різних видів

тексту документів. До промови юриста пред'являються підвищені вимоги з погляду грамотності, змістовності, логічності, доречності та комунікативної доцільності, естетики висловлювання.

Список використаних джерел

1. ХодаковськаО.О.Юридичналінгвістика:особливостірозвиткутафункціонування. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7642/1/Khodakovska_149-150.pdf

2. Ус Г. Г. Українська термінологія сімейного права: ґенеза і структурно-системна організація : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Харків, 2019. 20 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/05/aref_Us.pdf

**Надія Бортник,**
професорка кафедри адміністративного
та конституційного права,
докторка юридичних наук, професорка
*(Національний університет
кораблебудування державний)*

## СУЧАСНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до Конституції України обов'язком держави є визнання, дотримання та захист прав та свобод людини та громадянина. Це положення зобов'язує державу проводити таку політику, яка враховує інтереси більшості населення. Затвердження Національної стратегії у сфері прав людини зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері [1].

Політика – це один із факторів, що впливають на реалізацію нормативно-правових актів і, відповідно, права і свободи людини і громадянина. У силу пріоритету політики над правом вона визначає акценти в реалізації нормативних актів у галузі захисту прав людини.

Політика держави у цій сфері є мало ефективною незважаючи на запевнення органів державної влади щодо вирішення проблем, створення гідних умов життя та можливості захисту порушених прав і свобод. Необхідно відзначити, що політика держави

спрямована не на вирішення проблем. Підсумком такої політики є бюрократизація життя, що призводить до занепаду. Вирішення будь-якої проблеми торкається прав і свобод, що дозволяє виявити взаємозв'язок політики та прав людини.

Права людини торкаються всіх функцій держави та розглядаються як мета, досягнення якої залежить від встановлених державою механізмів їх захисту.

Інститут прав людини та механізми захисту перебувають під впливом політики. Політика сприймається як діяльність органів структурі державної влади та управління, що відбиває громадський лад та економічну структуру країни, діяльність партій і інших організацій, громадських угруповань, обумовлена інтересами та цілями сталого розвитку [2].

Звужуючи поняття до конкретної сфери, державна політика у сфері захисту правами людини представляє систему заходів, встановлених державними та недержавними інститутами та спрямованих на реалізацію правових норм, що закріплюють права і свободи та способи захисту.

Політика держави у сфері захисту прав людини включає аспекти:

– по-перше, політика, спрямована на закріплення інституту прав і свобод (визначення їх змісту і обсягу);

– по-друге, політика, спрямована закріплення гарантій реалізації прав і свобод;

– по-третє, політика, спрямована на закріплення та визнання засобів захисту порушених прав і свобод (внутрішньодержавний і міжнародний рівень захисту прав і свобод).

Запропоновані аспекти дозволяють охарактеризувати політику держави у аналізованій сфері як позитивну. Законодавець закріплює ідеальний набір інструментів, необхідні забезпечення та реалізації прав і свобод.

Однак можна виділити низку проблем, які знижують ефективність політики, що проводиться державою у сфері захисту прав людини.

1. Закріплення та впровадження у практику концепції природних прав людини обмежує роль держави у сфері захисту економічних і соціальних прав. Ця категорія прав, реалізація яких залежить від фінансових можливостей держави, є важливою задля забезпечення гідного життя громадян.

Соціально-економічні реформи не відображають інтереси більшості населення країни (скоріше, пріоритет мають інтереси

держави, а не особистості). Здійснюючи повноваження, держава не може виходити за встановлені межі повноважень. Держава має зважати на думку і інтереси народу.

2. Переважання політичної доцільності над конституційною необхідністю захисту права і свободи.

Ця теза стосується здійснення не лише внутрішніх, а й зовнішніх функцій держави. Під шляхетною метою захисту прав людини можуть ховатися інші політичні цілі. Внаслідок чого ефективність діяльності державних органів у сфері захисту прав людини не тільки не підвищується, а й часто знижується. Правила, встановлені на державному рівні, застосовуються на місцевому та локальному рівнях.

Під приводом прийняття чи зміни нормативно-правового акта, проведення реформ спрямованих на покращення організаційної структури, підвищення заробітної плати чи якості роботи, порушуються права людини. Усе це проводиться у межах законно прийнятих рішень.

Здійснення зовнішніх функцій пов'язано: по-перше, із захистом насамперед державних інтересів; по-друге, з політикою інших країн; по-третє, із позицією міжнародних органів.

З урахуванням даних положень держава може приймати рішення на шкоду інтересам громадян для збереження себе як суб'єкта міжнародного права.

3. Здійснення політики, спрямованої на захист соціально-уразливих категорій населення, наприклад, неповнолітніх.

Це важлива і актуальна сфера політики державних органів. Однак діяльність державних органів має бути обережною, спрямованою на захист не лише неповнолітнього, а й сім'ї. Такі поняття як «інтереси неповнолітнього», «облік думки неповнолітнього», «згода неповнолітнього» мають наповнюватися реальним змістом, а не розглядатися як недосяжний ідеал. Політика, що проводиться, не повинна призводити до втрати сімейних цінностей, розриву родинних зв'язків, втрати поваги до старших, заміни поняття «дитина» на поняття «спадкоємець».

Це деякі проблеми політики держави у сфері захисту прав людини. Політичні цілі неповинні суперечити праву мають відбивати інтереси людини, держави й суспільства. Порушення прав людини неприпустимо навіть заради благородних політичних цілей, необхідне узгодження права та цілей держави.

Ефективний захист прав і свобод людини із боку державних органів призведе до формування шанобливого ставлення

до права, діяльності органів, до підвищення самоповаги особи. Державна політика, що законодавчо обмежує реалізацію та захист прав і свобод, не тільки ущербна, а й небезпечна для суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text

**Аліна Грищук,**
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПІДГОТОВКА, ПЕРЕПІДГОТОВКА ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кожен державний службовець є представником публічної влади, повинен діяти на користь держави та усього суспільства, власне саме тому він має постійно удосконалювати свою компетенцію та кваліфікацію. Попри це в Україні продовжується становлення процесу по справжньому ефективної та якісної системи професійної підготовки державних службовців, яка буде належним чином забезпечувати функціонування професійної діяльності державних службовців, результативність та ефективність державного управління в країні.

Останнім часом поряд з термінами «професія» та «кваліфікація» часто використовують поняття «компетентність» зміст якого не завжди точно визначено. Отже спробуємо визначити зміст кожного із зазначених понять.

Кваліфікація – це рівень підготовки людини до будь-якого роду трудової діяльності. Можна підкреслити, що кваліфікація це ступінь оволодіння людини професією.

Компетентність – це здатність працівника кваліфіковано виконувати відповідні види робіт в рамках визначеної ним професії, забезпечуючи при цьому якісні результати на основі професійних знань, умінь та навиків, які є у нього.

Кваліфікація – підготовленість індивіда до професійної діяльності. Вона є важливою складовою стандарту професійної освіти та характеризується відповідним ступенем та рівнем.

Ступінь кваліфікації – це етап підготовки професійних кадрів в системі професійної безперервної освіти, що відображає об'єм та співвідношення загальної та спеціальної освіти. Рівень кваліфікації – це рівень професійної майстерності в рамках конкретного рівня кваліфікації [1, с.18].

В Україні рівень кваліфікації визначається кваліфікаційною характеристикою – нормативним документом, який містить в собі перелік вимог до знань, умінь та навиків, яким повинен володіти спеціаліст конкретної професії для заміщення вакантної посади, діючим на сьогодні є Наказ Міністерства праці та соціальної політики від 29.12.2004 р. № 336 Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Даний Довідник визначає перелік основних робіт, які властиві тій або іншій посаді, та забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог щодо певних посад. Довідник є нормативним документом, обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та видів економічної діяльності [2].

Слід погодитись з думкою О. Коржової, яка вважає, що «…у сучасному розумінні, навчання – це будь-яке заплановане вдосконалення поведінки того, хто вчиться, на основі нових знань, поглядів, цінностей, вмінь, навичок. Система професійного навчання державних службовців спрямована на досягнення наступних цілей:

1. Підготовка державного службовця – навчання з метою отримання особою певного для неї освітньо-кваліфікаційного рівня (спеціаліст, магістр) за спеціальністю, спрямованою на професійну діяльність в органах державної влади. Зокрема, під підготовкою державного службовця необхідно розуміти і навчання особи, яка вже перебуває на державній службі і особи, яка цілеспрямовано готується до державної служби.

2. Перепідготовка державного службовця – навчання з метою отримання певного освітньо-кваліфікаційного рівня за іншою

спеціальністю (спеціалізацією), спрямованою на професійну діяльність в органах державної влади.

3. Підвищення кваліфікації державного службовця – навчання спрямоване на підвищення, тобто на досягнення певного рівня загальної управлінської культури, що спеціалізується в межах її певної категорії посад і спеціалізації на окремих функціях, завданнях, повноваженнях, що визначаються актуальними потребами сьогодення (для конкретної особи, конкретного органу державної влади, для конкретної зміни державно-службових відносин)». Підсумовуючи сказане О. Коржова дійшла до висновку, що підготовка та перепідготовка державних службовців – це набуття певних необхідних знань, умінь і навичок а підвищення кваліфікації – це встановлення, поглиблення знань та розвиток, вдосконалення вмінь та навичок державних службовців [3, с. 42–48].

Є. В. Додін зазначає, що: «…Нормативно-правове регулювання включає в себе всю сукупність нормативно-правових актів, які містять в собі норми вітчизняного законодавства, чи єдність, яка забезпечується в першу чергу визначеними в нормах Конституції України принципами, іншими важливими положеннями Основного закону держави, а також складається з інститутів, напрям яких скерований на досягнення цілей, що визначені в її центральній «підсистемі» – законодавстві держави» [4, с. 71].

Систему організації професійного навчання державних службовців в Україні регламентує ряд законних та підзаконних нормативно-правових актів, серед яких варто виділити:

1. Закон України «Про державну службу від 10.12.2015 р. № 889., оскільки відповідно до ч. 4 ст. 48 якого зазначено, що «…керівник державної служби у межах витрат, передбачених на утримання відповідного державного органу, забезпечує організацію професійного навчання державних службовців, підвищення кваліфікації державних службовців на робочому місці або в інших установах (організаціях), а також має право відповідно до закону закуповувати послуги, необхідні для забезпечення підвищення кваліфікації державних службовців, у підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, фізичних осіб» [5].

2. Кодекс законів про працю, а саме стаття 2 «Основні трудові права працівників», закріплює положення, що держава допомагає підвищенню трудової кваліфікації, проте прямі норми щодо прав чи обов'язків на підвищення кваліфікації, професійну підготовку не містяться. У ст. ст. 122, 217, 218 КЗпП визначено основні гарантії працівників у випадку скерування їх для підвищення кваліфікації з відривом виробництва [6].

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про фінансове забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів держаної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних органів, на працівників яких поширюється дія Закону України «Про державну службу», та органів військового управління Збройних Сил» регламентує: «…механізм формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації всіх категорій працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних органів, на працівників яких поширюється дія Закону України «Про державну службу та органів військового управління Збройних Сил» [7].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» галузі знань «Публічне управління та адміністрування» від 29 липня 2009 р. № 789, дана Постанова «…визначає умови та механізми прийому на навчання на основі освітньо-професійної програми підготовки магістрів по спеціальності «Публічне управління та адміністрування» галузі знань «Публічне управління та адміністрування» [8] тощо.

Слід підкреслити той факт, що професійне навчання державних службовців проводиться за кошти державного бюджету, а також за рахунок інших джерел не заборонених законодавством України, через систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, наприклад у галузі знань «Публічне управління та адміністрування», власне у передбаченому законодавством України порядку, а також у навчальних закладах, установах та організаціях незалежно від форм власності, тобто ті, які наділяються правом надавати освітні послуги, закордоном також.

Важливим питання сьогодення є реформування системи професійної підготовки державних службовців, результатом якого повинна бути створена нова, якісна, доступна система професійного навчання, яка полягатиме у:

– визначенні необхідності (потреби) у професійному навчанні чи підвищенні кваліфікації;

– мотивації, яка слугуватиме важливим аспектом до підвищення рівня професійної підготовки державного службовця;

– наявності якісного ринку надання освітніх послуг державним службовцям у сфері професійного навчання;

– отриманні досвіду та знань, які службовець «насправді» зможе застосувати при виконанні своїх службових обов'язків тощо.

Список використаних джерел

1. Дабагян А. В., Михайличенко А. М. Квалификация и компетентность профессиональных кадров. *Проблемы машиностроения и автоматизации.* 2000, № 3, С. 17–22.

2. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Про затвердження Випуску 1 : Наказ Міністерства праці та соціальної політики від 29.12.2004 № 336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04#Text

3. Коржова О. Професійна підготовка державних службовців як чинник підвищення ефективності державної служби в Україні. О. Коржова. Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід: зб. Наук. Пр..за заг. Ред.. В.М. Князєва. К. :УАДУ, 2000. 376 с.

4. Додин Е. В. Административная ответственность в свете Конституции Украины. *Юридический вестник*. Одесса, 1997. № 3. С. 70–74.

5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

7. Про фінансове забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів держаної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних органів, на працівників яких поширюється дія Закону України «Про державну службу», та органів військового управління Збройних Сил Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 1999 р. № 1262. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-99-%D0%BF#Text

8. Про затвердження порядку прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» галузі знань «Публічне управління та адміністрування» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 789. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-2009-%D0%BF#Text

**Сергій Єсімов,**
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ПРО СУБ'ЄКТИ ПОДАТКОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Національна економічна стратегія на період до 2030 року у Стратегічному курсі політики щодо розбудови комфортного регуляторного середовища передбачає удосконалення податкової відповідальності [1].

Питання юридичної природі податкової відповідальності породжує ряд проблем, зокрема проблему визначення суб'єктів податкової відповідальності та її ознаки. Одним із проявів імплозії є участь фізичних та юридичних суб'єктів ринків у формуванні та розподілі фінансових потоків у формі грошових ресурсів, що перетворюють форми локальності на відкриті форми.

Законом України від 16.01.2020 р. № 466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» внесено ряд змін до Податкового кодексу України, зокрема в частині запровадження концепції притягнення до відповідальності платника податків за податкові правопорушення за умови доведення вини [2].

Фактично вказане словосполучення означає відповідальність за скоєння податкових правопорушень. Необхідність визначення правової природи податкової відповідальності у світлі аналізованої проблеми зумовлена тим, що визначення складу (видів) суб'єктів податкової відповідальності залежить від того, як визначаємо галузеву приналежність інституту відповідальності.

Існують дві основні точки зору на природу податкової відповідальності. Одні автори стверджують, що податкову відповідальність не можна повністю ототожнювати з адміністративною, необхідно виділити самостійний вигляд.

Інші автори дотримуються позиції про адміністративно-правову природу такої відповідальності, розуміючи всю спірність структури нинішнього законодавства, розкиданого у двох кодексах.

Існування паралельно глави 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює відповідальність за адміністративні правопорушення в галузі фінансів, податків та зборів, та глави 11 «Відповідальність» Податкового кодексу України, що визначає види податкових правопорушень, викликає подив [3; 4].

Склади правопорушень багато в чому збігаються або повністю дублюються у Податковому кодексі України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (наприклад, ст. 117 Податкового кодексу України та ст. 163-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків»).

Незважаючи на те, що суб'єктний склад зазначених видів відповідальності може бути різним, закономірним є питання чому подібні, а іноді збігаються за об'єктивною стороною склади знаходяться у різних нормативних актах, моделюється здвоєна форма відповідальності.

Слід зазначити, що вищі суди стоять на позиції адміністративно-правової природи податкової відповідальності. Неоднозначність природи податкової відповідальності проявляється у відмінності складу суб'єктів, які залучаються до такої відповідальності.

Під суб'єктом юридичної відповідальності розуміють конкретний, реальний і фактичний носій конкретних юридичних обов'язків та суб'єктивних прав учасника даних правовідносин. Вчені по-різному трактують норми Податкового кодексу України щодо переліку суб'єктів податкової відповідальності.

Автори підручника «Податкове право України» зазначають, що суб'єктами податкової відповідальності є фізичні та юридичні особи, які мають спеціальний статус – це платники податків і зборів, податкові агенти, законні представники [5, с. 121].

Автори навчального посібника «Адміністративно-правовий захист прав платників податків» суб'єктами податкової відповідальності називає платників податків (юридичних та фізичних осіб), податкових агентів (юридичних осіб), а також збирачів податків та зборів [6, с. 195].

Норми податкового законодавства у частині, що стосується суб'єктів відповідальності, закріплюють різні ознаки останніх (загальні, спеціальні).

Стаття 110 Податкового кодексу визначає суб'єктів, які притягаються до відповідальності за вчинення податкових правопорушень: платники податків, податкові агенти, а також інші суб'єкти у випадках, прямо передбачених Кодексом; фізична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за умови наявності на момент вчинення податкового правопорушення повної цивільної дієздатності; законні представники платників податків – фізичних осіб згідно зі статтею 242 Цивільного кодексу України у разі невиконання обов'язків, визначених Кодексом, несуть фінансову відповідальність, встановлену для платників податків; юридична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень її відокремленими підрозділами.

Відповідно до Податкового кодексу України, до фізичних осіб належать громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, юридичні особи. Це юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, іноземні юридичні особи, компанії та інші корпоративні утворення, які мають правоздатність, створені відповідно до законодавства іноземних держав, міжнародні організації, філії та представництва зазначених іноземних осіб та міжнародних організацій, створені на території України.

Аналіз конкретних складів податкових правопорушень, включених до глави 11 Податкового кодексу України, дозволяє говорити про суб'єктів, наділених спеціальним статусом:

– платника податків, юридичної та фізичної особи, на яких покладено обов'язок сплачувати податки (ч. 110.1 і 110.5 ст. 110 Податкового кодексу України);

– Податкового агента, тобто особу, на яку покладено обов'язки щодо обчислення, утримання у платника податків та перерахування податків до бюджетної системи України (ч. 110.1 ст. 110 Податкового кодексу України).

Ст. 126 Податкового кодексу України присвячена відповідальності банків. Банки – це комерційні банки та інші кредитні організації, які мають ліцензію Національного банку України. Специфіка банків як суб'єктів податкової відповідальності виявляється у тому, що вони є платниками податків, платниками зборів, податковими агентами та специфічними суб'єктами (банками), на які Податкового кодексу України покладено обов'язки фінансового посередника, що зумовило особливу роль у податковій діяльності держави.

На основі викладеного необхідно зробити висновки.

По-перше, визначення правового статусу суб'єктів податкової відповідальності залежить від визначення правової природи самої податкової відповідальності. Відповідальність за вчинення податкових правопорушень має адміністративно-правовий характер, хоч і має низку специфічних ознак.

По-друге, під суб'єктом податкової відповідальності слід розуміти конкретного носія встановлених Податковим кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасника адміністративно-деліктних правовідносин у податковій сфері.

По-третє, суб'єктів податкової відповідальності необхідно розглядати з погляду загальних та особливих ознак.

Спільними суб'єктами податкової відповідальності є фізичні та юридичні особи. Ознаки спеціальних суб'єктів податкової відповідальності за Податковим кодексом України врегульовані податковим законодавством, надано легальні дефініції, що містять усі необхідні характеристики. Це такі суб'єкти, які мають статус платника податків, платника збору, платника страхових внесків, податкового агента, банку тощо.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві : Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text

3. Податковий кодекс України : Закон України від 01.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n2375

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

5. Податкове право України : підручник / О. О. Головашевич, А. М. Котенко, Є. М. Смичок та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка, Н. А. Маринів. Харків : Право, 2019. 440 с.

6. Адміністративно-правовий захист прав платників податків: навчальний посібник / Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с.

**Олена Ілюшик,**
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЇХНІХ ПРАВ

Проблема захисту біженців має велике значення для будь-якої держави у зв'язку з необхідністю забезпечення їх основними правами та свободами людини. Вирішення питання щодо забезпечення біженців необхідним обсягом прав і свобод та гарантій їх реалізації тісно пов'язано з інститутом адміністративно-правового режиму.

Загальносвітові тенденції до збільшення мобільності населення та стійке зростання притоку мігрантів до України, яке з незначними коливаннями відбувається з 2005 року, означають, що держава не може ігнорувати таке нагальне питання як інтеграція іммігрантів і біженців в українське суспільство [1].

Правовий режим біженця є конкретною формою реалізації уже встановленого правового статусу цієї особи на території держави притулку. В Україні правовий статус біженців регулюється Законом України від 08 липня 2011 року № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Поняття правового режиму передбачає, що особа користується визначеними правами та несе певні обов'язки. У статті 15 зазначеного закону наголошено, що особа, яку визнано біженцем користується правами і свободами, передбаченими Конституцією та законами України [2]. Саме адміністративно-правовий режим осіб, визнаних біженцями, визначає загальне ставлення держави до перебування осіб, визнаних біженцями на її території, загальні принципи регулювання адміністративних правовідносин, в які вступають особи, визнані біженцями, на території держави перебування. Він відображає засади реалізації такими особами своїх прав, свобод та обов'язків. У свою чергу обсяг прав та обов'язків залежить від режиму їх здійснення, який встановлюється національним законодавством або міжнародними договорами.

Центральною проблемою в сфері забезпечення основних прав та свобод біженців, котра не знайшла свого врегулювання

у вітчизняному законодавстві є інтеграція біженців у суспільство, що передбачає процес активної участі осіб, котрих визнано біженцями, в економічному, соціальному і культурному житті суспільства, яким вони уповноважуються вносити свій вклад та реалізувати увесь свій потенціал в якості членів цього суспільства, здійснювати свої права й обов'язки без дискримінації та соціальної ізоляції у власних інтересах й в інтересах держави. Інтеграція біженців звісно ж являє собою економічний процес, метою якого є їх фінансова незалежність й можливість своїми діями робити внесок в економічний розвиток держави.

Реалізація такого економічного процесу тісно пов'язана із правовим, котрий забезпечує доступ біженців до прав й свобод, що їм гарантуються державою. І цей процес залежить цілком від держави та передбачає створення чіткого та дієвого механізму інтеграції біженців до умов суспільства, яке їх приймає. Важливість інтеграційних процесів пояснюється тією обставиною, що не завжди надання статусу біженця є достатньою підставою для його подальшої адаптації в суспільстві. Це нерідко призводить до того, що особи, які отримали статус біженця все-таки шукають кращої долі на теренах інших країн. За рекомендацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців необхідно не тільки виявляти причини і масштаби таких переміщень біженців, а й виправляти або зменшувати причини переміщень шляхом надання та подальшого забезпечення притулку і знаходження необхідних довгострокових рішень або інших заходів надання допомоги. Головною метою зазначеного процесу є забезпечення державної політики в сфері інтеграції біженців, що передбачає встановлення відповідальних взаємовідносин між біженцями та державою, яка надає їм правовий захист. При цьому важлива роль відводиться самовизначенню та самодостатності біженців, а також діям на підтримку біженців з боку суспільства та держави.

Однак, незважаючи на взяті при приєднанні до Конвенції ООН про статус біженців від 1951 року на себе Україною зобов'язання щодо забезпечення процесу асиміляції біженців в суспільство (ст. 34 Конвенції), котре їх приймає, законодавство України наразі не містить положень щодо інтеграції біженців в українське суспільство. З аналізу норм національного законодавства, що регулює правовий статус осіб, визнаних біженцями, можна зробити висновок, що більша його частина стосується лише процедури визнання особи біженцем. Щодо подальшої асиміляції й натуралізації біженців в українське суспільство, то в законодавстві України

такі норми відсутні. Процес інтеграції передбачає адаптацію та участь осіб, яких визнано біженцями, і які володіють всіма правами та обов'язками, які передбачені законодавством України у житті українського суспільства. Тобто така адаптація осіб, визнаних біженцями, передбачає їх становлення як повноправних членів суспільства. Процес інтеграції стосується усіх аспектів соціального життя й охоплює як мігрантів, так й суспільство, яке їх приймає. Інтереси обох сторін багато в чому збігаються. Адже біженці хочуть розпочати нове життя й самостійно заробляти на своє проживання, а держава, відповідно, зацікавлена, щоб вони вносили свій вклад в життя суспільства, а не просто збільшували державні витрати. Тим паче ця проблема стає гостро, коли соціальна допомога біженцям в Україні не відповідає мінімальним потребам осіб, які визнані біженцями, а сама держава має значний дефіцитний бюджет, що ускладнює процес інтеграції [3].

Незважаючи на відсутність чіткої національної стратегії інтеграції осіб, визнаних біженцями, вітчизняні органи державної влади визнають необхідність її існування, що виявляється у розробках та затвердженнях відповідних програмах інтеграції біженців, які представляють собою комплекс заходів і заходів, необхідних для сприяння соціальної інтеграції біженців, шляхом співпраці органів публічної влади центрального і місцевого рівня і неурядового сектора. Вперше такий довгостроковий план заходів щодо інтеграції осіб, яким надано статус біженця, в українське суспільство був прийнятий Кабінетом Міністрів України 22 липня 2009 року. Зазначеним планом передбачалось вжиття цілого комплексу заходів для створення сприятливого для інтеграції біженців середовища, спрямованих на забезпечення для них рівних умов проживання та розвитку. На даний час в Україні діє затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України «План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року», який був прийнятий на виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. План заходів передбачає, зокрема, розробку законопроектів про внесення змін до законодавчих актів з Законодавство України наразі не містить положень щодо інтеграції біженців у суспільство, а компетенція контролю та нагляду за інтеграцією біженців не віднесена до жодного органу виконавчої влади, що беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних із біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Про наявність в Україні

проблемних питань в сфері інтеграції біженців неодноразово наголошувалось різними міжнародними організаціями.

Так, проведене з травня по вересень 2007 році під егідою Седеркопінгського процесу та фінансової підтримки Європейської комісії в трьох країнах дослідження «Інтеграція біженців в Республіці Білорусь, Республіці Молдова та Україні. Стратегія дій» виявило в сфері інтеграції ряд проблем, в результаті чого органам державної влади та іншим зацікавленим організаціям було дано ряд рекомендацій щодо удосконалення процесу місцевої інтеграції біженців. Зокрема було зазначено, що у зв'язку з недостатніми фінансовими можливостями держав міжнародне співтовариство повинно мобілізувати всі засоби для надання подальшої допомоги в реалізації відповідних рішень. Саме з врахуванням даних рекомендацій був підготовлений проект «Інтеграція біженців в Республіці Білорусь, Республіці Молдова та Україні (фаза I)», який став частиною регіонального проекту Європейського Союзу та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців з інтеграції біженців, що охоплював Білорусь, Молдову та Україну.

Власне, у рамках першого етапу проекту з розробки Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту в українське суспільство на 2022-2025 рр. з 4 по 8 жовтня 2021 року тривав візит експертів MIEUX+ (Migration EU eXpertise) до м. Києва За результатами візиту експертами буде розроблено рекомендації та проект Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту в українське суспільство на 2022-2025 рр. Експерти MIEUX+ ретельно вивчили правову та інституційну ситуацію в Україні – з цією метою було проведено низку робочих зустрічей із працівниками українських відомств та організацій, до повноважень яких належать питання сфери інтеграції біженців та шукачів захисту [4].

Процес інтеграції осіб, визнаних біженцями, повинен передбачати цілий ряд першочергових завдань, що стоять перед державою і потребують від неї як правового, так і організаційного забезпечення. Так, одним з пріоритетних напрямків державної політики в сфері інтеграції біженців повинно стати вивчення ними української мови, оскільки загальновизнано, що знання мови держави притулку є суттєвим елементом інтеграції біженців [3]. Одним із важливих заходів, що сприяє інтеграції біженців є їх зайнятість. Відповідно до статті 3 Закону України «Про зайнятість населення» іноземці та особи без громадянства, яких визнано в Україні біженцями, яким надано притулок в Україні, мають

право на зайнятість на підставах і в порядку, встановлених для громадян України [5]. Це означає, що вони мають право на отримання сприяння в направленні їх на професійну підготовку та роботу за наймом на рівні з громадянами України. Працевлаштований біженець має додаткові права, що пов'язані з його статусом працівника. Водночас необхідно закріпити можливість проходження їх перепідготовки та передбачити в Державному бюджеті України виділення коштів для оплати за навчання біженців та забезпечити можливість їх подальшого працевлаштування.

У вітчизняному законодавстві так і не знайшли відображення рекомендації Виконавчого Комітету Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо належного захисту жінок-біженців, які відчувають особливі проблеми в питанні захисту. Варто на законодавчому рівні закріпити гендерну рівність у сфері роботи з біженцями, зокрема, в забезпеченні рівного доступу жінок до адміністративних процедур, перекваліфікації, вивченню мови тощо.

Потрібно також звернути увагу й на ту проблему, що у багатьох біженців, котрі перебувають на території України відсутня інформація про країну, до якої вони потрапили, про її культуру, традиції, рівень життя, та звісно ж, соціальні права та гарантії біженців. В цілому, вирішення такої проблеми повинно передбачати наділення осіб, які отримали статус біженця правом на інформацію, шо включає в себе: право бути правильно, чітко та в строк інформованим про заходи, прийняті державними органами, мати вільний доступ до джерел інформації, обов'язок державних органів створювати матеріальні та правові умови для вільного та загального поширення інформації будь-якого виду. Відповідно реалізація права особи на офіційну інформацію передбачає надання державою юридичних гарантій комплексу правових норм з забезпечення, використання, поширення, збереження інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, органів державної влади та місцевого самоврядування. Зазначені гарантії повинні передбачати гарантовану державою можливість фізичних, юридичних осіб і держави (державних органів) одержувати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій, що не порушує права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [3].

Серед найбільш важливих питань, що повинні бути вирішені при формуванні відповідної комплексної стратегії інтеграції осіб,

визнаних біженцями, необхідно виділити наступні: гармонізація законодавства України в сфері інтеграції осіб, визнаних біженцями, забезпечення їм ефективного доступу до всіх послуг, що надаються державними органами, постійний моніторинг центральними та місцевими органами державної влади проблем біженців, в тому числі, які визнані біженцями в Україні, підвищення рівня правової культури біженців, зокрема щодо їх прав та обов'язків та гарантій. Головною метою виконання поставлених завдань повинно бути не просто фіксація стану дотримання прав та свобод біженців, а вдосконалення їх правового статусу й попередження порушень їх прав та свобод. Серед важливих питань, котрі повинні вирішуватись відповідною стратегії інтеграції осіб, визнаних біженцями, варто зазначити також забезпечення їм ефективного доступу до всіх послуг, що надаються державними органами, постійний моніторинг центральними та місцевими органами державної влади проблем біженців, у тому числі, які визнані біженцями в Україні, підвищення рівня правової культури біженців, зокрема щодо їх прав, обов'язків й гарантій.

Позитивне вирішення проблем біженців та їх подальшої адаптації в суспільстві дозволить не лише підвищити міжнародну репутації нашої держави, а й в деякій мірі компенсувати скорочення чисельності населення України, підвищити соціально-економічну ситуацію в країні, зокрема на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. Посилення управління міграційними процесами та співпраці з питань реадмісії у Східній Європі (MIGRECO). URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/study_0.pdf

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#top

3. Свящук Андрій Леонідович. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків : Вид-во, 2018. 324 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf

4. Експерти MIEUX+ надали попередню оцінку потенціалу та потреб України у сфері інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту. *Сайт Державної Міграційної служби України*. URL:https://dmsu.gov.ua/news/dms/11707.html

5. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text

**Марина Кобець,**
старший дослідник,
заступник начальника відділу науково-інформаційної
та редакційно-видавничої діяльності,
кандидатка юридичних наук
*(Державний науково-дослідницький*
*інститут МВС України)*

# ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ВІДМІННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України покликаний демократичний цивільний контроль, який становить комплекс здійснюваних відповідно до Конституції та законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів.

Демократичний цивільний контроль,започаткований ще в середині минулого століття як інструмент нагляду суспільства за діяльністю державних органів і посадових осіб та відповідь демократичних політичних інститутів на небезпеку невиправданого посилення суспільної ролі військової організації, знайшов своє місце в національному законодавстві лише в 2003 році з прийняттям Закону України від 19.06.2003 р. № 975-IV «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» [1, р. 677–678; 2].

У розвиток демократичного цивільного контролю у сфері національної безпеки України прийнято Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України» (далі – Закон про національну безпеку) [3], який окремим розділом визначив основні норми демократичного цивільного контролю в Україні.

Але, нажаль, як в першому, так і в другому законодавчому акті простежується декларативність правових норм та поверховий підхід до визначення термінів та понять.

В першому законі безпосередньо контроль мав реалізовуватися шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представника у справах захисту

прав військовослужбовців, або до іншого державного органу в порядку, визначеному спеціальним законодавством, або шляхом участі у громадських організаціях.

В той час, як досліджуючи зміст «демократичного цивільного контролю», до якого законодавець у статті 4 Закону про національну безпеку вніс контроль з боку Президента України, Верховної ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також судовий контроль та громадський нагляд, треба насамперед звернутись до визначень термінів та понять, використаних законотворцем.

Як правило, у міжнародному праві англомовним терміном «civilian» позначається особливий механізм прийняття управлінських рішень стратегічного рівня у військовій сфері державними органами, що не є безпосередньою частиною військової організації. У іншому випадку «civil» вживається(найчастіше як «civilsociety») коли йдеться про контроль з боку суспільства (громадськості) та його недержавних інститутів.

На нашу думку законодавець спираючись на міжнародні стандарти організації демократичного цивільного контролю не визначив дійсний зміст англомовних термінів і поверхово застосував їх в національному законодавстві. Про це свідчить і те, що контроль з боку Президента України, Верховної ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також судовий контроль віднесені до «цивільного», хоча вочевидь його слід визначати як контроль з боку державних чи представницьких органів. В той же час контроль з боку громадянського суспільства, який і має сутність «цивільного» закладеного в міжнародних нормах, можливо визначити як «публічний контроль», закладаючи в нього один із основних принципів – відкритість (прозорість, зрозумілість для громадянського суспільства та контрольованість ним) [4, 5].

Звертає на себе увагу й використання у Законі про національну безпеку терміну «нагляд», який хоча і є синонімом слова «контроль», але не включає в себе такої мети «контролю» як «удосконалення і розвиток». Тобто за визначенням законодавця громадянське суспільство має наглядати (спостерігати) за сектором національної безпеки, виключаючи вплив на його удосконалення, що також не корелюється з міжнародними стандартами демократичного цивільного контролю.

Список використаних джерел

1. Huntington, S. (1956), «Civilian Control and the Constitution», The American Political Science Review, vol. 50, no. 3 (Sep.), Cambridge University Press, pp. 676–699.

2. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/975-15

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

4. Kobets, M. P. «Actual problems of development of military law», in: I. V. Tolok (Ed.), *Science of law of national security and military law in the context of reforming the education and science system of Ukraine,* Kyiv, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2021, pp. 26-27.

5. Shopina, I, Kobets, M., Tarasov, S., «Non-Governmental Control in the Sphere of National Security of Ukraine». *Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021)*. Advances in Economics, Business and Management Research, volume 188, pp. 194-199. URL: https://dx.doi.org/10.2991/aebmr.k.210826.034

**Мирослав Ковалів,**
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

## МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОШИРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ НА ДІЇ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

Україна, гарантуючи в Конституції право на сприятливе довкілля, взяла зобов'язання щодо визнання, дотримання та недопущення порушень екологічних прав особи, суспільства та держави [1].

Вплив принципів і норм міжнародного кримінального права на внутрішньодержавне законодавство передбачено Конституцією України, яка встановлює, що загальновизнані принципи та норми міжнародного права та міжнародні договори України є складовою правової системи.

Міжнародні стандарти провадження кримінальних справ і норми міжнародного кримінального права набувають значної

ролі. Система норм може за допомогою об'єднання зусиль усієї міжнародної спільноти забезпечити безпеку, створити умови невідворотності переслідування деяких, у тому числі екологічних злочинів.

Однак специфіка діяльності міжнародної кримінальної юстиції є такою, що міжнародний інститут діє у межах національних порядків провадження у кримінальних справах. З метою встановлення меж співвідношення національного та міжнародного у регулюванні порядку провадження у кримінальних справах необхідно забезпечити комплексний підхід, для забезпечення відповідності підходам, доктрині та практиці кримінального права.

Питання співвіднесення та взаємозв'язку в національних системах належать до дискусійних. Моделі співвідношення актів національного та наднаціонального права мають різницю з погляду юридичного статусу у національному праві. Враховуючи відсутність регулювання цього співвідношення з наднаціональними нормами, необхідно обґрунтувати встановлення значення загальновизнаних положень міжнародного права на національні правові акти.

Дослідники виділяють два основні підходи. Перший концептуально ґрунтується на визнанні підпорядкування норм міжнародного права, інкорпорованих у національне право, пріоритету Конституції та передбачає можливість застосування лише у разі відсутності протиріччя конституційним приписам.

Другий підхід вимагає врахування особливого значення міжнародного права у сфері права та свободи людини, обґрунтовує перевагу над національними інститутами. Відсутність «ієрархічного» взаємозв'язку актів національного та наднаціонального права спостерігається у концепції Конституційного Суду України. Відповідно до цієї концепції, міжнародно-правові підходи використовуються для цілей обґрунтування, посилення власних позицій, або як провідна правова підстава вирішення справи. Пропонується спільне застосування при здійсненні функцій контролю конституційності національної правової практики.

Об'єднати національну та міжнародну системи кримінальної юстиції можливо на сьогодні лише у площині вирішення питань, що стосуються міжнародної безпеки, де й існують точки дотику між національним та міжнародним кримінальним правом.

Продуктивне міждержавне співробітництво призвело до розробки механізмів вирішення екологічних проблем. Інтерес до створення універсальних моделей правового регулювання

екологічного природокористування певною мірою пов'язаний з необхідністю дослідження питань кримінальної відповідальності за скоєння екологічних злочинів.

Говорячи про зусилля, спрямовані на інституалізацію можливості залучення осіб, обвинувачених у посяганні на природне середовище до міжнародної кримінальної відповідальності, слід звернути увагу на те, що в Резолюції 1991 р. Генеральній Асамблеї ООН наголошувалося, що екологічна злочинність несе загрозу стабільності, безпеці довкілля.

На IX Конгресі ООН прозвучала пропозиція щодо створення міжнародного трибуналу для судового переслідування та розгляду у справах про транснаціональні екологічні злочини, установи центрального органу для збору, аналізу та розповсюдження відповідної інформації, координації всіх відповідних технічних оперативних заходів за допомогою узгодженого каналу, наприклад, Організації Об'єднань Націй.

Відсутня єдність у розумінні змісту основних понять, необхідних для кваліфікації міжнародних екологічних злочинів, без створення такого трибуналу неможливо. Поширення компетенції Європейського Союзу на кримінально-правову сферу призвело до ухвалення Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу Директиви 2008/99/ЄС від 19 листопада 2008 року «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» [2].

Компетенція ЄС у сфері кримінального права є беззаперечною. Європейське кримінальне право через відсутність компетенції у ЄС на видання кримінально-правових норм не є ні наднаціональною Особливою частиною матеріального права, ні відповідною Загальною частиною.

Міжнародний кримінальний Суд як постійний орган, що володіє юрисдикцією щодо осіб, відповідальних за злочини, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти, не розглядає питання міжнародної кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із забрудненням природного середовища, оскільки вони не увійшли до юрисдикції Суду.

Теоретичною проблемою, яка не дозволяє поширити юрисдикцію міжнародних судових органів кримінальної юстиції, є створення універсального понятійного апарату для міжнародних екологічних злочинів, відсутність єдності думки в цьому питанні не дозволило включити до Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства екологічні злочини.

Перший варіант Кодексу містив 12 складів міжнародних злочинів, у тому числі навмисний і серйозний збиток навколишньому середовищу. Поширити юрисдикцію Міжнародного кримінального Суду на злочини, які посягають на екологічну безпеку, для України неможливо [3]. Підписавши Римський статут, Україна співпрацювала з Міжнародним кримінальним Судом та брала участь у роботі як спостерігач, проте Україна не ратифікувала та не стала учасником Римського статуту Міжнародного кримінального Суду.

Міжнародній спільноті слід повернутися до розгляду питання про створення міжнародного спеціалізованого суду, який встановлює відповідальність за злочинні посягання на природне середовище, що посягають на міжнародну екологічну безпеку.

Потреба нормах, які передбачають міжнародну кримінальну відповідальність за злочини проти природного довкілля, обґрунтована тим, що це дії, мають трансграничний характер. Негативний вплив на природний об'єкт призводить до зміни екологічної системи, подібний злочин зачіпає інтереси не лише окремої держави, тому створюють небезпеку, яка визначає необхідність розгляду питання універсальної юрисдикції для притягнення до відповідальності осіб, причетних до скоєння екологічних злочинів.

Міжнародне право є наднаціональним, необхідність вирішення питань притягнення до відповідальності осіб, яких звинувачують у скоєнні екологічних злочинів, що посягають не лише на екологічну безпеку однієї країни, а й створюють загрозу міжнародній екологічній безпеці, що зумовлює вирішення питання про допустимість втручання у національну юрисдикцію, передбачивши для злочинів цього виду є універсальною юрисдикцією.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Директива № 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради про кримінально-правову охорону навколишнього середовища. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a63#Text

3. Римський статут Міжнародного кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

**Ольга Ковальчук,**
начальник сектору ювенальної превенції,
кандидат юридичних наук
*(ГУНП у Львівській області)*

# ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМ

Правовий моніторинг є актуальним інструментом для покращення ефективності нормативно-правових актів з метою регулювання суспільних відносин. Поняття правового моніторингу, за логікою, мало б бути визначено, у Законі України «Про нормативно-правові акти», проте в жодному з проєктів цього закону такого поняття не має. Натомість в законодавстві застосовується поняття «правова експертиза», яка, на наш погляд, може бути лише елементом правового моніторингу.

Ознаками правового моніторингу є те, що це варіація правової діяльності, може здійснюватися державними органами та іншими суб'єктами, полягає у оцінці, спостереженні та аналізі нормативно-правового акту на різних стадіях (підготовки, прийняття, застосування), виявляє їх регулятивні властивості у сфері права, проводиться з метою підвищення їх якості щодо регулювання суспільних відносин.

Правовий моніторинг має широку палітру цілей та функцій (організаційна, наглядова, контрольна, інформаційна, аналітична, прогностична, планування). Завдання можуть конкретизовуватися в залежності від об'єкту правового моніторингу, але основним є забезпечення взаємозв'язку суспільних відносин та нормотворчої діяльності, виявлення потреб суспільства у впорядкуванні, уніфікації та покращенні ефективності нормативно-правових актів з метою покращення розробки і реформування чинного законодавства та практики його застосування. Функція спостереження є основною, проте у низці нормативних актів країн Європи цей термін замінено на «контроль», як наслідок адаптивного перекладу. Кінцевою метою є створення якісного нормативного продукту, що здійснює ефективний вплив на суспільство.

В науковій літературі існує багато класифікацій цього виду юридичної діяльності в залежності від етапу та стадії проведення правового регулювання, суб'єкту, об'єкту (коло яких у правовій системі України не визначено і є практично необмеженим), сфери, масштабу та тривалості застосування [1, с. 156–161].

Зазвичай правовому моніторингу піддається нормативно-правий акт для виявлення існуючих недоліків (суперечностей, колізій, прогалин), внесення необхідних змін, застосування правової корекції за допомогою правотворчих засобів. Окрім цього, правовому моніторингу можуть піддаватися й окремі елементи нормативно-правового акту. Посиленої уваги законодавців потребує застосування правового моніторингу на стадії розробки нормативно-правових актів.

Моніторингова діяльність охоплює й етап правозастосовної практики, оцінювати її необхідно за показниками використання норм закону для підготовки й прийняття підзаконних нормативно-правових актів; наявності у нормативно-правовому акті корупційних факторів; колізії правових норм; помилки юридико-технічного характеру; соціально-економічними наслідками дії нормативно-правового акта тощо [2, с. 40].

Отже, правовий моніторинг передбачає не тільки необхідну практиці аналітичну обробку правового матеріалу, а й логічне збагачення права з метою структурно-організаційного забезпечення та координації діяльності всіх суб'єктів. Окреслення результатів правового моніторингу не можливо без його симбіозу з використанням прийомів та засобів юридичної техніки. Юридична техніка правого моніторингу неоднорідна, підходи до аналізу нормативно-правових актів теж можуть бути різноманітними. Проте об'єднує їх розташування у правовій сфері.

В результаті проведення правового моніторингу стає реальним надати виважену оцінку сучасному стану українського законодавства, окреслити фактичну картину його дієздатності, виявити умови та причини, які сповільнюють або взагалі унеможливлюють його дію, що дає змогу оцінити його ефективність та вплив на регулювання суспільних відносин загалом та робити прогноз на майбутнє.

Прогнозування є найважливішою функцією правового аналізу та загальної теорії права [3, с. 143]. Застосування лише математичних методів аналізу для передбачення подальшого розвитку правових явищ не є ефективним, оскільки на цю сферу впливає велика кількість правових, суспільних, соціальних та інших факторів. Отже, на цьому етапі дієвим є взаємопоєднання юридичної науки та практики із застосуванням методу експертних оцінок. Це дає можливість виявити та окреслити всі сукупності зав'язків суб'єктів із зовнішнім середовищем та зробити прогноз щодо їх подальшого стану чи у віддаленій перспективі для стабілізації законодавства загалом.

Список використаних джерел

1. Арзамасов Ю. Г., Наконечний Я. Е. Концепція моніторингу нормативних правових актів. М. : 2011. 208 с.

2. Косович В. М. Правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Вип. 3. Львів, ЛьвДУВС, 2021. С. 31–44.

3. Онищук І. І. Концепція правового моніторингу в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права.* Вип 2. 2014. С. 135–151.

**Наталія Лепіш,**
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Ефективність тлумачення норм права та видання інтерпретаційного акту власне залежить від стабільності суспільства, законності, дотримання конституційних норм. Зрозуміло, що у цьому випадку офіційне тлумачення норм права, що утискає чиїсь права, свободи, законні інтереси, не може бути визнане ефективним.

Питання ефективності національного законодавства особливо загострюється за умов, коли система суспільних відносин ще недостатньо стабільна й потребує впорядкування державою. Воно є особливо актуальним для України, яка перебуває на перехідному етапі розвитку, що супроводжується реформами суспільних і державних інститутів. Одним із важливих чинників забезпечення ефективності законодавства є якість закону України та поряд із ним акти тлумачення норм права. Якість закону та інтерпретаційного акта великою мірою залежить від того, наскільки його зміст враховує необхідність регулювання відповідних суспільних відносин, наскільки правильно цей зміст визначений з позиції юридичної техніки [1, с. 50].

Проблема ефективності актів тлумачення як правового інституту в умовах трансформації суспільних відносин через деякі обставини набула першочерговості і практичного, і теоретичного значення.

Ефективність взагалі – це абстрактне поняття, яке означає тільки здатність застосовуваного засобу сприяння досягти бажаної мети, а оцінка стосується не ефективності, а мети, досягнення якої стає засобом аналізу.

У юридичній літературі немає.

Критерієм ефективності акта тлумачення є повна міра досягнення мети, що поставлена перед актом тлумачення. При визначенні ефективності інтерпретаційного акта беруть до уваги мету при виданні норми права та реально досягнутий результат у процесі функціонування цієї норми. Іншими словами, рівень досягнення цієї мети буде визначати рівень ефективності акта тлумачення [2, с. 123].

Якість діяльності, що передбачає тлумачення норм права, прямо залежить від стану розвитку техніки тлумачення юридичних актів. Техніка тлумачення нормативно-правових актів отримала назву правоінтерпретаційної технік. У правовій науці правоінтерпретаційну техніку часто не розглядають як самостійну форму реалізації юридичної техніки, а як складову правозастосовної техніки. Прихильники такого погляду стверджують, що будь-яке тлумачення має на меті забезпечити правильне застосування нормативно-правових актів на практиці. Правильність, грамотність і результативність тлумачення норм права, насамперед, залежить від досконалості юридичної техніки.

Сам акт тлумачення норм права має бути зрозумілим і ясним для суб'єктів, до яких він адресований. Цей документ, як, власне, і сам нормативно-правовий акт, повинен мати необхідні реквізити, що відображали б його юридичну силу, предмет регулювання, сферу дії, надавали б офіційності. До акта тлумачення застосовують правила, які належать до змісту та структури нормативного акта. Суб'єкт, що виконує тлумачення власного акту, за необхідності застосовує всі відомі способи тлумачення, використовує їх у комплексі, цим сприяє виявленню помилок і їх нейтралізації.

Невдалі фрази, звороти, малопоширені або широковживані терміни не посилюють, а, навпаки, послаблюють регулювальну роль інтерпретаційного акта, зменшують авторитет і соціальну цінність самого акта. Тому під час нормопроектної діяльності слід використовувати переважно ті формулювання й терміни, які широко вживаються в юридичній літературі, у новітніх тлумачних словниках української мови [3, с. 38].

З огляду на проблему ефективності тлумачення, особливого значення набувають проблеми якості самих актів тлумачення

у зв'язку зі створенням ефективної системи норм права, що забезпечує стабільність і правопорядок у суспільстві. Саме тому використання однакових реквізитів актів тлумачення, стереотипної структури, єдиної термінології, юридичних конструкцій і формувань становить суть уніфікації форми й структури актів тлумачення. Різнобій реквізитів і рубрик актів тлумачення, відсутність їх стереотипної структури, єдиного стилю викладення, неоднакова в різних актах нумерація статей, пунктів і їх підрозділів, формул відміни, змін актів і їх частин перешкоджають адекватному розумінню й ефективному застосуванню правових норм [3, с. 40].

Отже, якість – основний критерій ефективності законодавства, що полягає у вимогах доступності, переконливості, точності, визначеності, ясності, стислості і виразності до нормативних правових актів. При цьому вчені найчастіше вказують на такі ознаки якісності, як нормативність, загальнообов'язковість, повнота і конкретність нормативно-правового регулювання, представницький зобов'язальний характер, ясність і доступність мови закону, формальна визначеність, точність і визначеність термінів та формулювань, логічна несуперечливість нормативних положень правового акта Конституції держави, ефективність, відповідність норм до закономірностей і потреб суспільного розвитку.

Із цих позицій, техніко-юридична якість акта тлумачення є важливою умовою його ефективності, оскільки дія акта тлумачення, нормативні положення якого є нечіткими, незрозумілими, логічно суперечливими, неповними, буде недостатньою або навіть малоефективною. Навіть більше, як зазначають сучасні вчені, нині трапляються непоодинокі випадки поверхового ставлення до якості складання навіть процесуальних документів, що зумовлено слабкою юридичною підготовкою та відсутністю належного досвіду.

Критерій якості означає зрозумілість тексту читачеві, що забезпечує максимально допустима простота тексту. З огляду на це, якраз треба використовувати загальновідомі терміни в загальновідомому значенні; розшифровувати значення найважливіших термінів; вживати прості і зрозумілі терміни, широко вживані обороти; не застосовувати складні граматичні конструкції. Зрозумілість тексту сприяє правильному і повному виявленню інформації, що міститься в ньому, забезпечує ефективність дії нормативних приписів. Точність і чіткість закріплення дефініції поняття означає, що необхідно прагнути до того, щоб у кожного терміна в тексті була дефініція. У тексті має бути

використаний лише той термін, який отримав дефініцію. Синонімія і омонімія не є бажані. Взагалі, термінологія, що використовується в тексті правового акта, зокрема й інтерпретаційного, – найважливіша складова, від котрої залежить повнота та якість цього акта. Норми, що містять неточні терміни, можуть бути причиною не тільки правових колізій, про що ми вже зазначали, але й «пробілів у законодавстві в результаті зайвого «звуження» кордонів» суспільних відносин, врегульованих цим актом», – слушно зауважує О. Шереметьєв.

Порушення принципу несуперечності в тексті тлумачення призводить до деформації системи права, оскільки страждає основна функція права – бути регулятором суспільних відносин. Суперечливість може стати грубою помилкою і законодавця, і безпосередньо тлумача юридичних норм. Вона полягає в тому, що заперечують те положення, яке нещодавно стверджувалося. Оскільки з'являються нові види і форми тлумачення норм права, зростає кількість суб'єктів такого тлумачення, проблема ефективності та якості актів тлумачення й надалі актуальна. Словесне вираження норми права може допускати різні варіанти розуміння і тлумачення. У зв'язку з цим в англо-американській системі права традиційно одним із способів уникнення сваволі в інтерпретації і обмеження маніпулювання смислами висловлювань у корисливих інтересах однієї зі сторін є застосування канонів тлумачення (canons of construction, canons of interpretation) [1, с. 140].

Канони тлумачення – це правила міркування. Незважаючи на те, що вони мають рекомендаційний характер, існування їх є важливим, оскільки вони встановлюють однакові критерії розуміння й аналізу нормативно-правового тексту. «Ці канони – орієнтири, які пропонують можливі інтерпретації певних словесних формул, що використовуються в статутах або певних типах статутів». Якщо дотримуватися логіки канонів інтерпретації, то подальший процес тлумачення стає простішим, зручнішим і зрозумілішим. Коли канони забувають, виникає розрив між дійсною думкою законодавця і думкою, вираженою в тексті акта тлумачення, що і призводить до труднощів і помилок у правозастосовній практиці.

Отже, враховуючи міжнародний досвід у тлумаченні, можна констатувати, що тільки законодавче регулювання тлумачення може стати оптимальним способом вирішення можливих суперечностей, зумовлених різним розумінням норм права використовуваних понять. Воно надасть ясності, чіткості самій юридичній діяльності, що полягає у з'ясуванні і роз'ясненні юридичних

норм, позитивно позначиться на правовому регулюванні загалом і посилить ефективність самого тлумачення правових норм.

Отже, ефективність тлумачення правових норм – найважливіша властивість цієї особливої форми юридичної діяльності. Про результати тлумачення судять здебільшого лише за кількістю логічних помилок. Щоправда, трапляються й інші підходи до оцінки правотворчої та правотлумачної діяльності. Авторів актів тлумачення часто звинувачують у некомпетентності. Аналіз таких оцінок їхньої роботи показує, що вони здебільшого є однаковими, бо науково-обґрунтованих критеріїв результатів тлумачення, його ефективності на сьогодні просто не існує. Крім того, чи коректно міркувати про якість актів тлумачення, ефективності такого виду діяльності в кожному випадку в конкретний період часу, якщо правотворчість у державі у цей момент його історії неефективна сама собою з огляду на системну кризу.

Список використаних джерел

1. Каткова Т. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і таблицях. Т. Г. Каткова. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2020. 96 с.
2. Загальна теорія права : підручник. О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.

**Наталія Лесько,**
завідувачка кафедри адміністративного
та інформаційного право,
докторка юридичних наук, доцентка
*(Національний університет*
*«Львівська політехніка»)*

## ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ПРОФІЛАКТИКИ АНТИГРОМАДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ – ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

Правопорушення неповнолітніх належить до актуальних проблем сучасної дійсності, у вирішенні яких зацікавлена вся світова спільнота. Підростаюче покоління визначає вектор

подальшого розвитку суспільства, є майбутнім обличчям. Побоювання держави щодо зростання правопорушень неповнолітніх цілком обґрунтовані, у більшості країн Європейського Союзу активно розробляються заходи профілактики антигромадської поведінки дітей та підлітків, використовуються різні засоби та методи для запобігання делінквентній поведінки. Прийнята Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [1].

Для вирішити цих завдань об'єднуються різні суб'єкти – державні органи, інститути громадянського суспільства. Вирішення проблеми правопорушень неповнолітніх неможливо вирішити лише національними засобами, що зумовлює виникнення та розвиток системи стандартів, норм, спрямованих на вирішення цієї проблеми. В основі запобігання правопорушенням неповнолітніх лежать основоположні принципи запобігання правопорушенням.

У попередженні правопорушень, скоєних неповнолітніми, є особливості, зумовлені відмінністю від інших вікових категорій, специфікою скоєних правопорушень.

Важливу роль у запобіганні неправомірній поведінці грає поліція. Поліція України, як структурно-функціональний елемент правоохоронної системи держави, у діяльності спирається на різноманітний досвід профілактики правопорушень.

У сучасних умовах основними напрямами вдосконалення профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх є:

– гуманізація превентивної практики, переважання захисних заходів над заходами покарання та примусу;

– професіоналізація виховно-профілактичної та захисної діяльності, підготовка спеціальних кадрів соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів, що спеціалізуються на практичній роботі з корекції поведінки дітей та підлітків, що відхиляється, оздоровленню умов сімейного та громадського виховання;

– посилення ролі медико-психологічної допомоги та підтримки в корекції поведінки дітей і підлітків, що відхиляється, реабілітації неповнолітніх з різними формами соціальної та психічної дезадаптації;

– визнання сім'ї як провідного інституту соціалізації дітей та підлітків, здійснення соціальних заходів соціально-правової, соціально-педагогічної та медико-психологічної допомоги сім'ї, насамперед сім'ям групи соціального ризику;

– суворе розмежування виховної та профілактичної компетенції між державними соціальними службами, правоохоронними

органами, громадськими об'єднаннями за тісної взаємодії та максимальної участі у реалізації державної молодіжної політики.

У запобіганні правопорушенням неповнолітніх беруть участь безліч суб'єктів. Вони представляють єдину, пов'язану спільністю цілей та завдань, систему, органи управління соціальним захистом населення, освітою, охороною здоров'я; органи опіки та піклування, у справах молоді, служби зайнятості, полыцыъ, різні інститути громадянського суспільства, зокрема релігійні організації.

Спеціалізованими установами для неповнолітніх, які потребують соціальної реабілітації, є:

– соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, які здійснюють профілактику бездоглядності та соціальну реабілітацію неповнолітніх, які опинилися у скрутній життєвій ситуації;

– соціальні притулки для дітей, які забезпечують тимчасове проживання та соціальну реабілітацію неповнолітніх, які потребують екстреної соціальної допомоги держави;

– центри допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків, призначені для тимчасового утримання неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків або законних представників, та надання сприяння у подальшому влаштуванні.

У даний час створюються установи соціального обслуговування, до яких належать територіальні центри соціальної допомоги сім'ї та дітям, центри психолого-педагогічної допомоги населенню, центри екстреної психологічної допомоги та ін.

Деякі з цих установ є держбюджетними; інші – утворені на підприємствах різних форм власності; треті – функціонують за рахунок дотацій держави, благодійних організацій та пожертв українських і зарубіжних громадян, комерційних структур, релігійних організацій.

Особливе місце у системі спеціального попередження правопорушень неповнолітніх відводиться поліція, які виконують основний обсяг роботи у цьому напрямі, безпосередньо займаються виправленням і перевихованням неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Запобіжна діяльність поліції передбачає взаємодію поліції з іншими суб'єктами, зокрема з інститутами громадянського суспільства. Зазначено знайшло відображення у Національній стратегії розвитку громадянського суспільства на період до 2025 року [2].

Органи поліції займаються попередженням правопорушень неповнолітніх за такими напрямами: обмеження впливу

негативних соціальних факторів, пов'язаних із причинами та умовами правопорушень неповнолітніх; вплив на причини та умови, що сприяють цьому виду правопорушень; безпосередній вплив на неповнолітніх, від яких очікується вчинення правопорушень; вплив на групи з антигромадською спрямованістю, здатні вчинити або вчиняти правопорушення, учасником яких є неповнолітній, який зазнає запобіжного впливу.

Попереджувальна діяльність, організована з урахуванням цих напрямів, має забезпечувати всебічний профілактичний вплив на неповнолітніх, схильних до скоєння правопорушень, на мікросередовище та соціальні умови, у яких вони перебувають. У процесі запобігання правопорушенням неповнолітніх органи поліції повинні спрямовувати зусилля на виявлення причин, умов, що сприяють правопорушенням, на усунення, обмеження та нейтралізацію. На це спрямовує Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [3].

З цією метою органи поліції організують взаємодію з державними, громадськими, релігійними організаціями і установами, які беруть участь у запобіжній діяльності, проводять комплексні операції, рейди, цільові перевірки, інші заходи.

Основними організаційно-тактичними формами застосування методів і прийомів індивідуального впливу на неповнолітніх є бесіди, які проводять поліцейські і інші суб'єкти, залучення до соціально корисних занять трудового, громадського, спортивного, культурного характеру.

Важливими кроками до запобігання ювенальним правопорушенням стало розуміння необхідності скорочення формальних правил поведінки та розвиток позитивної ініціативи неповнолітніх, оскільки велика кількість правил збільшує ймовірність порушень. Важливо руйнувати міфічні романтичні образи, створювані кримінальним світом.

Потрібно цілеспрямоване покращення якості підготовки працівників, які відповідають за попередження правопорушень неповнолітніх, залучення інститутів громадянського суспільства. Залучення інститутів громадянського суспільства для попередження та профілактики підліткових правопорушень дає позитивні результати.

З моменту проголошення курсу на побудову правової держави в Україні та формування громадянського суспільства рівень підліткових правопорушень знижується. Активну співпрацю поліція здійснює з релігійними організаціями.

Аналіз партнерської взаємодії поліції та релігійних організацій у галузі профілактики правопорушень неповнолітніх виявив різні форми співробітництва. Одна з поширених – проведення конференцій, форумів, семінарів, конкурсів.

В Україні релігійні організації беруть активну участь у профілактиці правопорушень неповнолітніх – проводять різноманітні заходи, які реально допомагають покращити ситуацію у регіонах, запобігти девіантну поведінку підростаючого покоління.

Священнослужителі, володіючи навичками переконання, викликають довіру оточуючих, мотивують, надають неповнолітнім допомогу у виборі напряму розвитку у житті. Спільна співпраця з поліцією дозволяє комплексно підійти до вирішення проблеми.

Поліцейські виявляють правопорушників, ставлять на облік, організують профілактичну роботу, а представники релігійних організацій – залучають підлітків, які «збилися зі шляху» в іншу, правомірну діяльність, показують життя з іншого ракурсу, сприяють створенню опори в житті. В Україні складається модель партнерської взаємодії поліції та релігійних організацій у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1027-р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL. akon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text

**Юрій Лозинський,**
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Затвердження в Україні верховенства закону як основи держави передбачає наступальні дії на обмеження різних форми протиправної поведінки соціальних суб'єктів, однією з яких є адміністративні правопорушення. Цей вид правопорушення є серйозною загрозою різноманітним суспільним відносинам, оскільки забезпечує систематичні посягання на установлений порядок управління, який формується через адміністративні та правові вимоги та заборони і через які в основному забезпечується стабільна, керована, упорядкована система існування людського життя в складному урбанізованому суспільстві. Сфера, що припускає появу нових модифікацій традиційних адміністративних правопорушень, постійно розширюється за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу і, як наслідок, сучасне суспільство стає все більш технологічним. Ефективна протидія їм це, перш за все, профілактика різних форм адміністративних правопорушень, що є важливим напрямком правової політики будь-якої сучасної цивілізованої держави. Для України, яка знаходиться у пошуках найбільш ефективних та виправданих моделей державної діяльності, включаючи адміністративний контроль правопорушень, це питання вкрай актуальне.

В цілому питання, пов'язані з протидією адміністративним правопорушенням, традиційне для української адміністративної науки. В його рамках досліджуються багато аспектів зазначеного питання, починаючи з детального аналізу законодавства про адміністративні правопорушення та закінчуючи характеристиками окремих категорій осіб (в єдності соціальної, психологічної професійної, та інших характеристик), які є потенційними або реальними правопорушниками. Є необхідним відтворення моделей форм практичної діяльності, у яких будуть враховані зміни в соціальній, політичній і правовій системі сьогоднішньої України

і буде використовуватись прогресивний досвід різних держав у сфері запобігання адміністративним правопорушенням.

Сьогодні і структура правоохоронних органів, і законодавство, яке регулює їх діяльність, суттєво змінюються, і ці зміни в значній мірі спрямовані саме на посилення профілактичної складової у протидії адміністративним правопорушенням. Типовий приклад цього: введення такого важливого інституту, як Національна поліція, що можна розглядати як один з перших значних кроків, спрямованих на реформування діяльності правоохоронних органів і наближення їх до європейських стандартів. В даний час її діяльність врегульована Законом України «Про Національну поліцію». Поліція згідно з покладених на неї завдань проводить профілактичні заходи, спрямовані на запобігання вчиненню правопорушення; визначає причини і умови, які сприяють кримінальним злочинам та адміністративним правопорушенням, застосовує в межах своєї компетенції заходи щодо їх усунення; вживає заходів щодо їх виявлення; усуває їх наслідки; вживає заходів щодо усунення загроз життю і здоров'ю людей та громадської безпеки в результаті вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення; вживає заходів щодо запобігання і припинення домашнього насильства тощо [1].

Закон містить багато цікавих новаторських положень, спрямованих на модернізація форм і методів діяльності головного правоохоронного органу країни. Зокрема, була переорієнтовано основну мету – тепер в пріоритеті захист прав, свободи, безпеку громадян (раніше – інтереси держави), заохочуються пропозиції щодо вдосконалення діяльності тощо. Співпраця з громадськістю, головним критерієм оцінки якої повинен бути рівень довіри і громадської думки про якість роботи органів і підрозділів поліції; взаємодія з населенням, що засноване на партнерстві.

Слід зазначити, що питання профілактики адміністративних правопорушень привертало увагу дослідників у різні історичні періоди. З часом обсяг дослідницької уваги, глибина наукових досліджень в цій області були різноплановими, в зв'язку зі станом розвитку адміністративної юридичної науки, особливостей законодавства, нормотворчості, правозастосування і ряду інших чинників. Ці визнання наукових досягнень складні, проте не можна вважати їх фундаментальними, тому що вчені в різні історичні періоди зосереджували свою увагу на дослідженні профілактики адміністративних правопорушень у в контексті застосування в цілому адміністративного примусу, заходів

адміністративного припинення або ж акцент робився на особливостях профілактики правопорушень у діяльності окремих державних органів, що характерно для сучасного періоду розвитку вітчизняної адміністративно-правової науки.

Удосконалення діяльності та правового регулювання профілактики адміністративних правопорушень передбачає вивчення еволюції і сучасної практики застосування державного примусу – не останню роль відіграє та причина, що профілактика адміністративних правопорушень, не може бути реалізована без конкретних примусових заходів.

На думку Приймаченко Д. В., адміністративний примус – це, з однієї сторони, особливий вид державного примусу, а з іншої – його можна розглядати з позиції способів впливу органів державного управління на об'єкти управління (введення обмежень і заборон, встановлення конкретної взаємодії тощо). В системі різноманітних управлінських заходів центральне місце займають заходи адміністративного примусу, за допомогою яких здійснюється прямий цілеспрямований вплив органів управління та їх посадових осіб на керовані об'єкти з метою забезпечення виконання вказаними об'єктами встановлених правил поведінки незалежно їх бажання дотримуватись цих правил [2, с. 19].

Крім традиційних способів профілактики адміністративних правопорушень в сучасних умовах бажано ширше використовувати цифрові можливості: збільшувати кількість стаціонарних камер відеоспостереження з доступним переглядом будь-яким користувачем та можливістю транслювати живе динамічне відео. За допомогою колосальних інформаційних можливостей соціальних мереж громадяни можуть надавати допомогу компетентним органам, не виходячи з власної квартири, використовуючи доступ в Інтернет (користувач може отримати доступ в інтернет-співтовариство, метою якого є протидія правопорушенням, може приєднатися до пошуку порушників шляхом ознайомлення з фото, відео та іншою інформацією; крім пошуку і виявлення правопорушників, за допомогою інтернету можна знайти свідків якогось пригоди). Через соціальні мережі добровільні громадські формування з охорони громадського порядку можуть координувати спільне патрулювання вулиць населених пунктів, обмінюватися позитивний досвідом і іншою важливою інформацією.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-8. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19

2. Приймаченко Д. В. Адміністративний примус як метод діяльності митних органів: поняття та ознаки. *Науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності «Митна справа».* 2006. № 4 (46). С. 18–22.

**Любов Микієвич,**
здобувачка вищої освіти
юридичного факультету
*(Львівський національний університет ім. І. Франка)*

*Науковий керівник:*
**Мирослав Ковалів,**
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ХАРТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В умовах реалізації конституційного курсу України на вступ до Європейського Союзу, особливого значення набуває дослідження механізмів функціонування цієї авторитетної міжнародної організації. Серед ключових форм співпраці між Україною та ЄС, передбачених, зокрема, Угодою про асоціацію між ними, є співпраця в сфері захисту прав людини. В цьому контексті, особливий інтерес викликає Хартія Європейського Союзу про основоположні права, яка є базовим документом ЄС в цій сфері [1]. В рамках нашої доповіді ми спробуємо проаналізувати її місце в європейській системі захисту прав людини.

Хартія Європейського Союзу про основоположні права (далі-Хартія ЄС, англ. Charter of Fundamental Rights of the European Union) є першим документом, що забезпечує захист основоположних прав у ЄС і механізми його реалізації в межах сфери дії права ЄС. Хартію ЄС, проголошену в Ніцці 7 грудня 2000 р. з дня

набуття чинності Лісабонським договором 2007 р. замінила Хартія ЄС, адаптована у Страсбурзі 12 грудня 2007 р. (згідно з прикінцевими положеннями), яка набрала чинності 1 грудня 2009 р. і наразі є інструментом правового регулювання захисту прав людини в контексті європейської інтеграції. Хартія ЄС не була включена до тексту установчих договорів, але має з ними однакову юридичну силу, залишаючись формально самостійним джерелом первинного права ЄС, що не має прямої дії у внутрішніх правопорядках держав-членів.

Згідно з п. 1 ст. 6 ДЄС Лісабонського договору 2007 р. ЄС «визнає права, свободи та принципи, викладені у Хартії ЄС про основоположні права від 7 грудня 2000 р., адаптованої 12 грудня 2007 р., що має однакову юридичну силу з Договорами», тобто з Договором про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору 2007 р. та Договором про функціонування Європейського Союзу [2].

Ст. 6 Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору 2007 р. визначає трикомпонентну архітектуру системи захисту прав людини в ЄС. По-перше, це Хартія ЄС, що має юридично обов'язкову силу на рівні установчих договорів, і є джерелом первинного права ЄС, однак не може бути підставою для розширення компетенції ЄС, передбаченої установчими договорами. Крім того, Європейська конвенція про захист основоположних прав та свобод людини 1950 року Ради Європи, до якої, згідно з п. 2. ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р., має приєднатися ЄС, що, однак, не повинно призвести до розширення його компетенції, а також загальні принципи права ЄС, що ґрунтуються на спільних для держав-членів конституційних традиціях та положеннях ЄКПЛ. Загальні принципи права ЄС не мають прямої дії, слугують допоміжним щодо Хартії ЄС джерелом правил тлумачення норм у сфері захисту основоположних прав і є спільними як для правопорядків держав-членів, так й інтеграційного правопорядку. На відміну від Хартії ЄС, вони наразі не належать до самостійних стандартів захисту [3].

Основоположні права, закріплені в Хартії ЄС, першому каталозі прав людини в історії інтеграційного об'єднання, корелюються з гарантованими в Європейській конвенції про права людини, а також базуються на спільних для держав-членів конституційних традиціях. Хартія ЄС вирізняється особливою моделлю класифікації основних прав, в основу якої покладено спільні цінності, які вони уособлюють, передусім, цінності людської гідності

та поваги до прав людини і цей підхід, зокрема, враховується розробниками нових проектів Конституції України.

У п. 2 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р., сформульовано намір Європейського Союзу приєднатися до Європейської конвенції про права людини, однак строки приєднання не встановлено, лише закріплено, що воно не змінить компетенції ЄС, визначеної в ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. та ДФЄС. Основоположні права, як вони гарантовані ЄКПЛ та походять зі спільних для держав-членів конституційних традицій, згідно з п. 3 цієї статті, входять до змісту права ЄС як загальні принципи.

Хартія ЄС не створює нових прав. Права, свободи і принципи, підтверджені нею, існують незалежно, адже ні Хартія ЄС, ні установчі договори їх не встановлюють: п. 1 ст. 6 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. визнає, а Хартія ЄС – підтверджує права, як вони походять, з-поміж іншого, зі спільних для держав-членів конституційних традицій та міжнародних зобов'язань, з ЄКПЛ та протоколів до неї, Європейської соціальної хартії 1961 р., Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р., а також із судової практики Суду ЄС та ЄСПЛ. Хартія ЄС консолідувала основоположні права, забезпечивши сприяння розумінню змісту, механізмів і можливостей їх ефективної практичної реалізації [4].

Таким чином, існують певні дисонанси в тлумаченні основних прав людини Судом Європейського Союзу та ЄСПЛ. Основним результатом формування єдиної європейської системи захисту прав людини було б приєднання Європейського Союзу до ЄКПЛ. Цей процес вже розпочато, підготовлено відповідний проект угоди, але на сьогодні існують ще певні процесуальні перешкоди для остаточного вирішення цього питання. Таким чином, Україна, яка є членом Ради Європи і зобов'язана застосовувати практику ЄСПЛ, на сьогодні розпочинає процес імплементації через Угоду про асоціацію між Україною та ЄС практики Суду Європейського Союзу. Механізми захисту прав людини, які сформовані в ЄС, стають обов'язковими для застосування в рамках національної правової системи.

Список використаних джерел

1. Charter of Fundamental Rights of European Union. *Official journal of European Union.* C 202/02. Vol. 59. 7 June 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=SL

2. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official journal of European Union*. C 202/01. Vol. 59. June 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT

3. Див.: Фалалєєва Л.Г. Захист основоположних прав у Європейському Союзі. *Енциклопедія міжнародного права :* у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемчушенко; В.Н. Денисов (співголови) та ін; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : Академперіодика, 2017. Т. 2: Е-Л. С. 441.

4. Grabenwarter C., Pabel K. Fundamental rights – The Charter and the ECHR. *The Treaty on European Union (TEU). A Commentary* / ed. By H.-J. Blanke, S. Mangiameli. Berlin, Heidenberg: Springer-Verlag, 2013. P. 288–289.

**Михайло Микієвич,**
завідувач кафедри Європейського права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

## З ІСТОРІЇ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН НОРВЕГІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Конституційне закріплення в лютому 2019 року курсу на вступ нашої держави до Європейського Союзу, вимагає всебічного вивчення досвіду європейських країн щодо їх співпраці з ЄС.

На етапі, коли повноправне членство в цій організації ще не є на порядку денному найближчих років, цікавим є вивчення практики Норвегії яка не є членом ЄС, зокрема на початку її відносин з Союзом.

Зокрема, важливим для країни є досвід участі Норвегії у євроінтеграційних процесах, про який часто згадують під час обговорення розвитку можливих правових механізмів співпраці України з ЄС. Річ у тому, що декілька разів, востаннє 28 листопада 1994., норвежці на референдумі більшістю голосів висловились проти вступу країни до Європейського Союзу, оскільки, її «союз із Заходом був забезпечений членством у НАТО, а міцне економічне становище позбавляло переконливості аргументи про необхідність участі у ЄС з економічних причин». Цю самостійність пошуку місця в європейській інтеграції можна вважати традиційною, оскільки ще в серпні 1950р., виступаючи на засіданні Ради Європи, голова комітету з зовнішньої політики Стортингу (парламенту Норвегії) Фінн Муе заявив, що Норвегія

«не має наміру створювати труднощі на шляху регіональних угод, чи то буде франко-італійський союз, франко-німецький союз чи ще більший федеративний союз. Ми тільки просимо, щоб норвезький народ міг сам вирішувати чи бажає він вступити в такий союз, з урахуванням того що всі ми є членами вагомішого і важливішого Атлантичного співтовариства».

О. Рісте у відомій праці щодо історії зовнішньої політики Норвегії виділив три основні причини, з огляду на які відбулося певне дистанціювання Норвегії від ЄС у контексті набуття в ньому повноправного членства. На його думку, перша причина пов'язана з відсутністю в той час необхідного динамізму в розвитку Європейських Співтовариств. У цей момент противники європейської інтеграції країни справді могли порівнювати економічний спад і проблеми, які переживали час від часу Європейські Співтовариства, із процвітанням власної країни, що ґрунтувалось на отриманні прибутків від видобутку нафти. Другою причиною збереження особливих зовнішньополітичних позицій Норвегії було зміцнення її зв'язків з НАТО та США, а це усувало всілякі пересторогі стосовно того, що відмова від членства в Європейських Співтовариствах може призвести до її ізоляції у сфері зовнішньої політики та безпеки. І, нарешті, третьою причиною можливо, найважливішою, він назвав відкриття нафтогазових родовищ у Північному морі і початок їхньої промислової експлуатації [1, p. 116]

Для України може бути корисним вивчення досвіду Норвегії, коли, не будучи членом Європейського Союзу (про що свідчить також досвід Швейцарії) за сприятливих умов – належний рівень економічного і політичного розвитку, авторитет на світовій арені, – держава може з використанням інших правових засобів, ніж повноправне членство, комфортно почуватися в європейській сім'ї народів, забезпечуючи громадянам достойний економічний і соціальний рівень життя за вільного доступу до всіх основних європейських свобод і цінностей.

Список використаних джерел

1. Riste O. Norway's Foreign Relations – A History. Oslo: Universitetsforlaget, 2001. 308 p.

**Тетяна Назар,**
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Адміністративна відповідальність неповнолітніх більшою мірою, ніж адміністративна відповідальність дорослих правопорушників переслідує, насамперед, морально-виховні цілі, оскільки їх перевиховання і виправлення переважно можливе й без застосування заходів адміністративної відповідальності. Тому до неповнолітніх найчастіше застосовуються заходи громадського, морально-виховного впливу, а адміністративні стягнення накладаються лише у випадках, передбачених законодавством. Специфічною ознакою адміністративної відповідальності неповнолітніх є можливість її перекладення («трансмісії») на інших осіб – до батьків або осіб, які їх замінюють. Крім того, як відзначає О. В. Горбач в авторефераті дисертації «Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють», до неповнолітніх застосовуються не тільки правові, а й неправові заходи впливу [1, с. 11]. Ю. І. Ковальчук, вважає, що заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх, – це різновид заходів адміністративної відповідальності, які полягають у державному осуді неправомірної поведінки особи і певному обмеженні її прав і законних інтересів. Дані заходи зумовлюються тим, що законодавство має бути гуманним щодо неповнолітніх правопорушників, враховуючи особливості психіки неповнолітнього та його соціальний статус [2, с. 111]. Л. Л. Савранчук висловлює думку про те, що заходи адміністративного впливу до неповнолітніх – це різновид заходів адміністративної відповідальності з боку держави на неправомірну поведінку особи та мають виховний характер, що полягає в обмеженні його особистих благ. До характерних ознак таких заходів науковець відносить: застосовуються на основі норм адміністративного права; є засобом охорони суспільних відносин у сфері державного управління; застосовуються органами

адміністративної юрисдикції лише у випадку порушення вимог адміністративно-правових норм; застосовуються лише до неповнолітніх віком від 16 до 18 років; створюють для правопорушника несприятливі юридичні наслідки, що полягають в осуді поведінки та обмеженні його особистих благ [3, с. 247].

Відповідно до статті 13 КУпАП до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу [4]. У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, частинами першою, другою і третьою статті 130, статтею 139, частиною другою статті 156, статтями 173, 173-4, 174, 183-1, 185, 190-195 КУпАП, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах.

Отже, за загальним правилом до неповнолітніх осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу (стаття 21-1 КУпАП) або адміністративні стягнення (стаття 24 КУпАП). Закріплення законодавцем пріоритетності у застосуванні до неповнолітніх заходів впливу, з одного боку, свідчить про гуманність вітчизняного законодавства та його відповідність міжнародним стандартам, з другого – визначає значимість виховного впливу на осіб віком від 16-ти до 18-ти років, які вчинили адміністративні правопорушення.

За вчинення адміністративного правопорушення до неповнолітнього можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 КУпАП [4], такі як:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого. Такий захід впливу, як зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого використовується в тих випадках, коли неповнолітній усвідомив неправомірність своєї поведінки, суспільну шкідливість вчиненого діяння та розкаявся в ньому. Виховний вплив публічного вибачення полягає в тому, що винуватий робить це в присутності інших осіб, а не лише в присутності потерпілих.

2) попередження. Суть попередження як заходу впливу полягає в тому, що орган адміністративної юрисдикції в усній формі від імені держави оголошує офіційний осуд та незадоволення поведінкою неповнолітнього, яка виражається у вчиненні адміністративного проступку невеликої суспільної шкідливості.

3) догана або сувора догана. Цей захід має на меті морально-психологічний вплив на неповнолітнього. Він застосовується

у разі систематичного невиконання встановлених правил поведінки і здійснення правопорушень, наслідком яких є формування антигромадської установки. Догана чи сувора догана є більш жорсткими заходами стягнення, ніж попередження неповнолітнього чи зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого.

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх заміняють, допускається лише за наявності даних про їх здатність забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Передача неповнолітнього під нагляд педагогічного чи трудового колективу можлива тільки за згодою цього колективу. Неповнолітній може бути переданий і під нагляд окремих громадян на їх прохання. Як педагогічний чи трудовий колектив, так і окремий громадянин зобов'язані при цьому здійснювати виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою.

Вище вказані заходи не є адміністративними стягненнями, вони суттєво відрізняються від них за суворістю, хоча й застосовуються уповноваженим юрисдикційним органом у примусовому порядку незалежно від бажання неповнолітнього та носять виховний характер. Вони можуть бути застосовані до неповнолітніх 16-18 років, якщо орган адміністративної юрисдикції прийде до висновку, що виправлення правопорушника можливе без застосування до нього більш строгого адміністративного стягнення.

Також, за вчинення адміністративного правопорушення до неповнолітніх може бути застосовано адміністративне стягнення. Статтею 23 КУпАП зазначається, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Адміністративне стягнення виражається у примусовому реагуванні на вчинене недозволене (заборонене) діяння, у покаранні правопорушника, тобто в застосуванні до нього стягнень у вигляді тих чи інших позбавлень, матеріальних, моральних, особистих обмежень.

Законодавством України передбачено особливості накладення адміністративних стягнень на неповнолітніх, коли вони

несуть відповідальність на загальних підставах. Так, у разі вчинення адміністративного правопорушення до них не може бути застосоване таке адміністративне стягнення, як адміністративний арешт, про що зазначено у статті 32 КУпАП.

Використовуючи той чи інший захід впливу, потрібно пам'ятати, що основою метою адміністративної відповідальності неповнолітніх є поставлення їх на законний шлях, тобто при застосуванні заходів адміністративного впливу на неповнолітніх акцент зміщується із покарання на виховання, превенцію та підвищення рівня правосвідомості неповнолітнього правопорушника. Крім того, будь-які заходи адміністративного впливу чи адміністративної відповідальності мають узгоджуватися з вимогами законодавства України про охорону дитинства, а також з вимогами міжнародних актів про права та свободи дитини.

Список використаних джерел

1. Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють: автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук : 20.05.06. М-во внутрішніх справ України, Київський нац. ун-т. внутрішніх справ. Київ, 2006. 18 с.

2. Ковальчук Ю. І. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Право України*, 2003. № 6. С. 111–114.

3. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 6. 2017. С. 245–248.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар. Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. ; К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. 781 с.

**Станіслав Онопрієнко,**
старший викладач кафедри правового забезпечення,
кандидат юридичних наук
*(Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

## ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

За умов гібридної війни розвиток критичного мислення військовослужбовців, розуміння ними цілі та джерела інформаційних впливів, здатність самостійно будувати безпечні комунікації,

як складові інформаційної культури, безпосередньо впливають на стан національної та особистої безпеки. Вказане обумовлює включення до спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад у державних органах, а також до військовослужбовців, базового рівня розвитку інформаційних знань, вмінь та навичок. Нейтралізація негативних наслідків інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на зниження авторитету органів державної влади України, Збройних Сил України та інших військових формувань, дестабілізацію суспільно-політичних процесів у державі, потребує використання випереджувальної стратегії протидії деструктивній пропаганді, основними напрямами якої в аспекті правового забезпечення інформаційної культури мають стати: включення базового рівня розвитку інформаційних знань, вмінь та навичок до вимог, які висуваються до кандидатів на військову службу, військових посадових осіб.

Вказане дає змогу переконатися, що інформаційні права військовослужбовців уявляють собою один із видів публічного інтересу, оскільки від рівня їх додержання залежать не лише стан задоволення особистих потреб такого військовослужбовця, а й рівень інформаційної безпеки його підрозділу, військового формування та держави в цілому. Отже, інформаційні права військовослужбовця є об'єктом правової охорони, і їх додержання потребує розбудови відповідного нормативно-правового забезпечення.

З огляду на сказане заслуговують на увагу Методичні рекомендації з використання соціальних мереж у Збройних Силах України, розроблені Головним оперативним управлінням Генерального штабу Збройних Сил України та погоджено із заінтересованими органами військового управління та структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України. Положення цих Рекомендацій не мають на меті обмежити свободу спілкування військовослужбовців та працівників Збройних Сил України у соціальних мережах, а навпаки спрямовані на усвідомлення ними необхідності виконання правил та наданих рекомендацій з метою забезпечення особистої безпеки та безпеки членів їх родин, дотримання режиму секретності, а також забезпечення виконання заходів безпеки застосування військ (сил). У Методичних рекомендаціях визначено небезпечні фактори під час роботи в Інтернеті, приклади службової і конфіденційної інформації та можливі наслідки її поширення в соціальних мережах (медіа), охарактеризовано порядок створення офіційних сторінок

органів військового управління, військових частин та підрозділів Збройних Сил України у соціальних мережах та вимоги до них, описано порядок створення офіційного акаунту та його верифікації, сформульовано вимоги до інформації, яка поширюється на офіційних сторінках, визначено правила поведінки в соціальних мережах та запропоновано рекомендації щодо захисту інформації в соціальних мережах та месенджерах [1]. Структурованість та конкретність Методичних рекомендацій з використання соціальних мереж у Збройних Силах України дозволяють розглядати їх як позитивний приклад протидії загрозам, що виникають піж час використання військовослужбовцями соціальних мереж.

Другий блок заходів з удосконалення правового забезпечення протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері має охоплювати зміцнення правового статусу суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки та, що особливо важливо, створення діючого механізму юридичної відповідальності за неналежне виконання покладених на них обов'язків [2, с. 400; 3, с. 48]. Це, зокрема, включає удосконалення адміністративної відповідальності за порушення права на інформацію (ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Третій блок заходів з удосконалення правового забезпечення протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері пов'язаний із розбудовою системи стратегічних комунікацій. Вказане, у свою чергу, потребує визначення найбільш типових ситуацій, в яких виникають інформаційні загрози під час здійснення стратегічних комунікацій, і напрацювання механізмів найбільш ефективного подолання вказаних загроз.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з використання соціальних мереж у Збройних Силах України: затверджено Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 вересня 2021 року. URL: http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%B7_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6.pdf (дата звернення 12.09.2021 року)

2. Онопрієнко С. Г. Протидія загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: правовий аспект. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4. С. 399–403.

3. Коропатнік І. М., Шопіна І. М. Роль інформаційної культури в підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 47–54.

**Інна Остапенко,**
доцентка кафедри правового забезпечення,
кандидатка юридичних наук
*(Військовий інститут*
*Київського національного університету*
*імені Тараса Шевченка)*

# ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В АСПЕКТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Проблеми дотримання прав і свобод військовослужбовців набули особливого значення в умовах загострення безпекової ситуації в Україні на фоні агресії з боку Російської Федерації. Оскільки з 2014 року стрімко збільшилася кількість правопорушень і злочинів, вчинених військовослужбовцями, а масштаби порушень військової дисципліни набули небезпечного характеру, тому почастішали випадки порушень прав військовослужбовців під час формування та розгляду справ про військові адміністративні правопорушення. З того часу відбувається щорічне зростання кількості військових адміністративних правопорушень.

Співвідношення вчинених військових адміністративних правопорушень у 2020–2021 роках свідчить про найбільший відсоток вживання військовослужбовцями спиртних напоїв. Хоча такі правопорушення як самовільне залишення військової частини та недбале ставлення до військової служби також доволі часто зустрічаються в практичному житті. Деякі правопорушення мають зовсім низький показник вчинення у відсотковому співвідношенні. Зокрема: необережне знищення або пошкодження військового майна, порушення правил несення бойового чергування, зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем [1].

Однак, на сьогоднішній день аналіз практики розгляду проваджень у справах про адміністративні правопорушення свідчить про наявність прогалин у законодавстві, які значною мірою перешкоджають здійсненню судочинства з дотриманням усіх закріплених принципів. Разом з тим, варто констатувати, що законодавство у цій сфері ускладнює вирішення багатьох принципових питань дотримання прав військовослужбовців, а в окремих випадках не сприяє забезпеченню реалізації прав військовослужбовців.

Зокрема, стаття 172-15 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за недбале ставлення до військової служби.

Вказаною статтею встановлена відповідальність за військове адміністративне правопорушення з формальним складом, яке є закінченим з моменту вчинення військовослужбовцем самого діяння, незалежно від настання наслідків. Адже саме заподіяння істотної шкоди або тяжких наслідків є основною ознакою, що розмежовує адміністративну та кримінальну відповідальність за недбале ставлення до військової служби, передбачену статтею 425 Кримінального кодексу України.

У даному випадку, під час розгляду судами зазначеної категорії справ спостерігається неоднозначна судова практика. У зв'язку з тим, що недбале ставлення до військової служби полягає в невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем службових обов'язків, то ознаки вказаного порушення вбачаються в будь-яких відхиленнях в діях військовослужбовця як того вимагають нормативні акти чи інтереси служби, наприклад: дії виконано неуважно, несвоєчасно, недбайливо, зневажливо, неякісно, неповно, без належної сумлінності, з формальним відношенням тощо. Тобто це будь-яке недопрацювання в службовій діяльності, яке допущено військовослужбовцем.

У той же час, статтею 45 Дисциплінарного статуту ЗСУ визначено, що у разі невиконання (або неналежного) виконання військовослужбовцем службових обов'язків командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накласти дисциплінарне стягнення. При цьому реагування командира на випадки порушень з боку підлеглого особового складу є обов'язком командира, а не його правом.

З урахуванням викладеного, на законодавчому рівні відбувається дублювання ознак об'єктивної сторони військового адміністративного правопорушення та підстав для притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності.

А тому виникає питання чи будь-яке дисциплінарне стягнення, накладене на військовослужбовця за порушення будь-якого нормативно-правового акту, має супроводжуватися складенням уповноваженими на те посадовими особами протоколу про військове адміністративне правопорушення, передбаченого статтею 172-15 КУпАП Недбале ставлення до військової служби.

Слід відмітити, що у кожному конкретному випадку особи, уповноважені на складання протоколів про військові адміністративні правопорушення, самостійні у прийнятті рішення щодо

доцільності та обґрунтованості його складання, а також у збиранні доказів, які підтверджують факт вчинення правопорушення.

Дослідивши судову практику можемо зробити висновок, що за результатами розгляду вказаної категорії справ, одні справи закриті за малозначністю діяння, другі – за відсутності складу адміністративного правопорушення, а треті – передбачають застосування стягнення у повній мірі.

Це, у свою чергу, не дозволяє досягти єдності правозастосовної практики та негативно впливає на виконання завдань адміністративного судочинства загалом.

Крім того, законодавча невизначеність ставить під загрозу забезпечення прав та законних інтересів учасників справи про військове адміністративне правопорушення, а особливо особу, стосовно якої складено протокол про військове адміністративне правопорушення, та розвитку правової держави в цілому.

Також, нами було проведено опитування окремих фахівців у галузі військового права, зокрема колишніх військових суддів, представників Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, які уповноважені на складання протоколів про військові адміністративні правопорушення, а також серед науковців із зазначених питань, які також не висловили єдину позицію стосовно дублювання об'єктивної сторони складів дисциплінарних і військового адміністративного правопорушень, та можливості порушення прав і свобод осіб в контексті адміністративної відповідальності за недбале ставлення до військової служби.

Указане свідчить про необхідність удосконалення законодавства в частині конкретизації складу військового адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 172-15 КУпАП.

Не зважаючи на загрозу порушення прав людини і громадянина під час притягнення до адміністративної відповідальності, у рамках реалізації першої частини проєкту з моніторингу дотримання прав військовослужбовців Збройних Сил України 20 жовтня 2021 року відбувся круглий стіл з обговорення актуального стану справ та досягнутих результатів [2]. За результатами дослідження суттєвих порушень прав військовослужбовців не виявлено. Акцентовано увагу на позитивних трансформаціях у порівнянні з попередніми періодами, протягом яких проводились подібні заходи. При цьому, наголошено, що подібні позитивні трансформації є результатом відкритості та одним з прикладів ефективної взаємодії між Збройними Силами України і громадянським суспільством, яка орієнтована на збільшення

привабливості та покращення умов проходження строкової служби в Збройних Силах України [2].

З урахуванням викладеного, проблема дотримання прав людини і громадянина в аспекті адміністративної відповідальності за недбале ставлення до військової служби потребує нормативного вдосконалення, а саме: необхідно на законодавчому рівні розшири об'єктивну сторону вказаного військового адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 172-15 КУпАП, з метою його конкретизації та визначення додаткових ознак.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
2. Збройні Сили України. URL: https://www.zsu.gov.ua/new_page/616fff07638ae80014db1e77

**Ярина Павлович-Сенета,**
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ З КОРОНАВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ COVID-19

2020 року ознаменувався виникненням надзвичайної ситуації світового масштабу у сфері охорони здоров'я. В подальшому Всесвітня організація охорони здоров'я назвала її пандемією нової коронавірусної інфекції COVID-19 [1]. Реакція державних і міжнародних структур на ці події також була надзвичайною. З 2009 року Всесвітньою організацією з охорони здоров'я було прийнято шість декларацій про надзвичайні ситуації міжнародного значення в сфері охорони здоров'я [2]. Проте, до 2020 року ні ВООЗ, ні Рада Безпеки ООН жодного разу не виступали за ізоляцію держав і закриття кордонів.

Пандемія COVID-19 повною мірою торкнулася й України. Для забезпечення безпеки і захисту населення, органи публічної влади змушені були піти на жорсткі заходи щодо стримування поширення інфекції, багато з яких було поєднано з обмеженнями прав людини [3; 4; 5; 6]. Застосування зазначених заходів вплинуло

на характер і ступінь здійснення права на свободу і особисту недоторканість, свободу пересування, свободу слова, права на працю, права на освіту, свободу зборів і об'єднань, права на інформацію тощо. Введення обмежувальних правових режимів передбачає також покладання на громадян обов'язків публічного характеру, зокрема виконувати законні вимоги державних органів і посадових осіб, пов'язані з здійсненням карантинних заходів та заходів із запобігання надзвичайним ситуаціям, а також заборона вчиняти дії, що створюють загрозу здоров'ю, санітарно-епідемічному благополуччю населення. Деякі заходи, що вводяться державою у зв'язку з пандемією, є безпрецедентними. Разом з тим, обмежувальний характер запроваджених заходів і накладення додаткових публічних зобов'язань на фізичних і юридичних осіб обумовлено тим, що поширення нової коронавірусної інфекції на території України належить до обставин, що становлять загрозу для життя, здоров'я та безпеки громадян, порушують нормальну життєдіяльність населення.

Пандемія COVID-19 до певної міри переклала на новий рівень проблеми, пов'язані з реалізацією прав і свобод людини в Україні. Разом з тим, Україна відноситься до держав, що вважали за краще не вводити режим надзвичайного стану в умовах пандемії. Встановлений в Україні карантин передбачає для усієї системи публічної адміністрації режим підвищеної готовності, що забезпечує умови для виконання публічних зобов'язань із забезпечення основних прав і свобод людини. Вцілому, і міжнародні норми про права людини, і положення Конституції України та чинного законодавства, гарантують кожному право на належний рівень здоров'я і зобов'язують державу вживати заходів щодо запобігання нових загроз здоров'ю населення, а також щодо надання медичної допомоги тим, хто її потребує. Немає сумніву, що пандемія COVID-19 досягла такого рівня загрози здоров'ю населення, який може виправдовувати обмеження певних прав і свобод [7].

За загальним правилом, обмеження повинні вводитися на основі верховенства закону, відкритості і прозорості, бути безумовно необхідні, пропорційні і науково обґрунтовані, а їх застосування не може бути дискримінаційним і необмеженим за часом. Крім того, під час запровадження обмежень має забезпечуватися повага до людської гідності і дотримання прав людини. Стаття 43 Міжнародних медико-санітарних правил зазначає, що заходи, які держави вправі приймати для усунення ризиків здоров'ю населення, повинні ґрунтуватися на наукових принципах та даних,

що співмірні з існуючими ризиками і враховувати права людини [8]. У цьому сенсі держави не мають запроваджувати зайві заходи, що спричиняють шкоду людям або позбавляють можливості повідомляти про нові ризики міжнародним органам з охорони здоров'я. Більшість обмежувальних та санітарно-протиепідемічних заходів, що застосовуються державами, характеризуються як «локдаун». Локдаун – це система заходів, спрямованих на скорочення соціальної взаємодії між людьми, що передбачає, насамперед, обмеження пересування, вимоги дотримання «соціальної дистанції», самоізоляції, заборони більшості публічних заходів, переведення окремих видів професійної діяльності та установ освіти в режим дистанційного навчання, тощо. За такої системи обмежувальних заходів нормально функціонують лише організації, що забезпечують основні потреби громадян, та об'єкти критичної інфраструктури [9].

Одночасно, поліції надаються додаткові повноваження з контролю за переміщенням людей, наявністю вакцинації, в тому числі, з використанням цифрових технологій, встановленням санкцій за порушення введених заборон. Заходи поліцейського нагляду та контролю за невакцинованими людьми та за людьми, що перебувають на карантині, неодноразово викликали негативну реакцію населення і трактувалися як суттєве втручання у права і свободи людини. Зокрема, обмеження пересування, що застосовуються за допомогою спеціальних технологій до широкого кола осіб (інфіковані; люди, що приїхали з-за кордону, тощо) продовжують викликати занепокоєння у зв'язку із тим, що: 1) нагадують режим домашнього арешту; 2) не враховують нестабільність роботи мобільних додатків, на основі яких виписуються штрафи за порушення режиму самоізоляції, 3) становлять загрозу недостатнього рівня захисту персональних даних і можливостей подальшого використання цифрових профілів громадян (те саме можна говорити й про завантажені сертифікати вакцинації). Крім того, застосування даних заходів може вважатися дискримінацією осіб літнього віку і тих груп населення, що не володіють або не взаємодіють з Інтернет технологіями [10].

Усі заходи, які запроваджує держава для запобігання поширенню коронавірусної інфекції, повинні бути зважені з точки зору їхньої законності, обґрунтованості епідеміологічною ситуацією, а також пропорційності (або надмірності). Загострення загальної дискусії, що триває сьогодні в представницьких органах, ЗМІ та суспільстві є показником серйозності даної проблеми

і необхідності чіткого визначення критеріїв допустимості втручання держави в у життя громадян за допомогою цифрових технологій.

У зв'язку із пандемією, у суспільстві виникає безліч проблем, що прямо впливають на якість життя населення, забезпечення якого є одним з її пріоритетів діяльності публічної адміністрації. Повідомлення, що з'являються у ЗМІ свідчать про те, що політика ізоляції у період карантину веде до зростання рівня побутового, сексуального і гендерного насильства, частішають випадки шахрайства з використанням комп'ютерних технологій, а також фальсифікації медичної сировини та товарів [11]. З огляду на це, великого значення набуває вжиття заходів щодо виконання державою своїх позитивних зобов'язань у соціально-економічній сфері, особливо важливих на загальному тлі обмежень прав і свобод людини. У контексті COVID-19 держави зобов'язані перерозподіляти і сфокусувати існуючі ресурси – фінансові, людські, технологічні – для мобілізації системи охорони здоров'я і діяльності соціальних служб, з метою підтримки у цей період особливо вразливих верств населення [12]. Адже держава є основним носієм позитивних зобов'язань із забезпечення поваги, захисту і реалізації права на життя, однією з умов дотримання якого є право на охорону здоров'я. Це право включає в себе доступ до медичних установ, що оснащені та укомплектовані професійним персоналом, технічними засобами, реагентами та ліками.

Комплекс заходів по боротьбі з пандемією передбачає ефективне надання основних послуг у сфері охорони здоров'я, в тому числі: заходи з профілактики інфекційних захворювань та вакцинацію; надання посиленої допомоги вразливим категоріям населення (наприклад, дітям і особам похилого віку, а також тим, що хворіють на хронічні захворювання); забезпечення лікарськими засобами і видатковими матеріалами для поточного ведення хронічних хворих; забезпечення безперервного характеру лікарської допомоги пацієнтам, життя яких є під загрозою; надання екстреної медичної допомоги і допомоги у гострих невідкладних станах; подолання нестачі основних лікарських препаратів і медичних виробів, засобів індивідуального захисту та інших медичних матеріалів; підтримку в нарощуванні потенціалу тестування і забезпечення рівного доступу до діагностичних тест-систем і медичних матеріалів [13].

Цілком очевидно, що пандемію COVID-19 подолають не юристи. Однак, юристи і всі ті, хто займається правозахисною діяльністю, також борються з вірусом. Адже їх діяльність багато в чому

сприяє розробці і застосуванню раціональних і дієвих заходів, а також способів реагування на цю нову загрозу, що постала перед людством. Ці заходи покликані забезпечити необхідний баланс між захистом публічних інтересів, пріоритетів національної безпеки і дотриманням прав кожної людини. Саме дотримання прав людини в кінцевому рахунку є індикатором ефективності дій держави і забезпечує довіру до неї громадян.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public. URL: https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019 (дата звернення 15.11.2021 р.).

2. Оголошення Всесвітньої організації охорони здоров'я про надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я, що мають міжнародне значення/ URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-51322642 (дата звернення: 15.11.2021 р.).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 16. Ст. 100.

4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова КМУ від 11 березня 2020 р. № 211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text

5. Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Розпорядження КМУ від 14 березня 2020 р. № 287-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-timchasove-obmezhennya-peretinannya-derzhavnogo-kordonu-spryamovane-na-zapobigannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayini-gostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-287140320

6. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова КМУ від 9 грудня 2020 р. № 1236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text

7. По той бік пандемії. URL: https://coronafakes.com/ (дата звернення: 15.11.2021 р.).

8. Міжнародні медико-санітарні правила: міжнародний документ від 23.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007#Text

9. Локдаун і продовження карантину: як Україна житиме у січні-лютому 2021 року. URL: https://ldn.org.ua/consultations/lokdaun-i-prodovzhennia-karantynu-iak-ukraina-zhytyme-u-sichni-liutomu-2021-roku/

10. Карантин в Україні. Що варто знати? URL: https://petropavlivka.city/read/card/69856/karantin-v-ukraini-scho-varto-znati.

11. Мінцифри зробило мапу випадків порушення на самоізоляції. URL: https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/24472/2020-04-09-mintsifri-zrobilo-mapu-vipadkiv-porushennya-samoizolyatsii/ (дата звернення: 08.05.2020 р).

12. Уряд затвердив з доопрацюванням Програму стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-z-doopracyuvannyam-programu-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19 (дата звернення 15.11.2021 р.).

13. Про оптимізацію заходів щодо недопущення занесення і поширення на території України випадків COVID-19: Наказ МОЗ України від 13 березня 2020 р. № 663. URL: https://moz.gov.ua/article/ ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid- 13032020--663-pro-optimizaciju-zahodiv-schodo- nedopuschennja-zanesennja-i-poshirennja-na- teritorii-ukraini-vipadkiv-covid-19.

**Василь Парасюк,**
доцент кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет*
*внутрішніх справ»*

**Юлія Топій,**
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
факультету № 1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет*
*внутрішніх справ)*

## ЕВТАНАЗІЯ ТА ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Однією з яскраво виражених проблем сучасності є евтаназія. Це явище стало предметом широкого обговорення не тільки у філософській, медичній, а й у юридичної науці через її відносну поширеність у суспільстві і як найважче для розуміння та вивчення з урахуванням своєї неоднозначності та суперечливості. Необхідність вивчення проблеми евтаназії пояснюється складною природою цього явища, де тісно переплелися питання життя та смерті, свободи та заборони вибору людини на смерть або продовження життя за наявності невиліковного захворювання та нестерпних страждань. Законодавці всього світу шукають найбільш оптимальні способи правового регулювання та форми контролю процесів, пов'язаних із евтаназією.

Право на життя знаходиться на вершині соціальних цінностей та є найважливішим серед особистих немайнових прав.

У статті 27 Конституції України закріплено, що: «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1]. Право на життя також зазначено у Цивільному кодексі України (далі ЦК України). Зокрема пункт 4 статті 281 ЦК України закріплює, що: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [2].

Евтаназія, як свідоме переривання життя у зв'язку із тяжкою невиліковною хворобою та припиненням муки людини є суперечливим та дискусійним питанням. Це явище набуло широкого обговорення та дослідження вченими, науковцями. Зокрема: Л. Красницькою, О. Маліновським, В. Глушковим, Р. Стефанчуком, С. Бородіним, Б. Юдіним, С. Хімченком та іншими.

Поняття «евтаназія» (від грец. eu – хороший та thanatos – смерть) вперше вжив англійський філософ Френсіс Бекон у своїй праці «Advancement of Learning». На початку XVII століття Френсис Бекон писав про евтаназію: «Обов'язок лікаря полягає не тільки у тому, щоб відновлювати здоров'я, але й у тім, щоб полегшити страждання і муки, що спричинені хворобою...» [3, с. 26].

На сьогодні виділяють такі види евтаназії: активна та пасивна. Активна евтаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини, згідно з її проханням, з метою позбавлення тяжких страждань. Активна евтаназія може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). Пасивна (негативна) евтаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [4, с. 199].

Евтаназія є визнана законною лише в декількох країнах світу: Бельгії, Канаді, Люксембурзі, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії, Португалії, Колумбії, частині Австралії, деяких штатах США. В Україні свідоме переривання життя, щоб полегшити страждання невиліковної хвороби є категорично заборонене.

Відповідно до ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичним працівникам забороняється

здійснювати евтаназію, навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковного хворого з метою припинення його страждань [5]. Також, як вже зазначалось, згідно частини 4 статті 281 ЦК України: «Забороняється задоволення прохання фі зичної особи про припинення її життя» [2].

В Україні евтаназія вважається умисним вбивством, відповідальність за яке передбачена ст. 115 КК України, відповідно до якої таким визнається умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, що карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років [6].

Спроби легалізації пасивної евтаназії в Україні вже були здійснені у 2003 році при підготовці проєкту Цивільного кодексу України. Однак, в остаточному варіанті даного законодавчого акту ця пропозиція не знайшла свого відображення (за неофіційними даними найвагомішим аргументом проти евтаназії стала можливість лікарської помилки) [3, с. 30].

Легалізація переривання життя з метою полегшення мук від хвороби має суперечливий характер. Перевагами цієї процедури є те, що людина має можливість самостійно прийняти рішення про припинення життя, а також можливість припинення мук і страждань. Недоліками є те, що ця процедура не є морально – етичною, а також люди з виліковними хворобами, обмеженими можливостями, старістю або іншими ознаками будуть за власним бажанням застосовувати евтаназію та позбавляти себе права на життя.

І.В. Качур та К.О. Полонська провели соціологічне дослідження у місті Донецьку. Вони опитали 95 осіб віком від 18 до 35 років, задавши їм питання: «Як ви ставитесь до ідеї евтаназії?». Аналіз результатів опитування показав, що проблема евтаназії є актуальною в сучасному українському суспільстві. Результати дослідження свідчать про те, що молоді люди віком до 25 років мають більш високий рівень моральних якостей, але молодь від 26 до 35 років більш об'єктивно оцінює потребу суспільства в евтаназії. Якщо молодь 18 – 25 років в більшості сприймає саму ідею евтаназії як порушення моральних цінностей людства, то більшість молоді 26–35 років вважають евтаназію правом вибору [7, с. 149].

Отже, кожна фізична особа має право на життя та не може бути його позбавлена. Легалізація евтаназії є суперечливою та дискусійною. На даний момент Україна не готова до офіційного прийняття евтаназії та потребує більшого вивчення цієї процедури та її законодавчого регулювання.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.uaЛaws/show/254к/96-вр

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

3. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 25–34.

4. Ворона В. А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5. С. 199–205.

5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

7. Качур І. В., Полонська К. О. Біоетичні проблеми: аналіз громадської думки щодо легалізації евтаназії в Україні. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 1. С. 147–152.

**Олександр Пащинський,**
аспірант
*(Науково-дослідний інститут публічного права)*

## ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ КОМУНІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Розвиток демократичних відносин у будь-якій сучасній державі потребує постійного функціонування системи громадського контролю. Саме завдяки цьому виду соціального контролю громадськими об'єднаннями та/або безпосередньо самими громадянами може здійснюватися діяльність спрямована на забезпечення ефективності управлінських рішень, що приймаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, крім того громадський контроль сприяє прозорості державної влади, а разом з тим, може попередити суспільні суперечностей, що можуть виникнути в процесі взаємодії різних соціальних суб'єктів.

Слід відзначити, що останнім часом в умовах цифровізації соціально-політичних та економічних процесів у сфері правового регулювання громадського контролю відбулися зміни, що, пов'язані з оновленням способів і принцип формування органів громадського контролю. Зокрема, наприклад, з'явилася можливість обирати склад громадських ради як одних із основних

форм діяльності громадськості у державному управлінні і підвищенні якості розроблюваних політик та рішень, шляхом онлайн-голосування. Водночас незважаючи на наголошену важливість громадського контролю як чинника демократичного розвитку, у правовій науці місце та значення громадського контролю як категорій адміністративного права ще остаточно не визначено.

Система та правовий статус органів публічної влади в Україні не є досконалими, їм притаманна низка недоліків [1, с. 65], подолання яких не є суто їхньою власною справою, це справа загальнодержавного значення, виконання якої знаходиться у сфері інтересів всього громадянського суспільства.

Громадський контроль виступає певним механізмом постійної комунікації суспільства з державними органами, завдяки чому здатний забезпечити населенню можливість коригувати та змінювати їх роботу [2]. Однак, на сьогодні в Україні, на жаль, досі відсутня належно функціонуюча система важелів впливу та взаємодії між суспільством і органами державної влади, що наразі не сприяє прозорості діяльності державних інститутів та ефективності прийнятих ними рішень.

Громадський контроль може здійснюватися у найрізноманітніших формах, зокрема, у формі: громадських рад, спостережних комісій; громадських інспекцій; груп громадського контролю, можуть запроваджуватися інститути місцевих чи галузевих уповноважених з прав людини (запровадження посад регіональних та галузевих омбудсманів). Безпосередня реалізація громадського контролю у демократичній державі може відбуватися шляхом участі громадян у громадських радах чи прийняття участі у громадських слуханнях, залучення представників громадськості до конкурсних комісій та інших комісій.

Таким чином, громадський контроль можна визначити як форму реалізації конституційних прав громадян на участь в управлінні державними справами, яка знаходить свій прояв через гарантовану державою та законом можливість спостереження за діяльністю органів публічної влади, звернення для отримання публічних послуг, участь у прийнятті нормативних актів, а також здійснення іншої взаємодії з органами публічної влади при реалізації ними функцій держави, в тому числі при забезпеченні публічного порядку та безпеки.

Завданнями громадського контролю у демократичні державі є: отримання повної інформації щодо діяльності органів публічної влади; сприяння підвищенню ефективності роботи органів

державної влади та місцевого самоврядування; поширення соціально значущої функції органів публічної влади; підтримання іміджу органів публічної влади діяльності та престижу роботи органів публічної влади; забезпечення прозорого відбору кадрів для органів публічної влади, їх переміщення, просування по кар'єрним сходам тощо; підвищення рівня забезпечення прав і свобод громадян в діяльності органів публічної влади; покращення якості та порядку надання адміністративних послуг органами публічної влади тощо.

Список використаних джерел

1. Шопіна І. М. Щодо правової регламентації функціонування центральних органів виконавчої влади. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 65–71.

2. Non-Governmental Control in the Sphere of National Security of Ukraine. Advances in Economics, Business and Management Research, volume 188. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). URL: https://www.atlantis-press.com/article/125960329.pdf.

**Софія Петрів,**
здобувач вищої освіти
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Наталія Лепіш,**
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Правове регулювання починається з прийняттям норми, її механізм діє у межах системи правових відносин, а сполучною ланкою між нормою та суспільними відносинами, яке вона покликана регулювати, виступають особливі життєві обставини, які отримали в теорії права назву юридичних фактів. Аналіз сутності та змісту таких правових категорій як «правове регулювання»,

«механізм правового регулювання» в їх співвідношенні з соціальною практикою показує, що норма права, будучи правилом поведінки загального характеру, втілюється в життя в системі конкретних правовідносин, виступають засобом реалізації. Для того щоб забезпечити ефективність реалізації спільних нормативних правил, в якій проявляється безпосереднє призначення норми, необхідний процес індивідуалізації, який передбачає здійснення владного розпорядження у реальні суспільні відносини.

Абстрактний нормативний припис втілюється в життя, проявляючись в юридичних правах і обов'язках учасників відносин, наповнених фактичним змістом. Встановленням правових відносин – завдання правового регулювання не вичерпуються і складаються у тому, щоб забезпечити належну динаміку за допомогою юридичного забезпечення належними засобами.

Юридичний факт представляє конкретну життєву обставину (умову, ситуацію), з яким норма права пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. Це конкретні життєві обставини, які є значущості для суспільства та держави, передбачені юридичними нормами як сполучна ланка між загальними засадами регулювання та конкретними відносинами. Виходячи з особливостей відносин у мережі Інтернет, юридичні факти можна поділити на два типи: що виникають у зв'язку з використанням Інтернету; що виникають безпосередньо у віртуальному просторі.

Теорія права поділяє юридичні факти на події і дії, правомірні або протиправні.

Правомірні дії відповідають вимогам законодавства. При розміщенні на сайті в Інтернеті пропозицію на надання послуг, компанія підтверджує готовність надати послугу особі, яка звернулася до компанії. Користувач при зверненні до компанії відповідає за можливість отримання послуги. Дана ситуація є прикладом активної правомірної дії компанії та користувача послуг. До протиправних дій в Інтернеті відносяться поширення інформації, розміщення якої заборонено на території держави (інформація про технологію саморобних вибухових або наркотичні речовини, тощо).

Відносна віртуальність відносин у мережі Інтернет, не впливає на настання юридичного факту веде до конкретних, реальних наслідків, передбачених чинним законодавством. Усі дії в мережі Інтернет пов'язані з цифровою технологією та мережевим простором, у зв'язку з чим, юридичний факт буде мати електронно-цифрову форму, яка буде в подальшому використовуватися наприклад, при захисті законних інтересів у суді.

Чинним законодавством встановлено допустимість електронних доказів, що передбачено Цивільним процесуальним і Господарським процесуальним кодексами України [1; 2].

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» встановлюється право громадян передавати позовні заяви, клопотання, скарги та інші документи до судів загальної юрисдикції та у господарські суди в електронній формі, які в процесі будуть розглянуті як подані в паперовому вигляді [3].

У світлі змін Кримінального кодексу України, була закріплена норма, за схиляння підлітків до самогубства, збільшено покарання за цькування (булінг) неповнолітніх, що закінчилося самогубством дитини. Своєчасно встановлений факт впливу на дитину в Інтернеті, забезпечення достовірності таких відомостей і надання в якості доказів обґрунтовують пред'явлення звинувачення злочинцю.

Для настання юридичного факту необхідно ідентифікація осіб, які вчинили певну дію. Крім реєстрації на сайті з наданням необхідних даних, у громадян при здійсненні цивільно-правових угод, наданні адміністративних послуг, виконанні державних і громадських функцій, при здійсненні інших юридично значимих дій є можливість використання електронного цифрового підпису, правила користування якої встановлено Законом України «Про електронні довічні послуги» [4].

При отриманні електронного цифрового підпису, громадянин представляє необхідні відомості, передбачені чинним законодавством. Вся інформація про власника електронного цифрового підпису зберігається в засвідчувальному центрі, який створює сертифікати ключів перевірки електронних підписів і видає сертифікати особам, які звернулись за отриманням (заявникам), за умови встановлення особи одержувача сертифіката (заявника), встановлює терміни дії сертифікатів ключів перевірки електронних підписів; анулює видані сертифікати ключів перевірки електронних підписів і здійснює іншу пов'язану з використанням електронного підпису діяльність.

Завдяки електронному цифровому підпису забезпечується цілісна ідентифікація людини, яка підписала документ в Інтернеті, захист від підробки та запобігання спотворення підписаного документа (випадкового та навмисного), реалізація та захист прав учасників електронного документообігу.

Електронний цифровий підпис виступає програмним засобом, дія якого забезпечується техніко-правовими нормами, розробленими для спрощення здійснення певних дій громадян з метою достовірної ідентифікації у мережі Інтернет.

Електронний цифровий підпис має міжнародний характер. Електронні підписи, створені відповідно до норм права іноземної держави та міжнародних стандартів, в Україні визнаються електронними підписами того виду, ознаки якого відповідають нормам Закону України «Про електронні довічні послуги». Електронний підпис можна використовувати при укладанні міжнародних угод.

Це положення закріплене в розробленому ООН Типовому Законі ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи», згідно з яким у випадку коли законодавство вимагає наявність підпису особи, ця вимога вважається виконаною якщо використано електронний підпис, який є настільки надійним, наскільки це відповідає меті, для якої повідомлення даних було підготовлено або передано, з урахуванням обставин, включаючи відповідні домовленості.

Електронний цифровий підпис спрощує процедури підписання документів між країнами та виступає гарантією надійної та достовірної інформації.

Для настання юридичного факту необхідно встановити джерело – або адресата розсилки, або оператора, відповідального за проходження по Інтернету таких даних, однак рішення подібної проблеми знайшло відображення в науковій технічній літературі, але не в юридичній літературі та ні в судовій практиці.

Специфіка юридичного факту в механізмі правового регулювання відносин у мережі Інтернет полягає в наступному: настання юридичного факту взаємопов'язано з цифровими технологіями та віртуальним простором зумовлює електронно-цифрову форму; для настання юридичного факту необхідна ідентифікація особи, яка вчиняє певні дії в Інтернеті; юридичний факт може мати екстериторіальний характер, тобто дії, що здійснюються в Інтернеті, можуть здійснюватися у різних країнах.

Механізм правового регулювання відносин у мережі Інтернет передбачає юридичний зв'язок між суб'єктами. На даній стадії на підставі норми права і юридичного факту виникають правові зв'язки. Інтернет не є суб'єктом права не створює відносин, але всередині системи Інтернет розвиваються відповідні правовідносини – Інтернет-правовідносини. Основна мета правовідносин полягає у конкретизації умов дії норм права, у визначенні суб'єктів, на яких норми поширюють дію.

Відносини між учасниками Інтернет-правовідносин можуть виникати з різних обставин, наприклад, правовідносини, що виникає при продажу Інтернет-сайту, підлягають регулюванню нормами про купівлю-продаж, закріпленими цивільним правом.

Правовідносини не можуть виникнути без технічного засобу з певним програмним забезпеченням і особи, яка надає доступ до Інтернету. Особами, які надають доступ до з Інтернету, виступають провайдер, оператор і інші. Це посередники, які забезпечують можливість фактичного використання сайту. Діяльність цих суб'єктів у процесі поширення інформації подібна діям інших посередників, до них може бути застосований правовий режим, аналогічний правовому режиму суб'єктів надання послуг різного призначення.

У разі порушення авторських прав в Інтернеті, правовласник направляє провайдеру заяву про порушення прав. Провайдер інформує адміністратора сайту про заяву.

Судовий розгляд відбувається, як правило, між правовласником і провайдером з використанням норм Цивільного кодексу України та закону України, що регулює відповідний вид інтелектуальної власності. Відповідно до Закону України «Про телекомунікації» (частина 4 статті 40) оператори, провайдери телекомунікацій не несуть відповідальності за зміст інформації, що передається їх мережами.

Специфікою Інтернет-правовідносин виступає той факт, що вони спочатку формуються між трьома учасниками, наприклад, суб'єкт, чиє право в Інтернеті порушено, провайдера і особа, яка порушила норму права, утворюючи новий вид взаємодії суб'єктів у правовідносинах.

Висновок. Інтернет-правовідносини це регульовані правом суспільні відносини, що виникають на основі цифрових технологій у віртуальному просторі. Завершує процес правового регулювання відносин у мережі Інтернет акти реалізації прав і обов'язків. Активними діями суб'єкти реалізують права і обов'язки, що надані нормою права виходячи з конкретної юридичної ситуації, досягаючи відповідні цілі. При розповсюдженні інформації яка зачіпає честь і гідність людини в Інтернеті, особа, щодо якої така інформація з'явилася, має право звернутися до суду за захистом честі та гідності. Перераховані елементи механізму правового регулювання Інтернет-відносин представляють єдину систему, яка відображає роль і функціональне призначення кожного юридичного інструменту в загальній схемі. Кінцеві цілі правового

регулювання відносин у мережі Інтернет можуть бути досягнуті тільки за допомогою всієї сукупності юридичних засобів.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.04.2004 р. № 1618-IV. Законодавство України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Законодавство України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Законодавство України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2147-19/find?text

4. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Законодавство України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2155-19

**Дарина Пономарьова,**
аспірантка
*(Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди)*

## УДОСКОНАЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Забезпечення національної безпеки і оборони є стратегічною метою будь-якої країни світу. Реалії сьогодення свідчать, що в Україні цей напрямок державної політики є особливо важливим, при цьому не позбавлений недоліків і потребує суттєвого вдосконалення. У зв'язку з цим взаємодія Міністерства оборони України з іншими державними органами визначається драйвером ефективної превенції та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національним інтересам, передумовою досягнення стратегічних цілей, засобом якісного реформування сфери національної безпеки і оборони – покращення державної політики, адміністративно-правового регулювання та організаційно-функціонального механізму її практичної реалізації за умов зростаючих вимог щодо обороноздатності України.

Як слушно підкреслюється у теоретичних джерелах, сфера національної безпеки і оборони будь-якої держави є багатокомпонентною і потребує спеціальної системи її забезпечення – організаційної системи державних і недержавних інституцій, інших суб'єктів, які націлені вирішувати завдання із забезпечення національної безпеки і оборони у визначений законодавством спосіб. Суб'єктами цієї системи є держава (включаючи інститути, посадови осіб), суспільство (соціальні верстви та групи, громадські організації) й окремі громадяни [1, с. 6].

Ключовим елементом системи забезпечення національної безпеки є сектор безпеки і оборони, що представляє собою систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України (ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України») [2].

Найважливішою умовою удосконалення системи публічного адміністрування в Україні, у тому числі й у сфері оборони держави, є налагодження ефективної взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємствами, установами та організаціями та іншими суб'єктами публічних відносин. Разом з тим удосконалення будь-якого процесу потребує наявності об'єктивних знань щодо його сутності, які не мали б значних відмінностей у різних учасників суспільних відносин. Однак саме у сфері взаємодії та її правового забезпечення спостерігається наявність діаметрально протилежних підходів та точок зору, що призводить до неоднозначного розуміння тих кроків, що мають бути здійснені для підвищення її ефективності. Вказане обумовлює необхідність удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює найважливіший вид взаємодії між сектором безпеки і оборони з одного боку, і громадянським суспільством – з іншого. Мова йде про громадський нагляд (контроль) над сектором безпеки і оборони.

З огляду на означене вище слід законодавчо передбачити можливості для громадського контролю у сфері забезпечення

національної безпеки і оборони та інші напрямки. Для реалізації цього напрямку пропонуємо доповнити Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-XII статтею 19 «Право громадськості на інформацію про діяльність Збройних Сил України», яку викласти у такій редакції:

«Збройні Сили України інформують про свою діяльність через засоби масової інформації, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Не підлягає розголошенню інформація з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законами України.

Забороняється встановлювати обмеження на інформацію щодо дотримання прав людини та верховенства права, компетенції Збройних Сил України та основних напрямів діяльності, а також випадків протиправних дій органів та військовослужбовців крім випадків, передбачених законами України».

Список використаних джерел

1. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. К. : НІСД, 2015. 58 с.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

**Максим Приліпко,**
аспірант
*(Міжрегіональна Академія управління персоналом)*

## ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Для досягнення рівня максимального задоволення публічного інтересу, який перш за все полягає у високому рівні реалізації прав і свобод людини і громадянина, недостатньо досконалого законодавства. Необхідною умовою реалізації цього амбітного завдання будь-якої сучасної правової цивілізованої держави виступає готовність і бажання посадових і службових осіб всіх рівнів державної ієрархії неупереджено та добросовісно виконувати покладені на них завдання.

Як справедливо зазначає С. Жуков, етичні стандарти професійної діяльності як предмет правового забезпечення являють собою сукупність вимог до представників певної професії, які знаходять відображення в їх поведінці та можуть бути розмежовані на конкретні діяння (дії або бездіяльність), кожна з яких може бути оцінена з точки зору додержання або порушення правових приписів. Активне закріплення професійних етичних стандартів в різних сферах суспільних відносин в професійних етичних кодексах є наслідком так званої «кризи моралі», характерної для сьогоднішнього етапу генезису постіндустріального суспільства з його бурхливим розвитком інформаційних технологій. При цьому акцент переміщається зі сфери моралі, засоби якої виявляються незастосовними в сучасних умовах кризи глобальних етичних вимог, до сфери права, методи якої здатні допомогти виходу з кризової ситуації. В результаті виникають професійні етичні кодекси, норми яких носять синтетичний характер, поєднуючи в собі ознаки як правових, так і етичних норм [1, с. 325]. Професійні етичні кодекси уявляють собою особливі акти, в яких поєднується сукупність як правових, так і моральних норм. З одного боку, безумовно, професійна етика уявляє собою особливість морально-етичних правил, за якими має функціонувати певне професійне співтовариство. З іншого боку, якщо за порушення певного правила передбачено юридичну відповідальність (у тому числі звільнення з публічної служби), то таку норму необхідно відносити до правових. Отже, в етичних кодексах органічно поєднуються елементи моральних і правових норм, і таке поєднання дозволяє задіяти як правові, так і моральні засоби для створення у державі в цілому, а також в окремих сферах суспільних відносин, організаціях та установах нульової толерантності для корупції та інших порушень доброчесності.

Як приклади можна навести етичні кодекси держав так званої сталої демократії. Ціннісний етичний кодекс державної служби Канади (як нормативний акт Казначейства Канади, що є складовою контракту всіх державних службовців) встановлює, що основу діяльності державної служби, її обов'язків та цінностей складають Конституція та закони Канади та принципи відповідального управління. Державні службовці зобов'язані не просто дотримуватися законів, а й уникати підозр у негідній поведінці. Змінам у культурі взаємовідносин державних службовців та громадян при поєднанні етичних та нормативних регуляторів

переважно слугує реформа державної служби Канади [2, с. 90]. Моральний кодекс цивільного службовця Великобританії заснований на необхідності реалізації принципів порядності, чесності, об'єктивності, неупередженості на основі безкорисливості, принциповості, підзвітності та відкритості діяльності цивільних службовців [3, с. 50-51]. Ці та інші приклади підтверджують необхідність структурування вимог до доброчесності представників публічної влади, надання їм писаного характеру, з тим, щоб існуючі системи морально-етичних професійних вимог могли бути предметом як групової, так і індивідуальної професійної рефлексії. У свою чергу вказане потребує напрацювання методологічного апарату правового забезпечення доброчесності посадових осіб [4, с. 24], а також визначення критеріїв оцінювання ступеня доброчесності або недоброчесності їх поведінки.

Не менш важливою уявляється проблема визначення суб'єктів, яким надано право визначати доброчесність поведінки посадових осіб. Вони також мають відповідати заявленим у певному професійному середовищі критеріям доброчесності, з тим, щоб їх рішення не викликали сумнівів та не припускали двояких тлумачень.

Список використаних джерел

1. Жуков С. В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення доброчесності суддів : монографія. Київ : Леся, 2018. 412 с.

2. Ирвин Р. Реформа системы государственной службы в Канаде. *Государственная служба*. 2003. № 4. С. 86-96.

3. Пчелинцев С. В., Пчелинцев С. С. Некоторые вопросы этического регулирования в государственном управлении: нидерландский опыт обеспечения «добропорядочности». *Вопросы государственного и муниципального управления*. 2009. № 1. С. 48–59.

4. Жуков С. В. Феномен доброчесності: до питання методології дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5. С. 23–26.

**Людмила Протосавіцька,**
доцентка кафедри теорії та історії держави і права,
кандидатка історичних наук, доцента
*(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)*

# ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК РУШІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ведучи мову про права людини слід зазначити, що концепція прав людини сформувалася в часи пізнього Середньовіччя – в епоху Відродження. В той період права людини вважалися певним компромісом між вузькими рамками заборон і обов'язків та свободою, яка не мала меж. З'явилася теза, що громадяни можуть користуватися тими чи іншими свободами, проте у певних межах встановлених державою. Водночас держава забезпечувала а також охороняла ці свободи. Такі свободи, які з одного боку є обмеженими, а з іншого боку забезпеченими і охоронюваними державою називають правами людини.

Сьогодні між вченими правниками немає згоди щодо одностайного визначення прав людини.

Розуміння поняття «права людини» зводиться до таких чотирьох позицій: права людини слід розглядати як певні потреби чи інтереси людини; права людини являють собою певним чином внормовані свободи людини; права людини це вимоги людини щодо надання їй певних благ; права людини являють собою особливий вид чи спосіб вияву моралі [1, с. 155].

Вперше права людини було записано в роки французької та американської революцій. Так зокрема закріплення прав людини ми бачимо у Декларації прав людини і громадянина в 1789 р. та Декларації незалежності Сполучених штатів Америки у 1776 р. В цих деклараціях було проголошено свободу слова, совісті, зібрань та об'єднань. В XIX ст. в багатьох європейських країнах зазначені свободи були внесені до національних законодавств. Крім того їх перелік було доповнено низкою соціальних прав як то право на працю і відпочинок, право на пенсію, право на освіту та на охорону здоров'я, тощо.

В XX столітті питання прав людини гостро постало в роки Другої світової війни. Одним із перших документів які було прийнято на Генеральній Асамблеї ООН була «Загальна декларація

прав людини» від 10 грудня 1948 р.[2]. Ця декларація була прямим наслідком Другої світової війни. В декларації зазначено основні права, які повинна мати кожна без винятку людина. З цього часу права людини розглядаються як загальнолюдська цінність.

Декларація складається з 30 статей, які мають рекомендаційний характер. У Декларації зазначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, які проголошені в Декларації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [2, ст. 2].

Також вказувалося, що не повинно проводитися ніякої різниці на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить.

Загалом Загальною декларацією прав людини було започатковано процес становлення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини. Права людини набули універсального характеру. Вони займають гідне місце з поміж універсальних, загальнолюдських цінностей.

Першим регіональним документом, який був зорієнтований на Загальну декларацію прав людини стала Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р. [3]. Цю конвенцію було прийнято з метою додержання країнами учасницями Ради Європи Загальної декларації з прав людини та забезпечення на своїй території прав та свобод людини. Цією конвенцією було запроваджено судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів економічних, політичних, культурних та соціальних прав і свобод людини у країнах-членах Ради Європи. Для Ради Європи принцип поваги до прав людини, як цінності, є одним із ключових принципів діяльності цієї організації. На сьогоднішній день Рада Європи забезпечує високі стандарти захисту прав людини. Ця конвенція про захист прав людини є фундаментом всього комплексу міжнародно-правового регулювання в сфері прав людини. Вона є тим рушієм, що направляє цивілізовані європейські держави при реалізації загальнолюдських цінностей.

В преамбулі Конвенції сказано, що уряди європейських країн, які дотримуються єдиних поглядів і мають спільну спадщину політичних традицій і ідеалів, поваги свободи і верховенства права, зробили перші кроки на шляху забезпечення певних прав, сформульованих у Загальній декларації прав людини [3]. Європейською Конвенцією про захист прав людини і основних свобод

було закріплено увесь набір універсальних загальнолюдських цінностей. Конвенція набрала чинності для України 11.09.1997 р.

В 1969 р. було прийнято Американську конвенцію прав людини [4]. В преамбулі цього документу зазначено, що міжнародний захист прав людини має бути одним з принципів еволюції американського права. В конвенції зазначено 27 прав та 10 обов'язків людини. Цим документом визначено перелік економічних, політичних, громадянських, культурних та соціальних прав. З-поміж них ми можемо назвати право на життя, на свободу, право на рівність перед законом, на справедливий суд, право на безпеку особи, право на захист від незаконного арешту, а також право на притулок. В Декларації зазначені право на здоров'я та освіту, працю, відпочинок, соціальний захист. Крім того Декларація захищає право власності. Конвенція закріпила: право на життя, свободу від рабства, свободу місця проживання та пересування; право на рівний захист, право на національність і свободу релігії, право на компенсацію у разі юридичної помилки, свободу асоціацій та об'єднань. Перелік обов'язків людини охоплює обов'язки щодо суспільства, дітей і батьків, обов'язок брати участь у голосуваннях, виконувати закони, служити суспільству та нації, платити податки, працювати, тощо [4]. В цій Конвенції певною мірою продубльовано ті загальнолюдські цінності, які лежать в основі Загальної декларації прав людини.

Дещо пізніше було прийнято Африканську хартію прав людини і прав народів (1981 р.) Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності (ОАЄ). Африканська хартія прав людини і народів містить широкий спектр як соціально-економічних, так і цивільних прав, а також ряд обов'язків людини. Дану Хартію ратифікували усі 53 країни-члена Африканського союзу.

В даній хартії зазначено широкий перелік економічних, політичних, соціальних, культурних і громадянських прав і свобод людини, а також прав народів. З поміж цих прав можемо назвати: рівність перед законом і рівний захист законом; право на життя, повагу і гідність, що забезпечується забороною всіх форм експлуатації та гноблення людини, особливо рабства, работоргівлі, тортур, жорстокого, нелюдяного або такого, що принижує людську гідність, поводження і покарання; свобода і особиста недоторканність, включаючи свободу від свавільного арешту і затримання; право на презумпцію невинності; свобода совісті, вибору професії і вільне виконання релігійних обрядів;

право на отримання інформації, висловлення та поширення своїх думок; свобода асоціації та мирних зібрань за умови дотримання закону; свобода пересування, зокрема право залишати країну і повертатися до неї, а також на політичний притулок; право вільно брати участь в управлінні своєю країною та рівного доступу до державної служби та державної власності; право на працю, здоров'я, освіту і культуру [5].

Проголошувалось, що родина, як природний осередок і основа суспільства, охороняється державою (ст. 18).

В цій хартії здійснено спробу систематизувати права народів із урахуванням специфіки розвитку африканських країн: право на рівність (всі народи користуються рівною повагою, мають рівні права й ніщо не може виправдати панування одного народу над іншими) (ст. 19); право на існування, незаперечне й невід'ємне право на самовизначення (п. 1 ст. 20); право колоніальних і пригноблених народів на звільнення від панування будь-якими засобами, визнаними міжнародним співтовариством (п. 2 ст. 20); право на допомогу від учасників хартії у визвольній боротьбі проти іноземного панування (п. 3 ст. 20); право вільно розпоряджатися своїми національними і природними ресурсами (п. 1 ст. 21); право знедолених народів у разі їх пограбування повернути своє надбання або отримати компенсацію (п. 2 ст. 21); право вільно розпоряджатися національним багатством і природними ресурсами, не завдаючи шкоди розвитку міжнародного економічного співробітництва (п. 3 ст. 21); право на власний економічний, соціальний і культурний розвиток з повагою до свободи і самобутності й рівноправним доступом до загальної спадщини людства (п. 1 ст. 22); право на національну безпеку і мир, що ґрунтується на принципах солідарності та дружніх відносин (п. 1 ст. 23); право на задовільний рівень довкілля (ст. 24). Хартією забороняється масове вигнання осіб, які не є громадянами держави (п. 5 ст. 12) [5]. Отже і в даному документі містяться дуже багато загальнолюдських цінностей.

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що за роки, які минули після прийняття різних міжнародно-правових актів, що стосуються прав людини, в правовій та моральній свідомості людей і народів, а також в міжнародній законодавчій практиці відбулася трансформація та переоцінка прав людини. Права людини належать до головних базових універсальних загальнолюдських цінностей. Забезпечення та захист прав людини є завданням будь якої правової держави.

Список використаних джерел

1. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем :дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 222 с.
2. Загальна декларація з прав людини 10.12.1948 р. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version
3. Європейська конвенція з прав людини 4.11.1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
4 Американская конвенция о правах человека (Пакт Сан-Хосе, Коста-Рика) 1969. URL : https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1969.html
5. Африканська хартія прав людини і народів 1981. URL: https://vue.gov.ua/

**Іванна Проць,**
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцента
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «ПОДАТОК»

Податки є однією з важливих ознак держави. Щодо своєї значущості для держави інститут податків не міг не отримати відображення у законодавстві як документі, який став важливим нормативно-правовим актом держави, покликаним зміцнити її збереження, життєздатність і ефективність. З іншого боку, правова регламентація податкових відносин повинна гарантувати права людини з урахуванням принципів правової та демократичної держави.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу. Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій. Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом порядку, становить податкову систему України [1].

Початковим призначенням конституції, як основного законодавчого акту держави, стало обмеження державної влади з метою запобігання свавілля. Податки стягуються за допомогою примусового вилучення державою у індивідів частини їх власності. Тому зловживання держави у даній сфері дуже небезпечні для населення. У зв'язку з цим правове регулювання податків має ще одне призначення – виключити свавілля держави, перш за все, необґрунтоване обмеження права приватної власності, при здійсненні оподаткування. Роль податків у забезпеченні державного суверенітету і ефективного управління очевидна. Податки завжди використовувалися державою як основне джерело коштів для підтримки незалежності на міжнародній арені, в тому числі щодо забезпечення оборони від зовнішніх зазіхань, утримання органів державної влади та здійснення функцій держави [2, с. 97].

За рахунок податкових надходжень в основному формується бюджет держави, з якого розподіляються необхідні грошові ресурси для утримання армії, підтримки її боєздатності, розробки різного роду озброєння, для формування фондів заробітної плати для державних службовців і забезпечення відповідних гарантій.

Роль податків у реалізації принципу державного суверенітету полягає у фінансовому забезпеченні завдань і функцій, що дозволяють державі зберігати верховенство та незалежність, зокрема, здійснювати оборону країни та підтримувати внутрішній правопорядок.

Соціальна спрямованість податкової політики держави полягає в тому, що без належного фінансового забезпечення жодна держава не зможе належним чином реалізовувати призначення щодо забезпечення соціальних гарантій. Соціальний характер держави відображений в багатьох конституціях держав. Відповідно Конституції – Україна соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини [3, с. 210].

Конкретними напрямами соціальної політики держави є охорона праці та здоров'я людей, встановлення мінімального розміру оплати праці, пенсій, допомог, інших гарантій соціального захисту, забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, інвалідів, людей похилого віку, розвиток систем соціальних служб.

Без необхідних ресурсів, грошових надходжень у вигляді податків держава не зможе в повній мірі реалізувати ті соціальні функції, які покладені конституцією.

Рівень податкового навантаження безпосередньо залежить від добробуту людини: тобто, більш заможна людина матеріально підтримує менш успішного в матеріальному відношенні за рахунок більшої суми виплачених податків, а інструменти вирівнювання колективного (перерозподіл фінансів між адміністративно-територіальними одиницями держави) і індивідуального (процентні, пропорційні та прогресивні ставки замість фіксованої, пільги та послаблення, податкові відрахування тощо), дозволяють, в більшій чи меншій мірі, згладити різке майнове розшарування суспільства [4, с. 32].

Нормативно-правові акти регламентують податкові відносини в рамках визначення статусу та взаємовідносин вищих органів державної влади, в яких проявляється поділ влади. Перш за все, це відноситься до конституційного регулювання законодавчого процесу. Стримування законодавчою та виконавчою гілками влади один одного проявляється в законодавчому процесі в тому, що, з одного боку, до компетенції виконавчої влади входить розробка та реалізація податкової політики, але з іншого, податки, як правило, в державах встановлюються парламентом у формі закону. У даному випадку реалізуються два аспекти: захист інтересів населення представницьким органом від зловживань уряду з одночасним податковим адмініструванням професійного апарату чиновників [5].

Встановлення податку виключно у формі закону, причому з обов'язковим дотриманням відповідних процедур, обумовлено тим, що в іншому випадку при стягненні податків збільшилася загроза посягання на права і свободи людини та громадянина, особливо права власності.

Тому правова вимога про встановлення податків тільки в формі закону отримала в світі широке поширення. Такий підхід, дозволяє захистити громадян від надмірного оподаткування з боку адміністративно-територіальних одиниць держави. Даний принцип оподаткування виступає дуже важливим, абсолютно необхідним елементом правової держави. У правовій державі існує обмеження влади законом, перш за все – влади виконавчої [6, с. 87].

З урахуванням високого ступеня небезпеки зловживань виконавчої влади в податковій сфері для громадян деякі автори схильні вважати, що конституційна норма, що стосується встановлення податків в формі закону це основний принцип правової демократичної держави. Закони про податки характеризуються,

як фінансові закони взагалі, особливостями проходження в парламенті. У деяких країнах такі особливості спрямовані на посилення ролі парламенту як головної виразниці інтересів населення, отже платників податків.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Законодавство України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17
2. Пирога І. С. Податкова політика як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку України: теоретико-правові питання : дис. … д-ра юрид. наук: спец. : 12.00.07. Ужгород, 2019. 430 с.
3. Хатнюк Н. Принципи податкових правових відносин в Україні: реалізація та шляхи удосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 209–214.
4. Податкова політика держави. Ще один великий компроміс / за заг. ред. К. І. Швабія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. 61 с.
5. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці. URL. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kafarskyi_kontsepty.pdf
6. Проць І. М., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Скриньковський Р. М., Кайдрович Х. І. Адміністративно-правовий захист прав платників податків : навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с.

**Наталія Пустова,**
аспірантка кафедри
кримінального права і кримінології
факультету № 1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## АДМІНІСТРАТИВНА ПРЕЮДИЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Адміністративна преюдиція використовується законодавцем для встановлення кримінальної відповідальності за неодноразове вчинення адміністративного правопорушення. У науковій літературі висловлюється думка, що адміністративна преюдиція є засобом декриміналізації (часткової декриміналізації) та гуманізації покарань за скоєння нетяжких злочинів.

Дефініція «декриміналізація» у чинному Кримінальному кодексі України та Кримінальному процесуальному кодексі України

відсутня [1; 2]. На думку І. Кузіної, йдеться про закон, що скасовує кримінальну протиправність діяння (ст. 5 Кримінального кодексу України) та про набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України) [3].

З одного боку, такі міркування спрямовані на формування у суспільній свідомості соціально позитивного образу адміністративної преюдиції як необхідного правового інструменту щодо проведення кримінальної політики держави, і є низка нормативно-правових, практичних і теоретичних підстав для такого висновку. З іншого – демонструють кримінально-репресивний характер адміністративної преюдиції.

По-перше, адміністративна преюдиція розглядається виключно як інструмент криміналізації адміністративних правопорушень. Так, повторне вчинення особою однорідних адміністративних правопорушень об'єктивно свідчить про недостатність наявних адміністративно-правових засобів для результативної протидії таким діянням, що разом з іншими чинниками може розглядатися як значуща причина для криміналізації відповідних дій (бездіяльності), які, залишаючись у своїй нормативній першооснові адміністративними правопорушеннями, за характером і ступенем суспільної небезпеки наближаються до кримінально караних діянь і за певних умов здатні завдати серйозної шкоди суспільним відносинам, які є під охороною кримінального закону.

По-друге, у змісті статей Кримінального кодексу України або у примітках до них спеціально зазначаються ознаки адміністративної преюдиції або, іншими словами, ознаки криміналізації задля надання адміністративному правопорушенню якості злочину.

По-третє, аналіз понять адміністративної преюдиції, що зустрічаються у науковій літературі, свідчить про те, що вона виконує не адміністративно-правову функцію декриміналізації, а кримінально-правову функцію криміналізації, оскільки в цих поняттях закріплюється ознака визнання злочином повторного (неодноразового) адміністративного правопорушення, за яке особа вже зазнала адміністративного покарання.

По-четверте, у законодавчій діяльності адміністративна преюдиція використовується лише як інструмент криміналізації. Це робиться двома способами.

Перший спосіб пов'язаний з доповненням Кримінального кодексу України новим складом злочину, сконструйованим

на основі вибору законодавцем складу адміністративного проступку, що міститься в Кодексі України про адміністративні правопорушення, та надання йому ознак злочину шляхом використання адміністративної преюдиції.

Вочевидь, що адміністративна преюдиціїя у разі криміналізації відбувається у спрощеному порядку без використання додаткових законодавчих прийомів, тобто шляхом ухвалення одного закону про переведення адміністративного правопорушення у розряд злочину.

Другий спосіб реалізується через зміну законодавцем складу злочину, що вже міститься в Кримінального кодексу України на основі включення до його змісту ознак адміністративної преюдиції.

У цьому разі криміналізація адміністративного правопорушення відбувається складніше, що пов'язано з прийняттям одночасно двох законів, один з яких декриміналізує склад злочину, а інший, навпаки, криміналізує склад адміністративного правопорушення, що з'явився в результаті декриміналізації.

Саме через законодавчу взаємообумовленість декриміналізації та криміналізації за допомогою адміністративної преюдиції створюється хибне враження про те, що при такому варіанті адміністративна преюдиція виконує функцію декриміналізації.

З наведеного вище, вважаємо, що законопроєкти, які вносяться до Верховної Ради України і в яких передбачається декриміналізація окремих складів злочинів, не завжди є виключно гуманними актами держави, оскільки в них поряд з нормами, що декриміналізуються, містяться положення про адміністративну преюдицію як спосіб криміналізації.

Слід додати, що під декриміналізацією у наукових працях розуміють законодавчу процедуру, що дозволяє повністю виключити заборонене кримінальним законом діяння у складі злочинів. З огляду на це, вельми сумнівним виглядає твердження про існування часткової декриміналізації злочинів шляхом звуження підстав кримінальної відповідальності за рахунок використання адміністративної преюдиції.

Часткову декриміналізацію злочинів правильніше трактувати як соціально зумовлене волею законодавця звуження підстав кримінальної відповідальності з використанням такого інструменту криміналізації правопорушень, як адміністративна преюдиція.

Вивчення наукових публікацій дозволяє зробити висновок, що окремі прихильники адміністративної преюдиції розглядають

її як самостійну кримінально-правову категорію, оскільки вона може поєднуватися з декриміналізацією при попередженні адміністративних правопорушень та злочинів. Подібні погляди свідчать про різні напрями кримінальної політики про декриміналізацію, що здійснюється спочатку, та про криміналізацію, яка застосовується з використання адміністративної преюдиції для зміни складу злочину, що міститься у Кримінальному кодексі України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
3. Кузіна І. Декриміналізація діяння законом та за рішенням Конституційного суду України. 19.05.2021 р. URL. http://whitecollarblog.info/decrime

**Мирослава Сірант,**
завідувачка магістратури
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
докторка юридичних наук, доцентка
*(Національний університет*
*«Львівська політехніка»)*

## БЕЗПЕКА ВИКОРИСТАННЯ АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ У РОЗРІЗІ ПРОВАДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ ТА ВІДПРАЦЬОВАНИМ ЯДЕРНИМ ПАЛИВОМ

Забезпечення безпеки населення, зокрема екологічної – одна з основних функцій держави. Поняття екологічної безпеки людини включає комплекс заходів та систему дій щодо запобігання виникненню та запобіганню розвитку екологічно небезпечних ситуацій.

Для повного забезпечення екологічної безпеки населення необхідно удосконалити систему захисту та мінімізації ризиків виникнення надзвичайних ситуацій та негативних наслідків. Питання забезпечення екологічної безпеки є першорядними у межах співіснування світових держав.

Забезпечення екологічної безпеки є нагальною проблематикою держави і стоїть серед таких проблем, як забезпечення економічної та військової безпеки. Для підтримки високого рівня

якості довкілля необхідно формувати та послідовно реалізовувати державну політику в галузі екології, спрямовану на охорону навколишнього середовища.

За ступенем негативного впливу та катастрофічним для живого наслідків екологічні проблеми займають одне з головних місць. Одним із важливих аспектів екологічної безпеки є забезпечення безпеки у сфері атомної енергетики.

Необхідно зазначити, що до набуття Незалежності України зберігання радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива при створенні та проектуванні ядерних і радіаційних небезпечних виробництв передбачалося у тимчасових сховищах, що розташовувалися на промислових майданчиках підприємств.

Норми Міжнародного агентства з атомної енергії регулюють класифікацію радіоактивних відходів залежно від активності та вмісту коротко і довго живучих радіонуклідів з метою визначення способу поховання за таким принципом: звільнені від контролю відходи, дуже короткоживучі відходи, дуже низько активні, низько активні відходи, середньо активні відходи, високо активні відходи[1, с. 5–7]. Поховання останніх у геологічних формах може сягати кількох сотень метрів завглибшки.

Результатом переробки відпрацьованого ядерного палива є тверді та рідкі радіоактивні відходи, з яких утворюються низько активні, середньо активні та високоактивні відходи.

На території України є пункти тимчасового зберігання відходів, деякі з них через різні обставини становлять потенційну загрозу для навколишнього природного середовища. Внаслідок амортизації та під дією природних факторів можливе попадання радіонуклідів у води, які за вмістом радіонуклідів можуть перетворитися на низько або середньо активні рідкі радіоактивні відходи. Деякі сховища стали негерметичними.

Відповідно до закону «Про використання атомної енергії та радіаційну безпеку» державна політика в галузі поводження з ядерними матеріалами, радіоактивними речовинами та радіоактивними відходами має передбачати комплексне вирішення проблем нормування отримання, утворення, використання, фізичного захисту, збору, реєстрації та обліку, транспортування, зберігання та поховання [2].

При зберіганні або захороненні радіоактивних відходів повинні бути забезпечені надійна ізоляція від навколишнього природного середовища, захист сьогодення та майбутніх поколінь, біологічних ресурсів від радіаційного впливу понад встановлені

межі нормами та правилами в галузі використання атомної енергії. Зберігання чи захоронення радіоактивних відходів допускається лише у спеціально призначених пунктах зберігання.

У даний час одним із способів поховання радіоактивних відходів є багато бар'єрний або глибоко ешелонований захист. Відходи стримуються матрицею (скло, кераміка, паливні таблетки), потім багатоцільовим контейнером (використовується для транспортування та для поховання), потім сорбуючим (поглинаючим) відсипанням навколо контейнерів і геологічним середовищем.

Виникає питання вибору місця захоронення радіоактивних відходів. Геологічне дослідження місцевості, прогнозування її поведінки з часом не можуть давати 100% гарантії стабільності геологічної формації, що є особливо важливим при похованні середньо активних та високо активних радіоактивних відходів.

Відпрацьоване ядерне паливо, на відміну від радіоактивних відходів, містить не вигорілий уран і трансуранові елементи, радіонукліди, які можна використовувати у промисловості, медицині та наукових дослідженнях. Необхідність повного поховання ядерного палива, що відпрацювало, може бути виключена.

Передбачається можливість передачі відпрацьованого ядерного палива заінтересованим організаціям в установленому порядку для довготривалого зберігання або переробки, що включає можливість використання продуктів переробки відпрацьованого ядерного палива для виготовлення товарної продукції з метою реалізації, накладаючи зобов'язання щодо захоронення радіоактивних відходів, що утворилися після переробки відпрацьованого ядерного палива. Це дає один із варіантів використання продуктів відпрацьованого ядерного палива з метою врегулювання питань зберігання радіоактивних відходів.

Важливим кроком на шляху вирішення проблеми поховання радіоактивних відходів є створення системи поводження з радіоактивними відходами передбаченою Стратегією екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [3].

Метою створення системи поводження з радіоактивними відходами є забезпечення безпечного обігу та поховання радіоактивних відходів, натомість враховується економічна ефективність.

Система поводження з радіоактивними відходами визначає сукупність суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері поводження з радіоактивними відходами, об'єкти інфраструктури, законодавчі норми та правила.

Створення відбувається у три етапи: створення нормативних та організаційних засад системи поводження з радіоактивними відходами, реєстрація радіоактивних відходів, віднесення до певного виду радіоактивних відходів; створення системи поховання середньо активних та низько активних радіоактивних відходів (спорудження та введення в експлуатацію пунктів поховання); створення системи поховання високоактивних радіоактивних відходів, переведення пунктів розміщення спеціальних радіоактивних відходів до пунктів консервації, введення у експлуатацію підземних дослідницьких лабораторій.

Основними принципами функціонування системи поводження з радіоактивними відходами є: пріоритет безпеки людського життя, навколишнього середовища від негативного впливу радіоактивних відходів; заборона ввезення на територію України; безпечне поводження з радіоактивними відходами, взаємодія стадії утворення та поводження з радіоактивними відходами; доступність для громадян інформації, пов'язаної з радіоактивними відходами, що не містить державної таємниці.

Проблема поховання радіоактивних відходів і ядерного палива, що відпрацювало, перебуває на стадії вирішення. Державою відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року проводиться відкрита політика поводження з радіоактивними відходами, спрямована на чітке врегулювання питань, пов'язаних із захороненням радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива, позитивним результатом якої є зменшення кількості не захованих радіоактивних відходів [4].

У місцях зберігання радіоактивних відходів організовано локальний екологічний моніторинг, мета якого дотримання умови збирання та складування відходів з метою запобігання забруднення атмосфери, ґрунту, своєчасне вивезення радіоактивних відходів для поховання. Мінімізувати негативні впливи радіоактивних відходів на довкілля можливо шляхом суворого, неухильного дотримання встановлених нормативів, вимог та правил на всіх етапах поводження з радіоактивними відходами.

Список використаних джерел

1. Норми МАГАТЕ з безпеки «Класифікація радіоактивних відходів». Загальний посібник з безпеки. Відень : Міжнародне агентство з атомної енергії (IAEA), 2014.75 с.

2. Про використання атомної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 38/95-ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/ laws/card/39/95-%D0%B2%D1%80

3. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL. https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-ekologichno-a1363r

4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

**Маркіян Сидор,**
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ

Згідно чинного законодавства громадянам України гарантується право на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Звернення громадян містять неоднакову інформацію, не співпадають за суспільною спрямованістю. Вони різняться за своєю юридичною характеристикою і відповідно тягнуть неоднакові правові наслідки. Тому виникають проблеми, пов'язані не тільки з правовою, але і з соціальною оцінкою звернень. Право на звернення мають громадяни України та іноземці (іноземні громадяни, особи без громадянства), які законно знаходяться на території України. Реалізація даного права є дещо звуженою для таких категорій осіб, як військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, оскільки вони володіють, у зв'язку з виконанням службових обов'язків, відомостями, що складають службову чи державну таємницю. Для цієї категорії осіб існує право подання звернень, які не стосуються їх службової діяльності.

Конституцією України закріплена така гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина, як право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. По суті вперше в історії українського конституціоналізму в конституційному акті з вищою юридичною силою так чітко сформульована гарантія захисту прав і свобод громадян шляхом визначення обов'язку посадових осіб, що відповідає даному праву. І саме цьому праву віддають перевагу громадяни України.

Закріплення права на звернення в якості конституційної норми сприяє укріпленню демократичних засад, посиленню гарантій прав та свобод громадян, оскільки воно означає, що держава на рівні Конституції гарантує громадянам можливість звернень у випадку необхідності до різних інстанцій для висловлення своїх побажань, реалізації інтересів, захисту прав та свобод.

Закон України «Про звернення громадян» вперше у вітчизняній державі розкрив зміст і юридичний характер звернень громадян, зазначивши, що «під зверненнями громадян слід розуміти викладені у письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових (службових) осіб з метою реалізації чи відстоювання своїх прав і охоронюваних законом інтересів та їх відновлення у випадку порушення» [2]. Термін «звернення громадян» має збірний характер. Однак це не означає, що під зверненням розуміють тільки пропозицію, заяву чи скаргу. Звернення за своїм змістом ширше цих понять, і може включати в себе і звичайну інформацію, що не відноситься до пропозицій, заяв чи скарг. Вагомою ознакою розмежування і вивчення звернень є їх характер та зміст.

Пропозиція – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки стосовно врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією України і чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення

чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки стосовно поліпшення їх діяльності.

Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав та захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [2].

Питання про розмежування різних видів звернень має важливе значення, оскільки чіткість визначення їх базових характеристик є підґрунтям для деталізації процедур розгляду і вирішення з метою досягнення максимальної ефективності їх правозахисної функції.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws

2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

**Ігор Тацишин,**
кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат,

**Андріана Мазур,**
доцентка кафедри фінансів
Навчально-наукового Інституту економіки і менеджменту,
кандидатка економічних наук, доцентка
*(Національний університет*
*«Львівська політехніка»)*

## ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ВІД 09.04.1992 р. № 2262-XII «ПРО ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ТА ДЕЯКИХ ІНШИХ ОСІБ»

Спеціальним законом, який регулює правовідносини у сфері пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб,

які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, є Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (далі – Закон України № 2262-XII).

Вказаним Законом держава гарантує гідне пенсійне забезпечення осіб, які мають право на пенсію, шляхом встановлення їм пенсій не нижче прожиткового мінімуму, визначеного законом, перерахунок призначених пенсій у зв'язку із збільшенням рівня грошового забезпечення, надання передбачених законодавством державних соціальних гарантій, вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на їх соціальний захист.

Статтею 10 Закону України № 2262-XII передбачено, що призначення і виплата пенсій особам, зазначеним у 1-2 цього Закону, здійснюються органами Пенсійного фонду України.

Відповідно до частини 3 статті 43 Закону України № 2262-XII пенсії особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, та членам їх сімей обчислюються з розміру грошового забезпечення, враховуючи відповідні оклади за посадою, військовим (спеціальним) званням, процентну надбавку за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах, установлених законодавством, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно з частинами 1, 2 та 4 статті 63 Закону України № 2262-XII передбачено, що Перерахунок раніше призначених пенсій військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за цим Законом та членам їх сімей у зв'язку із введенням в дію цього Закону провадиться за документами, що є у пенсійній справі, а також додатковими документами, поданими пенсіонерами на час перерахунку. Якщо пенсіонер згодом подасть додаткові документи, які дають право на подальше підвищення пенсії, то пенсія перераховується за нормами цього Закону. При цьому перерахунок провадиться за минулий час, але не більш як за 12 місяців з дня подання додаткових документів і не раніше, ніж з дня введення в дію цього Закону. Усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб,

які мають право на пенсію за цим Законом, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. У разі якщо внаслідок перерахунку пенсій, передбаченого цією частиною, розміри пенсій звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, є нижчими, зберігаються розміри раніше призначених пенсій.

Статтею 51 Закону України № 2262-XII закріплено, що перерахунок пенсій, призначених особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за вказаним Законом, та членам їх сімей, провадиться з першого числа місяця, що йде за місяцем, в якому настали обставини, що тягнуть за собою зміну розміру пенсії. Якщо при цьому пенсіонер набув права на підвищення пенсії, різницю в пенсії за минулий час може бути виплачено йому не більш як за 12 місяців.

Перерахунок пенсій у зв'язку із зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на такий перерахунок згідно з указаним Законом, або у зв'язку із введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством, не проведений з вини органів Пенсійного фонду України та/або державних органів, які видають довідки для перерахунку пенсії, провадиться з дати виникнення права на нього без обмеження строком.

Кабінет Міністрів України постановою від 13.02.2008 р. № 45 «Про затвердження Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393» затвердив Порядок №45.

21.02.2018 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби та деяким іншим особам» № 103 (далі – постанова № 103).

Абзацом 1 пункту 5 Порядку № 45 в редакції постанови № 103 передбачено, що під час перерахунку пенсій використовуються такі види грошового забезпечення, як посадовий оклад, оклад за військовим (спеціальним) званням та відсоткова надбавка за вислугу років на момент виникнення права на перерахунок пенсії за відповідною або аналогічною посадою та військовим (спеціальним) званням.

При цьому у Додатку 2 до Порядку № 45 міститься форма довідки про розмір грошового забезпечення, що враховується для перерахунку пенсій, яку постановою № 103 було викладено в новій редакції, в якій відсутні такі складові грошового забезпечення, як щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення).

Рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 12.12.2018 р., залишеним без змін постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 05.03.2019, в адміністративній справі №826/3858/18, визнано протиправними та нечинними пункти 1, 2 постанови № 103 та зміни до пункту 5 і додатку 2 Порядку № 45.

Як наслідок, зміни внесені постановою № 103, зокрема до додатку 2 до Порядку № 45, в якому визначено форму довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії, були визнані судом протиправними та нечинними, відтак з 05.03.2019 р. – дня набрання законної сили рішенням у справі № 826/3858/18 діє редакція додатку 2 до Порядку № 45, яка діяла до зазначених змін.

Дії, які повинні вчинити, структурні підрозділи Пенсійного Фонду України у зв'язку із втратою чинності положеннями пунктів 1, 2 постанови №103 та змін до пункту 5 і додатку 2 Порядку № 45 не змінився.

Відповідно до пунктів 1, 2, 3 Порядку № 45 перерахунок раніше призначених відповідно до Закону України № 2262-XII пенсій проводиться у разі прийняття рішення Кабінетом Міністрів України про зміну розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення для відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за Законом, або у зв'язку із введенням для них нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством.

На підставі зазначеного у пункті 1 Порядку № 45 рішення Кабінету Міністрів України Міноборони, МВС, Мінінфраструктури, СБУ, Служба зовнішньої розвідки, ДПС, Управління державної охорони, Адміністрація Держспецзв'язку, Адміністрація Держприкордонслужби, ДПтС, ДСНС (далі – державні органи) повідомляють у п'ятиденний строк Пенсійному фонду України про підстави перерахунку пенсій військовослужбовцям.

Пенсійний фонд України повідомляє у п'ятиденний строк з моменту надходження інформації від державних органів своїм

головним управлінням в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (далі – головні управління Пенсійного фонду України) про підстави для проведення перерахунку пенсій та про необхідність підготовки списків осіб, пенсії яких підлягають перерахунку (далі – списки).

Головні управління Пенсійного фонду України складають у десятиденний строк з моменту надходження зазначеної інформації списки за формою згідно із додатком 1 та подають їх органам, які уповноважені рішеннями керівників державних органів видавати довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії.

На підставі списків уповноважені органи готують для перерахунку пенсії довідки про розмір грошового забезпечення кожної особи, зазначеної в списку, за формою згідно із додатком 2 та у місячний строк подають їх головним управлінням Пенсійного фонду України.

Довідки видаються державним органом, з якого особи були звільнені із служби, якщо інше не передбачено зазначеним Порядком.

Питання подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України № 2262-XII, крім пенсій військовослужбовцям строкової служби та членам їх сімей, регулює Порядок № 3-1.

Відповідно до пункту 24 Порядку № 3-1 про виникнення підстав для проведення перерахунку пенсій згідно зі статтею 63 Закону України № 2262-XII уповноважені структурні підрозділи зобов'язані у п'ятиденний строк після прийняття відповідного нормативно-правового акта, на підставі якого змінюється хоча б один з видів грошового забезпечення для відповідних категорій осіб, або у зв'язку з уведенням для зазначених категорій військовослужбовців нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, установлених законодавством, повідомити про це орган, що призначає пенсії. Органи, що призначають пенсії, протягом п'яти робочих днів після надходження такого повідомлення подають до відповідних уповноважених структурних підрозділів списки осіб, яким необхідно провести перерахунок пенсії (додаток № 5). Після одержання списків осіб уповноважені структурні підрозділи зазначають у них зміни розмірів грошового забезпечення для перерахунку раніше призначених пенсій і в п'ятиденний строк після надходження передають їх до відповідних органів, що призначають пенсії.

Таким чином, підставою для вчинення дій, спрямованих на перерахунок раніше призначених пенсій, може бути як відповідна заява пенсіонера та додані до неї документи, так і рішення, прийняте Кабінетом Міністрів України, про що державні органи, визначені Порядком № 45, повідомляють орган ПФУ.

Аналогічний правовий висновок міститься, зокрема у постанові Верховного Суду України від 22.04.2014 р. у справі № 21-484а13 та у постанові Верховного Суду від 10.10.2019 р. у справі № 553/3619/16-а.

30.08.2017 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 704, яка набрала чинності 01.03.2018 р. та якою затверджено тарифні сітки розрядів і коефіцієнтів посадових окладів, схеми тарифних розрядів, тарифних коефіцієнтів, додаткові види грошового забезпечення, розміри надбавки за вислугу років, пунктом 2 якої установлено, що грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу складається з посадового окладу, окладу за військовим (спеціальним) званням, щомісячних (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премії) та одноразових додаткових видів грошового забезпечення.

Зокрема, вказаною постановою установлено такі додаткові види грошового забезпечення:

– надбавка за особливості проходження служби військовослужбовцям в розмірі до 100 відсотків посадового окладу з урахуванням окладу за військовим (спеціальним) званням та надбавки за вислугу років, порядок та умови виплати якої визначається керівниками державних органів залежно від якості, складності, обсягу та важливості виконуваних обов'язків за посадою (абзац 4 підпункту 1 пункту 5 Постанови № 704);

– надбавка за службу в умовах режимних обмежень військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової військової служби), особам рядового і начальницького складу (підпункт 6 пункту 6 Постанови №704).

Підпунктом 2 пункту 5 Постанови № 704 надано право керівникам державних органів у межах асигнувань, що виділяються на їх утримання, здійснювати преміювання військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби), осіб рядового і начальницького складу відповідно до їх особистого внеску в загальний результат служби в межах фонду преміювання, утвореного в розмірі не менш як 10 відсотків посадових окладів та економії фонду грошового забезпечення.

Отже, з 05.03.2019 р. з дня набрання чинності судовим рішенням у справі № 826/3858/18 виникли підстави для перерахунку пенсій, призначених у відповідності до Закону України № 2262-XII, з урахуванням розміру посадового окладу, окладу за військовим (спеціальним) званням та відсоткової надбавки за вислугу років, а також додаткових видів грошового забезпечення, тому саме з цієї дати заявники мають право на отримання пенсії, виходячи з розміру складових, розрахованих згідно з Постановою №704 відповідно до вимог статей 43 і 63 Закону України № 2262-XII.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що питання соціального захисту осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб потребує негайного реформування на засадах правової визначеності та неухильного дотримання принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 26.11.2021).

2. Про затвердження Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 №45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2008-п#Text (дата звернення: 26.11.2021).

3. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 12.12.2018, у справі № 826/3858/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79199205 (дата звернення: 26.11.2021).

**Тарас Тур,**
аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## СУДОВА ВЛАДА У СУЧАСНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Особливу роль захисту прав і свобод від порушення органами державної влади та органами місцевого самоврядування, іншими особами відіграють органи судової влади. У цивілізованому

суспільстві суду належить центральне місце у всій правовій системі. Суд уособлює справжнє право, справжню справедливість.

Чим вище роль і авторитет суду та правосуддя, чим більшою самостійністю і незалежністю має суд у взаєминах з представницькими органами та органами управління, тим вищий рівень законності та демократії, тим надійніше захищені громадяни від можливих посягань на права та свободи.

Творці теорії поділу влади надавали суду першорядне та самостійне значення у забезпеченні законності, справедливості та свободи за умови, що судова влада не залежатиме від іншої влади. Самостійність і незалежність судової влади потрібна не для того, щоб стати неконтрольованою та некерованою, не для самоствердження судового корпусу, а для забезпечення реальної можливості припинити свавілля іншої влади та захистити права та свободи громадян і їх об'єднань та суспільства.

Аналізуючи історичні факти, можна зробити висновок, що протягом дуже довгого періоду в Україні спостерігалося проведення окремих владних функцій через суд, але суд як влада не розглядався та в самостійну владну структуру не виділявся. З набуттям Незалежності, коли виявилася необхідність розробляти та втілювати ідею правової держави, існувало спрощене розуміння судової влади лише як системи судових органів, які здійснюють правосуддя.

У національному законодавстві вперше положення про судову владу було закріплено у Декларації про державний суверенітет [1]. Поділ законодавчої, виконавчої та судової влади розглядається як важливий принцип і умова функціонування України як правової держави.

Початком становлення судової влади в Україні є Концепція судово-правової реформи в Україні схваленої Верховною Радою України [2].

Головним завданням судової реформи тоді було визнано утвердження судової влади у державному механізмі як самостійної впливової сили, незалежної у діяльності від влади законодавчої та виконавчої.

Судову владу вперше концептуально конкретизували в Конституції України [3]. Наявність судової влади є втіленням народовладдя, необхідним атрибутом правової держави, засобом і умовою захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

На початковому етапі як актуальні проблеми оформлення судової гілки влади необхідно позначити наступні моменти:

– створення та функціонування незалежної судової влади, здатної протистояти свавіллю та беззаконню, утиску прав фізичних і юридичних осіб;

– відправлення правосуддя на основі принципу змагальності та рівноправності сторін;

– звільнення суду від виконання невластивих функцій;

– участь громадян у відправленні правосуддя;

– поширення доступу до правосуддя.

Однією із важливих теоретичних проблем є проблеми визначення судової влади. У літературі склалися різні підходи до розуміння судової влади. На нашу думку, розгляд судової влади лише як повноважень, наданих судам, щодо розгляду справ, віднесених до їхньої компетенції, надто вузьке трактування.

Можна сказати, що таке розуміння судової влади відображає лише один із напрямів діяльності – функції з відправлення правосуддя. Автори, даючи таке визначення, суперечать положенням Конституції та законодавства, відповідно до яких судова влада, що здійснюється судами, реалізує на підставі конституційних принципів функції судового контролю, тлумачення права та законодавчої ініціативи.

Розглядаючи судову владу як певний вид державної влади, що володіє відомою незалежністю та самостійністю при відправленні правосуддя, за допомогою прийнятих на основі чинного законодавства рішень доцільно розмежувати поняття «судова влада» та «судова система».

Судова система визначається як сукупність судових органів. Такий підхід не можна визнати вдалим. Всі ці поняття не можуть бути синонімами, оскільки зазначені явища правової дійсності виступають складовими частинами досліджуваного поняття судової влади.

Судова влада значно ширше, ніж правосуддя та судова система. Правосуддя слід розглядати як форму здійснення судової влади. Хоча із сенсу чинного законодавства не випливає такого чіткого розмежування.

Судову владу слід розглядати як відокремлену, самостійну, незалежну, структурно-організовану, гілку державної влади, яку здійснюють суди, що входять до єдиної судової системи України, які реалізують на підставі конституційних принципів функції відправлення правосуддя, судового контролю, тлумачення права та законодавчої ініціативи.

Список використаних джерел

1. Декларації про державний суверенітет України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text

2. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2296-12

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

**Юрій Хатнюк,**
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет*
*внутрішніх справ)*

## СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Наявність безпеки є необхідною умовою та одним із основних мотивів життєздатності людини, суспільства, держави і світового співтовариства. З виникненням національних держав, перетворенням їх на основний суб'єкт міжнародних відносин, безпека набула характеру національної безпеки. Проблема національної безпеки держави має важливе значення в контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Саме поняття національної безпеки останнім часом усе частіше з'являється на сторінках інформаційних видань, водночас багатоаспектність та комплексність цієї проблеми зробили її предметом дослідження фахівців різних сфер діяльності.

Мета державної політики у сфері національної безпеки полягає у самозбереженні і розвитку своєї національної спільноти, адаптації нації до нових історичних умов, що динамічно змінюються, а завданням є реалізація національних інтересів, які визначають конкретні цілі внутрішньої та зовнішньої політики. Актуальним це питання є і для України, оскільки сьогодні наша держава зіткнулася з реальною загрозою її національній безпеці – зазіханням на суверенітет та територіальну цілісність в цілому, національна безпека потребує системності її забезпечення, спрямованої на захист національних цінностей та реалізацію національних інтересів.

Проблема забезпечення безпеки завжди турбувала людство у процесі його цивілізаційного розвитку. Після двох світових війн та припинення режиму «холодної війни» не виправдали себе сподівання щодо зменшення кількості загроз національній та міжнародній безпеці. Міждержавні конфлікти, терористичні акти, загроза ядерної війни, надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру продовжують становити велику небезпеку і в XXI столітті.

Чинний Закон України «Про національну безпеку України» [1] визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Зокрема, у системі національної безпеки України є такі структурні аспекти:

– соціально-економічний, що забезпечує стійкість соціально-економічної системи держави, вдосконалення структури народного господарства, захищеність його від зовнішніх та внутрішніх загроз, подолання кризових явищ в економіці і соціальній сфері; мінімізації їх наслідків;

– державно-політичний, що полягає у забезпеченні територіальної цілісності України, недоторканності її кордонів, внутрішніх і міжнародних інтересів Української держави та її впливу на світовій арені, захисту державно-політичного ладу від спроб ліквідувати чи змінити його неконституційним шляхом, а також прав та свобод громадян, виживання у випадках катастроф та стихій;

– національно-культурний, що забезпечує погодження інтересів громадян України всіх національностей, запобігання конфліктам і ворожнечі на національному ґрунті, реалізацію демографічної та міграційної політики як засобу гармонізації національних та соціальних відносин, відродження і примноження національної духовної та матеріальної культури народу, підвищення рівня його освіти;

– екологічний, що створює механізми для запобігання деградації та оздоровлення навколишнього середовища, піклування про здоров'я народу, формування соціально-правових та економічних умов, що виключали б можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їхніх державних структур, підприємців та окремих громадян [2, с. 132].

Найрозгорнутіше визначення загроз національній безпеці пропонує В. Ліпкан, згідно з яким це «розмаїття внутрішніх

і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку в країні й на міжнародній арені в різних сферах людської життєдіяльності, які ускладнюють врегульовану адміністративним правом діяльність суб'єктів національної безпеки зі створення сприятливих умов для збереження та зміцнення української цивілізації, а також народу України як творчо-конструктивного суб'єкта буття для реалізації національних інтересів, і створюють небезпеку для системи національної безпеки, життєзабезпечення її системоутворювальних елементів» [3, с. 62].

Масштабні зміни, що відбулися протягом XX–на початку XXI ст. у міжнародній системі, зокрема, припинення протистояння соціально-політичних систем, зростання рівня загрози для регіональної та глобальної безпеки з боку міжнародного тероризму та організованої злочинності, висунули на перший план проблеми формування та функціонування системи міжнародної безпеки. Передусім ідеться як про її теоретичні аспекти, що торкаються необхідності переусвідомлення поняття «міжнародна безпека» та проблеми джерел сучасних загроз, так і про роль міжнародних інститутів, статутним і пріоритетним завданням яких є інституціонально-функціональне забезпечення міжнародної безпеки [4, с. 279].

Проблема у сфері національної безпеки України виникає у разі загрози її національним інтересам. Діяльність із забезпечення національної безпеки спрямовується на усунення загрози українському народу та його національним інтересам. Під загрозами національній безпеці України треба розуміти потенційно і реально небезпечні процеси та дії (природні й соціальні), здатні зашкодити національним цінностям або унеможливити реалізацію життєво важливих національних інтересів.

Сьогодні до зовнішніх чинників варто зарахувати насамперед глобальні тенденції, які потенційно є джерелами загроз національній безпеці. До них належать, наприклад, загострення конкуренції між світовими центрами сили, причому нерідко порушуються норми міжнародного права, застосовується силовий тиск; спостерігаються спроби держав вирішувати свої проблеми за рахунок інших, неспроможних ефективно захищати власні національні інтереси; криза міжнародної системи безпеки, що ґрунтується на ялтинсько-гельсінських принципах, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів; невизначеність засад нової міжнародної системи безпеки, що у комплексі

з недосконалою системою міжнародного права уможливлює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів; наявність самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання деяких з них іншими державами, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму; поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагроз та ін. [5, с. 110].

До внутрішніх чинників загрози національній безпеці можна віднести такі: корумпованість державних інститутів, їх неспроможність надавати адекватні відповіді на виклики сучасності, криза громадської довіри до них; низька дієвість існуючих механізмів підготовки, прийняття та виконання державних рішень; недосконалість правового регулювання суспільних відносин; системні недоліки у функціонуванні судової системи, що підривають довіру населення до держави і права, обмежують захист прав і свобод громадян, загрожують законним інтересам господарюючих суб'єктів; неадекватність реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізацію суспільних настроїв і поширення проявів екстремізму; відчутне погіршення стану економічної безпеки, критичне зростання рівня загроз енергетичній безпеці та ін. [5, с. 110].

Отже, визначення загроз національній безпеці та засобів їх попередження і нейтралізації є одним з головних завдань будь-якої держави. Проблема коректної та адекватної ідентифікації загроз національній безпеці України, визначення джерел загроз, сфери їх походження, масштабів їх можливих наслідків стала особливо актуальною із отриманням Україною незалежності.

На сьогодні прийнято ряд законодавчих актів, здійснені численні науково-дослідні розробки, в яких визначені загрози національній безпеці України, проте, вони далеко не завжди відповідають задекларованим пріоритетам розвитку суспільства, держави, внутрішньополітичним та зовнішньополітичним намірам, реаліям українського державотворення.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

2. Ядуха С. Й., Лисак О. М. Національна безпека України. її основні аспекти, принципи та загрози. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 5. Том 1. С. 131–136.

3. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 643 с.

4. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.

5. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 108–111.

**Надія Христинченко,**
професорка кафедри безпеки та правоохоронної діяльності,
докторка юридичних наук, професорка
*(Західноукраїнський національний університет)*

## ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Права людини є складним багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання. Не є секретом те, що людство на шляху утвердження прав і свобод пройшло тернистий шлях, це булим досить повільні кроки, які поступово обмежували всевладдя держави, а також поширювали принцип рівності на якомога ширше коло осіб та відносин між ними. Дуже часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни. Ця проблема обмеження прав і свобод людини і громадянина гостро стоїть і сьогодні. Здавалось би в цивілізованому світі в епоху розвитку суспільства, різних технологій люди борються за свої права і свободи, звучить це парадоксально, але залишається фактом.

Проблема інколи не у визнанні, чи законодавчому підкріпленні, чи відтворенні законних прав люди, а проблеми гостро стоять у механізмах втілення правових норм на практиці, в реальному житті.

Якщо проаналізувати сучасний світ і з'ясувати де саме порушуються права людини, то основними критеріями є: права жінок ще все ж таки не забезпечуються належним чином, проблема насильства до жінок, дискримінація у трудових відносинах.

Не менш проблемною є сфера порушення прав людини спостерігається під час нападів на журналістів, правозахисників та активістів, 1000 журналістів і правозахисників вбито за останні три роки це жахлива статистика, яка повертає нас в кам'яний вік у людських стосунках. Безупинно шириться розповсюдження нетерпимості, дискримінації, агресії, ксенофобії, расизму та антисемітизму. Знову хочеться акцентувати, що інколи інформаційні технології інколи використовують як мову ворожнечі. Оскільки Інтернет ресурси дозволяють розпалювати ворожнечу і спрямовувати різні недопустимі наміри анонімно. Головним і досить болісним аспектом порушення прав і свобод людини є бідність. Хочеться зауважити, що висока концентрація матеріальних благ у руках дуже вузького кола осіб може у майбутньому спровокувати конфлікт як на національному рівні, так і на міжнародному.

Ці та багато інших аспектів постійно піднімають на різних рівнях уповноважені органи та особи. Про це досить широко обговорюють на засіданнях ради ООН. Болісно переймається цими питаннями і Антоніу Гуттеріш – Генеральний секретар ООН. Отже, зробивши короткий перелік життєвих сфер де є порушення прав людини, не охоплюючи побутові відносини і соціальний захист людини, хочеться зауважити, що сумна статистика у світі, а Україна не є винятком у жодній категорії. Тобто, проблеми щодо порушення прав людини не мають національного характеру, вони є світовими. Ситуація в Україні ускладнена тим, що уже сьомий рік поспіль в країні війна і права людини порушуються. Порушуються на підконтрольній Україні, так і на неконтрольованій частині України, де їх захист практично неможливий державою.

Окресливши проблеми порушення прав людини варто зазначити, що шляхи їх вирішення є, важкі, довгі, тернисті, але вони є. І в першу чергу через безумовне застосування принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя і державного управління Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості суспільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [1; 2; 3]. В цьому контексті світове співтовариство накопичило достатній досвід втілення верховенства права в державах із розвинутими правовими системами та демократичними формами і методами державного устрою і правління; є й власний, хоча й невеличкий, український досвід. Треба лише поставити за мету адаптувати ці світові і національні правові цінності до реалій нашого

суспільного і державного життя та проявити політичну, корпоративну та індивідуальну волю і стійкість у їх запровадженні, долучивши до цієї важкої та довготривалої роботи весь механізм державної влади і громадянського суспільства України [4].

Список використаних джерел

1. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкін. К. : Основи, 2001. 519 с.
2. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2. С. 24–35.
3. Таманага Б. Верховенство права : історія, політика, теорія / перекл. з англ. А. Іщенка. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
4. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаКМА. Юридині науки*. 2012. Т. 129. С. 28–32.

**Ірина Шопіна,**
професорка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
докторка юридичних наук, професорка
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## РОЗВИТОК ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах реформування системи публічної влади в Україні особливого значення набуває проблема удосконалення правового регулювання публічного управління. Соціальне управління, одним із видів якого є публічне управління, не існує у вакуумі, воно детермінується об'єктивними потребами окремих соціальних груп або держави в цілому, а його цілі обумовлені інтересами цих соціальних груп (держави). При цьому простежується наступна закономірність: розвиток людської цивілізації супроводжується поступовим розширенням ролі представників народу в управлінні державними справами, що знаходить свій вияв у формуванні та зміцненні системи громадського контролю за діяльністю державних інституцій. У свою чергу, це впливає на зміст управлінської діяльності в певній державі, оскільки під час здійснення зовнішнього контролю за діяльністю суб'єктів публічної влади виявляються «слабкі місця» їх функціонування,

що тягне за собою пошук оптимальних заходів подолання існуючих проблем.

З моменту набуття нашою державою незалежності державоцентристська модель соціального розвитку поступово поступається місцем моделі людиноцентристській, заснованій на пріоритеті прав, свобод та інтересів людини. Відмова від однопартійної системи з її домінантою підкорення особистих інтересів інтересам суспільства сприяла поліваріантності розуміння як сутності соціального управління, так і його спрямованості. Сьогодні в Україні модель «людина для держави», що активно впроваджувалася у масову свідомість за часів СРСР, досить повільно змінюється на модель «держава для людини», притаманну більш демократичним суспільствам. Як відомо, демократія як форма держави і державного правління базується на визнанні народу як джерела влади, його прав брати участь у державних справах, на забезпеченні громадянських прав і свобод, передбачає наявність механізму реальної здатності більшості соціуму (народу) здійснити свою волю за допомогою держави або безпосередньо, впливати на політичне, економічне і духовне життя суспільства [1, с. 44]. Водночас, як свідчать численні дослідження авторитетних міжнародних організацій, рівень розвитку демократичних відносин в нашій державі протягом останніх років має тенденцію до погіршення. Так, за рейтингом демократії країн світу Democracy Index-2020, Україна посіла 79 місце серед 167 держав [2]. Для порівняння: у 2010 році Україна займала 67 місце й перебувала в категорії так званих «неповноцінних демократій», а у 2011 році вона потрапила в перший рядок в сегменті «гібридних режимів» (за яких громадські свободи дотримуються лише частково) [3]. Зазначене свідчить про те, що система публічного управління в Україні досі перебуває в перехідному стані – від орієнтованої на потреби держави до орієнтованої на потреби людини.

Однак, не зважаючи на недостатню, на нашу думку, сформованість демократичних відносин в нашій державі, система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок у сфері публічного управління, що включає як провідний напрямок орієнтацію на потреби людини і громадянина, вже склалася у сучасній науці і, почасти, у правозастосовній практиці. Індикаторами, які свідчать про існування людиноцентристської моделі, є, на нашу думку, прозорість діяльності органів публічної влади, існування дієвого механізму контролю за їх роботою, у тому числі громадського, виокремлення органів публічного адміністрування,

з їх сервісно-організуючими функціями та призначенням, ступінь досконалості системи юридичної відповідальності посадових осіб за порушення правових норм, наявність різноспрямованих за політичною орієнтацією засобів масової інформації та відсутність цензури. Вказані індикатори притаманні постнекласичній парадигмі соціального управління, за якої характерні поліваріантність та децентралізація.

Зміна парадигми публічного управління в Україні є наслідком зміцнення демократичних відносин, однак вони перебувають у стадії становлення, що потребує кропіткої роботи, спрямованої на втілення закріплених у Конституції України прав і свобод людини та громадянина у різноманітні суспільні відносини. Особливо важливим елементом такої роботи є втілення демократичних принципів у діяльність сектору безпеки і оборони, суб'єкти якого, в силу свого правового статусу, наділені правом застосовувати заходи примусу [4, с. 14]. Сьогодні, коли в Україні активно здійснюється адміністративна реформа, поступ нашої держави на шляху демократичних перетворень потребує вдосконалення системи публічного управління у секторі безпеки і оборони.

Список використаних джерел

1. Федик С. Є. До характеристики тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини, здійснюваного Європейським судом з прав людини. Права людини і Україна: *Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України*. *Серія 1: Дослідження і реферати.* Вип. 2. Львів: Світ, 1999. С. 43–46.

2. Democracy Index 2020: In sickness and in health? URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/ (дата звернення 11.11.2021).

3. The Democracy Index 2011: Democracy under stress. URL: http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011 (дата звернення 11.11.2021).

4. Середа В. В., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гурковський М. П. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 518 с.

**Оксана Ярема,**
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Як відомо, формування та наявність нормативно-правового процесуального забезпечення соціального управління є невід'ємною умовою ефективного управління будь-якими соціальними системами.

Управлінська діяльність визначається діяльністю керівника або управлінської команди щодо визначення цілей і завдань управління, обробки інформації, вироблення та прийняття рішень, виконавцями яких будуть окремі співробітники або колектив у цілому. Тоді предметом управлінської діяльності є компоненти, які спонукають, направляють, регулюють і реалізують професійну діяльність керівника, властивості особистості керівника [1, с. 107]. Висока ефективність такого роду діяльності залежить від її організації, технологізації та всебічного забезпечення. Подібно до того, як керівник відіграє центральну роль в будь-якій системі управління, так і вивчення цієї діяльності об'єктивно виступає головною проблемою теорії управління. Від розуміння сутності та змісту управлінської діяльності багато в чому залежить вирішення всіх інших управлінських проблем.

Управлінська діяльність – особливий вид діяльності, тому що управління це «діяльність з організації діяльностей». Її специфічність полягає в тому, що предметом управлінської діяльності, є суб'єкти: люди, персонал, співробітники, посадові особи тощо. Управлінська діяльність є суб'єктно-суб'єктним видом діяльності, що означає те, що предметом трудових впливів є люди, і керівник контактує одночасно з багатьма суб'єктами, між якими існують певні відносини.

Зміст управлінської діяльності розкривається через функції, які можна уявити як види управлінської праці, пов'язані з впливом на керований об'єкт. Функції управління відрізняються між собою за своїм змістом і реалізацією, спрямовані на досягнення спільної мети. Кожна функція забезпечує ефективність реагування керуючої системи на будь-які зміни стану керованої системи.

Управлінська діяльність будується на принципах, які представляють собою керівні ідеї та правила, положення і норми поведінки, на яких базується керуюча система. До них відносять принцип системності, комплексності, регламентації, спеціалізації, єдиноначальності, делегування повноважень і ін.

Результат роботи державних органів залежить від управлінської діяльності. Правильно обрана форма організації роботи, науковий стиль і сучасні методи роботи забезпечують керівнику, посадовим особам органів управління високу продуктивність праці, максимальне скорочення часу на вирішення основних завдань управління, підвищують якість управління. Тому виникає необхідність в розробці регламентів для ефективної управлінської діяльності організації.

До правового забезпечення управлінської діяльності, на думку М. Білея, відносяться: правові засоби реалізації повноважень органів державного управління; рішення та дії із вжиття заходів щодо захисту соціальних, культурних, освітніх прав громадян; правові процедури [2, с. 58].

Провадження у сфері управлінської діяльності як форма реалізації організаційної функції управління виступає як засіб, і як форма управлінської діяльності, до якого висуваються правові та організаційні вимоги. Воно виступає критерієм і показником належної державно владної організації публічного управління, формування та реалізації державної політики з різних питань суспільного розвитку.

Провадження у сфері управлінської діяльності орієнтоване на досягнення конкретного правового результату, складається з актів поведінки, які послідовно змінюються. Воно врегульоване нормами права, ієрархічно побудоване, постійно знаходиться в динаміці, визначає порядок здійснення управлінських дій. Провадження у сфері управлінської діяльності потребує наявності правого інструментарію для реалізації функцій державного управління, складається з процедур, які охоплюють адміністративні дії, що вчиняються суб'єктами управління, виступаючи організаційно-правовою формою реалізації організаційної функції державного управління.

Основою формування нормативно-правового процедурного забезпечення управлінської діяльності є адміністративне процесуальне право, роль якого в цих процесах важко недооцінити. Значення адміністративного процесуального права щодо нормативно-правових засад проваджень у сфері управлінської

діяльності неодноразово відзначали С. Алфьоров, Ю. Битяк, І. Бойко, С. Ващенко, В. Гаращук, О. Дьяченко, М. Долгополова, М. Ковалів, А. Комзюк, О. Кузьменко, А. Купін, О. Остапенко, В. Ортинський, В. Пєтков, С. Пєтков, М. Тищенко і інші вчені.

Управлінські процедури вимагають високого рівня нормативної регламентації, оскільки вони безпосередньо пов'язані з здійсненням конституційних прав та законних інтересів громадян. Крім того, недопустимо віддавати на розсуд чиновникам регулювання таких важливих питань, як процедура (правила): прийняття правових актів управління; укладення адміністративних договорів; здійснення розпорядчих дій щодо реалізації заборон, дозволів, приписів, реєстраційних та інших повноважень; здійснення юридично значимих дій (видання посвідчень, довідок та ін.).

На сьогоднішній день не можна сказати, що процедурні правила у сфері управлінської діяльності взагалі не регулюються, оскільки вони містяться в нормативних актах різної галузевої приналежності та юридичної сили.

Наприклад, процедури підготовки, прийняття та дії нормативно-правового акта управління регулюються: Законами України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України», від 17 березня 2011 року № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади», указом Президента України від 10 червня 1997 року № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731 «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» і ін.

Управлінські процедури розгляду звернень громадян регулюються Законами України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР «Про звернення громадян», від 2 липня 2015 року «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції», постановами Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 року № 898 «Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації», від 24 вересня 2008 року № 858 «Про затвердження Класифікатора звернень громадян».

Управлінські процедури, пов'язані з ліцензуванням окремих видів діяльності, регулюються Законами України від 3 березня 2015 року № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності», від 18 листопада 2003 року № 1280-IV «Про телекомунікації» від 7 липня 2003 року, постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 446 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами» і іншими нормативно-правовими актами.

Управлінські процедури пов'язані з реєстрацією громадських об'єднань, юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців регулюються Законом України від 15 травня 2003 року № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (в редакції від 24.11.2021), наказом Міністерства юстиції України від 9 лютого 2016 року № 359/5 «Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи».

Реєстрація прав на нерухоме майно у контексті процесуальних проваджень регулюється Законом України від 1 липня 2004 року № 1952-IV «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень», постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 року № 1141 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно».

Управлінські процедури у сфері надання кредитів, субсидій, компенсацій, фінансової та матеріальної допомоги, інвестицій, квот, гарантій, пільг, в сфері призначення та виплати пенсій, допомоги регулюються нормативними актами: Законом України від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII «Про споживче кредитування», постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 року № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива», Законом України від 1 червня 2000 року № 1767-III «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» і багатьма іншими нормативними актами.

Процедури, що стосуються приватизації, наприклад житлових приміщень, також мають законодавчу базу. У цій галузі діють: Закон України від 19 червня 1992 року № 2482-XII «Про приватизацію державного житлового фонду», наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 16 грудня 2009 року № 396 «Про затвердження Положення про порядок

передачі квартир (будинків), жилих приміщень у гуртожитках у власність громадян».

Така регламентація безпосередньо залежить від характеру правовідносин та об'єкта процесуальної діяльності. Викладене вище, дозволяє характеризувати існуючу модель нормативно-правового регулювання процесуальних засад управлінської діяльності як фрагментарну і ні в якому разі як цілісну, оскільки процедурні правила не мають спільного характеру, а формулюються стосовно до конкретних управлінських дій тих чи інших органів влади та їх посадових осіб.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ України : навч.-практ. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 340 с.

2. Білей М. Соціальний характер організаційної функції державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 4 (68). С. 55–59.

**Діана Яцків,**
здобувач вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Сергій Єсімов,**
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ДО ПИТАННЯ ПРО РІВНІ ВИБОРЧІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Десятиліття з дня перших виборчих компаній відкриває можливість підбити певні підсумки політико-правового розвитку виборчої системи країни, прогнозувати майбутні інституційні зміни у системах і процесах організації публічної влади.

Виборче законодавство продовжує залишатися однією з частин системи законодавства, що найбільш динамічно

розвиваються. Часта зміна законів про вибори, коригування підходів до правового регулювання в основному не пов'язані з необхідністю заповнення прогалин у законодавстві, а передбачає реалізацію засад Європейського Союзу у галузі правової та демократичної держави [1].

Виборчий процес – це спрямована на обрання депутатів і виборних посадових осіб, діяльність суб'єктів виборчого права щодо реалізації закріплених процесуальними нормами юридичних прав і обов'язків шляхом здійснення у певній послідовності виборчих дій. Для проведення виборів утворюються спеціальні органи – виборчі комісії.

Організація та проведення виборів є основною функцією виборчих комісій, які не є державними чи муніципальними органами. Виборчі комісії у межах компетенції, встановленої законами, незалежні від органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Стадії виборчого процесу – це етапи організації та проведення виборів, в рамках яких здійснюються передбачені законами виборчі дії, виборчі процедури, що забезпечують реалізацію виборчих прав громадян України і інших учасників виборів, цілісність, завершеність та легітимність процесу при формуванні представницького органу та обрання виборної посадової особи.

Призначення виборів є першою стадією виборчого процесу. Вона полягає у виданні уповноваженою на те органом або посадовою особою (суб'єктом права призначення виборів) акта, в якому визначається дата голосування. Юридичне значення видання акта призначення виборів не обмежується визначенням дати голосування.

Після видання акта про призначення виборів розпочинається здійснення різних виборчих дій і процедур. Слід виділити нормативну та фактичну підстави призначення виборів. Нормативна підстава – відповідні законодавчі акти, що регламентують строк повноважень виборного органу (посадової особи), порядок виборів і право відповідного органу (посадової особи) призначити вибори. Фактичною підставою є подія, яка залежить від виду виборів, що призначаються.

Громадянин України, який володіє активним виборчим правом, який перебуває у день голосування на виборах до органів державної влади за межами території України, включається відповідною виборчою комісією до списку виборців при о явці в день голосування у приміщенні виборчої комісії для голосування.

Список виборців складається окремо на кожній виборчій дільниці. Громадянин України включається до списку виборців на одній виборчій дільниці. Список виборців складається у двох примірниках [2]. Відомості про виборців, які включаються до списку виборців, розміщуються в алфавітному або іншому порядку (за населеними пунктами, вулицями, будинками, за адресами виборців).

У списку зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження (у віці 18 років – додатково день та місяць народження), адресу реєстрації виборця. Громадянин України, який має активне виборче право, має право заявити до дільничної виборчої комісії про не включення до списку виборців, про помилку чи неточність у списку виборців.

Виборча система – важливий елемент політичної системи держави. Проведення виборів є основною формою та способом демократичної боротьби за володіння державною владою чи формою участі у контролі за здійсненням.

Обмеження принципів виборності представницьких органів, запровадження необґрунтованих виборчих цензів, фальсифікація результатів голосування, як правило, означають перехід до авторитарних методів здійснення влади. Є обґрунтовані пропозиції розглядати виборче право як міжгалузевий комплексний інститут, відмовитися від традиційного погляду як складову частину конституційного права.

Підвищення ролі виборів в умовах побудови правової держави та громадянського суспільства має бути забезпечене конституційними гарантіями: розширенням у Конституції важливих принципів, що становлять основу виборчої системи [3]. Чинна Конституція України звузила коло конституційних норм, які регулюють ці важливі відносини. Система організації виборів (виборча система) та виборче право є необхідними елементами здійснення народовладдя – вихідного принципу державності.

Конституція України містить основні положення, що стосуються організації та проведення виборів і мають вищу юридичну силу, пряму дію та застосування на всій території країни. Фундаментальною є конституційна характеристика інститутів референдуму та виборів як вищого та безпосереднього вираження влади народу.

До конституційних підстав становлення та розвитку політичної демократії та забезпечення виборчого права та законодавства належать верховенство Конституції та законів України, єдність системи державної влади, розмежування предметів

ведення та повноважень між центральними органами державної влади та місцевими органами влади.

Подолати взаємну недовіру доцільно у вигляді утворення публічно-правової структури взаємодії суспільства та держави, що стала передумовою і умовою спільної діяльності та існування. Такою структурою є інститути безпосередньої та представницької демократії, завдяки яким влада та громадяни, зберігаючи умови власної автономії, відтворення та регулювання, співіснують у режимі постійного діалогу та взаємоконтролю.

Ресурси інтеграції укладені в моделі конституційно-демократичної державності, в рамках якої є реальна можливість включення громадян у процеси вироблення та прийняття рішень з ключових питань суспільного розвитку та орієнтації діяльності державних інститутів та установ на практичну реалізацію цих рішень.

Вибори – важливий інститут організації та функціонування публічної влади у політичних суспільствах. Вони становлять нову проблемну галузь та сферу професійної діяльності. У науці феномен влади взагалі та виборної влади зокрема осмислюється представниками різних професій, юристами, істориками, політологами та політиками.

Поняття виборної демократії та виборчого законодавства як системи державно-правових інститутів, що ґрунтуються на політичному волевиявленні громадян та регулюють участь у виборчому процесі, відрізняється від уявлень, вироблених у минулому.

Виборче право становить велику за обсягом і впливом галузь юридичних дій, правил і процедур, що забезпечують політичну ротацію та передачу влади за підсумками виборів, що регулярно проводяться.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

2. Про особливості порядку складання та уточнення списків виборців у разі одночасного проведення загальнодержавних виборів з місцевими виборами Постанова Центральної виборчої комісії від 25.06.2020 р. № 125. URL. https://www.drv.gov.ua/ords/portal/!cm_core.cm_index?option=ext_static_page&ppg_id=284

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

# ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

**Роксоляна Бутинська,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний*
*університет внутрішніх справ)*

## МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ COVID-19

Україна – це соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. В нашій державі на конституційному рівні здійснюється охорона та захист права на працю, а саме встановлюється гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, осіб з інвалідністю і літніх громадян, розвивається система соціальних служб, наявна система пенсійного забезпечення та інші гарантії соціального захисту. В конституційних нормах в загальному вигляді відображені мета і завдання, з вирішенням яких пов'язується забезпечення гідних умов життя для всіх членів суспільства і створення рівних і справедливих можливостей для розвитку кожної людини. Досягнення цих цілей становить зміст соціальної функції держави, яка реалізується в межах її соціальної політики на основі нормативного та організаційного механізмів.

Сьогодні питання прав і свобод людини і громадянина посідає важливу роль у зовнішній і внутрішній політиці всіх держав світової спільноти. Усі люди народжуються вільними й рівними у своїх правах. Права людини є соціальними й політичними гарантіями, необхідними для захисту особи від посягань на людську гідність із боку сучасних держав і сучасних ринків. Насамперед це такі права як право на життя, право на вільну працю, право на соціальний захист, право на освіту, право на охорону здоров'я.

Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав – це система державної влади, функцією якої є захист прав людини, процедури такого захисту, а також конституційне

право людини на захист, яке реалізується за допомогою держави і за цією процедурою [1]. Таку систему створюють передусім конституційні гарантії.

Значення ефективної реалізації конституційних гарантій відіграє велику роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Ця теза багато в чому підтверджується сучасними реаліями суспільних відносин, які характеризуються доволі великою складністю і своєрідністю, що дозволяє говорити про проблеми реалізації таких гарантій. Не є виключенням і реалізація конституційних гарантій у сфері праці.

Підкреслимо, що праця є основою життєдіяльності людини та в деяких випадках є єдиним джерелом забезпечення права на життя. Разом з тим, сучасні реалії суспільних відносин, що характеризуються новою світовою кризою, викликаною, поширенням COVID-19, можуть призвести до кризи у сфері праці й зайнятості населення. Так, багато підприємств не змогли пережити період обмежувальних заходів і були змушені або пройти процедуру ліквідації, або значно оптимізувати свій штат співробітників. Зазначене підтверджує необхідність наукового осмислення проблем реалізації конституційних гарантій в сфері праці.

Актуальність дослідження також обумовлена кількістю розглянутих судами трудових спорів. Так, за даними офіційного сайту Верховного Суду (рішення, внесені до ЄДРСР за період із 17.01.2018 по 02.01.2020) [2] відбувається планомірне зниження трудових спорів. У той час як трудові спори поряд із сімейними та житловими КЦС Верховного Суду (далі ВС) розглядаються першочергово. Це зумовлено передусім тим, що ці категорії справ є максимально людиноорієнтованими та соціально-чутливими, і будь-яке зволікання може мати для людини незворотні наслідки.

Так, на думку М. Шумила, упродовж останніх років спори, що виникають із трудових правовідносин, займають третє місце за кількістю розглянутих КЦС ВС спорів, після спорів, що виникають із договірних відносин та спорів щодо відшкодування шкоди. Так, у 2019 році КЦС ВС переглянув у касаційному порядку 1841 справу у спорах, що виникають із трудових правовідносин. За результатами їх перегляду, 1459 судових рішень залишено без змін та у задоволенні касаційних скарг відмовлено, що становило 79,3% усіх переглянутих судових рішень цієї категорії, а 355 судових рішень, або 19,3 %, скасовано [3].

Наведені доповідачем статистичні дані свідчать про те, що значна кількість трудових спорів потрапляє до загальних місцевих та апеляційних судів. Так, у 2018 році в місцевих загальних

судах перебувало понад 20 тис. таких спорів, а в 2019 – понад 21 тис. Ці суди розглянули в 2018 році 14 400 відповідних справ, а в 2019 – 14 418, ухвалили рішення відповідно у 12 327 та 12 424 справах.

За результатами розгляду трудових спорів розмір присуджених до стягнення коштів у 2018 році становив понад 482 млн грн, а в 2019 році – понад 370 млн грн. У тому числі за ці роки моральної шкоди було стягнуто понад 4 млн грн та понад 21 грн відповідно.

Загалом судами першої інстанції було задоволено позовні вимоги у 68% розглянутих справ позаторік та 84,2 % – минулого року.

Рішення суду першої інстанції у трудових спорах оскаржується в апеляційному суді в кожній п'ятій справі: торік апеляційні суди переглянули 4,3 тис. справ відповідної категорії, у 2018 році цей показник становив 3,4 тис. справ. Загалом суди апеляційної інстанції у 2018 році залишили без змін 62,4% рішень місцевих судів, у 2019 році – 59,4 %. При цьому 28,2% та 27,7% рішень відповідно скасовано, а 8,9% і 12,3% – відповідно змінено.

Статистичні дані дозволяють зробити висновок про позитивну динаміку дотримання прав і свобод людини в сфері праці, разом з тим загальна кількість трудових спорів є значною і створює додаткове навантаження на суди [3].

Кількість розглянутих КЦС ВС трудових спорів, а також спектр досліджуваних проблемних питань також підтверджують виняткову важливість трудових прав в контексті реалізації конституційних гарантій.

Трудове право, безумовно, можна назвати однією з найбільш значущих галузей права. Ефективність норм трудового права безпосередньо пов'язане не тільки з рівнем їх технічної опрацьованості, але і з їх актуальністю, відповідністю потребам економічного обороту і соціальної структури суспільства.

Право на працю є одним з найважливіших загальновизнаних прав людини і громадянина, а також основою створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний її розвиток. Водночас для більшості громадян України його забезпечення виступає і гарантією права на життя. Проте в сучасних умовах право на працю втратило властивість загальності, в повній мірі державою не забезпечується і більш схоже на гасло, ніж на конкретне, обов'язкове до виконання розпорядження. Даний висновок підтверджується на практиці в період поширення COVID-19.

Незважаючи на введені додаткові гарантії забезпечення і дотримання трудових прав громадян в період обмежувальних заходів, на жаль не всі вони ефективно захищають права громадян.

Реалізація права на працю в сучасних реаліях має ряд проблемних аспектів. Зусилля держави і суспільства щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на соціальне забезпечення жодним чином не повинні знижувати значущість реалізації ними фундаментальних економічних прав громадянина. Тому сучасна політика більшості держав переорієнтована з соціальних виплат і компенсацій на заходи по соціальній інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство і стимулювання їх економічної незалежності. Також можна зробити висновок, що нормування праці є інструментом в руках роботодавця, використовуваним з метою підвищення продуктивності праці, визначення чисельності персоналу, вдосконалення оплати праці тощо. І це лише деякі глобальні проблеми, пов'язані із впливом кризової ситуації на ринок праці і трудове право.

З огляду на зазначене, вважаємо, що стан реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні залежить від якості нормативно-правового регулювання суспільних відносин, від ефективності діяльності органів, що забезпечують дотримання і захист прав і свобод громадян, а також від ефективності громадянського суспільства.

Таким чином, створення належного механізму захисту прав і основних свобод – актуальна проблема правової науки, важливим аспектом якої виступає питання про форми, способи і засоби захисту як певний набір інструментів, покликаних забезпечувати конституційні права громадян гарантовані Основним законом України. Основною формою захисту трудових прав є безумовно судовий захист.

Список використаних джерел

1. Національний механізм захисту прав та свобод людини. UaPravo.com – Бесплатные Юридические Консультации: веб-сайт. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4221&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=17

2. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із трудових відносин. Рішення, внесені до ЄДРСР за період із 17.01.2018 по 02.01.2020. Київ, 2020. 284 с.

3. Шумило М. Трудові спори поряд із сімейними та житловими КЦС ВС розглядає першочергово. *Офіц. сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1029836/?fbclid=IwAR1z1Ab9_q1kVHhZa9JXfaG6cK4x44LOf7qA_M2dv-FrlhE9DW8FTZKbP5Y

**Софія Велика,**
здобувач вищої освіти
юридичного факультету
*(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)*

*Науковий керівник:*
**Людмила Протосавіцька,**
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат історичних наук, доцент
*(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)*

# УНІВЕРСАЛЬНЕ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННОСТІ

Права людини належать до загальнолюдських цінностей, а рівність всіх прав та свобод, що належать людям – це найвища суспільна цінність. Даний принцип закладено Загальною декларацією прав людини [1], яка є першим міжнародним стандартом прав людини. У Декларації зазначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах (Ст. 1), наголошуються, що кожна людина повинна мати всі права і свободи (Ст. 2) [1].

Гідність являє собою особливе моральне ставлення людини до себе. Вона виявляється у усвідомленні власної цінності та рівності з іншими людьми. Гідність це також ставлення людини до інших людей, і в цьому визначається безумовна цінність гідності.

Згідно Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (Ст. 3). А утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституції гарантує кожній людині право на повагу до її гідності (Ст. 28) [2].

В сучасному світі з розвитком процесів глобалізації формується постнеокласична концепція прав та свобод людини. Права людини почали розглядатися не лише в юриспруденції, а й іншими науками такими як етика, історія, політологія, філософія тощо. Варто відмітити, що науковці в цей час відмічають еволюцію прав і свобод, а також значне їх розширення, при цьому акцентуючи увагу на ознаках держав-націй та правові як мірі свободи, що належать формально рівним індивідам.

Слід підкреслити, що одні науковці є прихильниками універсального підходу, а інші надають перевагу регіональному. Так, згідно універсального підходу права людини розглядаються як такі, що виникли на ґрунті рівності всіх людей перед законом, а також на ґрунті справедливості та свободи. Прихильники універсального підходу стверджують, що дана ідея є породженням європейської цивілізації, яка виникла на ґрунті ідей мислителів стародавньої Греції та Риму, ідей епох Просвітництва і Реформації з яких беруть свій початок ідея рівності та свободи. На основі цих ідей формується юридичний світогляд, що був би неможливий без унікальної системи римського права [3, С. 159]. Прихильники цього напрямку стверджують, що всі люди без винятку мають право користуватися правами людини лише тому, що вони люди.

Ізраїльський правник Дж.Раз, який є прихильником раціонально-ціннісного підходу, стверджує, що права людини поєднують виняткову важливість та універсальність [3, С. 160, 4, С. 36]. На його думку права людини виникають не обов'язково з прав. Вони виникають з міркувань про те, як досягнути цінностей життя [4, С. 37]. Цей вчений підкреслює синхронність і універсальність прав людини, оскільки ними володіють всі. На сьогоднішній день найвищою цінністю є життя людини, яке визнається і як безумовна цінність. Крім того права індивідів певною мірою підсилюють тиск на державу, різного роду міжнародні організації та корпорації. З огляду на це важливість прав людини полягає у визначенні та утвердженні цінності самої людини, при якій береться до уваги перерозподіл влади, яка передається і переходить від впливових суб'єктів до кожної людини чи то групи чи асоціації. Дж. Раз підкреслює, що визнання прав людини означає визнання її моральної гідності [3, 160; 4, С. 37].

Прихильники універсального підходу погоджуються з тезою значущості культурного різноманіття основних стандартів прав людини в різних країнах. Вони стверджують, що ці стандарти повинні бути зреалізовані незалежно від політичних, економічних, культурних чи ідеологічних особливостей країни [5, С. 51].

Універсальні права людини в повній мірі відображають всі ті цінності, які забезпечують нормальний розвиток суспільства, яке ґрунтуватися на принципах верховенства закону, свободи і гідності, прав людини.

У Віденській Декларації та Програмі дій, що була прийнята на Всесвітній конференції з прав людини в 1993 році було підтверджено положення щодо універсальності прав людини (п. 1) [6].

Крім того в програмі дій зазначалося, що Всесвітня конференція з прав людини підтверджує священний обов'язок усіх держав виконувати свої зобов'язання за заохочення загальної поваги, дотримання та захисту всіх прав людини та основних свобод для всіх відповідно до Статуту ООН (п. 1). На Конференції було оголошено, що слід вживати ефективних міжнародних заходів, з тим щоб гарантувати та контролювати дотримання стандартів у галузі прав людини..., та забезпечувати ефективний правовий захист у разі порушення прав людини відповідно до норм у галузі прав людини та нормами міжнародного права ( п. 3). Наголошувалося на тому, що слід, щоб держави та міжнародні організації у співпраці з неурядовими організаціями створили сприятливі умови на національному, регіональному та міжнародному рівнях з метою забезпечення повної та ефективної реалізації прав людини. Пропонувалося державам викорінити всі порушення прав людини та причини, що викликають їх, а також усунути перешкоди на шляху реалізації прав людини (п. 13) [6].

Ідея щодо універсальності прав людини і її прийнятності для всіх країн та народів в сучасному світі протягом тривалого періоду часу вважалася аксіомою і не викликала сумніву. Проте в процесі реалізації тез щодо універсальних прав людини, які ґрунтувалися на європейській шкалі цінностей, яка відображала кращі ідеали європейської правової і політичної думки, з'ясувалося, що ці ціннісні орієнтири важко сприймаються народами інших культур та регіонів. Деякі вчені почали ставити під сумнів універсальність концепції прав людини. Дослідник М. Моісеєв заперечує універсальність прав людини, при цьому вказуючи на ілюзію. Він зазначає, що «це таке хибне уявлення як і уявлення про можливість однозначної інтерпретації поняття «добро»« [7, С. 28–56].

На його думку не може бути ніякої глобальної стандартизації прав людини, тому що вона не враховує особливостей цивілізації до якої людина належить, не враховує тих цінностей, які сформувалися на ґрунті тисяч поколінь, які адаптували свої правила до умов оточуючого середовища [7, С. 104, 109, 152]. Культурні інновації щодо стандартизації прав людини важко сприймаються стародавніми цивілізаціями. Їхній соціально-генетичний код генерує цінності із покоління в покоління. Ці цивілізації звикли до стабільності і не сприймають нововведень в царині прав людини. Правові цінності різних цивілізацій ґрунтуються на власному світогляді.

Тому є цілком очевидним той факт, що після прийняття загальних міжнародних стандартів прав людини намітилася тенденція регіоналізації, суть якої полягає в створенні регіональних стандартів прав людини, що враховують релігійні, культурні, історичні та інші аспекти того чи іншого регіону. Тому не випадково у ряді різноманітних правових документів наявні основоположні принципи, на яких ґрунтується система прав людини, враховуються і власні регіональні цінності і традиції.

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що поєднання універсального і та регіонального в сфері прав людини є можливим за умови партнерства та діалогу. При реалізації універсальних цінностей прав людини необхідно враховувати регіональні культурні цінності. Слід враховувати чинник культурної різноманітності, а також прагнення різних цивілізацій зберегти власну культуру і ті цінності, що передаються з покоління в покоління. Збереження культурної самобутності тої чи іншої цивілізації ґрунтується на власній правовій традиції та цінностях, а врахування традицій дозволить зреалізувати права людини повною мірою.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254

3. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 222 с.

4. Жебровская К. А. Права человека как правовая ценность: универсализм и цивилизационное разнообразие. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2015. Вип. 4, т. 1. С. 32–36.

5. Максимов С. Інститут прав людини в сучасному світі: філософсько-правові аспекти. *Вісник Академії правових наук України.* 2000. № 3. С. 49–57.

6. Венская декларация и Программа действий принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text

7. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизаций. Путь разума. М. : Норма, 1998. 582 с.

**Ірина Гето,**
юрисконсульт
*(Товариство з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «С-Проф»)*

# ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З метою оцінки ефективності способів захисту, які застосовуються в Україні доцільним є аналіз досвіду зарубіжних країн щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності. З моменту підписання Закону «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [1] вивчення особливостей регулювання захисту прав суб'єктів господарювання у країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) є одним із пріоритетних способів для врегулювання невідповідностей у законодавстві України в межах вказаних суспільних відносин.

Європейське законодавство, на відміну від українського не містить поняття суб'єкта господарської діяльності. Попри це, виділено його ознаки: 1) це компанії (кооперативи, інші юридичні особи), засновані відповідно до цивільного чи комерційного права країни члена ЄС; 2) дана особа визнана в якості самостійної відповідно до lex societatis (права країни, де створена особа); 3) діяльність спрямована на отримання прибутку [2, с. 451–505].

Учасники господарських відносин для захисту своїх прав можуть використовувати як юрисдикційну, так і не юрисдикційну форму захисту. До юрисдикційної форми захисту належить діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, омбудсменів, господарські і адміністративні суди, в тому числі Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). До неюрисдикційної форми захисту відносять третейську, арбітражну форму захисту; громадський захист; медіацію; позасудовий, або договірний порядок; самозахист.

Специфіка розгляду спорів за участю суб'єктів господарювання привела до появи у країнах ЄС спеціальних органів, які здійснюють розгляд таких спорів. Для цих країн притаманним є наявність сформованих спеціальних судових органів, або спеціальних відділень загальних судів, які розглядають спори щодо захисту прав і законних інтересів учасників господарських відносин.

Щодо цього цікавим є досвід Франції, де крім загальних та адміністративних судів є торгові суди, так звані «консульські», у яких засідають не професійні, а виборні судді, які являються колишніми керівники підприємств, та відповідно є добре обізнані та компетентні у роботі компаній і веденні торгових справ.

Медіатори у країнах ЄС діють у складі державних органів, але самі вони не являються їх частиною. Так, медіатор у Франції не виступає особою яка здійснює захист прав та інтересів суб'єктів господарювання, а стимулює державний орган переглянути свої дії чи бездіяльність. Суб'єкти господарювання вправі звертатись до медіатора напряму шляхом подання скарг, за результатами розгляду яких медіатор виносить рекомендації спрямовані на покращення роботи відповідних державних структур.

У Німеччині, немає самостійних судів для вирішення комерційних конфліктів, тому за судовим захистом особа, права якої порушені може звернутись до місцевого або регіонального суду. Альтернативними формами захисту у Німеччині є медіація, міжнародний комерційний арбітраж, самозахист та нотаріальний захист. Задля розвантаження державних органів деякі з функцій по підтримці суб'єктів господарювання надані спеціалізованим банкам та саморегулюючим асоціаціям приватного сектору.

Так звану «світову юрисдикцію» мають правозахисні організації, діяльність яких є універсальною та поширюється на всі країни, не зважаючи на державні і регіональні кордони. Такими організаціями є Генеральна Асамблея ООН, Економічна та Соціальна Рада та правозахисні утворення, що у свою чергу поділяють на: 1) постійно діючі органи; 2) комітети, утворені на основі міжнародних угод 3) спеціалізовані установи. Поширеною є практика утворення регіональних міжнародних організацій, учасниками яких є держави, які розташовуються в певному регіоні світу. Станом на сьогодні є три регіональні системи захисту: Міжамериканська, Африканська, та Європейська.

Статут ООН, поряд із універсальними міжнародними організаціями, передбачає можливість створення й регіональних міжурядових організацій, членами яких можуть бути, як правило, держави певного географічного регіону. Розділ VIII Статуту ООН «Регіональні угоди» визначає порядок створення й загальні напрями діяльності таких організацій. Правовий статус міжнародних організацій проявляється у вигляді формальної політичної угоди – їхнє існування визнається правом країн-учасниць, та вони не розглядаються як резиденти країн, у яких вони розташовані.

З огляду на реалізацію в Україні євроінтеграційного курсу з метою набуття членства в Європейському Союзі з числа регіональних міжнародних правозахисних організацій у контексті аналізу міжнародних механізмів захисту провідне значення отримує європейська система, що діє в межах Ради Європи, та базується на діяльності Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [3]. Щодо застосування та ролі Конвенції в системі законодавства України О.В.Розгон вважає наступне: «з огляду на досвід інших країн можна прогнозувати, що в разі розумного використання Конвенції у практиці здійснення судочинства певною мірою зменшиться кількість звернень проти нашої держави до Європейського суду з прав людини зі скаргами про порушення в Україні прав, гарантованих Конвенцією» [4, с. 168–169]. Дослідник І.Ю. Ільченко доходить висновку, що звернення до ЄСПЛ є чи не єдиним можливим варіантом захисту порушеного права власності українських суб'єктів підприємницької діяльності після вичерпання всіх національних засобів правового захисту [5, с. 17].

Міжнародний рівень співробітництва має на меті забезпечити стабільність, модернізацію, інтеграцію і безпеку різних форм господарювання, реалізовувати різні міждержавні економічні програми. Прикладом таких програм є рамкова програма ООН, яка впроваджує керівні принципи щодо бізнесу і прав людини включаючи засоби захисту [6]. Завданням міжнародно-правових принципів також є мінімізація розбіжностей між суб'єктами господарювання різних держав, що виникають внаслідок стику різних правових систем, чи правил господарського обороту.

Важливим елементом у вивченні системи способів захисту суб'єктів господарювання в результаті процесу європейської інтеграції є наявність декількох рівнів захисту – національного, міжнаціонального і наднаціонального, які забезпечують свої особливі механізми захисту для суб'єктів господарювання. У структурі самого Європейського Союзу органом, який відповідає за відстоювання інтересів суб'єктів господарювання є Європейська комісія. Однією із форм співробітництва між національними і наднаціональними інститутами є Європейський альянс по корпоративній соціальній відповідальності.

Для країн ЄС характерним є впровадження довготривалих стратегій по підтримці суб'єктів господарської діяльності,

у тому числі стійкого збалансованого та регіонального розвитку. Так, у Польщі з використанням європейських стандартів та інструментів, була впроваджена Стратегія «Polska 2025», яка орієнтує державну політику на розвиток підприємництва, у тому числі як елемента національної інноваційної системи. Стратегія «Polska 2025» підкреслила важливість структурних (галузевих і регіональних) змін, підвищення ролі органів територіального самоврядування створення сприятливих умов (юридичних та інституційних) діяльності для закладів оточення бізнесу. Серед методів та інструментів підтримки насамперед виділяється розробка системи фінансової підтримки, що сприяє доступу суб'єктів країн-членів ЄС до зовнішнього фінансування.

У ЄС передбачається розгалужена система інструментів для підтримки суб'єктів господарювання у країнах-членах: впровадження та моніторинг виконання програм та проектів; піднятя іміджу підприємництва в суспільстві, зокрема за допомогою включення до навчальних програм системи освіти тематики про основи підприємництва, відкритті своєї справи, економічної самозайнятості; створення системи, що стимулює інвестиційні надходження, допомога у модернізації підприємств та впровадженні інновацій, зниження порога прибутковості оборотів; просування екологічних технологій тощо.

Важливим є розвинений та доступний механізм лобіювання і представництво інтересів суб'єктами господарювання в резолюції Європейської комісії є тотожними і розуміє під собою будь-яку діяльність, що спрямована на формування політики і процесу прийняття рішень в інститутах ЄС. Попри те, що система лобіювання і репрезентації часто піддається критиці, така діяльність показала себе як дієвий інструмент впливу на публічну владу. Через лобіювання суб'єкти господарювання доносять інформацію про актуальні проблеми та надають реальну оцінку державних проектів, що розробляються. Уряди і парламенти країн ЄС безпосередньо зацікавлені у групах лобістів, оскільки це дає змогу з одного боку, зекономити ресурси для збирання інформації та проведення експертизи, а з другого – заручитися підтримкою суб'єктів господарювання в процесі реалізації основних напрямів державної регуляторної політики.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії

і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text

2. Право Європейського Союзу/ С. Ю. Кашкін, А. В. Захаров, П. А. Калиниченко [та ін.]; за ред. С. Ю. Кашкіна; Національна академія правових наук України. К. : Юрист, 2003. 925 с.

3. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

4. Розгон О. В. Тлумачення права власності з позиції конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 168–171.

5. Ільченко І. Ю. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 14–18.

6. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» /за заг. ред. Олени Уварової. Харків : Право, 2018. 80 с.

**Олена Гузенко,**
доцент кафедри
цивільного та господарського права,
кандидат економічних наук, доцент
*(КННІ Донецький державний університет внутрішніх справ)*

## ОСУЧАСНЕННЯ ПИТАНЬ РОЛЬОВОГО ЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

На даний час в Україні актуалізується питання розвитку малого бізнесу, котрий потерпає від низки негативних факторів впливу, що уповільнюють ці процеси. Доволі змістовно з даної проблеми висловилися О. В. Красота та І. С. Кір'єв [1]. Науковці стверджують, що в Україні малий бізнес переживає вкрай складні часи, зумовлені як поглибленням системних проблем, характерних для даного сектору, так і виникненням нових загроз, викликаних поширенням пандемії коронавірусу і введенням обмежувальних епідеміологічних заходів. Лише, з огляду на зазначене, стає зрозумілим наразі вагомого значення набуває питання встановлення перспектив його сталого зростання в умовах загострення вже існуючих проблем.

Крім того, одним із аргументів доцільності проведення досліджень даного спрямування є рольове значення підприємств

малого бізнесу в діяльності економіки країни. До цього питання зверталися у своїй праці Р. О. Мірошник та У. О. Прокоп'єва [2]. Автори вважають, що роль малого підприємництва в сучасній економіці змішаного типу має велике значення та проявляється в тому, що завдяки малому підприємництву відбувається: поглинання надлишкової робочої сили та створення нових робочих місць, що сприяє ефективному вирішенню проблем зайнятості і безробіття, насамперед у кризові періоди; насичення споживчого ринку якісними товарами і послугами, задоволення індивідуального попиту та стимулювання сукупного попиту в цілому; розширення бази оподаткування для державного та місцевого бюджетів; швидке реагування на зміни ринкової кон'юнктури, зростання гнучкості та динамізму.

Зазначене питання також піднімали Г. В. Обруч, Б. Л. Іванюта та К. В. Журавльов [3]. З їх позиції рольовий аспект малого бізнесу лежить в площині можливостей підвищення рівня добробуту населення та скорочення бідності; формування підприємницького прошарку як основи середнього класу; пом'якшення соціальної напруги у суспільстві, демократизація ринкових відносин, забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності та надання сучасній економіці конкурентного характеру й послаблення монопольних тенденцій тощо. З проведеного дослідження автори дійшли висновку, саме тому підтримка розвитку малого підприємництва є стратегічним завданням національних урядів задля відновлення макроекономічної, а також політичної та соціальної стабільності країни.

Очевидним є те, що саме з малим підприємництвом пов'язані надії на швидкі позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для економічного зростання.

Як зазначає О. Дякуновський [4], державою на сьогодні започатковано окремі кроки, спрямовані на стимулювання розвитку малого бізнесу. Науковець вважає, що показового прикладу в цьому сенсі набуває програма «Доступні кредити 5_7_9 %», яка стартувала в лютому 2020 р. і позиціонувалася як ефективний інструмент розвитку бізнесу за рахунок концентрації інвестицій у напрямі нарощення виробничих потужностей і генерування нових робочих місць. Разом з тим, О. Дякуновський [4] звертає увагу на той факт, що на початку реалізації даної програми понад 60% коштів підприємствам було видано на рефінансування раніше отриманих позик.

Слушною є думка О. Радчук [5] стосовно того, що проблеми малого підприємництва не є тимчасовим явищем і не зникнуть із завершенням кризи. Однак вчений стверджує, що «...за наявної підтримки та оптимістичного настрою у малого бізнесу в Україні є шанси подолати кризову ситуацію, хоч і зі значними втратами, оскільки це має життєво важливе значення для їх відновлення».

О. Радчук [5] пропонує державну підтримку малого підприємництва з урахуванням таких складових: дозволити суб'єктам малого бізнесу не платити ЄСВ, але і для юридичних осіб треба послабити податкове навантаження у Фонд оплати праці, або ж держава нехай тимчасово візьме на себе утримування (бодай часткове) вивільнених працівників; тим, хто закривається, за ініціативи держави надати безвідсоткові кредити, щоб вони змогли пережити цей період – надати податкові канікули, оскільки немає прибутку; компенсувати вартість робіт консультантів, які допомагають компанії знайти нову бізнес-модель і не закритись; підтримати тих, хто переходить в онлайн-режим; не допустити значної втрати робочих місць та зупинити нарахування будь-яких фінансових санкцій всім суб'єктам господарювання, які мають кредити в банківських та фінансових установах.

С. В. Коробка [6] вважає, що «...сучасний кризовий стан дає можливість здійснити перевірку малого підприємництва, наскільки воно гнучке та ефективне в умовах турбулентності економіки країни». Вчена стверджує, що це хороша перспектива для впровадження нових технологій, для виходу з кризи оновленими і з кращими якостями організації та управління підприємством малого бізнесу. Створення сприятливих передумов для оптимізації діяльності малого підприємництва в довгостроковій перспективі може допомогти українській економіці стати більш конкурентною. При цьому підкреслює, що необхідно ще запровадити велику кількість реформ, особливо сфер, які стосуються спрощення ведення підприємництва, дотримання чинного законодавства, захисту прав приватної власності.

У своїх дослідженнях група вітчизняних вчених Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, М. І. Грицаєнко, Г. М. Завадських та В. М. Тебенко [7] констатує, що відновлення малого підприємництва в нашій країні можливе за рахунок таких факторів, як]:

– підтримка малого підприємництва шляхом продовження програми будівництва інфраструктурних об'єктів та залучення інвестицій через приватизацію державних підприємств;

– відновлення ділової активності, а також запуск нових урядових програм із кредитування малих підприємців, що може сприяти відновленню та зростанню економіки;

– відновлення світової економіки, що може спри¬яти поступовому зростанню попиту на сировину. Для нашої держави це може стати додатковим стимулом для відновлення та модернізації.

Наприкінці досліджень варто зробити ряд висновків. Для того, щоб малий бізнес в Україні процвітав, держава повинна створити тверду та ефективну підтримку. До такої підтримки варто включити чинники такі як : вдосконалення ринкової інфраструктури; запровадження дієвої та ефективної системи пільг, розповсюджених на суб'єктів малого бізнесу; залучення представників малого бізнесу до реалізації наукових, технічних, соціальних, економічних програм. Такі заходи мають бути адаптовані виходячи з того, що самі підприємства малого бізнесу відіграють важливу роль в економіці нашої країни, бо є невід'ємною частиною її соціально-економічної системи. Проте в майбутньому, їх нормальний розвиток можливий лише за наявності виваженої системи державно-правових заходів.

Список використаних джерел

1. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8671

2. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління».* 2020. Т. 4. № 1. С. 63–71.

3. Обруч Г. В., Іванюта Б. Л., Журавльов К. В. Проблеми і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. № 61. С. 53–62

4. Дякуновський О. Щодо державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємниутва в умовах пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19 в Республіці Польща та Україні. Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 3 (31). URL: http://kelmczasopisma.com/viewpdf/1023.

5. Радчук О. Хиткий баланс: як зміниться українська економіка у 2021 році URL:https://www.slovoidilo.ua/ 2021/01/05/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/xytkyj-balans-yak-zminytsya-ukrayinska-ekonomika-2021-roczi

6. Коробка С. В. Вплив локдауну на діяльність малого підприємництва. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: економіка і управління*. 2021. Том 32 (71). № 1.С.46-49.

7. Підприємництво: соціально-економічне та інституціональне забезпечення розвитку : колект. монографія / Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, М. І. Грицаєнко, Г. М. Завадських, В. М. Тебенко. Мелітополь : Люкс, 2021. 300 с.

**Марія Долинська,**
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ОКРЕМІ АСПЕКТИ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ УКРАЇНИ

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [1], в Україні функціонують два основні види сільськогосподарських кооперативів. До першої групи відносяться кооперативи, які мають мету – одержання прибутку, а до другої – кооперативи, які функціонують без мети одержання прибутку. Тобто, законодавець відмовився від поділу сільськогосподарських кооперативів за основними типами на виробничі та обслуговуючі [2, с. 181].

Відповідно до статті 20 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [1] формування майна сільськогосподарського кооперативу, відбувається в основному за рахунок вступних внесків, вкладів, членських та цільових внесків членів такого формування, так і коштів, які надходять від провадження господарської діяльності кооперативу, коштів, що надходять від провадження господарської діяльності створених кооперативом підприємств, установ, організацій, сільськогосподарських кооперативних об'єднань, учасником яких кооператив являється.

Також до майна кооперативу належать, швидше як виняток, кошти, що отримані кооперативом як державна фінансова підтримка ( відповідно до Закону України »Про державну підтримку сільського господарства України») , грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, гуманітарна допомога, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних.

Варто зауважити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», сільськогосподарським кооперативам надано право на отримання державної підтримки у порядку, встановленому Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [3].

Законодавець не забороняє кооперативу приймати інші надходження, що не заборонені законодавством.

Наголошуємо, що сільськогосподарський кооператив є лише власником грошових та майнових внесків його членів, доходів, одержаних від провадження передбаченої статутом господарської та іншої діяльності, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом [1].

На нашу думку варто виокремити земельні ділянки, які є у користуванні кооперативу.

Земельні ділянки кооперативу огульно поділяться на дві основні групи.

До першої групи відносяться земельні ділянки, що придбані кооперативом у власність, а до другої – земельні ділянки, надані йому (кооперативу) в користування.

Наголошуємо, що право власності на земельну ділянку та право користування земельною ділянкою набуваються сільськогосподарським кооперативом відповідно до норм Земельного кодексу України та зберігаються за ним навіть у випадку входження до складу сільськогосподарського кооперативного об'єднання.

Відповідно до статті 28 Земельного кодексу України, сільськогосподарський кооператив набуває право власності на землю цих підприємств може набуватися шляхом внесення до статутного капіталу земельних ділянок їх засновників та придбання земельних ділянок за договорами купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами. Реалізація права власності на землю зазначеними сільськогосподарськими підприємствами здійснюється відповідно до закону.

Підстави набуття прав на земельні ділянки:

а) внесення земельних ділянок, як земельний пайовий внесок засновниками і членами кооперативу у пайовий фонд кооперативу;

б) придбання земельних ділянок кооперативом у власність на підставі договорів купівлі–продажу, дарування, міни, прийняття спадщини тощо;

в) оренди земельних ділянок у громадян, юридичних осіб, держави, територіальних громад тощо [4, с. 148].

Оскільки сільськогосподарський кооператив є юридичною особою, то відповідно до частини першої статті 82 Земельного кодексу України, як заснований громадянами України або юридичними особами України, то законодавець встановив правило,

згідно з яким, кооператив може набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі:

а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;

б) внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу;

в) прийняття спадщини;

г) виникнення інших підстав, передбачених законом.

Володіння, користування та розпорядження майном сільськогосподарського кооперативу здійснюються органами управління такого кооперативу відповідно до їхньої компетенції, що визначається його статутом .

Для забезпечення статутної діяльності сільськогосподарський кооператив згідно з статтею 21 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у порядку, передбаченому статутом, формує: статутний капітал, а також фонд розвитку та резервний фонд.

Статутний капітал сільськогосподарського кооперативу формується з вкладів і додаткових вкладів членів сільськогосподарського кооперативу, а для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, - також із вкладів і додаткових вкладів асоційованих членів такого кооперативу.

Фонд розвитку створюється кооперативом відповідно для забезпечення розвитку відповідного сільськогосподарського кооперативу, зокрема для розвитку виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції, здійснення проведення навчання та підвищення кваліфікації членів кооперативу, виховної та просвітницької роботи у громадах, інших заходів, що сприяють розвитку сільськогосподарського кооперативу.

Фонд розвитку формується за рахунок вступних, членських (за наявності) внесків та відрахувань від фінансового результату (прибутку) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, а також за рахунок інших не заборонених законом надходжень.

На нашу думку, дуже значущим є створення резервного фонду з метою відшкодування шкоди, заподіяної надзвичайними ситуаціями, та/або для компенсації можливих втрат (збитків) сільськогосподарського кооперативу.

Також законодавець надав право сільськогосподарському кооперативу для забезпечення його статутної діяльності прийняти

рішення про створення за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших не заборонених законом надходжень спеціального фонду, що використовується за рішенням органів управління сільськогосподарського кооперативу для реалізації цілей, визначених рішенням про створення спеціального фонду. Зауважуємо, що цей цільовий внесок, який зарахований до спеціального фонду, може бути повернуто члену сільськогосподарського кооперативу у разі виходу або виключення члена, а також ліквідації самого кооперативу, якщо таке повернення передбачено статутом цього кооперативу.

Частка кожного члена сільськогосподарського кооперативу формується як за рахунок його вкладу, так і додаткових вкладів, у разі їх внесення.

У випадку якщо до сільськогосподарського кооперативу його членом передається право користування майном (тобто майнове право) як вклад (додатковий вклад), то його розмір визначається платою за користування, яка обраховується за весь строк, на який було передано право користування майном.

При цьому зауважуємо, що передача права користування земельною ділянкою як вкладу (додаткового вкладу) здійснюється відповідно до вимог Земельного кодексу України.

У разі виходу, виключення з сільськогосподарського кооперативу фізична чи юридична особа має право на повернення своєї частки натурою, грошовими коштами або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу (за винятком м випадку, передбаченого абзацу 2 частини 6 ст. 22 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [1].

У разі виходу, виключення члена кооперативу чи його ліквідації, поворотний цільовий внесок повертається члену кооперативу виключно у розмірі, що не більший за розмір, у якому він був внесений.

Право власності членів сільськогосподарського кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку успадковується відповідно до чинного законодавства, зокрема Цивільного кодексу України.

Загальновідомо, що дохід сільськогосподарського кооперативу формується з різноманітних надходжень у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах від господарської та іншої діяльності кооперативу, а також інших не заборонених законодавством джерел. Зауважуємо, що прибуток сільськогосподарського кооперативу визначається відповідно до вимог Податкового

кодексу України шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності кооперативу відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України.

Фінансовий результат (прибуток) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, розподіляється загальними зборами кооперативу за результатами його діяльності за рік у порядку, передбаченому статутом, у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, а для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, – також після сплати патронажних дивідендів членам кооперативу та дивідендів членам і асоційованим членам кооперативу та здійснення відрахувань на інші цілі, не заборонені законодавством. Загальні збори сільськогосподарського кооперативу, а якщо це передбачено статутом, – правління можуть прийняти рішення про виключення фінансового результату (прибутку), що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, чи його частини з розподілу між членами кооперативу [1].

У разі якщо сільськогосподарський кооператив діє без мети одержання прибутку, членам такого кооперативу за рішенням загальних зборів сільськогосподарського кооперативу може повертатися частина попередньо надлишково сплаченої вартості наданих таким кооперативом послуг у порядку, визначеному Правилами внутрішньогосподарської діяльності такого кооперативу. Зауважуємо, що у сільськогосподарському кооперативі, що діє без мети одержання прибутку, дивіденди та патронажні дивіденди не виплачуються.

Список використаних джерел

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2021 р. № 819-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20. (дата звернення 24.11.2021).

2. Долинська М. С. Новели правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні :* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2020 С. 180–184.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 01 липня 2021 р. № 1601-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1601-20#n200. (дата звернення 24.11.2021)

4. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право : навчальний посібник. Львів : Навчально-науковий інститут права психології та інноваційної освіти. Національного університету «Львівська Політехніка». Дрогобич : ПП «Посвіт», 2020. 252 с.

**Анна Зорена,**
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Роксолана Бутинська,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

В аграрній сфері вживаються такі поняття як «управління» і «регулювання». Різниця між цими поняттями полягає в широті впливу на певні види суспільних відносин. Регулювання безпосередньо не пов'язане з підпорядкуванням, але припускає управлінський вплив. Вживання в законодавстві термінів «управління», «регулювання» засвідчує ширину і глибину втручання державних органів у ту чи іншу сферу. Державне управління агропромисловим комплексом це вплив на розвиток виробництва, а регулювання – це такий цілеспрямований вплив суб'єктів на об'єкт, коли визначаються напрям, межі функціонування об'єкта, глобальні стратегічні цілі, головні завдання, засоби їх розв'язання. Державне регулювання відрізняється від державного управління специфікою методів і форм впливу, а також суб'єктами [1].

Державне регулювання сільського господарства – це вид державної діяльності, яка здійснюється уповноваженими на це державними органами. Державні органи, які здійснюють державне

регулювання, визначаються в кожному конкретному випадку особливостями об'єкта державного регулювання [2].

Організаційними формами державного регулювання сільського господарства є – роз'яснення змісту нормативних актів; проведення службових нарад; складання інструктивних листів, узагальнень тощо.

Усі форми діяльності органів державного регулювання в галузі сільського господарства взаємозалежні. Тому тільки їх комплексне використання дає змогу оптимально розв'язати завдання, які виникають перед сільськогосподарським товаровиробником, раціонально застосовувати наявні юридичні засоби.

Форми безпосередньо відображають дії державних органів щодо регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств, їх структуру та основи реалізації ними своїх функцій.

Збільшення масштабів і ускладнення сільськогосподарського виробництва, якісні зрушення в економіці, і докорінні зміни в організації сільського господарства викликають потребу в системному, комплексному аналізі діяльності державного апарату управління цією сферою.

За своїм змістом і спрямованістю форми регулювання різноманітні. Доцільно дотримуватись такої класифікації: правотворча, правозастосовна, правоохоронна, організаційна.

Правотворчу діяльність – здійснюють уповноважені органи держави, законодавчої і виконавчої влади щодо видання відповідних правових актів з питань сільського господарства [3].

Стаття 92 Конституції України зазначає, що лише законами України визначаються: 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; 3) права корінних народів і національних меншин; 4) порядок застосування мов; 5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку; 6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки; 7) правовий режим власності; 8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання тощо [4].

Суть правотворчої діяльності полягає в тому, щоб реалізовувати в конкретних життєвих обставинах аграрну політику

держави, правові норми. Вона є оперативно-творчою: вимагає ініціативи, активності, цілеспрямованості у розв'язанні завдань, врахування всіх обставин, що складаються в конкретній галузі, у кожному господарстві.

Отже, правотворча діяльність держави та її органів визначається важливістю ролі права в регулюванні суспільних відносин в аграрному секторі економіки України [3].

Правоохоронна діяльність полягає у здійсненні органами державної влади контролю та нагляду за дотриманням аграрного законодавства суб'єктами аграрного господарювання, проведенні перевірок того, як контрольований суб'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції, а також у вживанні заходів щодо захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

Правозастосовча діяльність полягає у виданні актів індивідуального характеру, за допомогою яких закони та інші правові норми застосовуються до конкретних обставин у сфері державного регулювання сільського господарства. Такі акти містять точно визначені і персоніфіковані юридично владні приписи.

Організаційна діяльність здійснюється для забезпечення чіткого й ефективного функціонування системи управління аграрною галуззю. До організаційних дій належать: проведення нарад, зборів, семінарів, конференцій, поширення позитивного досвіду тощо.

Систему державних органів, які здійснюють регулювання сільського господарства, становлять: Міністерство аграрної політики та продовольства України, обласні та районні управління сільського господарства і продовольства [5].

Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства залежить від ефективності законодавчого забезпечення; ефективності виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні; ефективності діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами. До критеріїв ефективності сільськогосподарського виробництва вважаємо за необхідне віднести забезпечення екологічної рівноваги (екологічної безпеки), адже за допомогою екстенсивного методу виробництва можна досягти високих економічних результатів, але навряд чи таку діяльність можна оцінити як ефективну [6].

З вище зазначеного можна зробити висновок, що правотворча, правозастосовна, правоохоронна й організаційна діяльність – це основні форми державного регулювання сільського господарства. Державне регулювання сільського господарства як правова категорія – це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування й інших уповноважених суб'єктів, які безперервно, цілеспрямовано, у рамках своїх повноважень і межах, визначених державною аграрною політикою, впливають на виробництво, переробку, реалізацію сільськогосподарської продукції, інші види аграрних відносин з метою забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел

1. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право : навчальний посібник. Львів : ННІПІО Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252 с.
2. Марченко С. І. Поняття державної підтримки суб'єктів аграрного підприємництва. *Вісник КНУ*. 2002. 46 с.
3. Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. К. : Істина, 2006. 448 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
5. Земко А. М. Конспект лекцій для бакалаврів усіх галузей знань денної форми навчання. Луцьк: Луцький НТУ, 2017. 111 с.
6. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2008. 17 с.

**Наталія Ільків,**
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## КОМПЛЕКСНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЗАКОННА АЛЬТЕРНАТИВА КОРУПЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ

Серед основних принципів, покладених в основу розробки Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, оптимізація функцій

держави та місцевого самоврядування, забезпечення прозорості й ефективності у відносинах держави і громадянського суспільства, мінімізація впливу людського фактору в адміністративну процедуру шляхом її цифрової трансформації, створення зручних та законних альтернатив корупційним практикам (законопроєкт № 4135, що схвалений Урядом й очікує на прийняття Парламентом у другому читанні, та визначений Президентом України як невідкладний акт). Пріоритетними секторами державного управління, виокремленими у Стратегії, є, зокрема, будівництво, земля, інфраструктура, що визначені як однопорядкові та взаємозалежні. Пояснення цьому вбачається у віднесенні за даними опитування щодо рівня корупції в Україні, проведеного за методикою стандартного опитування, до переліку найкорумпованіших сфер суспільного життя таких як земельні відносини, містобудування та будівництво великих інфраструктурних об'єктів.

Серед проблем у цій сфері відносин, які потребують вирішення, що обумовлюють корупцію та умови для здійснення незаконного будівництва, у Стратегії насамперед вказується на непублічність інформації у сфері землеустрою та містобудування, ускладнена процедура формування земельних ділянок, надмірна дискреція органів влади у вирішенні земельних питань та позбавлення повноважень місцевих органів з концентрацією у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну пголітику у галузі земельних відносин (п. 3.5). [1] Ефективним способом їх вирішення може стати комплексне планування розвитку територій об'єднаних територіальних громад, правові умови для чого закладені у Законі України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель», що набрав чинності 24 липня 2021 року. [2] Внесення змін цим актом до Закону України «Про землеустрій» спрямовано на інтеграцію землевпорядної та містобудівної документації, зокрема, згідно ст.25 комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій визнаються документацією із землеустрою та містобудівною документацією, що отримує статус загальнодоступної та публічної. Їх реалізація має забезпечити загальнодоступність та публічність цієї документації шляхом, по-перше, закріплення електронної форми комплексного плану просторового розвитку територіальної громади, з його візуалізацією для державного земельного кадастру, містобудівного кадастру та інших геоінформаційних систем,

по-друге, передбачивши можливість включення до комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади раніше затверджених генеральних планів населених пунктів та детальні плани території, якщо вони узгоджуються з планувальними рішеннями комплексного плану, таким чином забезпечивши впорядкування різних видів документації, створеної у різні часові періоди, різними суб'єктами, що актуалізує їх зміст та забезпечить існування у доступному електронному форматі, по-третє, закріплення у ст. 16-1 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» положення відповідно до якого «загальна доступність матеріалів комплексного плану забезпечується відповідно до вимог Закону України »Про доступ до публічної інформації» шляхом надання їх за запитом на інформацію, оприлюднення, у тому числі у формі відкритих даних, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування та архітектури, веб-сайті відповідного органу місцевого самоврядування, внесення відповідних даних до Державного земельного кадастру та містобудівного кадастру» (п. 14).

Практичним аспектом інтеграції землевпорядної та містобудівної документації є те, що на її підставі можуть бути сформовані земельні ділянки комунальної та приватної власності. Однак, зважаючи на незавершеність реформи децентралізації, відсутність чіткості у визначенні правового статусу об'єднаних територіальних громад, проблемні питання щодо передачі земель державної власності за межами населених пунктів до відання місцевого самоврядування існує потреба у чіткому визначенні територій громад та наданні громадам повноцінних прав на розпорядження землями за межами населених пунктів.

Ключовим елементом планування у межах територій територіальних громад відповідно до внесених законодавчих змін є зонування земель, що здійснюється шляхом поділу на функціональні зони, тобто частини території територіальної громади, щодо яких визначений певний набір дозволених (переважних (основних) та супутніх) видів цільового призначення земельних ділянок та відповідно до законодавства встановлені обмеження у використанні земель у сфері забудови (п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності») [2]. Такі законодавчі новели створюють широкі можливості для приватних власників самостійно визначати цільове призначення своєї земельної ділянки,

без розробки землевпорядної документації та без потреби в отриманні погодження чи рішення владного суб'єкта. Реалізація цього права обмежена певними умовами, однак, які не викликатимуть труднощів у їх застосуванні. Так, цільове призначення земельної ділянки можливо змінити у межах допустимих видів для відповідної функціональної зони. Це означає, що для реалізації власниками свого права на зміну цільового призначення земельної ділянки необхідною умовою є лише наявність затвердженого відповідним органом місцевого самоврядування плану зонування та його реєстрація у кадастрі. Це слідує зі ст. 20 ЗК України, згідно з якою при встановленні цільового призначення земельних ділянок здійснюється віднесення їх до певної категорії земель та виду цільового призначення, що повинно відповідати класифікатору. Новий класифікатор видів цільового призначення земельних ділянок та видів функціонального призначення територій, на відміну від чинних повинні спростити цю процедуру, оскільки відповідно до останніх фактично було обмежено право на зміну виду використання земельної ділянки через зарегульованість процедури присвоєння кодів цільового призначення.

З огляду на здійснене дослідження законодавчих нововведень слушною є наукова позиція М.С.Федорченка, який визначив значення зонування як підходу, що розглядає земельні ресурси не як сукупність відокремлених ділянок, а як єдине ціле [3].

Законодавство допускає зміну цільового призначення земельної ділянки не лише власником, але й користувачем, встановлюючи лише необхідність погодження з власником. Водночас законодавчо встановлені гарантії прав землекористувачів. Так, перебування земельної ділянки у користуванні на правах постійного користування, оренди, емфітевзису, суперфіцію, у заставі вимагає для зміни цільового призначення земельної ділянки отримання погодження із землекористувачем, заставодержателем (їх підпис на погодженні нотаріально посвідчується).

В окремих випадках можлива зміна цільового призначення земельних ділянок державної та комунальної власності землекористувачем, навіть без прийняття рішення про зміну органом, який уповноважений здійснювати розпорядження такою земельною ділянкою. Йдеться про землі у межах таких категорій земель як житлової та громадської забудови, земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, а також земельних ділянок (крім земельних ділянок, розташованих на територіях, об'єктах природно-заповідного фонду),

на яких розташовані будівлі, споруди, що є у приватній власності землекористувача, який використовує земельні ділянки на правах постійного користування, оренди, емфітевзису, суперфіцію.

Слушним є встановлене обмеження щодо зміни цільового призначення земельної ділянки державної чи комунальної власності без проведення земельних торгів. Важливо не допустити і у разі проведення земельних торгів і без них маніпуляцій із зміною цільового призначення земельної ділянки та їх вплив на розмір плати за землю, оскільки ці питання не отримали належного правового регулювання.

До важливих гарантій належного планування використання територій слід віднести норми з впорядкування встановлених обтяжень та обмежень у використанні земель. Слід зауважити, що зміна цільового призначення не припиняє дію встановлених обтяжень і обмежень (ч. 2 ст. 110 ЗК України), але може зумовити виникнення нових обтяжень, наприклад, у випадку встановленому ч. 11 ст. 20 ЗК України, зокрема, у разі віднесення земельної ділянки до категорії земель сільськогосподарського призначення, за умови, що особа не може бути власником такої земельної ділянки, відповідно до вимог ЗК.

Публічності відносин у цій сфері сприятиме впровадження пріоритетності відомостей про обмеження у використанні земель, внесених до Державного земельного кадастру. Для прикладу, ч. 2 ст.147 ЗК України визначені правила внесення відомостей про обмеження у використанні земель, пов'язані з необхідністю розміщення об'єктів, стосовно яких може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. Окрім того, що вони повинні бути відображені в комплексних планах просторового розвитку території територіальних громад, генеральних планах населених пунктів та детальних планах території, також вони підлягають внесенню до Державного земельного кадастру.

Належне правове регулювання планування використання земель з оцифруванням та уніфікацією встановлених обтяжень прав і обмежень у використанні земель, забезпечення публічності та доступності документації з планування використання територій, забезпечення скоординованості у діяльності суб'єктів владних повноважень, як необхідної умови ефективної боротьби з корупцією, визначеної у ратифікованій Україною Конвенції ООН проти корупції, посилення контролю за використанням земель, є шляхом подолання корупції у сфері земельних відносин та містобудування.

Список використаних джерел

1. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки : проєкт. К., 2020. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf

2. Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель : Закон України від 17 червня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20

3. Федорченко М. С. Зауваження до проекту Закону України «Про зонування земель»/ «Реформування земельних відносин». URL: http://www.myland.org.ua/userfiles/file/MLzoning.doc.

**Олег Ільницький,**
доцент кафедри
адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський національний університет*
*імені Івана Франка)*
член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді

## ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ГАРАНТІЙ ПРИ ВИВІЛЬНЕННІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Останнім часом зміни в апараті держави неодмінно супроводжуються (або ж навмисно використовуються) для оновлення кадрового складу відповідних органів (органи прокуратури, ДБР, центральні та місцеві органи виконавчої влади). Формальні установчі зміни функцій, завдань, структури розглядаються крізь призму ліквідації або реорганізації, що створює підстави для звільнення державного службовця за п. 1 або п. 1-1 ст. 87 Закону України «Про державну службу» (надалі – Закон № 889-VIII) – скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу без скорочення чисельності або штату державних службовців, реорганізація державного органу, ліквідація державного органу.

Відносини публічної служби у основі своєї правової природи є наслідком реалізації не тільки права на участь в управлінні державними справами через забезпечення доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування публічної служби управління, визначено ст. 38 Конституції України,

але й «перебування особи на державній службі є однією із форм реалізації закріпленого у ст. 43 Конституції України права на працю, а тому до вказаних правовідносин необхідно застосовувати відповідні норми законодавства про працю». Вказаний висновок сформульований Верховним Судом України у постанові від 06.11.2013 р. (справа № 21-389а13) за результати перегляд з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм. На сьогодні відсутні підстави для відступу від такого висновку.

Відповідно до ч.ч. 1-3 ст. 5 Закону № 889-VIII правове регулювання державної служби здійснюється Конституцією України, цим та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби; відносини, що виникають у зв'язку із вступом, проходженням та припиненням державної служби , регулюються цим Законом, якщо інше не передбачено законом; дія норм законодавства про працю поширюється на державних службовців у частині відносин, не врегульованих цим Законом.

А ч. 1 ст. 3 та ст. 4 КЗпП України визначає загальне значення законодавства про працю, що складається з цього Кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього, в частині регулювання трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Рішенням Конституційного Суду України від 07.05.2002 року №8-рп/2002 зазначено, що наявність спеціального регулювання службових відносин не означає, що на них не можуть не поширюватися положення інших законів щодо відносин, не врегульованих спеціальними законами. З огляду на викладене немає юридичних підстав вважати, що окремі норми Кодексу законів про працю України не можуть не застосовуватися до державних службовців.

Із системного взаємозв'язку наведених положень, вирішуючи питання про обсяг субсидіарного застосування норм трудового законодавства до регулювання службових відносин, слід звертати увагу, що таке застосування не повинно суперечити чинним

приписам, створюючи колізії нормативно-правового регулювання, а також, враховувати специфіку конкретних службових відносин, що визначає при існуванні колізій застосування загальних правил їх подолання – на користь норм спеціального законодавства як найбільш пристосованого до цієї категорії відносин.

А тому, розглядаючи питання застосування загальних трудових гарантій при вивільненні державних службовців, слід враховувати особливості нормативно-правового регулювання та застосування чинних положень актів.

Звільнення працівників у разі скорочення штату або чисельності працівників завжди пов'язується з їх вивільненням із виробничого процесу. Тому під терміном «вивільнення працівників», згідно з усталеною правозастосовною практикою, розуміється припинення з ними трудового договору з підстав, передбачених п. 1 ст. 40 КЗпП України. Стосовно інших підстав припинення трудового договору цей термін не застосовується.

Закон № 889-VIII (зі змінами, внесеним Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» № 117-IX від 19.09.2019 р., які набрали чинності 25.09.2019 р.) підставами для припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення визначає скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу без скорочення чисельності або штату державних службовців, реорганізація державного органу (п. 1 ч. 1 ст. 87) та ліквідація державного органу (п. 11 ч. 1 ст. 87). Вказані підстави припинення державної служби за своєю правовою природою відповідають ознакам вивільнення працівників, що ґрунтується на загальних підставах звільнення за п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України.

До набрання чинності Законом № 117-IX від 19.09.2019 р. (тобто, до 25.09.2019 р.) ч.3 та 4 ст. 87 Закону № 889-VIII однозначно визначав, що процедура вивільнення державних службовців на підставі пункту 1 частини першої цієї статті визначається законодавством про працю. Такі містили однопорядкові (обов'язковість попереднього переведення або отримання відмови, виплата вихідної допомоги) або гарантії вищого рівня (право поворотного прийняття на службу) прав службовців при вивільненні.

Натомість, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи

органів прокуратури» № 113-IX від 19.09.2019 р. (який набув чинності 25.09.2019 р.) доповнив ст. 40 КЗпП України додатковим положенням наступного змісту: «Особливості звільнення окремих категорій працівників з підстав, передбачених пунктом 1 частини першої цієї статті, а також особливості застосування до них положень частини другої цієї статті, статей 42, 42-1, частин першої, другої і третьої статті 49-2, статті 74, частини третьої статті 121 цього Кодексу, встановлюються законом, що регулює їхній статус».

Таким чином, з 25.09.2019 р., у сукупності нормативних приписів зі змінами, внесеними Законами від 19.09.2019 р. № 113-IX та 117-IX, їхнє граматичне тлумачення вказувало на регулювання спеціальним Законом № 889-VIII саме особливостей застосування ч. 2 ст. 40, статей 42, 42-1, статті 49-2 КЗпП України, а отже – субсидіарне застосування норм трудового законодавства з приводу питань, які не врегульовані Законом № 889-VIII.

Утверджена позиція Верховного Суду прямо вказує, виключення зі ст. 87 Закону № 889-VIII бланкетної (відсилочної) норми щодо застосування законодавства про працю при визначення процедури вивільнення державних службовців на підставі пунктів 1 та 1-1 не вказує на заборону щодо його застосування, враховуючи приписи ч. 3 ст. 5 цього ж Закону та неврегульованість відповідних правовідносин.

Приписи ч. 5 ст. 40 КЗпП України вказують лише на можливості врегулювання спеціальним законом особливостей застосування порядку звільнення окремих категорій працівників з підстав, передбачених пунктом першим цієї статті (постанова Верховного Суду від 16.09.2021 р. у справі № 440/413/20).

Тож, зважаючи на єдину конституційно-правову природу трудових та службових відносин, а також загальний характер припинення відносин з працівником (службовцем) у зв'язку із вивільненням, застосування додаткових гарантій трудових прав від незаконного звільнення, визначених у ч.ч. 2 та 3 ст. 40 та Розділі III КЗпП України є допустимим у межах забезпечення нормативних гарантій права на працю публічних службовців, незважаючи на те, що такі прямо не визначені у Законі № 889-VIII.

Натомість, Законом України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України» від 12.12.2019 р. № 378-IX (набрав чинності 02.02.2020 р.), ст. 49-2 була доповнена ч. 6 «Вивільнення працівників, які мають статус державних службовців відповідно до Закону України «Про державну службу», здійснюється

у порядку, визначеному цією статтею, з урахуванням таких особливостей:

про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за 30 календарних днів;

у разі вивільнення працівників на підставі пункту 1 частини першої статті 40 цього Кодексу не застосовуються положення частини другої статті 40 цього Кодексу та положення частини другої цієї статті;

не пізніше ніж за 30 календарних днів до запланованих звільнень первинним профспілковим організаціям надається інформація щодо цих заходів, включаючи інформацію про причини звільнень, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про терміни проведення звільнень, а також проводяться консультації з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведенню їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень.»

А тому, саме з 02.02.2020 р. набрали чинності нормативні приписи, які передбачили звуження змісту гарантій державних службовців при звільненні, в тому числі, у зв'язку із реорганізацією чи ліквідацією державного органу, у частині застосування ч. 2 ст. 40 та ч. 2 ст. 49-2 КЗпП України (звільнення в разі неможливості попереднього переведення, за згодою працівника, на іншу роботу; переважне право на залишення на роботі).

Однак дослідження субстантивного змісту чинного у вказаний період нормативно-правового регулювання спірних правовідносин свідчить про дискримінаційний підхід щодо визначення статусу державних службовців у законодавстві, який суперечить конституційним засадам та принципам правового регулювання щодо можливості вивільнення без додержання відповідних гарантій.

Натомість, змінами до Закону № 889-VIII, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби» від 23.02.2021 р. № 1285-IX (набув чинності з 06.03.2021 р.), усвідомлюючи очевидну неконституційність застосованих обмежень, ч. 3 ст. 87 була викладена в новій редакції, якою одночасно з попередженням про звільнення на підставі пункту 1 частини першої цієї статті суб'єкт призначення або керівник державної служби пропонує державному службовцю іншу рівнозначну посаду державної служби або, як виняток, нижчу посаду державної служби відповідно

до професійної підготовки та професійних компетентностей. При цьому враховується переважне право на залишення на роботі, передбачене законодавством про працю. Державний службовець звільняється на підставі пункту 1 частини першої цієї статті у разі, коли відсутня можливість запропонувати відповідні посади, а також у разі його відмови від переведення на запропоновану посаду.

Таким чином, на сьогодні нормативно відновлені гарантії державних службовців при вивільненні та усунено дискримінаційний підхід у реалізації права на працю державними службовцями.

**Світлана Іщенко,**
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
*Науковий керівник:*
**Марія Долинська,**
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ВЧИНЕННЯ МОРСЬКИХ ПРОТЕСТІВ

Під час морських перевезень виникають ситуації, які тягнуть за собою зміну стану вантажу, що в результаті спричинило утворення і вдосконалення певних форм і методів захисту інтересів морського перевізника (судновласника) й власника вантажів, що перевозяться.

Задля захисту інтересів судновласника в морському праві передбачено низку норм, що надають право капітанам суден, лише за певних обставин, заявляти морський протест.

Як зазначає В.Шемонаєв, морський протест у правовому аспекті є важливим способом забезпечення доказів задля підтвердження фактів, що мають юридичне значення для вирішення судових та арбітражних справ, пов'язаних із мореплавством [1, с. 71].

Така думка є справедливою, оскільки морський протест визнається як офіційна заява капітана морського судна, якою протоколюється факт аварії судна або псування вантажу на такому судні.

Таким чином, цей документ являє собою самостійний спосіб забезпечення доказів.

Якщо під час плавання або стоянки судна мали місце події, через які до судновласника можуть бути пред'явлені майнові вимоги, то капітан зобов'язаний зробити заяву про морський протест [2].

Метою такої заяви є захисту прав і законних інтересів судновласника, з метою доведення, що такі пошкодження судна чи вантажу сталися внаслідок непереборної сили або таких небезпек чи випадковостей, за наслідки яких перевізник не відповідає.

У випадку, якщо морський протест не буде здійснений, то капітану судна та судновласнику доведеться доводити в звичайному порядку низку обставин, які могли б знайти в ньому повне відображення [1, с. 71].

Відповідно до Кодексу торговельного мореплавства України, з письмовою заявою про подію, яка мала місце в період плавання або стоянки судна і яка може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог, капітан судна звертається до нотаріуса або інших органів, що мають право здійснювати нотаріальні дії, а саме нотаріальні контори, консульства, а в окремих країнах – спеціальні чиновники.

Заява про морський протест має бути подана нотаріусу в порту України в строки, встановлені чинним законодавством України.

Якщо заяву про морський протест було подано з додержанням всіх необхідних умов, то нотаріус робить на ній позначку про її прийняття і час прийняття, а потім за домовленістю з капітаном призначає дату і час для складення акту про морський протест.

Нотаріус на підставі заяви капітана, даних суднового журналу, а також опиту самого капітана і, по можливості, не менше чотирьох свідків з числа членів суднової команди, в тому числі двох, що належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його своїм підписом і печаткою. Примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі.

Заява про морський протест має містити в собі опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна. На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано для огляду судновий журнал і засвідчений капітаном витяг із суднового журналу [2].

Проте як зазначає Ільєва Н. В., закон не розкриває поняття події, в зв'язку з якою може бути заявлено морський протест. Виходячи з практики, дослідниця зауважує, що це насамперед події, які мають характер непереборної сили (форс-мажору), або виникнення небезпеки і непередбачених випадків на морі (шторми, урагани, зіткнення суден, зіткнення з плаваючими предметами, айсбергами, підводними скелями, різкі перепади температури, пожежі на суднах та інші події, пов'язані зі специфікою мореплавства).

Такі події можуть спричинити пошкодження судна й вантажу та завдати значних збитків. До збитків відносять: шкоду, заподіяна вантажу, що може бути виражена в повній або частковій втраті вантажу, в його псуванні чи пошкодженні; шкоду, заподіяна самому судну ; шкоду, заподіяна майну третіх осіб, які на момент події не знаходилися на самому судні, шкоду, заподіяну особі.

У своїй роботі авторка також звертає увагу на той факт, що на момент заяви про морський протест капітанові не обов'язково знати, що виникли збитки.

Тому для вчинення морського протесту, на думку вченої, досить мати припущення про виникнення збитків від певної події [3, с. 141–142].

Важливою характеристикою морського протесту є те, що в результаті оформлення капітаном судна протесту, тягар доведення вини переноситься на потерпілу сторону, тобто не перевізник повинен доводити свою невинність у пошкодженні вантажу, а вантажовласник – вину перевізника.

Залежно від умов договору та заходів, що вживалися для врятування судна й вантажу, збитки розподіляються між судновласником, вантажовласником і відправником вантажу або покладаються на одну з цих сторін [1, с. 72].

Отже, варто зазначити, що морський протест, заявлений у встановленому законом порядку, є способом забезпечення доказів і служить насамперед інтересам судновласника, встановлюючи презумпцію його невинуватості, що у свою чергу створює для судновласника вигідніше процесуальне становище.

Список використаних джерел

1. Шемонаєв В. Морський протест під час оформлення загальної аварії як спосіб забезпечення доказів для підтвердження юридичних фактів. *Цивільне право і процес.* 2021. № 3. С. 70–76. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/13.pdf

2. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80

3. Ільєва Н. В. Процесуальний порядок складення нотаріусом акта про морський протест. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики.* № 10. С. 140–143. URL:http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8793/1.pdf

**Віталій Кадала,**
завідувач кафедри
цивільного та господарського права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(КННІ Донецький державний університет внутрішніх справ)*

## АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Питання господарських відносин в сфері малого бізнесу не залишають своєї актуальності з огляді на події сьогодення, які відбуваються в економічному секторі країни. Безумовно, серед проблем розвитку господарських відносин, котрі виникають у представників малого бізнесу пріоритету набирає фактор карантинних обмежень, проте існує низка інших доволі впливових чинників, які уповільнюють їх розвиток. З позиції законодавства України зміст господарських відносин полягає у формуванні суспільні відносини, що складаються навколо господарської діяльності. Іншими словами, господарські відносини виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Постає питання їх удосконалення як з позиції збереження вже отриманих результатів господарської діяльності з перспективою подальшого розвитку. Але як доводить підприємницька практика господарювання без встановлення зовнішніх та внутрішніх чинників, котрі негативно впливають на сам процес господарської діяльності представників малого бізнесу неможливо. Таке явище вказало на сучасність та актуальність обраної проблеми для дослідження.

Справедливим буде відзначити той факт, що проблема обрана для дослідження не є новою та постійно піднімається вченими на наукових дискусіях і знаходить відображення у більшості монографічних досліджень. Вчені підкреслюють необхідність

постійного звернення до питань розвитку господарських відносин в сфері малого бізнесу з огляду на мінливість економічної політики в країні. Серед монографічних досліджень виокремлюються праці таких науковців як Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, М. І. Грицаєнко, Г. М. Завадських, В. М. Тебенко [1], Д. А. Антонюк [2], З. С. Варналій [3], Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, А. М. Гуменюк [4], М. І. Мельник [5] та інших. Науковці пропонують розглядати різні чинники негативного впливу на діяльність представників малого бізнесу, проте обмежно висвітлюють їх з позиції господарських відносин.

Проведенні дослідження показують, що у більшості випадків вчені вважають, що основними причинами, які стримують розвиток малого бізнесу є обмеженість доступу до кредитних та інших фінансових ресурсів, недостатність інформаційної бази, недосконалість податкової системи, відсутність належної державної стратегії підтримки розвитку малого підприємництва.

Разом з тим, вивчаючи дану проблему А. О. Крисак та О. С. Мусятовська [6] вважають, що існують деякі перешкоди для належного розвитку малого бізнесу в Україні: неопрацьованість законодавства як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому; високі податки, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку; недостатня державна фінансова-кредитна і майнова підтримка малих підприємств; відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу; недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств; обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення; недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності; відсутність стимулів для інвестицій; психологічне неприйняття позитивної ролі підприємців у ринкових перетвореннях серед окремих верств населення.

У своїх дослідженнях Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, М. І. Грицаєнко, Г. М. Завадських, В. М. Тебенко [1] підтримують позицію, що вивченню господарських відносин у сфері малого бізнесу має передувати вивчення проблеми розкриття змістовності негативних факторів, котрі впливають на порядок їх формування. При цьому, особливу увагу науковці звертають на зміст основних макроекономічних чинників, які впливають на розвиток малого підприємництва. На їх погляд це обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку

з браком вільних фінансових коштів підприємств, зниженням реальних доходів населення, незначною інвестиційною активністю, відсутністю переливу коштів з фінансового в реальний сектор економіки, обмеженість кредитів.

Ми погоджуємося з думкою Д. А. Антонюк [2] стосовно того, що сучасна макроекономічна кон'юнктура створює додаткові складнощі для проведення господарської діяльності суб'єктами малого бізнесу. Свою позицію науковець підкріплює основними причинами незадовільного стану і низьким рівнем розвитку малого підприємництва в країні. До пакету негативних факторів науковець обрав: недосконалу нормативно-правова базу, що регулює взаємовідносини в сфері малого бізнесу; нестачу власних коштів і обмежений доступ до кредитних ресурсів для створення і розвитку малого бізнесу; низький рівень професійної підготовки і кваліфікації кадрів в цій сфері економіки; велике податкове навантаження на малі підприємства та суб'єкти малого підприємництва; недостатню державну підтримку розвитку малого підприємництва; адміністративні та бюрократичні перепони на шляху розвитку малого бізнесу.

В свою чергу, З. С. Варналій [3] вважає, що значні проблеми, котрі впливають на розвиток господарських відносин підприємств малого бізнесу виступають: політична та економічна нестабільність, посилення адміністративного тиску на малі підприємства, збільшення кількості перевірок контрольно-наглядовими органами, недосконаліть законодавчого та нормативно-правового забезпечення, погіршення інвестиційного клімату та доступу до фінансових ресурсів. Науковець стверджує, що нині в умовах необхідності формування стійкого базису економічного зростання держави важливого значення набуває саме дослідження спектру існуючих проблем та визначення перспектив розвитку господарських відносин малого бізнесу.

Досліджуючи поставлену проблему О. В. Красота та І. С. Кір'єв [7] піднімають питання негативного впливу пандемії COVID-19, котра спричинила ряд кризових процесів і призвела до порушення стабільності в економіці країни взагалі. Автори доводять той факт, що запровадження урядом карантинних заходів, локдаунів і вимог соціального дистанціювання вивело мале підприємництво на межу виживання. Ми поділяємо позицію авторів стосовно того, що до традиційних труднощів розвитку малого підприємництва додалися нові, пов'язані із сучасними глобальними викликами: більша вразливість, порівняно із великим

підприємництвом, до несприятливих економічних факторів та порушення макроекономічної стабільності; стрімке падіння доходів суб'єктів малого підприємництва, що удвічі перевищує скорочення доходів для великого підприємництва; значні фінансові втрати, які суб'єкти малого підприємництва почали зазнавати вже на 2–3 місяць карантинних обмежень; вимушене скорочення штату співробітників, що призвело до зростання рівня циклічного безробіття.

Т. Ю. Гейко [9] у проведених дослідженнях також підкреслює вплив пандемії COVID-19 на розвиток господарських відносин у сфері малого бізнесу. Науковець констатує наступні негативні чинники: збільшення долі банкрутств серед суб'єктів малого підприємництва порівняно із середнім та великим, насамперед тих, які задіяні у сфері обслуговування, розваг, громадського харчування; додаткове навантаження на державу щодо збільшення обсягів соціальних трансфертів, пов'язаних із виплатами допомоги по частковому безробіттю і наданням державної допомоги найуразливішим суб'єктам малого підприємництва; погіршення криміногенної ситуації в країні через втрату багатьма громадянами основних засобів для існування, бізнесу і доходу.

Враховуючи вищевикладене можна дійти наступних висновків. Розвиток підприємств малого бізнесу в контексті господарських відносин на даний час в Україні стикається з низкою проблем, котрі мають негативний вплив. Найбільш ключовими проблемами вважаються: відсутність системи державної підтримки; низький рівень ефективності малого бізнесу; відсутність стимулів для зростання малого бізнесу; обмеженість доступу до джерел фінансування існуючих потреб малого бізнесу; низький рівень інноваційного розвитку тощо. Проте головною проблемою, котра назріла для вирішення є внесення змін до законодавчих регуляторів з метою підтримки підприємств малого бізнесу. Мається на увазі інструменти державної регуляторної політики в сфері розвитку малого підприємництва та забезпечення державної підтримки інноваційного їх розвитку в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Підприємництво: соціально-економічне та інституціональне забезпечення розвитку : колект. монографія / Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, М. І. Грицаєнко, Г. М. Завадських, В. М. Тебенко. Мелітополь : Люкс, 2021. 300 с.

2. Антонюк Д. А. Розвиток інституціональної інфраструктури підприємництва регіону в процесі європейської інтеграції : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень НАН України, 2015. 341 с.

3. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія. К. : Знання України, 2015. 463 с.

4. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, А. М. Гуменюк. Львів : Вид-во ЛКА, 2009. 248 с.

5. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2012. 568 с.

6. Крисак А. О., Мусятовська О. С. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 68–73.

7. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. Київ, 2021. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua

8. Обруч Г. В., Іванюта Б. Л., Журавльов К. В. Проблеми і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 53–62.

9. Гейко Т. Ю. Пріоритети розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. *Вісник соціально-економічних досліджень :* зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. № 2 (73). С. 62–71. URL: http://journals.uran.ua/vsed_oneu/article/view/219796/219516

**Анастасія Коханевич,**
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Наталія Ільків,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ

Світовій практиці вже давно відома така практика альтернативного вирішення спорів як медіація. На сьогоднішній день вона набула значної популярності, будучи швидким та ефективним способом урегулювання юридичних конфліктів. Процедура медіації вважається успішною за умови вироблення сторонами

взаємовигідного рішення, яке закріплюється у медіаційній угоді. Названа процедура належить до неюрисдикційних форм вирішення спорів та не передбачає владне вирішення спору уповноваженими органами.

Практика застосування медіації як ефективного способу вирішення спорів характерна для багатьох країн світу. Медіація набула значного розвитку у Європі, Австралії, США й активно розвивається у країнах пострадянського простору. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що у більшості зарубіжних країн (Німеччина, США, Словенія, Нідерланди та ін.) розвивається інститут інтегрованої медіації. Відтак ця модель є абсолютно прийнятною для впровадження в українське законодавство через її економність та комфортність для сторін, а також прозорість, позбавлення від корупційних ризиків. Проблема постійного збільшення кількості правових конфліктів не може бути розв'язана цілковито та одномоментно. Зменшення їх кількості може бути досягнуте через стимулювання збільшення позасудових практик примирення сторін і поширення позитивного досвіду застосування процедури медіації. Суспільство отримає значні зиски від існування дієвої системи позасудового правосуддя: від розвантаження судових органів – до зменшення соціальної напруги у соціумі. Більш детальна законодавча регламентація процедур альтернативного вирішення спорів сприятиме поінформованості суспільства щодо таких процедур, а також створить підґрунтя для успішного розвитку цих правових інститутів в Україні.

Відсутність тривалого нормативного врегулювання питань медіації зумовила різноманітність наукових поглядів на поняття та природу медіації. Так, М. Кузьміна розглядає її як добровільний конфіденційний процес розв'язання будь-якого спору, у якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягнути домовленості (згоди) шляхом переговорів [1]. На думку А. А. Максур, медіація – це опосередкована правом посередницька діяльність третьої особи для сторін правового конфлікту. Вона не має повноважень на вирішення спору по суті, однак прагне до самостійного та добровільного примирення сторін і на основі цього – до вирішення юридичного конфлікту [2].

Під медіацією в основному розуміють сам процес переговорів, у ході якого медіатор виступає як організатор та управляє процесом переговорів, шляхом досягнення сторонами найбільш вигідної угоди, що може задовольнити інтереси обох сторін, та на основі якої спір можна буде вважати врегульованим. Процес

проведення процедури медіації є можливим на різних етапах розгляду спорів – це як в досудовий час, в період судового провадження, так і після судового періоду та й під час виконавчого провадження. Медіація проходить за умови збереження конфіденційності інформації, нерозголошення відомостей, одержаних у ході переговорів, оскільки не є винятковою ситуація, коли справа в майбутньому може бути передана на вирішення суду внаслідок невдало проведеної медіації. Тобто, закріплюється гарантія збереження права на звернення до суду для продовження вирішення спору судовим шляхом.

На сьогодні інститут медіації в нашій державі перебуває на стадії становлення. Прийняття Верховною Радою України 22 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію» ознаменувало визначення правових засад та порядку проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), закріпило принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Так, згідно ст.1 Закону, медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Що стосується безпосередньо земельних спорів, то на сьогоднішній день актуалізується проблема відсутності чіткого правового поля щодо діяльності медіаторів у земельних спорах. Адже відсутність чіткої юридичної процедури вирішення земельних спорів за допомогою медіації може мати наслідком недобросовісне застосування цієї процедури в процесі володіння, користування та розпорядження головним національним багатством України – землею.

Важливо звернути увагу, що з розвитком науки земельного права доктринальні погляди на природу земельних спорів отримали різний зміст. Так, поширеним розумінням земельних спорів у земельно-правовій доктрині є їх тлумачення як спорів (конфліктів), що виникали між громадянами, підприємствами, установами й організаціями, з приводу володіння, користування й розпорядження земельними ділянками [3]. Беручи за основу предмет спору, розрізняють три групи земельних спорів: 1) власне земельні спори; 2) майнові спори, пов'язані із землею; 3) спори щодо оскарження рішень і дій органів влади у сфері регулювання земельних відносин [4].

Доповнення ЗК України статтею 158-1 створює правові передумови для врегулювання земельних спорів шляхом медіації.

До особливостей застосування цієї процедури до вирішення земельних спорів слід віднести положення, встановлені ч.1, які вказують на субсидіарне застосування при їх вирішенні поряд із Законом «Про медіацію» актів земельного законодавства України. Дане положення є абсолютно слушним, зважаючи на вище виокремлені види земельних спорів. Так, виходячи із змісту ч. 2 ст. 158 ЗК України не можуть бути вирішені шляхом медіації спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей. Вони вирішуються виключно судом.

У ч. 2 ст. 158-1 ЗК визначається коло суб'єктів, покликаних «сприяти примиренню сторін земельного спору». Зокрема, до них віднесені, передбачені ст.158 ЗК України. Такими органами визначено суд та органи місцевого самоврядування.

Враховуючи ч. 2 ст.158 ЗК України земельні спори у межах території територіальних громад, зокрема щодо меж земельних ділянок, які перебувають у власності й користуванні громадян, щодо обмежень у використанні земель і земельних сервітутів, з приводу додержання громадянами правил добросусідства, і спори зприводу розмежування меж районів в містах вирішуються органами місцевого самоврядування. Звідси слідує, що ці спори могли б бути вирішені і шляхом медіації, але лише до їх вирішення органами місцевого самоврядування, оскільки після цього, зокрема в разі незгоди земелевласників чи землекористувачів із рішенням органу місцевого самоврядування, законодавець встановлюєсудовий порядок вирішення такого спору.

Додатковою гарантією прав сторін земельного спору, що вирішується із застосуванням медіації є письмова форма договору про проведення медіації та угоди за результатами медіації.

Очевидно з огляду на особливу важливість об'єкта, з приводу якого виник земельний спір, законодавець встановив можливість для сторін спору «у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації» можливість юрисдикційного вирішення спору. Однак зважаючи на вище визначене коло органів, які «сприяють примиренню сторін земельного спору», викликає сумнів у зверненні в такому випадку знов до органів, «що вирішують земельні спори».

Отже, можна дійти висновку, що українське суспільство потребує запровадження альтернативної процедури розв'язання земельно-правових конфліктів, а земельне законодавство створює

передумови для застосування альтернативних способів урегулювання земельно-правових конфліктів, [5] однак потребує суттєвого доопрацювання в частині регулювання таких механізмів як медіація.

Список використаних джерел

1. Кузьмина М. Юридический конфликт: теория и практика разрешения. М. : Юрлитинформ., 2008. 245 с.
2. Максуров А.А. Медиация в праве: вопросы определения понятия. *Юстиция*. 2013. № 12. С. 60–63.
3. Земельне право : підручник / за ред. В. І. Семчика і П. Ф. Кулинича. К. : Ін Юре, 2001. С. 236.
4. Шемшученко Ю. С. Земельні спори. *Юридична енциклопедія*. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. К., 1999. Т. 2. С. 590–591.
5. Шахрай І. С. Дозвіл (врегулювання) земельних спорів як спосіб захисту суб'єктів земельних відносин. *Актуальні проблеми юридичної освіти в контексті навчання альтернативного врегулювання спорів як підходу до забезпечення прав людини :* зб. матеріалів. Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Мінськ, 29 листопада–3 грудня 2016 р.). Мінськ : БДУ, 2016. С. 168–176.

**Любомира Мелех,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА ЗДОРОВІ, НАЛЕЖНІ ТА БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ПРАЦІ

В умовах розвитку ринкових відносин в Україні все частіше виникає потреба використовувати у конкурентній боротьбі новітні технологічні процеси, які ґрунтуються на сучасних досягненнях техніки і науки. Це, в свою чергу, вимагає створення здорових, належних і безпечних умов праці для працівників. Саме забезпечення таких умов має за мету зменшення рівня забруднення робочого простору та навколишнього природного середовища, сприяння досягненню максимального зниження нераціональних витрат, шкідливих та небезпечних чинників виробництва, та відповідно, зростання прибутку на підприємствах, щоби в такий спосіб задовольнить інтереси сторін трудових правовідносин.

У країнах із розвиненими ринковими відносинами набувають поширення програми гуманізації праці, а також її екологічної безпеки, що реалізовуються при досягненні сталого економічного та соціального розвитку суспільства.

В Україні ці процеси знаходяться на стадії зародку, тоді як дедалі більше поширюються неналежні умови праці, та у результаті чого виникають непродуктивні витрати, які пов'язані із порятунком постраждалих від нещасних випадків та професійних захворювань (отруєнь) на виробництві, відновленням поламаного обладнання, інструментів, втрати через простої у роботі та як наслідок – недоотримання прибутку через зазначені умови праці. Ці збитки пропорційні рівню кваліфікації постраждалих, ступеню та тривалості втрати їх працездатності.

Термін «безпечні умови праці» не означає, що небезпеки не існує, так як загроза життю та здоров'ю працівника завжди є присутня в процесі виконання ним трудових обов'язків. Забезпечення і гарантування безпеки для працівника має мати місце навіть на важких, небезпечних і шкідливих роботах.

Науково обгруютовано, що для збереження здоров'я працівників роботодавець зобов'язується створювати здорові умови праці шляхом забезпечення їх газованою солоною водою, молоком, іншим спеціальним харчуванням, а також гарантування санаторно-курортного лікування, проведення профілактики та попередження професійних захворювань й нещасних випадків на виробництві та ін.

Доведено, що поділ умов праці на здорові, належні і безпечні є штучним, оскільки вони взаємопов'язані та невіддільні, і належними умовами праці за своєю сутністю якраз саме виступають здорові і безпечні умови. В свою чергу, якщо на підприємстві, організації чи установі створено безпечні умови праці, тоді це означатиме, що вони є належними та здоровими.

Належними умовами праці пропонують розуміти умови, через які є допустимими граничні рівні впливу на працівника вібраційно-шумового, пилового фактору, радіаційного та створення сприятливого мікрокліматичного режиму (теплового режиму), психоемоційної атмосфери і освітлення, підтримання справного стану інструментів, робочого обладнання, агрегатів, за умов забезпечення працюючих засобами індивідуального захисту, а також за умов підтримання стану здоров'я працівників, недопущення професійних захворювань (отруєнь) та профілактики нещасних випадків на виробництві.

Атестація робочих місць повинна передбачати виявлення шкідливих і небезпечних чинників, що існують на робочих місцях. Для цього роботодавець зобов'язаний налагодити виробництво так, щоб уникнути або ж хоч би зменшити шкідливий вплив таких чинників на здоров'я працюючих на виробництві. З метою створення здорових, належних і безпечних умов праці уже на етапі планування побудови підприємства варто ураховувати низку цих чинників.

Структура права на безпечні й здорові умови праці як суб'єктивного трудового права працівника розглядається як сукупність правомочностей, основними із яких є такі його права:

а) вимагати впровадження сучасних систем управління охороною праці на підприємствах,

б) на умови праці, які не повинні завдавати шкоди здоров'ю працівника,

в) на активну участь представників працівників з охорони праці в розробленні й застосуванні попереджувальних способів профілактики нещасних випадків та охорони здоров'я на підприємстві,

г) отримувати інформацію про умови праці й наявність на робочому місці, де він працюватиме, небезпечних і шкідливих виробничих чинників, які ще не усунуто, і про можливих наслідків їх впливу на здоров'я [1, с. 116].

Право на безпеку праці, маючи конституційну природу, входить до правового статусу людини, що виступає її відображенням відносин із державою [2, с. 19]. Іншими словами, конституційному праву громадян на працю у здорових і безпечних умовах постає обов'язок роботодавця забезпечувати належне технічне обладнання усіх робочих місць та створювати на них такі умови діяльності їх, що усувають можливість отримання професійного захворювання абочи інвалідності, виробничої травми, виключають вплив небезпечних або шкідливих виробничих чинників.

Проте ефективна реалізація такого конституційного права є неможливою без додержання вимог нормативно-правових актів про охорону праці і самими працівниками, котрі також несуть юридичну відповідальність за порушення покладених на них обов'язків. Тому, працівник вправі вимагати від роботодавця забезпечення здорових і безпечних умов праці та у той же час він сам зобов'язаний самостійно дбати про власну безпеку та безпеку оточуючих, дотримуючись вимог законодавчих, підзаконних та локальних актів стосовно охорони праці[3, с. 164].

Безпечними умовами праці вважаються ті умови, за яких вплив потенційно небезпечних і шкідливих виробничих чинників є усунуто чи рівні такого впливу мінімізуються до гранично допустимих показників за допомогою забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, наявності справного технічного оснащення, устаткування, обладнання, інструментів тощо.

Саме тому забезпечення і гарантування безпеки працівника має мати місце завжди на важких, шкідливих і небезпечних роботах. Для збереження здоров'я працівників роботодавець завжди зобов'язаний створювати здорові умови праці шляхом забезпечення їх спеціальним харчуванням, проведення профілактики та попередження професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві, гарантування санаторно-курортного лікування та ін. Іншими словами, роботодавцеві належить піклуватися про стан здоров'я своїх працівників, оскільки згідно ст. 153 КЗпП України власник чи уповноважений ним орган повинен запроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизму працівників.

Список використаних джерел

1. Лагутіна І. В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників : дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2015. 392 с.

2. Величко Л. Ю. Сфера дії трудового права України в умовах євроінтеграції: актуальні проблеми теорії та практики: моногр. Харків : Константа, 2018. 392 с.

3. Шрамко О. В. Безпечні і здорові умови праці – конституційне право працівника. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5. С. 160–165.

**Наталія Мокрицька,**
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ: ДОСВІД ІРЛАНДІЇ

Конвенція МОП про гідну працю домашніх працівників (фрілансерів) від 16.06.2011 р. № 189 [1], стала першим міжнародним

документом, який забезпечив визнання міжнародним співтовариством виконання домашньої праці в межах трудових правовідносин. З поміж низки основоположних стандартів та гарантій для домашніх працівників варто видалити також засоби щодо забезпечення захисту від втручання в їхнє особисте життя особи. Особливості здійснення роботи з обслуговування домашнього господарства зумовлює тривале перебування працівника, можливе також і проживання, в колі його членів, які потребують послуг домашніх працівників на постійній професійній основі. Це спричинює посилення ризику можливих посягань на їхнє приватне життя. Здебільшого цю працю на європейському континенті виконують жінки, не рідко неповнолітні особи, що потребує належного правового регулювання означеного питання.

Право на приватність домашніх працівників забезпечується Конвенцією МОП про гідну працю домашніх працівників (фріланс-серів), де у ст. 6 передбачено, що кожна держава-член вживає заходів для забезпечення того, щоб домашні працівники, як і працівники загалом, користувалися справедливими умовами зайнятості, а також гідними умовами праці та, у разі їх проживання у домогосподарстві, гідними побутовими умовами з дотриманням недоторканності їхнього приватного життя. [1]

Україна наразі наблизилася до завершення процесу ратифікації цього міжнародного документу. Зокрема, до порядку денного №1809-IX від 19.10.2021 р. Верховної Ради України включено Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників №5695-1 від 09.07.2021 р. [2] У такий спосіб пропонується доповнити Кодекс законів про працю України окремою Глава XI-А «Особливості праці домашніх працівників за трудовим договором з фізичною особою роботодавцем». Поки що право на приватність працівника не має правового забезпечення нормами Кодексу законів про працю України, № 322-VIII від 10.12.1971 р., тому норми запропонованого проекту мають особливу цінність для комплексного правового регулювання праці домашніх працівників.

Аналіз законопроектної роботи в Україні щодо правового захисту праці домашніх працівників дає підстав для висновку, що право на приватність було у ньому відображено. Зокрема, не допускається вилучати фізичною особою роботодавцем у домашніх працівників будь-які документи, посвідчення особи, в тому числі паспорт для зберігання під час строку дії трудових відносин. Час, витрачений домашніми працівниками на супровід членів

домогосподарства на відпочинку включається до робочого часу. Якщо домашній працівник забезпечується житлом фізичною особою роботодавцем, він не може бути зобов'язаний не залишати місця проживання на час відпочинку або відпустки [2].

Також окремої уваги потребує дослідження міжнародного досвіду правової регламентації праці домашніх працівників за допомогою норм трудового права. Прикладом механізму забезпечення їхнього права на приватне життя є трудове законодавство Ірландії. [3] У ньому виражені основні положення у цьому напрямку дослідження, які зосереджені на питанні врегулювання питання приватності житла та особистої документації працівника.

Зокрема, роботодавець поважає гідність і приватність працівника і вживає всіх заходів, необхідних для захисту гідності та приватності працівника, який працює вдома. Намір роботодавця здійснювати вдома нагляд за робочим місцем повинно бути взаємно погоджено заздалегідь у письмовій угоді. Те саме стосується і обшуку особистих речей працівника Такі обшуки мають бути винятковими та проводитись у присутності працівника. Дозвіл на пошук згідно з умов договору не поширюється на читання особистої пошти працівника або прослуховування особистих телефонних розмов.

У разі, якщо працівник проживає в будинку, роботодавець повинен надати окрему охоронювану кімнату з ліжком. Якщо працівники повинні ділитися спальнею з іншими співробітниками, це має бути чітко узгоджено заздалегідь.

Право на приватність обмежує можливості роботодавця використати працівника як свого роду «члена сім'ї», коли майже неможливо розмежувати його робочий час та час відпочинку. Адже деталі щодо місця або місць роботи та подорожі до місця чи місць роботи (наприклад, до будинку відпочинку роботодавця або супроводу сім'ї роботодавця у відпустці в іншому місці тощо) повинні бути включені в письмову заяву про умови працевлаштування. Якщо працівник супроводжує роботодавця або членів сім'ї роботодавця у відпустку, робочий час буде розраховано відповідно до Закону про організацію робочого часу 1997 року, а за цих обставин – відпрацьований час і перерви/дні відпочинку, що використовуються відповідно до цього Закону не вважається щорічною відпусткою [3].

Ще одна важлива складова приватності домашніх працівників пов'язана з правом на особисту документацію. Так робото-

давець не має права приховувати будь-які особисті документи, що належать працівникові (наприклад, паспорт, візу, посвідчення особи, документацію про банківський рахунок тощо). Щоб уникнути сумнівів, роботодавець може залишити копії цих документів, якщо такі копії необхідні для забезпечення відповідності іншим законодавством.

І роботодавець, і працівник будуть взаємно поважати один одного, і роботодавець докладатиме всіх розумних зусиль, щоб забезпечити повагу та захист гідності працівника на робочому місці [3].

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що право на приватність є одним з фундаментальних прав домашніх працівників, які більшу частину свого робочого часу здійснюють трудову діяльність обслуговуючого персоналу і перебувають у залежності від дій чи бездіяльності усіх, хто потребує їхніх послуг у домашньому господарстві. Такі працівники мають найвищий ризик опинитися у цілковитій залежності від свого роботодавця, розділяючи з ним його приватне і (або) суспільне життя.

Список використаних джерел

1. Конвенції МОП про гідну працю домашніх працівників (фріланcерів) від 16.06.2011 р. № 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_530#Text

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників № 5695-1 від 09.07.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72468

3. Industrial Relations Act 1990 (Code of Practice for proecting persons employed in other people's homes) (Declaration) Order 2007 (S.I 239 of 2007). URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.listResults?p_lang=en&p_country=IRL&p_count=753&p_classification=22.15&p_classcount=1

**Тетяна Нагибайло,**
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
*Науковий керівник:*
**Наталія Мокрицька,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ДО ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ ПРАЦІВНИКОМ ПРОГУЛУ

Одним зі складних на наукового аналізу та практичного застосування норм трудового права є регламентація підстави звільнення працівника з ініціативи роботодавця за вчинення прогулу. Вказівка ст. 40 Кодексу законів про працю України, від 10.12.1971 р. № 322-VIII на прогул як відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин [1] залишає низку невирішених питань щодо застосування означеної норми, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Перш за все на що слід звернути увагу, що причини прогулу відсутності працівника на роботі можуть бути звичайно і поважними. Проте одразу зазначаємо найважливіше, що перелік поважних причин, які ми можемо назвати, як неможливість відвідувати роботу в законодавстві не визначено. Цей період відсутності на роботі протягом робочого дня, він може бути безперервним, а може бути підсумованим протягом робочого дня. У п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.92р. №9 24. зазначено, що прогулами слід розглядати також самовільне використання без погодження з власником або уповноваженим ним органом днів відгулів, чергової відпустки, залишення роботи до закінчення строку трудового договору чи строку, який працівник зобов'язаний пропрацювати за призначенням після закінчення вищого чи середнього спеціального учбового закладу. Разом з тим невихід працівника на роботу в зв'язку з незаконним переведенням не можна вважати прогулом без поважних причин. Працівник, який відмовився від переведення на більш легку роботу, якої він відповідно до медичного висновку потребував за станом здоров'я, не може

бути звільнений  за вчинення прогулу. [2]. Що встановлює суд з приводу цього питання? Ну передусім потрібно отримати письмові пояснення від працівника і враховуючи те, що це є прогул, то до працівника може бути застосовано або догана або звільнення. Стягнення, а саме догана або звільнення, має бути оголошена в наказі або розпорядженні працівника на притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Для звільнення працівника власник або уповноважений ним орган повинен мати докази, що підтверджують відсутність працівника на робочому місці більше трьох годин протягом робочого дня.

Зокрема, Верховний Суд у своїй постанові № 342/1310/19 від 22.11. 2021 р. зазначив, що робочим місцем працівника вважається певна зона, де працівник знаходиться і працює із застосуванням у процесі роботи різних технічних та/або інших засобів. Трудова діяльність працівника може здійснюватися (а відповідно його робоче місце може знаходиться) безпосередньо на підприємстві (фіксоване робоче місце) або в межах іншого територіального простору, який використовує працівник для виконання трудових обов'язків. Прогулом необхідно вважати відсутність працівника не просто на робочому місці, а на роботі. Відсутність працівника за фіксованим робочим місцем за умови, що він виконує трудові функції на території підприємства, не є прогулом.

Для встановлення допущення працівником прогулу необхідним є належне фіксування самого факту відсутності працівника на роботі та з'ясування поважності причини такої відсутності. Основним критерієм віднесення причин відсутності працівника на роботі до поважних є наявність об'єктивних, незалежних від волі самого працівника обставин, які повністю виключають вину працівника [3].

Судова практика наголошує, що бажано провести службове розслідування в разі вчинення прогулу. При цьому звичайно самий процес службового розслідування не регламентований положеннями Кодексу законів про працю України. Тому доцільно це питання врегулювати у колективному договорі.

Поважними можна визнавати будь-які причини, Верховний Суд наголошує, що їх перелік не є визначений, тобто ні де не передбачувано, але при цьому вони мають виключати вину працівника. Роботодавець повинен визнати причину поважною виходячи з конкретних обставин і з тими доказами, які власне є у справі.

Обставини, які можуть визнаватися поважними причинами відгулу, Верховний Суд вказав на такі: 1) пожежа; 2) повінь;

3) інші стихійні лиха; 4) аварії або простій на транспорті; 5) виконання громадянського обов'язку (надання допомоги особам, потерпілим від нещасного випадку, порятунок державного або приватного майна при пожежі, стихійному лиху); 6) догляд за захворілим зненацька членом родини; 7) відсутність на роботі з дозволу безпосереднього керівника; 8) відсутність за станом здоров'я. По-перше, потрібно ще й врахувати ст. 153 КЗпП, коли створилися виробнича ситуація, яка є небезпечною для життя і здоров'я та навколишнього середовища; по-друге, це врахування конкретних випадків порушення трудової дисципліни. [4]

Підсумовуючи вище сказане, потрібно зауважити, що Верховний Суд здійснює значну роботу щодо науково-правового обґрунтування обставин вчинення прогулу на шляху до комплексного забезпечення трудових прав працівників та захисту їх від незаконного звільнення.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 01.05.2019).

2. Про практику розгляду судами трудових спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.92 р. № 9. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%BB#w1_5

3. Судова справа від 22.11. 2021 р. № 342/1310/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101309293

4. Судова справа від 11.03.2020 р. № 459/2618/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88187525

**Леся Хомко,**
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства є відносно новим правовим інститутом, який з прийняттям Кодексу з процедур банкрутства (далі – КУПБ) почав активно застосовуватися при розгляді справ про банкрутство. Основною

метою такої відповідальності є притягнення винних у доведенні до банкрутства осіб до субсидіарної (додаткової) відповідальності і стягнення на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі кредиторських вимог. При цьому з'являється можливість для ліквідатора щодо отримання додаткових джерел погашення боргів перед кредиторами.

У положеннях ЦК України (ст. 96) зазначено, що юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків встановлених установчими документами та законом [1].

Практична реалізація правового інституту субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства у судовій практиці Верховного Суду «виникла» після ухвалення Верховним Судом постанови від 30 січня 2018 року у справі № 923/862/15, де було зазначено, що субсидіарна відповідальність застосовується за доведення до банкрутства до особи дії та рішення якої призвели до відсутності як коштів на рахунках, так і майна банкрута [2].

У матеріалах судової практики (постанова Верховного Суду від 09.10.2019 у справі № 910/21232/16) відмічено, що субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним видом відповідальності, який покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника при наявності підтвердження вини вказаних осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 61 КУПБ ліквідатор при здійсненні своїх повноважень має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями [4].

Суб'єктами притягнення до субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства законодавець визначає засновників

(учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника. До таких осіб можна віднести: засновників (учасників, акціонерів), керівника боржника, власника майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, головного бухгалтера. Вичерпного переліку таких осіб нормативно-правова база не встановлює та інші. Оскільки законодавчо не визначено вичерпне коло таких суб'єктів, господарський суд може самостійно визначити відповідних суб'єктів субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства у конкретному випадку.

Варто відмітити, що питання розгляду судом застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства відбувається лише під час ліквідаційної процедури. Оскільки, пред'явити вимогу до засновників (учасників, акціонерів), керівника боржника можна виключно після вчинення ліквідатором всієї повноти дій, спрямованих на виявлення та реалізацію активів боржника. Якщо в результаті реалізації таких активів грошових коштів недостатньо для задоволення у повному обсязі вимог кредиторів, то у ліквідатора, за наявності обставин доведення до банкрутства боржника, виникає право на пред'явлення субсидіарної вимоги до осіб винних у такому доведенні до банкрутства.

У постанові від 30.10.2019 у справі № 906/604/16 Верховний суд дійшов висновку що, виключно ліквідатор має право на звернення до господарського суду для застосування субсидіарної відповідальності. Саме ліквідатор уповноважений, з введенням ліквідаційної процедури банкрутства прийняти у своє відання майно боржника, забезпечити його збереження, виконувати функції щодо управління та розпорядження майном банкрута. У той же час особа, яка притягається до субсидіарної відповідальності, повинна доказати відсутність своєї вини [5].

Спірним питанням залишається питання щодо можливості затвердження господарським судом звіту ліквідатора та ліквідаційний баланс без розгляду питання субсидіарної відповідальності. Можна навести постанову від 28 серпня 2018 року у справі № 927/1099/13 у якій Верховний Суд зазначає, що звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі [6].

Варто відмітити, що обов'язковою умовою субсидіарних вимог у процедурі банкрутства є те, що вони стягуються лише

у випадку доведення до банкрутства. Іншої підстави для застосування субсидіарної відповідальності в процедурах банкрутства КУпБ не визначає. Відтак, субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства відрізняється від солідарної відповідальності керівника боржника.

Для вдосконалення застосування субсидіарної відповідальності варто на законодавчому рівні визначити вичерпний перелік суб'єктів притягнення до субсидіарної відповідальності, а також зафіксувати, що особи, які уклали, погодили угоди або вчинили майнові дії визначені ч. 1, 2 ст. 42 КУпБ, несуть субсидіарну відповідальність за доведення до банкрутства.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n521
2. Постанова Верховного Суду від 30.01.2018 року у справі № 923/862/15. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/72008724
3. Постанова Верховного Суду від 09.10.2019 року у справі № 910/21232/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/85211413
4. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19
5. Постанова Верховного Суду від 30.10.2019 року у справі № 906/904/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/85617441.
6. Постанова Верховного Суду від 28.08.2018 року у справі № 927/1099/13. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/76326077

**Віталія Шепега,**
начальник відділу взаємодії з суб'єктами державної реєстрації
та підвищення кваліфікації державних реєстраторів
*(Управління державної реєстрації*
*Західне міжрегіональне управління*
*Міністерства юстиції (м. Львів)*

## ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ

Захист права власності – це сукупність правових засобів, які застосовуються у зв'язку з порушенням права власності та які спрямовані на відновлення та захист майнових інтересів їх носіїв.

Варто зазначити, що право власності, як і будь-яке інше право, підлягає захисту, що гарантується та забезпечується Конституцією України.

Захист права власності є невід'ємною частиною гарантованого законодавством захисту цивільних прав та інтересів.

Відповідно до ст. 15 ЦК України, кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання. Окрім того, держава захищає право власності через уповноважені органи, не виключається можливість такого захисту самостійними діями власника.

Специфіка цивільно-правового захисту права власності насамперед полягає в застосуванні таких юридичних механізмів (засобів чи способів), які убезпечують, як правило, усунення перешкод у здійсненні права власності.

Питання захисту прав суб'єктами правовідносин було і залишається актуальним, особливо з огляду на реалізацію реформ в Україні.

Відтак, одним із способів захисту є судовий спосіб захист майнових прав.

Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння є однією з підстав державної реєстрації права власності на нерухоме майно, внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване в цьому реєстрі за відповідачем. Також, одним із поширеним у судовій практиці засобом захисту права власності є визнання права власності на майно. Відповідно до ст. 392 ЦК України, власник майна може подати позов про визнання його права власності, якщо це право оскаржує або не визнає інша особа, а також у разі, якщо він втратив документа, який засвідчує його право власності.

Проте, на законодавчому рівні встановлені і превентивні заходи, які допомагають власникам нерухомого майна не допустити, зокрема, незаконного відчуження нерухомого майна, проведення державної реєстрації прав та обтяжень на нерухоме майно на підставі підроблених документів або за відсутності правових підстав для такої реєстрації.

Так, статтею 25 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачена можливість зупинення державної реєстрації прав на підставі:

1) рішення суду про заборону вчинення реєстраційних дій, що набрало законної сили;

2) заяви власника об'єкта нерухомого майна про заборону вчинення реєстраційних дій щодо власного об'єкта нерухомого майна.

Рішення суду або заява власника об'єкта нерухомого майна про заборону вчинення реєстраційних дій реєструється у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Про зупинення реєстраційних дій, на підставі судового рішення про заборону вчинення реєстраційних дій, державний реєстратор невідкладно повідомляє власника об'єкта нерухомого майна.

У разі наявності зареєстрованих заяв на проведення реєстраційних дій державний реєстратор, який здійснює розгляд таких заяв, невідкладно повідомляє про зупинення реєстраційних дій відповідних заявників.

Державний реєстратор приймає рішення про відновлення реєстраційних дій на підставі судового рішення про скасування судового рішення, що було підставою для прийняття рішення про зупинення проведення реєстраційних дій та/або судового рішення про скасування заборони вчинення реєстраційних дій, або на підставі заяви власника об'єкта нерухомого майна про відкликання власної заяви про заборону вчинення реєстраційних дій, зареєстрованих у Державному реєстрі прав.

Державний реєстратор також приймає рішення про відновлення реєстраційних дій, якщо власником об'єкта нерухомого майна, яким подано заяву про заборону вчинення реєстраційних дій, у строк, що не перевищує п'ятнадцяти календарних днів, не подано судового рішення про заборону вчинення реєстраційних дій, що набрало законної сили.

У разі наявності зареєстрованих заяв на проведення реєстраційних дій, після прийняття рішення про відновлення реєстраційних дій загальний строк розгляду відповідних заяв продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Повторне подання власником об'єкта нерухомого майна заяви про заборону вчинення реєстраційних дій щодо одного і того самого об'єкта нерухомого майна можливе через п'ять календарних днів з дня завершення строку, після закінчення 15 днів, а в разі відкликання попередньої заяви – через п'ять календарних днів з дня такого відкликання.

Повторне подання власником об'єкта нерухомого майна заяви про вчинення реєстраційних дій щодо одного і того самого об'єкта нерухомого майна, у разі якщо за попередньою заявою подано рішення суду про заборону вчинення реєстраційних дій, що набрало законної сили, можливе через п'ять календарних днів з дня реєстрації судового рішення про скасування судового

рішення, що було підставою для прийняття рішення про зупинення проведення реєстраційних дій.

Отже, підставами для відновлення реєстраційних дій є:

1) подання рішення суду про скасування рішення суду, що було підставою для прийняття рішення про зупинення проведення реєстраційних дій;

2) відкликання власником заяви про заборону вчинення реєстраційних дій;

3) неподання власником об'єкта нерухомого майна, яким подано заяву про заборону вчинення реєстраційних дій, у строк, що не перевищує десяти робочих днів, рішення суду про заборону вчинення реєстраційних дій, що набрало законної сили.

Ще одним способом захисту є так званий сервіс SMS-Маяк.

Фізичним і юридичним особам сервіс дасть змогу відстежувати зміни статусу будь-якого об'єкту нерухомості, власником або користувачем якого вони є.

Сервіс дає можливість отримувати повідомлення про будь-які реєстраційні дії щодо на ранніх стадіях, повідомить про факт подання, суть заяви на зміну статусу, а також про прийняття рішення щодо зміни статусу. Робота сервісу вимагає автентифікації за допомогою ЕЦП.

Можна отримати миттєве сповіщення про зміни на моніторинг за номером у реєстрі: За ЕЦП: Обрати об'єкти нерухомості та поставити їх на моніторинг.

Пошук об'єкту нерухомого майна відбувається за реєстраційним номером майна в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (присвоюється після 01.01.2013 під час першої реєстрації будь-якого права на об'єкт).

Якщо документ про право власності на майно втрачено, реєстраційний номер можна дізнатися з Інформаційної довідки через онлайн-сервіс Міністерства юстиції України «Кабінет електронних сервісів». Послуга платна.

Пошук об'єктів нерухомого майна та ідентифікація власника відбувається за електронним цифровим підписом (для фізичних осіб) або електронною цифровою печаткою (для юридичних осіб).

І ще одним досудовим способом захисту це є звернення до Колегії з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції.

Рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав можуть бути оскаржені

до Міністерства юстиції України, його територіальних органів або до суду.

Міністерство юстиції України розглядає скарги:

1) на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав (крім випадків, коли таке право набуто на підставі судового рішення, а також коли щодо нерухомого майна наявний судовий спір);

2) на рішення, дії або бездіяльність територіальних органів Міністерства юстиції України.

Територіальні органи Міністерства юстиції України розглядають скарги:

1) на рішення (крім рішення про державну реєстрацію прав), дії або бездіяльність державного реєстратора;

2) на дії або бездіяльність суб'єктів державної реєстрації прав.

Рішення, дії або бездіяльність можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України та його територіальних органів протягом 60 календарних днів з дня прийняття рішення, що оскаржується, або з дня, коли особа дізналася чи могла дізнатися про порушення її прав.

Мін'юст чи відповідний територіальний орган розглядає скаргу у сфері державної реєстрації не пізніше наступного робочого дня з дня її реєстрації на предмет встановлення підстав для відмови в її задоволенні, а саме:

– оформлення скарги без дотримання вимог, визначених законом;

– наявність інформації про судове рішення про відмову позивача від позову з такого самого предмета спору, про визнання відповідачем позову або затвердження мирової угоди сторін;

– наявність інформації про судове провадження у зв'язку із спором між тими самими сторонами, з такого самого предмета і тієї самої підстави;

– наявність рішення Мін'юсту чи його територіального органу з такого самого питання;

– здійснення Мін'юстом чи його територіальним органом розгляду скарги з такого самого питання від того самого скаржника;

– подання скарги особою, яка не має на це повноважень;

– закінчення встановленого законом строку подачі скарги;

– розгляд питань, порушених у скарзі, не належить до компетенції Мін'юсту чи його територіального органу.

Варто зазначити, що є певні вимоги до оформлення скарги.

За результатами розгляду скарги Міністерство юстиції України та його територіальні органи приймають мотивоване рішення про:

1) відмову у задоволенні скарги;

2) задоволення (повне чи часткове) скарги шляхом прийняття рішення про:

а) скасування рішення про державну реєстрацію прав, скасування рішення територіального органу Міністерства юстиції України, прийнятого за результатами розгляду скарги;

б) скасування рішення про зупинення державної реєстрації прав, про зупинення розгляду заяви або про відмову в державній реєстрації прав та проведення державної реєстрації прав;

в) виправлення помилки, допущеної державним реєстратором;

в$^{-1}$) усунення порушень, допущених державним реєстратором, з визначенням строків для виконання наказу;

г) тимчасове блокування доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;

ґ) анулювання доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;

е) притягнення до дисциплінарної відповідальності посадової особи територіального органу Міністерства юстиції України;

є) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Міністерством юстиції також вживається ряд заходів для запобігання «реєстраційного рейдерства» та дана тема досі залишається важливою. Адже, певна кількість протиправний дій все ще може бути обмежена тільки шляхом внесення змін до законодавства або ж технічної модернізації, як реєстрів Мін'юсту, так й інших систем, які використовуються у процесі вчинення реєстраційних дій.

Міністерством юстиції зроблено багато кроків аби наблизити реєстраційні послуги до міжнародних стандартів, зробивши їх більш безпечними, зручними і зрозумілими для громадян та бізнес-спільноти.

Посилено безпеку двох основних реєстрів, а саме: нерухомості та бізнесу.

Завдяки реалізованим Мін'юстом заходам, обидві інформаційні системи сьогодні є максимально захищеними від кібератак. Дотримання юридичних правил у цивільних правовідносинах сьогодні – це особистий внесок кожного українця у безпеку власності в майбутньому!

**Анна Яновицька,**
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ГЛАСНІСТЬ І ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Принципи гласності та відкритості судового розгляду притаманні національному судочинству. Метою застосування цих принципів є встановлення справедливості судового розгляду. Як зазначив Європейський суд з прав людини, публічне слухання сприяє досягненню мети пункту 1 статті 6, а саме справедливого судового розгляду [1].

Досліджуючи значення гласності та відкритості, автори наголошують на їх тісному взаємозв'язку з термінами «прозорість», «публічність», «ясність», «доступність правосуддя» тощо.

Нормальне регулювання та практичне застосування всіх цих принципів національними судами відповідає прецедентному праву Європейського суду з прав людини. Щоб встановити, чи відповідає судовий розгляд вимогам гласності, необхідно розглянути провадження в цілому [2].

Публічний характер розгляду справи в судових органах захищає сторін від таємного здійснення правосуддя без громадського контролю і, таким чином, є одним із засобів, за допомогою яких можна підтримувати довіру до судів, сприяючи досягненню мети справедливого судового розгляду [3]. Стаття 6 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], однак, не забороняє судам, у світлі особливостей справи, відступати від цього принципу. Проведення судового розгляду, повністю чи частково, у закритих приміщеннях має суворо вимагатися обставинами справи [5]. Формулювання пункту 1 статті 6 передбачає декілька винятків.

Згідно з формулюванням пункту 1 статті 6, «..преса та громадськість можуть бути відсторонені від усієї або частини судового процесу»: «в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві»; «де цього вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін».

Що стосується дисциплінарного провадження проти лікаря, то хоча потреба в захисті професійної конфіденційності та приватного життя пацієнтів може виправдовувати проведення судового розгляду в приватному режимі, такий випадок має суворо вимагатися обставинами; «або в обсязі, вкрай необхідному на думку суду за особливих обставин, коли публічність зашкодить інтересам правосуддя»: можна обмежити відкритий та публічний характер провадження з метою захисту безпеки та приватності свідків, або сприяти вільному обміну інформацією та думками в гонитві за справедливістю [6].

Суть принципу гласності та відкритості розкрита у статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7], а також в оновлених процесуальних кодексах, зокрема ст. 8–9 Господарського процесуального кодексу України, ст. 7-8 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 10–11 Кодексу адміністративного судочинства України. Аналіз зазначених законодавчих змін дозволяє зробити висновки, що принцип гласності та відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами передбачає:

– розгляд справ у судах здійснюється відкрито, крім випадків, встановлених чинним законодавством;

– будь-яка особа має право бути присутньою на відкритому засіданні, а Кодекси чітко прописують, що від особи, яка бажає бути присутньою на судовому засіданні, заборонено вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу. При цьому відповідно до цих змін діють обмеження щодо реалізації цього права, а саме: особи, які бажають бути присутніми в судовому засіданні, допускаються до зали суду лише до судового засідання та під час перерви; особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації, не перешкоджаючи проведенню судового засідання та здійсненню учасниками судового процесу своїх процесуальних прав, можуть здійснювати відео- та аудіозапис у залі судового засідання з використанням портативної відео- та аудіотехніки без отримання окремого дозвіл суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом;

– з дозволу суду судове засідання може транслюватися. Якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, хід судового засідання має транслюватися в мережі Інтернет без перешкод для проведення судового засідання та реалізації учасниками судового розгляду своїх процесуальних прав;

– суд під час розгляду справи в судовому засіданні здійснює повну фіксацію її перебігу за допомогою засобів відео- та/або аудіозапису, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Порядок такого запису встановлюється відповідними процесуальними правилами окремого виду провадження [8 , с. 196].

Незважаючи на вибір судового порядку, процесуальне законодавство України вимагає публічного оголошення вступної та резолютивної частин рішення, якщо такі частини не містять відомостей, для забезпечення захисту яких справа чи окремі процесуальні дії проводилися у закритому засіданні.

Список використаних джерел

1. Malhous v. Czech Republic. 33071/96. The European Court of Human Rights, 13 December 2000. URL https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_33071-96_001-22633

2. Axel springer ag v. Germany. 39954/08.The European Court of Human Rights, February 7, 2012.URL https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109034

3. Diennet v. France. 25/1994/472/553.The European Court of Human Rights, August 31, 1995. URL http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library= ECHR&id=001-57957&filename=001-57957.pdf

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4. XI.1950. URL https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf

5. Lorenzetti v. Italy. 32075/09. The European Court of Human Rights, April 10, 2012. URL https://www.sooperarticles.com/law-articles/lorenzetti-v-italy-echr-art-6-1116556.html

6. Osinger v. Austria. 54645/00. The European Court of Human Rights, 2005. URL https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/54645-00-osinger-v-austria-wyrok-europejskiego-520242699

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31.

8. Турлова Ю. Принципи гласності в оновленому процесуальному законодавстві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 4. С. 195–198.

# ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

**Марія Гаврильців,**
доцентка кафедри
загально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЧЕРЕЗ ПРАКТИКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Згідно з Основним Законом нашої держави Конституційний Суд України не належить до системи правосуддя, що відображає його статус як єдиного органу спеціалізованого конституційного контролю в державі. Мова йде, насамперед про те, що на відміну від судів загальної юрисдикції в Україні, Конституційний Суд вирішує питання, віднесені до його компетенції, не суто з позитивістських позицій, а беручи до уваги такі фактори як відповідність об'єкта дослідження загальнолюдським цінностям (аксіологічний вимір), впливу на соціально-політичну ситуацію в державі (онтологічний вимір) та застосовуючи філософські методи пізнання (гносеологічний вимір).

Практика Конституційного Суду України виконує роль своєрідного засобу імплементації (впровадження в юридичну практику) європейських стандартів прав і свобод людини в Україні. Імплементація є нічим іншим, як перенесенням (чи впровадженням) у національне право норм і принципів міжнародних правових актів, що є обов'язковими для виконання у випадку їх ратифікації і визнання міжнародного документу частиною національного законодавства держави [1, с. 324].

Становлення правової державності в Україні зумовило необхідність звернення до загальновизнаних принципів та норм

міжнародного права для використання їх як засадничих орієнтирів, що визначають зміст і спрямованість національної правової системи. Особливо це стало в нагоді при потребі визначити не тільки підходи до встановлення співвідношення міжнародного і національного права, а й механізмів їх реальної взаємодії.

Важливим для кожної держави, в національному законодавстві якої певне місце посідають норми міжнародного права, є визначення порядку взаємодії внутрішньодержавного (національного) права та міжнародного права. Виходячи із засад суверенності та незалежності, закріплених в конституціях сучасних держав, можна дійти висновку, що визначення зазначеного порядку суверенне право держави.

Раніше серед науковців у галузі конституційного права, фахівців-практиків побутувала думка, що трансформація норм міжнародного права в національне законодавство конкретної держави може здійснюватися переважно шляхом законодавчого втілення їх у норми національного права. Іншими словами, без відповідної адаптації норма міжнародного права не могла застосовуватися в національній правовій системі. Такий підхід іменувався індивідуальною імплементацією. Проте вирішення цих питань багатьма державами молодої демократії пішло іншим шляхом переважно у формі загальної трансформації. Сутність її в тому, що після надання органом відповідної держави згоди на обов'язковість міжнародного договору, норми міжнародного права вважаються складовою національного законодавства без попередньої адаптації і діють, як правило, безпосередньо [2, с. 63].

Чинна Конституція України дещо по-іншому визначає порядок імплементації норм міжнародного права в правову систему нашої держави. Відповідно до приписів ст. 9 Основного Закону предметом імплементації є лише чинні міжнародні договори. Причому вони стають частиною національного законодавства України лише після падання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість для України [3].

Ч. 2 ст. 9 Конституції України визначено, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Іншими словами, укладення міжнародних договорів має узгоджуватися з приписами Основного Закону.

Заслуговують на увагу особливості правової природи тієї частини національного законодавства України, що складається з міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано

Верховною Радою України. З огляду на те, що міжнародний договір є щонайменше двосторонньою угодою, що умови договору розроблялися, приймалися (підписувалися) і були ратифіковані різними державами (нерідко з відповідними застереженнями окремої держави чи кількох окремих держав), на нашу думку, такий договір, хоча і стає частиною національного законодавства, не може змінюватися в односторонньому порядку відповідним «національним» законодавцем, оскільки це, з одного боку, не відповідає міжнародно-правовій практиці, а з другого, – мало б наслідком втрату ним своєї правової природи як міжнародно-правового акта.

Відмова держави від окремих чинних положень міжнародного договору чи міжнародного договору в цілому можлива лише у формі денонсації, яка здійснюється в порядку, що визначається, як правило, міжнародним договором.

Міжнародні договори, будучи частиною національного законодавства, застосовуються в правовій системі відповідної держави згідно з метою та принципами власного (національного) права у контексті відповідних положень міжнародного права. В окремих випадках реалізація норм міжнародного права, що стали частиною національного законодавства, супроводжується прийняттям відповідних внутрішньодержавних правових актів.

Особливістю норм чинних міжнародних договорів, які стали частиною національного законодавства України, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 9 Конституції України, є те, що, ставши частиною національного законодавства України, відповідна норма договору не трансформується в нову національну норму України, а реалізується самостійно, в окремих випадках разом із прийнятим внутрішньодержавним правовим актом.

Маючи пріоритет національного закону, норми міжнародного права, які стали частиною національного законодавства, не наділені таким пріоритетом щодо конституції відповідної держави. Це зумовлено дією в правовій системі держави принципу, відповідно до якого конституція має найвищу юридичну силу. Не є винятком у регулюванні подібних питань і Основний Закон України, яким визначено, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 2 ст. 8). Таким чином, можна стверджувати, що в правовій системі України чинні міжнародні договори, які є частиною її національного законодавства, за принципами ієрархії підпорядковані Конституції України [3].

Важливою функцією Конституційного Суду України є захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Приймаючи рішення та даючи висновки, Конституційний Суд зосереджує увагу в першу чергу на тих питаннях, які прямо або опосередковано пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини і громадянина або можуть обмежити такі права і свободи. Цього принципу Конституційний Суд України неухильно додержується під час розгляду кожної справи.

Конституцією України закріплено положення, згідно з якими права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України (ст. 92). Прийняття законів в Україні належить до повноважень Верховної Ради України (п. 3 ч. 1 ст. 85 Конституції України). Лише Верховна Рада України відповідно до ст. 9 Основного Закону держави надає згоду на обов'язковість для України чинних міжнародних договорів і лише після надання такої згоди міжнародний договір стає частиною національного законодавства України [3].

Згода на обов'язковість міжнародного договору надається шляхом прийняття закону (відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» Закон від 29 червня 2004 р. – шляхом ухвалення спеціального закону про ратифікацію міжнародною договору, який підписується Головою Верховної Ради України) [4]. Прийнятий закон має бути підписаний і офіційно оприлюднений відповідно до вимог ч.ч. 1 і 2 ст. 94 Конституції України [3].

Ставши складовою частиною національного законодавства України після надання згоди Верховною Радою України на його обов'язковість, міжнародний договір не втрачає своєї міжнародно-правової природи. Важливо те, що після ратифікації міжнародного договору, він стає загальнообов'язковим на території всієї держави, законодавчий орган якої дав згоду на обов'язковість для країни, яка його підписала, або до нього приєдналася. Тобто міжнародний договір (конвенція, пакт) не набуває статусу національного правового акта, тобто не стає, приміром, законом України, а залишає за собою статус міжнародного документа.

З огляду на таку правову природу міжнародного договору на нього не поширюється юрисдикція національних конституційних судів щодо офіційного тлумачення.

Ставши в листопаді 1995 р. членом Ради Європи, Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав і основоположних

свобод людини [5], Перший протокол і протоколи № 2, 4, 6, 7, 11 до Конвенції.

Конвенція є своєрідним продовженням і поглибленням Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Проте, на відміну від Декларації, Конвенція не лише проголосила основоположні права людини, але й запровадила особливий механізм їх міжнародного захисту –Європейський Суд з прав людини.

Серед принципово нових інститутів конституційного права, імплементовані в правову систему України з позитивного зарубіжного досвіду, слід відзначити конституційну скаргу, що запроваджена в Україні в 2017 р., що дало можливість значно розширити можливості захисту прав і свобод людини та громадянина.

Конституційна скарга насамперед є засобом захисту конституційних прав і свобод людини, порушених унаслідок застосування закону України, який суперечить Конституції України. Тобто обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) вважаються аргументи суб'єкта права на конституційну скаргу про те, що оспорюваний закон чи його окремі положення суперечать нормам розділу II „Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Така суперечність може проявлятися у випадках, коли закон встановлює обмеження змісту чи обсягу конституційних прав і свобод або унеможливлює їх реалізацію [6].

Таким чином, застосування міжнародно-правових норм щодо участі конституційної юстиції у захисті прав, свобод і законних інтересів у національну правову систему, органи державної влади та посадові особи в Україні закріплюють в нашій державі міжнародні стандарти всестороннього захисту людини в державі. Українська держава має незначний досвід у цій сфері, проте правові механізми участі органу конституційної юстиції у захисті важливих суб'єктивних прав людини і громадянина постійно удосконалюються (зокрема, про це свідчить запровадження інституту конституційної скарги). Тому, можемо зробити висновок, що не залежно від того, до якої гілки державної влади відноситься той чи інший орган держави, всі вони повинні діяти в інтересах людини в державі.

Список використаних джерел

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2008. 656 с.

2. Скомороха В. Практика Конституційного суду України як засіб імплементації європейських стандартів прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного суду України. 2000.* №5. С. 61–88.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Про міжнародні договори України : Закон України Закон від 29.06.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гольник Лариси Владленівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу другого частини першої, п. 2 ч. 6 ст. 51 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 19.06.2019 року № 169-3(I)/2019 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/169_31_2019.pdf

**Дмитро Забзалюк,**
завідувач кафедри
загально-правових дисциплін
доктор юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ХРЕСТОНОСНОГО РУХУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ РЕГУЛЯТОРІВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТУ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Основою Хрестоносного руху доби Середньовіччя являється ідеологічне підґрунтя, котре є першопричиною даного феномену і обумовлює його доктринальний зміст.

Фундаментом Хрестоносного руху та його концептуальним змістом на початковому етапі являлось паломництво, як невід'ємна частина християнської релігії в епоху Середньовіччя. Оцінюючи концептуальний зміст паломництва, констатуємо, що його зародження та розвиток пройшов декілька етапів, протягом яких зазнав певних трансформаційних змін. Головним каталізатором таких змін виступав саме Хрестоносний рух, який видозмінив саму ідею паломництва, вплинув на її ідейний зміст

та мотиваційну складову – від суто духовних подорожей-прощ до ведення релігійних воєн проти іновірців.

Хрестоносний руху на Близький Схід здійснив величезний вплив на становлення та формування усього християнського світу, включаючи Західну та Східну Європу, Візантійську імперію, а також і на Києво-Руську державу, представники якої брали активну участь у Хрестових походах. Щоправда, в основному це були представники духовенства та звичайні прочани-паломники, котрі не були активними учасниками саме військової кампанії. Констатуємо, що Православна Церква, перебуваючи у гострому релігійному протистоянні із Римом, не змогла знайти у собі сили знайти правильний посил щодо свого ставлення до місії хрестоносців на Сході і не спромоглася виробити концептуальну ідею щодо об'єднання із західними братами-християнами, а також не зробила кроків по подолання релігійних протиріч 1054 року.

Ідейною основою Хрестоносного руху було звільнення Єрусалиму від мусульман, можливість вільного здійснення духовних подорожей-прощ та інших заходів сакрального характеру, розширення сфери впливу Римської церкви на Схід та піднятя її авторитету, надання допомоги східним християнам у їх боротьбі із турками, захоплення нових територій задля досягнення економічних інтересів, а також такі стратегічні завданнями, як створення всесвітньої християнської монархії на чолі із Папою та об'єднання (возз'єднання) Західної та Східної Церков.

Відзначаємо, що у середині XI століття стався досить відчутний перелом в європейській колективній свідомості, що не могло не позначитись на формуванні колективного світогляду тогочасного соціуму. Саме в той період у Європі відбувалися процеси щодо утворення нових територіальних утворень, формувалась доктрина консолідованого захисту від зовнішньої агресії, утверджувалась концепція єдиної європейської спільноти. Формувалася і система європейських цінностей, в якій не останнє місце займала ідеологія лицарського стану, покликаного стати моральним стрижнем суспільства, еталоном духовності.

Стверджуємо той факт, що саме у другій половині XI століття західний християнський світ як ніколи був близьким до схвалення ідеї Хрестоносного руху на Схід. Римське Папство, являючись по-суті виразником політико-правової доктрини Хрестових походів, почало усвідомлювати необхідність військової експансії на Схід, закликаючи християн стати активними учасниками такого руху в обмін на певні преференції у вигляді духовних

винагород. Зокрема, відомою була «доктрина застосування священного насильства», запропонована Папою Григорієм VII і розвинута Папою Урбаном II на соборі у Клермоні 1095 року.

Без сумніву, головним ідеологом Хрестоносного руху була Католицька церква. Вона допомагала світським феодалам об'єднати зусилля і дала Хрестовим походам ідеологічне обґрунтування, проголосивши їх благочестивою справою. Папство сповна використало військову силу середньовічного лицарства для встановлення свого панування над усім християнським світом і для створення на Сході нових володінь, підконтрольних апостольському престолу.

В основі політичного ладу держав хрестоносців лежала феодальна ієрархія. Першим серед сеньйорів вважався король Єрусалимський. У васальній залежності від нього знаходилися три інших государя, але фактично вони були самостійні. Вся територія поділялася на лицарські феоди різної величини, власники яких були пов'язані відносинами васалітету. Васали повинні були нести військову службу і виконувати волю сюзерена. При цьому на відміну від західноєвропейських звичаїв король мав право вимагати її протягом усього часу, так як держави хрестоносців постійно перебували в стані війни з сусідами. Барони і інші васали зобов'язані були брати участь в засіданнях феодальної ради – Асізі або куріях. Королівська курія – «висока палата», що складалася з великих феодалів, одночасно була і феодальним судом, і військово-політичною радою. Вона обмежувала королівську владу; без її згоди король не міг прийняти жодного скількинебудь важливого рішення. Всі ці положення були зафіксовані в «Єрусалимських Асізах» – судебнику, де були зазначенв і регламентовані феодальні звичаї Єрусалимського королівства. У цих «Асізах» детально описувались права сеньйорів і обов'язки васалів, порядки феодального суспільства тощо.

В результаті Хрестоносного руху XI – XIII століття справжній ренесанс стався у європейській науці, зокрема, математиці та геометрії, величезний прорив зробила європейська медицина, яка дуже відставала у лікарському мистецтві від східної, небувалого розвитку зазнала астрономія, адже Схід був колискою цієї науки, колосального розвитку зазнало середньовічне мистецтво, архітектура, література, поезія тощо. У відомих інтелектуальних центрах значно збільшився випуск книжок, формувались бібліотеки, університети.

Відзначаємо величезний вплив Хрестоносного руху і на збільшення авторитету Католицької Церкви в Європі. Спочатку вона

витягла з цього руху значні вигоди, так як папство завдяки походам на Схід в XII ст. значно підняло свій авторитет. Однак до кінця XIII ст. цей авторитет став згасати, особливо після остаточної втрати усіх християнських володінь на Сході.

Хрестові походи вплинули і на подальший суспільно-політичний та державно-правовий розвиток Західної Європи, оскільки вони прискорили ті процеси в житті феодального суспільства, які розпочалися ще до них. Зокрема, паломництво на Схід найвойовничіших елементів лицарства, а також найбільш войовничих сеньйорів, які претендували на політичну самостійність у себе на батьківщині, сприяв посиленню централізації в тих країнах Європи, де ця тенденція намітилася.

Хрестові походи сприяли і стабілізації європейського суспільства. Перебування на Сході, знайомство з високою культурою і побутом заморських країн багато в чому змінили спосіб життя західноєвропейських феодалів. Це стимулювало в багатьох країнах Європи початок процесу переходу до грошової форми ренти. Масовий відтік селян в період перших Хрестових походів викликав нестачу робочої сили, і сеньйорам на перших порах доводилося пом'якшувати умови для тих селян, що залишилися, поступово переводячи їх на грошовий оброк. До того ж, вирушаючи в Хрестові походи, феодали потребували значних коштів і тому нерідко погоджувалися на звільнення селян від особистої залежності за викуп. Таким чином, Хрестові походи частково вплинули і на становище селянства.

Список використаних джерел

1. Демурже А. Рыцари креста. Военно-монашеские ордены в среднее века, XI–XVI вв. / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. СПб. : Евразия, 2008. 512 с.

2. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Львів : Літопис, 2004. 720 с.

3. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр., ред В. А. Бабинцева Послесловие А. Я. Гуревича. Екатеринбург : У-Фактория, 2005. 568 с.

4. Лінч Дж. Середньовічна церква. Коротка історія / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ : Основи, 1994. 492 с.

5. Норман Дейвіс. Європа. Історія / переклад з англ. П. Тарещук. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1463 с.

6. Терлюк І. Я., Забзалюк Д. Є. Історія держави і права середньовічної України : навчальний посібник. Львів : Каменяр, 2010. 232 с.

7. Grandclaude M. Étude critique sur les Livres des Assises de Jérusalem. Paris, 1923. 565 p.

**Олег Панкевич,**
доцент кафедри
загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ПРАВОВА ДОПОМОГА: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Як відомо, ч. 1 ст. 59 Конституції України 1996 р. в її первинній редакції [1] було передбачено право кожного на правову допомогу та на вільний вибір захисника своїх прав. Проте, вже Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 р. визначав захисника лише як адвоката (ч. 1 ст. 45). Водночас згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» (ч. 4 ст. 1312) [2]. Отже, можна сказати, що Основний Закон привели у відповідність до КПК (а не навпаки)!

Наступним етапом сучасної історії розглядуваного питання стало внесення Президентом України В. Зеленським Проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) № 1013 від 29.08.2019, який отримав позитивний висновок Конституційного Суду та знаходиться на розгляді профільного Комітету Верховної Ради України. Законопроектом пропонується скасувати адвокатську монополію, а саме виключити положення частини четвертої статті 131-2 чинної Конституції України, згідно з якою виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді [3].

Зауважимо, що «адвокатська спільнота дуже активно відстоювала позицію, що цей документ суперечить як європейським стандартам, так і правам громадян України і наполягала на збереженні виключного конституційного права адвокатури на представництво» [4].

У цьому контексті видається доцільним та повчальним звернутися до зарубіжних конституцій, навіть побіжний аналіз яких дозволяє виявити певні варіанти визначення можливих суб'єктів надання правової допомоги. Серед таких варіантів, які ми

проілюструємо відповідними фрагментами опрацьованих нами конституцій зарубіжних держав, вирізняються такі.

1. Суб'єктом надання правової допомоги (принаймні, у кримінальному судочинстві) є виключно адвокат (конституції Андорри, Болгарії, Індії, Іспанії, Канади, Кіпру, Литви, Молдови, США, Східного Тимору, Японії). Це надає певні підстави припускати, що в інших видах процесу відповідну допомогу сторонам можуть надавати й інші фахівці у галузі права (а не тільки адвокати).

***Конституція Князівства Андорра (1993 р.).*** **Стаття 10:** Кожному гарантовано право на захист і *допомогу адвоката*… ***Конституція Болгарії (1991 р.).*** **Стаття 30:** Кожний має право на захист адвоката з моменту затримання або притягнення до відповідальності в якості обвинуваченого. Кожний має право зустрічатися віч-на-віч з особою, котра його захищає. Таємниця їхнього спілкування недоторканна. ***Конституція Королівства Іспанія (1978 р.).*** **Стаття 17:** Кожний затриманий має бути негайно і в зрозумілій йому формі поінформований про його права та підстави затримання. Гарантується його право на надання *адвокатської* допомоги при розслідуванні та здійсненні судових процедур у межах, встановлених законом. Стаття 24: Кожний має також право … на захист і сприяння *адвоката*… ***Конституція Республіки Кіпр (1960 р.).*** **Стаття 12:** Особа, яка обвинувачується у скоєнні будь-якого проступку, має такі мінімальні права: с) захищати особисто саму себе або з *допомогою адвоката за своїм вибором* або, у тому випадку якщо вона не має достатніх матеріальних коштів для оплати адвоката, вимагати надання їй безоплатної юридичної допомоги, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. ***Конституція Литовської Республіки (1992 р.).*** **Стаття 31:** Особі, що підозрюється у скоєнні злочину чи обвинуваченому з моменту його затримання або першого допиту, гарантується право на захист, а також *право мати адвоката*.

2. Декларується право на користування послугами захисника (у конституціях Азербайджану, Вірменії, Естонії, Ліхтенштейну, Польщі, Португалії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Чехії, Хорватії).

***Конституція Естонської Республіки (1992 р.).*** **Стаття 21:** …Підозрюваному в скоєнні злочину негайно надається також *можливість обрати собі захисника* і зустрітися з ним. ***Конституція Польської Республіки (1997 р.).*** **Стаття 42:** Кожний, проти кого ведеться кримінальний процес, має право на захист на усіх стадіях процесу. Він може, зокрема, обрати захисника або –

відповідно до принципів, визначених у законі, – користуватися допомогою захисника за призначенням. ***Конституція Словацької Республіки (1992 р.).*** **Стаття 50:** Обвинувачений має право на надання йому часу та можливості для підготовки до захисту самостійно або *з допомогою захисника*. ***Конституція Угорщини (2011 р.).*** **Стаття XXVI:** Кожний, хто піддається кримінальному переслідуванню, має право на захист на всіх етапах розгляду. *Представник захисту* не несе відповідальності за думки, висловлені в ході захисту.

3. Підвидом виокремленого нами попереднього варіанту є визнання конституційного права особи на користування правовою *допомогою адвоката, захисника та інших своїх представників* (в Основних законах Албанії, Білорусі, Казахстану, Російської Федерації). Необхідно зауважити, що крім вказаних конституцій, подібне положення містить і такий важливий міжнародно-правовий документ, як Хартія ЄС про основні права.

***Конституція Республіки Білорусь (1994 р.).*** **Стаття 62:** Кожний має право на юридичну допомогу для здійснення та захисту прав і свобод, у тому числі право користуватися в будь-який момент *допомогою адвокатів та інших своїх представників* у суді, інших державних органах, органах місцевого управління, на підприємствах, в установах, організаціях, громадських об'єднаннях та у відносинах із посадовими особами і громадянами. ***Конституція Республіки Казахстан (1995 р.).*** **Стаття 16:** Кожний затриманий, арештований, обвинувачений у вчиненні злочину має право користуватися допомогою *адвоката (захисника)* з моменту, відповідно, затримання, арешту або пред'явлення обвинувачення.

4. Нарешті, в конституційних актах низки держав відсутнє положення про те, хто саме може надавати правову допомогу (Австрія, Аргентина, Бельгія, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Великобританія, Венесуела, Гондурас, Греція, Італія, Швейцарія).

Підводячи *підсумки* нашого короткого аналізу, дозволимо собі зазначити, що з проаналізованих текстів 38 конституційних актів зарубіжних держав лише 10 *(26,3%)* обмежують коло суб'єктів надання правової допомоги (принаймні, у кримінальному судочинстві) *виключно адвокатами*.

Відтак, твердження про те, що законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) № 1013 від 29.08.2019 суперечить світовим стандартам, на нашу думку, видається недостатньо обґрунтованим.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 (Документ 254к/96-ВР, перша редакція). *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text

3. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) № 1013 від 29.08.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

4. «Адвокатська монополія» залишається – керівник комітету ВР. URL: https://zib.com.ua/ua/148962-advokatska_monopoliya_zalishaetsya__kerivnik_komitetu_vr.html

**Руслан Тополевський,**
доцент кафедри
загально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

## ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЗВ'ЯЗОК ПРАВ ЛЮДИНИ З НАУКОВО-ТЕХНІЧНИМ РОЗВИТКОМ

Права людини як юридична категорія передбачають поступовий розвиток. Вони не виникають самі собою, а, як правило є результатом тривалої боротьби за їхнє визнання та в подальшому законодавче закріплення.

Разом із тим, такі зміни створюють передумови для їхнього групування за певним набором ознак. Традиційно, таке групування називають поколінням прав людини (human rights generation). Втім, якщо щодо перших трьох поколінь прав людини існує консолідована позиція, яка втім теж зазнає певної критики, подальша еволюція прав людини і підстави для їхнього групування в четверте покоління перебуває в процесі обговорення. Більше того, деякі дослідники пропонують вже виділяти п'яте і шосте покоління прав людини. Хоча така позиція є доволі слабкою.

Що стосується четвертого покоління, то, на думку деяких дослідників, воно породжено «революцією в технологіях, зміні клімату та суспільному розвитку» [1].

Якщо права першого покоління – громадянські та політичні права – це права, які захищають від надмірного втручання держави та передбачають можливість громадян брати участь в керуванні державою. Друге покоління прав людини – соціальні, культурні та економічні права – це права, що «базуються на ідеях рівності та забезпеченого доступу до найбільш важливих соціальних та економічних благ, послуг та можливостей» (Рада Європи). Ці права передбачають активну діяльність держави для їхнього забезпечення (серед них право на охорону здоров'я, заборона дискримінації).

Третє покоління – солідарні права чи колективні права – передбачають захист прав спільнот чи людства в цілому. До них відносять групові та колективні права, включаючи право народів на самовизначення, право на економічний та соціальний розвиток, право на здорове довкілля, право на природні ресурси, право на стійкий розвиток, право на справедливість щодо майбутніх і нинішнього покоління, право на участь у культурній спадщині тощо.

А ось визначення прав четвертого покоління не настільки однозначне. Справа в тому, що хоча частина пов'язана з впливом новітніх технологій, інші стосуються змін в етиці. Так, протягом останніх десятиліть все більшої уваги та зацікавленості набуває система прав, яку називають «четверте покоління прав людини», що нерідко пов'язують з розвитком науки, новітніх технологій, в тому числі і в медицині, перш за все в генній інженерії, а так само зі зміною, внаслідок цього, етиці та моралі [2, с. 217].

Права четвертого покоління – це значною мірою результат розвитку та поглиблення існуючих прав людини та конституційних прав. Однак їх відмінність пов'язана з таким ключовим чинником як застосування новітніх технологій. На перший погляд видається незрозумілим, як на розвиток прав людини може вплинути розвиток науки та технології. Однак, відповідь на це питання лежить у сфері того, що саме змінила наука в сучасному світі. З одного боку це генетичні дослідження та біотехнології, які дозволяють втручатися в геном та вирішувати біологічні задачі, які традиційними шляхами не можуть бути вирішені і для пересічного громадянина виглядають як чудо, адже вони стосуються вирішення таких проблем як безпліддя, трансплантація органів, евтаназія, зміна статі, штучне запліднення, сурогатне материнство, клонування тощо. Цей комплекс новітніх прав у сфері охорони здоров'я [3, с. 20] ще називають «медичними»(«біологічними») правами.

Інший комплекс прав, що належать до прав четвертого покоління можна стосується інформаційних або «цифрових» прав: право на доступ до інформації про себе, право на доступ до Інтернету, а також обчислювальних та цифрових просторів, право на доступ та використання віртуальної реальності, Право на цифрове самовизначення, Право на цифрову безпеку, право на інформаційне забуття.

Третій комплекс прав, який можна віднести до прав четвертого покоління стосується перегляду вимог суспільства до особи. Його можна назвати правами залишатися собою або правами на власне визначення. Ці зміни пов'язані з такими питаннями як: зміна статі – соціальна складова, соціальні гендери, одностатеві шлюби або партнерства, зовнішній вигляд – зачіска, одяг, татуювання, а також фізична і душевна цілісність.

Ці комплекси є результатом поглиблення існуючих прав та свобод людини, однак нове прочитання існуючих прав людини дозволяє побачити несподівані аспекти цих прав.

Так розвиток медичних прав потребує нового переосмислення права на життя, права на повагу до гідності, право на приватність.

Розвиток «цифрових» (інформаційних) прав має в своїй основі право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та свободу вираження поглядів.

Що стосується комплексу прав «залишатися собою», то тут йдеться як про розвиток права на приватність, так і про свободу від дискримінації, права на свободу світогляду та права на вільний розвиток особистості.

Четверте покоління прав людини все ще перебуває в процесі розвитку, все ще невизначені межі цих прав, їхній зміст уточнюється та доповнюється. Окремої уваги потребує моральний аспект, адже як, наприклад, стверджує О.Барабаш, «не всі права четвертого покоління є прийнятними для реалізації громадянському суспільстві» саме з точки зору моралі [2, с. 217]. Однак, можна спрогнозувати, що мораль так само поступово зазнає змін під впливом новітніх технологій. Питання зміни моралі з урахуванням підходів четвертого покоління призводить до необхідності перегляду державної політики у сфері обмежень. Значною мірою питання четвертого покоління пов'язані з стрімкою зміною умов життя та зламом та підважуванням існуючої моралі, яка, значною мірою має релігійне підґрунтя.

Втім вже сьогодні можна сказати, що права четвертого покоління ставлять питання, які раніше отримували зовсім іншу відповідь. Це питання про біологічну, інформаційну та соціальну природу людини та суспільства. Пошук відповідей на ці питання додає нових барв в різноманіття прав людини.

Список використаних джерел

1. Woodroofe Jason. A Fourth Generation Of Human Rights? The Organization for World Peace. 19.06.2020. URL: https://theowp.org/a-fourth-generation-of-human-rights

2. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 213–217.

3. Булеца С. Б, Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття та правові засади формування прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. *Актуальні проблеми приватного права :* матеріали XVII наук.-прак. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 20–24.

**Tetiana Dunaieva,**
researcher,
PhD,
*(Academician Stashis Scientific Research Institute*
*for the Study of Crime Problems*
*National Academy of Law Sciences of Ukraine)*

## LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT AS A MEANS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF DETECTING PROCEDURAL DEFICIENCIES AND ERRORS[1]

The Supreme Court is tasked with ensuring the unity of judicial practice. There are also problems in ensuring the unity of case law when using the case law of the European Court of Human Rights. There are many cases when lower courts ignore or ignore the legal conclusions of the Supreme Court. To eliminate such situations, it is necessary to clearly define in the law that courts cannot deviate from the legal position of the Supreme Court set out in its decisions, and that one of the grounds for appealing a court decision is its inconsistency with the Supreme Court's legal position [1].

The draft law proposes that when choosing and applying a rule of law, the court should take into account the legal positions set out in the decisions of the Supreme Court on the application of the law in similar circumstances. If at the time of the decision there are several relevant legal positions of the Supreme Court, which are different, the court must choose the legal position that, in its opinion, is most consistent with the disputed legal relationship. In this decision, the court is obliged to indicate the existence of another legal position of the Supreme Court on the application of the law in such circumstances and to indicate the grounds on which it does not agree with it. It can be agreed with this bill that the courts are obliged to apply the law in accordance with the legal positions set out in the decisions of the

---

[1] Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Теоретичні основи якості кримінального процесуального законодавства України», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0117U000284).

Supreme Court on the application of the law in such circumstances. Amendments to Part 5 of Article 370 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed in accordance with the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Offenses to initiate real judicial reform in terms of ensuring the unity of judicial practice and equality of participants before the law» (Reg. 5565 dated 26.05.2021).

When appealing in an appellate or cassation procedure against court decisions in part of a civil claim rendered in criminal proceedings, a convicted person who bears civil liability shall not pay any court costs, unlike civil proceedings. For example, the Resolution on the cassation appeal of the convict of the Petrykivka District Court of Dnipropetrovsk region of the 17 of July, 2017 and the decision of the Court of Appeal of Dnipropetrovsk region of the 21 of September, 2017 in case № 187/291/17 (criminal offense under Article 128 of the Criminal Code of Ukraine), that «when resolving a civil lawsuit in criminal proceedings and recovering funds from the guilty person to compensate for the damage caused by the crime, it should be borne in mind that the status of a person legally liable is primarily related to the status of the accused. to ensure compliance with the principles of legality enshrined in Articles 7 and 9 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, hence the provisions of Chapter 8 of this Code. Therefore, given the content of the above rules of procedural law, the application of Part 3 of Art. 88 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (as amended by Law № 1618-IV) and Law № 3674-VI and the recovery of a sentence from a convicted court fee contradicts Part 5 of Art. 128, Articles 2, 7, 9, 118, 119, 370 of this Code in their relationship» [2].

At present, the situation of some convicts (acquitted) may worsen and the court of first instance may revoke or change the sentence of other such persons on other grounds. For example, in the Resolution on the cassation appeal of the convict sentenced by the Court of Appeal of Vinnytsia region of the 26 of December, 2017 in case № 128/2455/15-k (criminal proceedings on charges of committing criminal offenses under Part 2 of Article 15 Part 2 of Article 185, Part 2 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine) states that «subject to the provisions of Part 1 of Art. 407, part 1 of Art. 418 and Part 1 of Art. 420 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which do not prohibit the issuance of two different procedural decisions based on the results of the appellate review of criminal proceedings, the panel of judges considers that in cases of violations in appeals the deterioration of the situation of some convicts other such persons on other grounds,

the appellate court, if there are grounds for that, decides only on those convicts (acquitted) whose situation is deteriorating, and on the rest makes a decision» [3].

Normative-legal precedents (sources of law) could be the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court, which were made as a result of a specific case, which revealed a gap in current legislation and the need to create additional or concretizing rules [4, p. 15; 5, p. 39].

As convincing evidence of the correct interpretation and application of the rule of law, the legal (legal) positions of the Supreme Court, the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights, which give impetus to the relevant proposed court decisions and unity of judicial practice [5, p. 39].

The importance of the rule of law is reflected in the ability of the court to exercise effective control, ie appropriate control mechanisms, which include the necessary control tools over the activities of law enforcement agencies. Such control should be exercised by the judiciary, as it is the most independent and impartial in the correctness of such a procedure. This position of the European Court of Human Rights is reflected in the case of «Gruter v. The Netherlands» [6].

Thus, the decisions of the Supreme Court and the position of the European Court of Human Rights serve as an additional legal argument when making decisions in case of shortcomings, errors, gaps in current legislation [7, p. 27] and are important to further improve the efficiency of judicial proceedings and ensure uniformity of jurisprudence, the rule of law, effective protection of human rights.

Список використаних джерел

1. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства : *Юридична газета online*. 28 квітн. 2020; 12.44. № 8 (714). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html

2. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 187/2912/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/79439726

3. Постанова Верховного Суду від 4 листопада 2019 року у справі № 128/2455/15-к . URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/85542830

4. Луць Л. А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України. *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. № 6. С. 9–15.

5. Комар П. А. Система джерел права та система законодавства: сучасний стан понятєво-категоріального апарату і принципів правозастосування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 36–40.

6. Справа «Грютер проти Нідерландів» : Рішення Європейського Суду з прав людини від 19.03.2002 р. URL: http://base.garant.ru/58160471/

7. Дунаєва Т.Є. Правові позиції Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду як засіб підвищення ефективності виявлення процесуальних недоліків і помилок. *Теоретичні та практичні проблеми конституціоналізму в Україні (круглий стіл з нагоди 25-ї річниці Конституції України) :* збірник матеріалів доповідей учасників круглого столу (м. Харків, 18 червня 2021 р.). Харків, 2021. С. 25–27.

**Дар'я Балобанова,**
професор кафедри,
доктор юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Робочою групою з реформування кримінального права, яка діє в межах Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України від 07.08.2019 р., на розгляд постійно виноситься проєкт Кримінального кодексу України. Остання редакція була запропонована станом на 24.11.2021 р.[2]. Повністю підтримуючи роботу цієї групи та висловлюючи їм вдячність за їх титанічну працю, хочеться навести деякі власні роздуми щодо проєкту.

Ці роздуми про положення проєкту КК видається можливим розподілити на три групи, в залежності від сприйняття відповідних положень: 1) положення, які є беззаперечно позитивними та заслуговують на абсолютну підтримку; 2) ті, з якими не можна погодитися або вони викликають зауваження; 3) неоднозначні положення, під знаком «?».

Так, до першої групи належать наступні:

– структура КК. Так, Загальна та Особлива частина поділяються на книги, які, в свою чергу, містять розділи та підрозділи. Заслуговує на підтримку поділ Загальної частини за основними інститутами, запропонованими ще Ч. Беккаріа: Книга 1. Про Кримінальний кодекс України; Книга 2. Про кримінальні правопорушення;

---

[2] https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/11/25/kontrolnyj-proekt-kk-24-11-2021.pdf

Книга 3. Про кримінально-правові засоби. Також належна увага приділена засобам безпеки, їх виокремленню в якості самостійного інституту, враховуючи той факт, що вони фактично передбачені й чинним КК, але не мають відповідного позначення;

– наявність Розділу 1.3 «Значення термінів Кримінального кодексу», в якому міститься не тільки стаття з визначенням термінів, що використовуються в КК, а й статті, які чітко окреслюють види шкоди здоров'ю та майнової шкоди. До речі, в окремих розділах Книг Особливої частини можуть міститись статті з тлумаченням термінів, які використовуються саме в цьому розділі. Також в цьому розділі передбачено визначення розрахункової одиниці для уніфікації підрахунків при визначенні майнової шкоди та покарання у виді штрафу, що, нарешті, дозволить відмовитися від «неоподаткованого мінімуму доходів громадян», який за чинним КК, по-перше, є різним при вирахуванні розміру заподіяної шкоди при кваліфікації та при розрахунку штрафу, а, по-друге, у випадку зі штрафом взагалі передбачений нормативно-правовим актом, який вже давно втратив свою силу;

– передбаченність в якості покарання за злочини тільки ув'язнення (в тому числі й довічного) та штрафу, доцільність чого підтверджується статистичними даними про переважне застосування судами цих двох видів покарання;

– обмеження кількості змін до КК: «… 3) зміни до цього Кодексу вносяться не частіше 1 разу протягом 1 сесії Верховної Ради України, крім випадків скасування кримінальної відповідальності за діяння або поліпшення правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 4) одна і та сама стаття (частина статті, пункт статті) цього Кодексу не може бути змінена раніше, ніж після спливу 12 місяців з дня набрання чинності законом про попередні зміни до неї, крім випадків скасування кримінальної відповідальності за діяння або поліпшення правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення…» (ст. 1.1.3). Крім того, встановлюється правило про обов'язковість розгляду Верховною Радою України проєкту закону про внесення змін до КК тільки за наявності постанови Пленуму Верховного Суду про його відповідність загальним положенням КК.

Цей перелік ні в якому разі не є вичерпним, переваги проєкту КК можна продовжувати і продовжувати, це є нормативний акт, який розробляється на високому рівні законодавчої техніки.

До суперечливих положень, які викликають певні зауваження, належить зайва деталізація норм в Особливій частині. Так,

наприклад, не зовсім зрозумілою є виокремлення в Кн. 5 «Злочини та проступки проти суспільства» Розділу 5.5 «Злочини та проступки проти здоров'я людей, пов'язані з передачею наркотичних засобів та психотропних речовин» та Розділу 5.6 «Злочини та проступки проти здоров'я людей, *не пов'язані* з передачею наркотичних засобів та психотропних речовин» (курсив наш – *Д. Б.*). Видається, що достатньо було б сформулювати назву розділу як «Злочини та проступки проти здоров'я людей, пов'язані з обігом наркотичних засобів та психотропних речовин». Також викликає здивування наявність в Розділі 5.17 «Злочини і проступки проти порядку доброчесного виконання службових чи професійних обов'язків у приватній та спортивній сферах» вказівки саме на спортивну сферу. По-перше, чим ця сфера є важливішою ніж, наприклад, медична чи страхова, чи банківська тощо; по-друге, в цілому викликає заперечення визнання злочинними дій, пов'язаних з підкупом з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання (ст. .17.6) та з одержанням неправомірної вигоди за вплив на результати офіційного спортивного змагання або маніпулювання офіційним спортивним змаганням (ст. 5.17.7).

В цій саме Книзі наявні Розділ 5.9 «Злочини та проступки проти екологічної безпеки», Розділ 5.10 «Злочини та проступки проти порядку використання землі, її надр, повітря і вод», Розділ 5.11 «Злочини та проступки проти рослинного і тваринного світу», які могли б бути об'єднані за принципом родового об'єкту – навколишнього природного середовища. Але тут ще є потреба вивчення цих розділів, бо наразі вони ще є недоопрацьованими з боку Робочої групи.

В цілому, при характеристиці чинного КК ми вказуємо на притаманну йому надлишкову криміналізацію, захаращення спеціальними нормами, закликаємо до виправлення цієї ситуації, але навіть якщо провести просте підрахування, в чинному КК наявні 399 статей в Особливій частині (виключно статті, в яких передбачені певні правопорушення), а в проекті – вже 362 статті і це за умови того, що є ще нерозроблені розділи, в тому числі ті, які, скоріш за все, будуть достатньо «об'ємними» (Розділ 6.3 «Злочини та проступки проти фінансової системи. «Відмивання» (легалізація) коштів та інші дії з майном, одержаним злочинним шляхом»; Розділ 6.4 «Злочини та проступки проти порядку господарювання»; Розділ 6.5 «Злочини та проступки проти інтересів споживачів»; в цілому Книга 10 «Злочини проти основ міжнародного правопорядку», яка складається з Розділу 10.1 «Геноцид»;

Розділу 10.2 «Злочини проти людяності»; Розділу 10.3 «Злочин агресії»; Розділу 10.4 «Воєнні злочини»; Розділу 10.5 «Злочини проти міжнародного правопорядку»).

До третьої групи – положень, які ще для нас знаходяться під знаком «?», – належать наступні:

1) Робоча група відійшла від власної Концепції реформування кримінального законодавства України, яка була презентована восени 2019 р., та відмовилась від ідеї створення окремої «книги» про кримінальні проступки. Наразі, кримінальні проступки передбачаються в самостійних підрозділах після злочинів. Видається, що для кримінальних проступків доцільно було б все-таки передбачити окрему «книгу», оскільки є певні особливості застосування положень щодо них (наприклад, стягнення замість покарань, відсутність судимості тощо). Положення Загальної частини можуть застосовуватися ті ж самі, що й до злочинів, а у випадку їх відмінності, про це може бути зроблено застереження;

2) складність визначення ступеню тяжкості злочинів, а отже й вплив цього на визначення покарання. В проєкті наявні не тільки загальні правила визначення базового ступеню тяжкості (Розділ 2.2), а й спеціальні, які передбачаються на початку відповідних підрозділів в Особливій частині.

В будь-якому випадку, робота Робочої групи є надзвичайно складною, важливою і не виникає жодних сумнівів, що ми отримаємо висоякісний продукт – Кримінальний кодекс України, яким будемо користуватися протягом значного періоду часу.

**Ірина Гловюк,**
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет*

## ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ ДЛЯ ВНЕСЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ ГЛАВИ 25 КПК УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНЕ ТА СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ

За Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування

окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII було передбачено тимчасову спеціальну процедуру повернення обвинувального акту у ситуації, коли обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у кримінальних провадженнях про злочини, що визначені як кримінальні проступки направлені до суду до набрання чинності цим Законом і не призначені на момент набрання ним чинності до судового розгляду. Вони мали повертатися прокурору для внесення з урахуванням вимог глави 25 Кримінального процесуального кодексу України. Відмітимо, що особливих вимоги до внесення (при тому, що коректною термінологією є звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням) у цій главі немає, проте, зазначена процедура судами застосовувалося. При цьому виникли деякі питання, пов'язані із правильним тлумачення та застосуванням цього положення.

Одне з цих питань було вирішено у постанові ОП ККС ВС від 01 листопада 2021 року. ОП ККС ВС вказала: «Кримінальнопроцесуальні акти (механізми) повернення обвинувального акта прокурору в порядку, передбаченому КПК, та повернення обвинувального акта прокурору для внесення з урахуванням вимог глави 25 КПК відповідно до підпункту 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2617-VIII не є тотожними. Виходячи із закріпленого в пункті 3 ч. 1 та абзаці 1 ч. 2 ст. 392 КПК загального правила про недопустимість окремого оскарження ухвал, постановлених під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених частиною першою цієї статті, крім випадків, визначених цим Кодексом, та відсутності в нормах КПК відповідної вказівки щодо можливості оскарження, ухвала місцевого суду про повернення обвинувального акта прокурору для внесення з урахуванням вимог глави 25 КПК оскарженню в апеляційному порядку не підлягає» [1].

Повністю поділяючи таке тлумачення, наведемо ще деякі доктринальні документи на його підтримку. Згідно із положеннями п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд у підготовчому судовому засіданні має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України.

Підпункт 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону №2617-VIII встановлює імперативну норму, для порівняння,

за п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд у підготовчому судовому засіданні має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору (тобто норма є диспозитивною, і суд має дискрецію стосовно прийняття такого рішення, у тому числі оцінюючи відповідні недоліки обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Тобто повернення обвинувального акта за підпунктом 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2617-VIII становить кримінально-процесуальний акт sui generis, тобто його конструкція є своєрідною, єдиною у своєму роді [1], не тотожний поверненню обвинувального акту у порядку п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України.

Це впливає і на вирішення питання про можливість / неможливість оскарження такого повернення. У КПК України немає спеціальних норм стосовно можливості / неможливості оскарження повернення обвинувального акту у порядку підпункту 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону №2617-VIII. Однією із відмінних рис такого повернення обвинувального акту є те, що норма, яка регламентує таке повернення, є імперативною, і дискреція суду у даному випадку не передбачена. За таких умов, коли у суду немає можливості прийняти інше рішення, незгода з правовою позицією суду не має значення з позицій імперативних вимог КПК України. Отже, рішення суду першої інстанції про повернення обвинувального акту прокурору для внесення з урахуванням вимог глави 25 КПК, ухвалені відповідно до підпункту 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону №2617-VIII, які за своєю природою містять кримінально-процесуальний акт sui generis, не тотожний поверненню обвинувального акту у порядку п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, не підлягають апеляційному оскарженню на підставі ч. 4 ст. 314 КПК та з огляду на положення ч. 2 ст. 392 КПК України.

Окремі питання виникають у разі, якщо до суду скеровано обвинувальний акт щодо проступку та злочину, бо це питання у КПК України окремо не регламентовано. Із норми підпункту 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону №2617-VIII можна зробити два важливі висновки: 1) таке рішення суд може прийняти лише стосовно обвинувальних актів, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; 2) у суду немає дискреції у цьому питанні, оскільки норма є імперативною.

Виходячи із процитованих положень, метою такого повернення обвинувального акту прокурору є лише внесення обвинувального акту з урахуванням вимог глави 25 Кримінального процесуального кодексу України. Специфікою положень Глави 25 КПК України стосовно внесення (а точніше – скерування до суду) обвинувального акту є лише те, що може бути ініційовано розгляд у спрощеному провадженні щодо проступків (ст. 302 КПК України). Разом з тим, таке ініціювання не завжди може мати місце, якщо проти цього заперечують підозрюваний, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Тому із цих позицій положення підпункту 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону №2617- VIII є юридично невизначеними, оскільки чітко не передбачають, яка саме процедура «внесення з урахуванням вимог глави 25 Кримінального процесуального кодексу України» - має застосовуватися.

Крім того, слід звернути увагу на те, що, згідно ст. 334 КПК України, матеріали кримінального провадження, у тому числі матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину, можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з правилами, передбаченими статтею 217 КПК України. Проте, у якій процедурі після об'єднання буде здійснюватися судове провадження, не зазначено. В досудовому розслідування передбачено процедуру щодо злочинів, що є логічним, та, відповідно, положення ч. 2 ст. 217 КПК України мають бути застосовані за аналогією. Отже, якщо судовий розгляд здійснюватиметься у загальному порядку, то повернення обвинувального акту для внесення з урахуванням вимог глави 25 Кримінального процесуального кодексу України є беззмістовним.

Отже, у ситуації, коли в обвинувальному акті вказується на вчинення і проступку, і злочину, і не йдеться про ініціювання розгляду у спрощеному провадженні щодо проступків, а також у ситуації, коли досудове розслідування здійснювалося за правилами досудового слідства, то норми, передбачені у підпункті 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2617-VIII, не підлягають застосуванню.

ВАКС виклав таку позицію: підпункт 5 п. 4 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року є імперативним алгоритмом

дій для суду у випадках, коли на стадії підготовчого провадження знаходиться обвинувальний акт лише щодо проступку і у такому випадку суд має його повернути прокурору для внесення з урахуванням вимог глави 25 КПК України. Колегія суддів, застосовуючи системний підхід та аналізуючи норми ч. 2 ст. 217, ч. 1 ст. 334 КПК України, а також підпункти 3, 5 пункту 4 розділу ІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року, приходить до висновку, що доцільність повернення прокурору обвинувального акту щодо злочинів і проступків для їх внесення з урахуванням вимог глави 25 КПК України має вирішуватись судом за умови відсутності шкоди такого повернення для подальшого судового розгляду, через призму взаємозв'язку проступку з іншими злочинами у цьому кримінальному провадженні, взаємозалежність подій, обвинувачених та відведених їм ролям, способами вчинення злочину та видами співучасті у його скоєнні [2].

Отже, повернення обвинувального акта за підпунктом 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII не тотожне поверненню обвинувального акту у порядку п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, у силу чого відповідна ухвала суду не підлягає апеляційному оскарженню. У разі, якщо обвинувальний акт скеровано і щодо проступку, і щодо злочину, підпункт 5 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII стосовно імперативного повернення обвинувального акту – незастосовний.

Список використаних джерел

1. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919039
2. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96476328

**Оксана Горпинюк,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА У ВІТЧИЗНЯНОМУ КК УКРАЇНИ

У лютому 2021 року у вітчизняному кримінальному та кримінально процесуальному законодавстві набули чинності значні зміни на виконання вимог щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року (далі – Ланцаротської конвенції)[1]. У зв'язку з вказаними змінами КК України доповнено новими кримінально-правовими нормами, що передбачають посилену відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з сексуальним насильством щодо дітей. Зокрема, вперше в КК України з'явились норми, якими передбачено відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2). Водночас окремі законодавчі новели не видаються обгрунтованими та потребують додаткового осмислення.

Зокрема, відповідно до Ланцаротської конвенції однією з важливих засад кримінального провадження про вчинення сексуального насильства щодо дітей є невідкладність розгляду таких справ. Відповідно до ст. 30 Ланцаротської конвенції у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства сторони конвенцій мають забезпечувати, щоб розслідування та судові провадження здійснювалися без необгрунтованих затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження [2]. У контексті розгляду питання про невідкладність розгляду справ щодо вчинення сексуального насильства звертає увагу нове положення КК України про строки давності звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення даного виду. Так, аналізованим Законом ст. 49 КК України

доповнено новою частиною відповідно до якої, у випадку вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості (ст.ст. 151-2–156-1) та деяких посягань на моральність (ст.ст. 301-1–303) стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи обчислення строків, передбачених у цій статті розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або у разі її смерті, мала б досягти повноліття.

Стаття 49 КК України встановлює загальні правила про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності для кримінальних правопорушень за різним ступенем тяжкості безвідносно окремих категорій посягань. Також відповідна стаття передбачає загальні правила про зупинення та переривання строків давності. Нове законодавче положення про встановлення інших строків давності для кримінальних правопорушень, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дітей викликає низку заперечень та видається помилковим.

Першочергово слід зауважити, що відповідні категорії справ про посягання та статеву свободу і статеву недоторканість, зважаючи на способи отримання доказів у таких справах та необхідністю проведення невідкладних експертиз навпаки мають бути розслідуванні якнайшвидше. Крім того за існуючого нового підходу про обчислення строків давності у таких посяганнях можна передбачати, що час з моменту вчинення посягання та до моменту досягнення повноліття потерпілим може тривати дуже довго (понад 5-7 років), що ускладнить збирання та фіксацію будь-яких доказів по справі. Більше того у положеннях Ланцаротської конвенції наведені положення про продовження строків давності відкриття кримінальних проваджень, а не строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 33 Ланцаротської конвенції сторони конвенції забезпечують подовження строків давності для порушення справи стосовно злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством щодо дітей на строк, який достатній для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття і який буде домірним до ступеня тяжкості злочину, про який йдеться [2]. Крім того, відповідні положення про відкриття кримінального провадження після досягнення жертвою повноліття стосуються, як видається, окремих випадків, коли це відповідатиме інтересам дитини для такого подовження з урахуванням домірності тяжкості злочину. Такі положення є втіленням принципу Ланцаротської конвенції про унеможливлення посилення розслідуванням

та кримінальним провадженням травми отриманої дитиною (ст. 30). Отже, навіть відкриття провадження про вчинення посягання, пов'язаного з сексуальним насильством щодо дитини за загальним правилом не може відтерміновуватись, а може лише стосуватись окремих випадків, коли це дійсно відповідає інтересам дитини-жертви сексуального насильства. На користь цієї думки слугує й положення ч. 4 ст. 28 КПК України, за яким кримінальне провадження вчиненого стосовно малолітнього або неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Тим більше, дивним, зважаючи на основну ідею продовження строків давності порушення справи про вчинення сексуального насильства щодо дітей, видається положення ч. 6 ст. 49 КК України про подовження строків давності притягнення до відповідальності наступного характеру: «….разі смерті особи потерпілого на строк, коли вона мала б досягти повноліття». Зважаючи на викладене, положення ч. 6 ст. 49 КК України доцільно виключити.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n17(дата звернення: 29.11.2021).
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція) (Дата прийняття: 25.10.2007). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 29.11.2021).

**Зоряна Дільна,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПОВАГА ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Суд відіграє вирішальну роль у забезпеченні захисту прав людини, у гарантуванні безпеки, загального спокою громадян,

в забезпеченні приватних і публічних прав кожного громадянина, вирішує спори між окремими членами суспільства та державою. Рада суддів України неодноразово відзначала, що саме повага до суду і його рішень, а не зневага, приниження і упередженість, зміцнюють державність, правопорядок і законність, та ведуть до справді правової держави [1].

У багатьох міжнародних документах містяться стандарти, що стосуються незалежності суддів. Виправдано вважати, що задля належної реалізаціх права на справедливий суд, який гарантується у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, повинна існувати саме незалежна судова система, в тому числі і для того, щоб народ довіряв судовій владі. Відтак, вбачаємо, що незалежний суд – це насамперед запорука демократії та панування верховенства права у державі.

У положеннях Основного Закону України також мова йде про незалежність суддів, яка гарантується Конституцією і законами України, тому виправдано вважається невід'ємним елементом статусу суддів та їхньої професійної діяльності. У Конституції України та інших нормативно-правових актах закріплюються ті основні вимоги, що визначають завдання та напрями діяльності прокуратури, і саме додержання цих вимог дає можливість прокуратурі якісно та успішно виконувати завдання, які покладені на цей орган. Серед них важливе місце займає саме повага до незалежності суддів.

Суть цього принципу роботи прокуратури передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом [2]. Власне, що означає висловлювання публічні? Це такі коментарі, вислови, які даються прокурором як під час виконання ним своїх службових обов'язків, так і використовуючи своє становище, при цьому чітко розуміючи та усвідомлюючи те, що такі висловлювання можуть бути оцінені та опубліковані в пресі або ж із використанням інших засобів масової інформації, в тому числі через мережу Інтернет тощо.

Аналогічно вимога щодо прояву поваги до суддів міститься і в Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів, зокрема у статті 17, де вказано, шо прокурор повинен поважати незалежність суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом [3].

Саме існування такої вимоги до діяльності прокурора є так би мовити ще однією опорою для авторитету судової влади, для підтвердження її самостійності.

І. Гриценко та С. Прилуцький доречно наголошують, що судова влада у правовій та демократичній державі має будуватись на таких засадах, щоб бути незалежною та самостійною між державою та людиною. Незалежна судова влада – це насамперед прояв і здобуток громадянського суспільства, де суд виступає не складовою системи державного апарату та управління, а є незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством та державою[4, с. 248]. Отже, без авторитетної судової влади, небезпідставно впевнена Т. Француз, стає неможливо забезпечити принцип реальності прав і свобод людини і громадянина, а також здійснювати ефективний захист цих прав [5, с. 179–180].

Взаємовідносини між прокурором та суддями також згадуються у Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. Зокрема держави повинні вжити відповідних заходів, щоб правовий статус, компетенція і процесуальна роль прокурорів були встановлені законом таким чином, аби не могло бути законних сумнівів щодо незалежності і неупередженості суддів. Зокрема, держави повинні гарантувати, що особа не може одночасно займати посаду і прокурора, і судді. Проте, якщо правові системи дозволяють, держави повинні вжити заходів для надання можливості одній особі успішно виконувати функції прокурора і судді, і навпаки.

Прокурори повинні поважати незалежність і неупередженість суддів; а саме, вони ніколи не повинні ні ставити під сумнів судові рішення, ні перешкоджати їхньому виконанню, зберігаючи використання їх права на процедуру апеляції або на будь-яку іншу пояснювальну процедуру. Під час судових розглядів прокурори повинні бути об'єктивними і справедливими. Зокрема, вони мають гарантувати, що суду надані відповідні факти і правові докази, необхідні для справедливого відправлення правосуддя [6].

Отже, незалежна судова влада є важливою ознакою правової держави. Ця незалежність якраз і повинна забезпечуватись повагою до судді, визнанням його авторитету, аторитету судових рішень, в тому числі з боку інших учасників судочинства, в тому числі і прокурора. При цьому, дотримання принципів поваги до суду для прокурора має теж надважливе значення, адже його вислови, які свідчать про неповагу до суду насамперед показують

низький рівень професійних якостей прокурора, недотримання ним моральних та етичних норм.

Список використаних джерел

1. Повага до суду й його рішень зміцнює державність, правопорядок і законність, наголошується у заяві президії Ради суддів України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric politycs/81647povaga_do_sudu__yogo_rshen_zmtsnyuyut_dergavnst_pravoporyadok__zakonnst_nagoloshutsya_u_zayav_prezid_radi_suddv_ukrani_66276.html (дата звернення: 27.05.2021 р.)

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18 (дата звернення: 27.10.2021 р.)

3. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text (дата звернення: 27.10.2021 р.)

4. Гриценко І. С. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.

5. Француз Т. І. Роль і місце судової влади в процесі захисту прав людини і громадянина. *Держава і право :* зб. наук. праць. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. Вип. 9. С. 179–185.

6. Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 06.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (дата звернення: 27.10.2021 р.)

**Оксана Долгун,**
здобувач вищої освіти 3 курсу Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Наталія Устрицька,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Загальновідомо, що життя людини є найвищою цінністю, оскільки всі інші права та свободи залежать від цього права. Право на життя закріплене у великій кількості внутрішньо-

державних та універсальних міжнародних актах. Разом з тим відмічається низка невирішених питань, зокрема, реалізація права на евтаназію. З метою визначення єдиної позиції щодо окремих аспектів даного права, в тому числі з принципових моментів його реалізації та захисту в міжнародно-правовому аспекті, було б доцільно звернутися до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також відповідного тлумачення норм про право на життя Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Аналізуючи практику ЄСПЛ, варто звернути увагу на справу «Претті проти Сполученого Королівства» від 29 квітня 2002 р. Суть справи полягала в тому, що заявниця, невиліковно хвора на прогресуючу нейродегенеративну хворобу, очікувала, за висновком лікарів, близького кінця життя. Маючи здоровий інтелект і здатність приймати рішення, вона через нестерпні страждання, біль і приниження наполегливо добивалася, щоб їй дали можливість особисто розпорядитися щодо способу і часу настання її смерті: вона бажала, щоб її чоловік допоміг їй закінчити життя і не ніс за це покарання. Згідно з англійським правом вчинення самогубства не є злочином, але допомога іншій особі, коли вона внаслідок хвороби не може це вчинити сама, у здійсненні самогубства карається законом.

Суд не визнав переконливим твердження, ніби гарантоване ст. 2 «право на життя» може тлумачитися як таке, що містить негативний аспект. Формулювання ст. 2 Конвенції відрізняється від ст. 11. Вона не стосується питань, пов'язаних із якістю життя, чи вибору, який людина робить стосовно свого життя. Тією мірою, якою ці аспекти визнаються настільки принциповими для умов людського існування, що вимагають від держави втручання, вони можуть відбиватися у правах, гарантованих іншими статтями Конвенції або в інших міжнародних документах з прав людини [1].

Відповідно до цього рішення це право не означає можливість особи повністю розпоряджатися своїм життям, оскільки людина не може обирати, що їй робити з ним. Право на смерть також не можна розглядати як складову частину цього права. Стаття 2 неможливо, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме право померти;  а також не може вона створювати право на самовизначення, тобто надавати людині право обирати не життя, а смерть. Тому Суд вважає, що жодного права померти – чи то з допомогою третьої особи, чи з допомогою державного органу – випливати зі ст. 2 Конвенції не може[1].

Отже, проаналізувавши рішення, можна дійти висновку, що ст. 2 надає людині право фізично існувати (жити), бути впевненою у тому, що цю можливість у неї ніхто не забере, але право на евтаназію не є складовою частиною права на життя.

На всі держави, які підписали Конвенцію покладені обов'язки в контексті ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: негативні, позитивні та процесуальні.

Негативні зобов'язання полягають в обов'язку держави утриматись від позбавлення життя за винятком чітко визначених випадків.

Позитивні зобов'язання полягають в обов'язку держави створити необхідні правові умови для захисту життя, у тому числі шляхом прийняття відповідного законодавства, а також забезпечити захист права людини на життя від посягання з боку третіх осіб.

Процесуальні зобов'язання держави зводяться до обов'язків уповноважених державних органів забезпечити всебічне та неупереджене розслідування всіх випадків смерті, що сталися, особливо коли є підозра насильницької смерті. Причому цей обов'язок поширюється на всі випадки вбивств, незалежно від того, чи представники державних органів несуть за них відповідальність.

Аналізуючи вище сказане, робимо висновок, що Суд вважає, що зі статті 2 Конвенції неможливо вивести право на те, щоб померти як від рук третьої особи, так і за допомогою державного органу. В усіх справах, які він розглядав, Суд наголошував на зобов'язанні держави захищати життя.

19 липня 2012 року ЄСПЛ була розглянута справа «Кох проти Німеччини». Особливістю її стало визнання того, що не тільки людина, котра бажає померти, але і її близькі родичі можуть мати юридичний інтерес у цьому питанні. Факти справи полягали в такому: дружина заявника страждала протягом деякого часу загальною сенсомоторною квадріплегією (була майже повністю паралізована). Вона хотіла накласти на себе руки і тому звернулася до відповідних органів влади із проханням отримати фенобарбітал натрію. Її клопотання було відхилене. Однак вона наклала на себе руки у Швейцарії, де закон відповідав її бажанню.

ЄСПЛ не вирішував питання, чи мав право заявник користуватися правом його дружини на сприяння у здійсненні самогубства (допомога, яка полягає в доставці ліків), а розглянув процедурний аспект ст. 8 ЄКПЛ. Порушення прав пана Коха полягало

не в отриманні отрути, а швидше у відмові німецьких судів розглядати його справу по суті (п. 72) [2].

Отже, у справі «Кох проти Німеччини» ЄСПЛ ще раз підтвердив свою колишню позицію, висловлену у справі «Претті проти Сполученого Королівства» (п. 40, 56, 78): не може бути ніякого права на допомогу в самогубстві відповідно до ст. 2, 3 або 8 ЄКПЛ [2].

Показовим є рішення «Хаас проти Швейцарії» від 20 січня 2011 року. Суть справи полягала в такому: заявник, посилаючись на ст. 8 ЄКПЛ, скаржився, що його право вирішувати, як і коли закінчиться його життя, було порушене (п. 3). Заявник страждав від серйозного біполярного афективного розладу (психічного розладу) протягом двадцяти років і двічі намагався покінчити життя самогубством. Оскільки його хвороба підлягає тривалому лікуванню, що виключає гідне життя для нього, він просив допомоги в його припиненні (п. 7). Заявник скаржився на умови, необхідні для отримання фенобарбіталу натрію (п. 32) [3].

ЄСПЛ було висловлено правову позицію, що людина має право вирішувати, яким чином і в який момент її життя закінчиться, якщо вона здатна вільно приймати рішення з цього питання і здійснювати відповідні дії для цього. Зокрема, це становить один з аспектів права на повагу до приватного життя в розумінні ст. 8 ЄКПЛ (п. 51) [3].

ЄСПЛ вказав, що «він поділяє думку федерального суду про те, що право на життя, гарантоване ст. 2 Конвенції, зобов'язує держави створити процедуру, здатну забезпечити, щоб рішення про припинення свого життя дійсно відповідало вільній волі індивіда. Суд вважає, що вимога пред'являти рецепт лікаря, виданий на підставі повного психіатричного обстеження, є засобом, який дозволяє виконати це зобов'язання» (п. 58). Отже, не було порушення ст. 8 ЄКПЛ [3].

Справа «Ламберт та інші проти Франції» від 5 червня 2015 року є найбільш резонансною з раніше згаданих, вона була сприйнята ЗМІ як схвалення ЄСПЛ процедури пасивної евтаназії. Заявниками в цій справі стали батьки, зведені сестри та брати В. Ламберта, котрий після дорожньо-транспортної пригоди у 2008 р. страждав від паралічу чотирьох кінцівок (тетраплегії). У січні 2014 р. на підставі висновку консиліуму лікуючий лікар ухвалив рішення про припинення живлення та гідратації пацієнта, результатом чого стала смерть останнього. У червні 2014 р. Вищий адміністративний суд Франції підтвердив легітимність дій

лікарів стосовно Вінсента Ламберта. Родичі померлого пацієнта подали до ЄСПЛ заяву, в якій оскаржували дії лікарів щодо припинення штучного підтримання життєдіяльності пацієнта, посилаючись у своїй заяві на порушення ст. 2 Конвенції, яка декларує право на непорушність життя людини.

ЄСПЛ у цій справі не задовольнив вимоги заявників. Своє рішення обґрунтував тим, що, по-перше, у Франції 22 квітня 2005 р. було прийнято відповідний нормативно-правовий акт, який дозволяв лікарям проводити процедуру відключення від апаратів штучної підтримки життєзабезпечення в подібних до розглянутого випадках, отже, лікарі вчинили дії, передбачені національним законодавством. По-друге, між Радою Європи та її державами-членами немає консенсусу щодо остаточного рішення щодо правового забезпечення закінчення життя людини. Це питання має вирішуватися внутрішніми системами права держав-членів. Свою роль у цій справі, в якій піднялися гострі медичні, правові й етичні проблеми, ЄСПЛ бачив в аналізі дотримання сторонами справи внутрішнього законодавства, яке не суперечило Конвенції. Впевнившись, що вимоги національного законодавства щодо проведення процедури евтаназії були дотримані, Суд не визнав дії лікарів порушенням конвенційних норм [4, с. 167].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що ЄСПЛ не має єдиного узгодженого підходу до розгляду справ, пов'язаних з евтаназією. У практиці Суду є діаметрально протилежні рішення щодо подібних справ. Цей факт пояснюється тим, що національне законодавство держав часто різниться між собою, і складно знайти консенсус. У своїх рішеннях ЄСПЛ часто звертає увагу на те, що питання правомірності такого явища, як евтаназія – це питання національного законодавства, але водночас легалізація державою цього процесу не суперечитиме ст. 2 та 8 ЄКПЛ. Варто наголосити на тому, що це питання надзвичайно важливе для багатьох людей, тому проблема евтаназії не повинна розглядатися лише на національному рівні, а міжнародні органи, в тому числі і ЄСПЛ, також повинні впливати на розв'язання цієї проблеми. Для захисту прав людини, людської гідності необхідно створити єдиний правовий стандарт, єдині критерії для всіх держав щодо розгляду справ, пов'язаних з евтаназією.

Список використаних джерел

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 р. у справі «Прітті проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text (дата звернення: 16.11.2021).

2. Case Of Koch V. Germany (Application № 497/09). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20 (дата звернення:16.11.2021).
3. Case Of Haas V. Switzerland (Application № 31322/07). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20 (дата звернення 16.11.2021).
4. Триньова Я. О. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо закінчення життя. *Право*. 2015. № 4. С. 163–168.

**Віталій Дубас,**
суддя
*(Вищий антикорупційний суд)*

## ЩОДО НАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ДО СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 365-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Законом України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» статтю 45 Кримінального кодексу України (далі – КК) було доповнено приміткою щодо переліку корупційних злочинів (який у подальшому, в зв'язку зі змінами в кримінальному законодавстві, трансформувався у перелік корупційних кримінальних правопорушень). Зауважимо, що невідповідність примітки статті 45 КК положенням Закону України «Про запобігання корупції» обумовила діаметрально протилежні міркування вчених: від схвалення до критики такого стилю законодавчої техніки.

Як слушно зазначає професор Дудоров О. О. «в результаті відповідні кримінально-правові норми, стаючи все більш репресивними і водночас заплутаними й складними для сприйняття навіть «вузьких» фахівців, створюють ґрунт для неоднозначного тлумачення та, як наслідок, суперечливого правозастосування» [1, с. 211]. Навіть поверхневий аналіз переліку корупційних злочинів засвідчує, що вони тим чи іншим чином пов'язані з вигодами майнового, нематеріального чи негрошового характеру, які одержують без законних на те підстав службові особи з використанням свого службового становища. Однак, наведений в примітці до статті 45 КК перелік корупційних кримінальних правопорушень має чимало недоліків, пов'язаних, з одного боку, з тим, що він не охоплює всі кримінальні правопорушення, які за правовою логікою належить вважати корупційними, а з іншого – містить окремі кримінальні правопорушення, які за тією ж логікою

не повинні належати до корупційних. Видається, що однією з умов формування науково обґрунтованого переліку корупційних кримінальних правопорушень має бути формулювання дефініції корупційного кримінального правопорушення, а можливо, і розроблення їх класифікації, оскільки є кримінальні правопорушення, які лише частково належать до корупційних. Вони можуть бути як корупційними, так і некорупційними. Вважати їх корупційними не цілком правильно. Однак, і не визнавати їх корупційними, за певних обставин, також недоцільно [2, с. 25].

Однією із серйозних новел антикорупційного законодавства стало виокремлення в КК такої категорії суб'єктів, як особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і запровадження спеціальних кримінально-правових заборон, розрахованих на зловживання зазначених осіб.

В переліку корупційних кримінальних правопорушень є стаття 365-2 КК, яка на мою думку, перш за все, сконструйована з порушенням юридичної законодавчої техніки, і по-друге, криміналізація діянь, описаних в статті загалом не була обумовлена ратифікацією Україною міжнародно-правових актів, що визначають стандарти протидії корупційним злочинам і виконанням зобов'язань (рекомендацій), які випливають з таких актів (за винятком арбітра).

Слід зазначити, що законодавче віднесення деяких категорій осіб, а саме – державного реєстратора, до числа тих, хто здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг є спірним. На підтвердження висловленої позиції хочу навести декілька аргументів:

– ***по-перше,*** викликає сумнів послідовність кримінального закону щодо віднесення окремих категорій осіб до числа тих, що надають публічні послуги. Наприклад, диспозиція статті ототожнює статус службової особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (яка є службовою особою в розумінні частини 3 статті 18 КК) з іншими особами, які надають публічні послуги (державні реєстратори зокрема), проте не є державним службовцем, що істотно порушує системність кримінального закону;

– ***по-друге,*** варто погодитись із правовим висновком, зробленим колегією суддів в ухвалі ВАКС від 13.02.2020 по справі № 991/3134/19, а саме: (1) системний аналіз тексту КК України дозволяє зробити висновок, що закон про кримінальну відповідальність розмежовує поняття «особа, яка надає публічні послуги» (до яких закон відносить, зокрема, і державного реєстратора,

суб'єкта державної реєстрації прав – визначеного ст. 365-2 КК України) та «посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських або організаційно-розпорядчих функцій», оскільки в тексті КК України ці терміни зустрічаються в різних статтях і в різному контексті; (2) відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» адміністративною послугою є результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону. При цьому до суб'єктів надання адміністративної послуги, окрім інших, віднесено, державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації, уповноваженого відповідно до закону надавати адміністративні послуги; (3) крім того, у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» серед суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, окремо вказуються особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, і які надають публічні послуги (підпункт «б» пункту 2 частини 1 статті 3), та особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми (пункт 3 частини 1 статті 3). Отже, чинне законодавство розрізняє осіб, які надають публічні (адміністративні) послуги, та посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

Таким чином, колегія суддів, вирішуючи питання підсудності кримінального провадження, за обвинуваченням особи, яка обіймала посаду обіймала посаду державного реєстратора відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців КП «Благоустрій Крюківщини» Крюківської сільської ради у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 365-2 КК, дійшла слушного висновку про те, що «наведене свідчить про те, що обвинувачена ОСОБА_1, на час вчинення інкримінованих злочинів, не належала до категорії службових осіб державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків, визначених п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК України,

а як наслідок, **вказане кримінальне провадження не підсудне Вищому антикорупційному суду»** [3];

Ухвалою Апеляційної палати ВАКС від 03.03.2020 у справі № 991/3134/19 підтримано подання колегії суддів ВАКС від 13.02.2020 і зроблено висновок про те, що «колегія суддів погоджується з доводами подання про те, що обов'язки, які виконувала обвинувачена, безпосередньо пов'язані з наданням саме публічних послуг з реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і не передбачають виконання нею обов'язків по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном або по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, внаслідок чого, на час вчинення інкримінованих кримінальних правопорушень, ОСОБА_1 не належала до категорії осіб, визначених п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК України» [4];

– ***по-третє,*** беззаперечним є висновок колегії суддів ВАКС, яка в ухвалі від 13.07.2021 по справі № № 633/69/21, вирішуючи питання підсудності ВАКС кримінального провадження у справі за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 365-2 КК, дійшла висновку про те, що: (1) посада, яку обіймав обвинувачений ОСОБА_1 (державний реєстратор юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань сектору державної реєстрації Печенізької районної державної адміністрації Харківської області) не належить до посад, перелічених у п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України, у зв'язку з чим у суду відсутні підстави для висновку про належність цього кримінального провадження до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду за критеріями, визначеними цією нормою процесуального права. Ранг державного службовця обвинуваченого ОСОБА_1 (8 ранг державного службовця) у даному випадку не має значення для вирішення судом питання про належність чи неналежність цього кримінального провадження до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду за умовами п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України; (2) обвинувальний акт не містить будь-яких інших відомостей, які б вказували на те, що обвинувачений ОСОБА_1: був наділений повноваженнями або виконував функції представника влади; був наділений повноваженнями на виконання або виконував адміністративно-господарські обов'язки; був наділений повноваженнями на виконання

або виконував організаційно-розпорядчі обов'язки; (3) за таких обставин, з урахуванням перелічених вище норм права, суд приходить до висновку, що обвинувачений ОСОБА_1 станом на час вчинення ним кримінального правопорушення не належав до переліку службових осіб у розумінні ч. 3 ст. 18 КК України [5].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаю, що є необґрунтованою і недосконалою кримінальна відповідальність за службове зловживання за критерієм суб'єкта кримінального правопорушення шляхом його поділу на службових осіб, які здійснюють свої функції у сфері публічного права. Доцільніше здійснювати диференціацію кримінальної відповідальності службових осіб за їх функціями, тобто відмовитись від використання визначення службової особи у розділі XVII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та користуватися загальним визначенням службової особи, наведеним у статті 18 КК. Також підтримую позицію Лисько Т. Д. та Рєпкіна Ю. Є., які зазначають, що значні прогалини у чинному кримінальному законодавстві в царині регулювання суспільних відносин з «корупційним елементом», прикро впливає на стан боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями, породжує суттєві розбіжності у тлумаченні КК, який повинен відповідати принципу правової визначеності та термінологічної точності [6, с. 172].

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.

2. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 2 (20). С. 21–32.

3. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 13 лютого 2020 р. (справа № 991/3134/19) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87573694# (дата звернення: 29.11.2021).

4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 03 березня 2020 р. (справа № 991/3134/19) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88118282# (дата звернення: 29.11.2021).

5. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 13 липня 2021 р. (справа № 633/69/21) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/98356167# (дата звернення: 29.11.2021).

6. Лисько Т. Д., Рєпкіна Ю. Є. Проблеми правової визначеності юридичних дефініцій корупційних кримінальних правопорушень: деякі теоретичні та правозастосовчі аспекти. *Юридичний вісник*. 2020. № 4 (57). С. 169–174.

**Оксана Дуфенюк,**
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики факультету №1
Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Для очікуваного якісного результату кримінально-процесуальної діяльності важливе значення має ергономічність діяльності, технічне забезпечення та фінансові ресурси. Йдеться про забезпечення оптимальних умов праці, які є водночас ефективним, безпечними, комфортними і достатніми для якісного досудового розслідування та судового провадження. За таких сприятливих умов зберігається висока працездатність та мотивованість фахівців, зменшується психологічна втома, долається професійне вигорання, сповільнюється плинність персоналу, а головне – знижується зацікавлення у неформальних шкідливих практиках та підвищується ефективність діяльності державних інституцій, покликаних виконувати завдання, передбачені ст. 2 КПК.

В академічних колах та серед практиків не раз зверталася увага на потреби якісного матеріального забезпечення інституційної інфраструктури кримінального провадження. Зокрема, І. Цюприк наголошував, що недостатнє матеріальне, технічне, фінансове забезпечення для створення належних умов праці для фахівців стримує можливості впливу на злочинність [1, с. 179]. Л. Грицаєнко та Є. Невмержицький, обговорюючи помилкове сприйняття люстрації кадрів як чергової панацеї від усіх бід, слушно підкреслювали, що виховання нового прокурора або слідчого слід починати саме зі створення оптимальних умов

праці, у яких була б «максимально обмежена спокуса зловживання повноваженнями» [2, с. 366]. І. Канюка має рацію, стверджуючи, що покращення матеріальної та технічної бази сприяє дотриманню розумності строків кримінального провадження, що, у підсумку, створить умови для процесуальної економії [3, с. 244].

Безперечно, діяльність органів досудового розслідування, оперативних чи інших служб важко зробити комфортною в силу специфічного соціального замовлення, яке вони виконують – протидія кримінальним правопорушенням. Та все ж брак інколи елементарних умов та засобів негативно впливає і на загальний робочий клімат у колективі, і на сам процес розслідування.

Матеріальне забезпечення типової державної інституції у сфері кримінального провадження охоплює: оплату праці державним службовцям та допоміжному персоналу; оплату транспортних перевезень та пального; проведення поточного та капітального ремонтів; оплату технічного обслуговування обладнання, техніки, локальних мереж, систем пожежогасіння, охоронної сигналізації, систем технічного захисту інформації; оплата послуг зв'язку, фельд'єгерської служби, поштових відправлень, комунальних та інших послуг; страхування; придбання обладнання та предметів довготривалого користування (меблі, оргтехніка, мережеве та телекомунікаційне обладнання, транспорт, спецобладнання) тощо.

Додатково кожний компонент інституційної інфраструктури кримінального провадження має свої потреби, зумовлені функціональним призначенням. Для оперативних підрозділів важливими є забезпечення спеціальною технікою та іншими матеріальними засобами для проведення НСРД. Для органів досудового розслідування актуальною є потреба забезпечення засобами для проведення окремих слідчих (розшукових) дій, облаштування спеціалізованих кабінетів (наприклад, для проведення СРД дистанційно; для проведення впізнання, у тому числі поза візуальним спостереженням; для роботи з дітьми, які перебувають у контакті або конфлікті із законом в рамках правосуддя дружнього до дитини і т.д.). Для інспекторів-криміналістів важливим є впровадження криміналістичних інновацій (якісної фото- та відеотехніки, геоіфнормаційних технологій, цифрових носіїв інформації, безпілотних апаратів, 3D сканерів, засобів експрес-діагностики матеріалів та речовин і т. д.), забезпечення матеріалами для якісного упакування слідів на місці події та речових доказів (спеціальних пакетів, коробок, контейнерів, колб,

конвертів тощо), спеціалізованими комплектами криміналістичної техніки, засобами для виготовлення додатків до протоколів процесуальних дій. Для державних експертних установ важливим є лабораторне, сертифіковане обладнання, програмне забезпечення, реактиви та інші матеріали для якісних експертних досліджень. Для системи судових інституцій потрібні обладнані зали судових засідань, засоби дистанційної комунікації, звукозапису тощо. Все це потребує значних фінансових ресурсів.

Можна навести перелік численних практичних прикладів важливості ергономічних умов та технічних засобів діяльності, спрямованої на виконання завдань кримінального провадження, але у світлі порушеної теми варто змістити фокус уваги на кілька значущих позицій.

По-перше, ніхто не може визначити точно достатній обсяг необхідних економічних ресурсів для створення ергономічних та технічних умов діяльності. У кожній країні він різний і залежить від багатьох чинників (рівень економічного зростання, криміногенна ситуація, рівень правової культури та розвитку демократичних інститутів, менталітет населення і т.д.). Методологія розподілу коштів, які скеровуються для фінансування потреб системи кримінального провадження, часом нагадує боротьбу різних служб та відомств за «ласий шмат пирога» з тенденцією до збільшення «апетитів» від року до року.

По-друге, не існує чіткої методології оцінки досягнутих результатів (досягнення справедливості, встановлення істини, покарання винуватого, дотримання належної процедури, захист прав та інтересів учасників кримінального провадження і т.д.), як і відсутній механізм їх конвертування в економічний показник. У системі оцінки ефективності діяльності правоохоронної системи в Україні досі превалює паличкова система «аналогічний період + 1» [4]. Довіра до державних інституцій тільки останніми роками почала визнаватись пріоритетною. Практика при цьому за інерцією продовжує хибувати порівняннями статистичних показників та прийняттям на цій основі управлінських рішень.

По-третє, слід пам'ятати, що кримінальна процесуальна діяльність не є прибутковою діяльністю, а тому тут не працюють математичні зведення рахунків. Саме тому важко знайти правильну відповідь на гіпотетичне питання, поставлене А. Романюком та І. Канюкою: «… якщо внаслідок збільшення фінансування органів досудового розслідування, кількості слідчих, оперативних працівників вдвоє відсоток розкриття злочинів

збільшиться лише на 10% – чи будуть ефективними такі заходи держави?»[5, с. 334]. З одного боку, так, бо держава оптимізувала діяльність у цьому напрямку, посилила довіру до правоохоронної системи. З іншого – ні, бо відсоток фінансування завдання не приводить до автоматичного суттєвого зростання очікуваних показників успішності його виконання. Саме цей аргумент найчастіше наводять критики, які підкреслюють неспіврозмірність значних витрат фінансування окремих державних інституцій (НАБУ, ДБР, САП і т. д.) та розміру коштів, які за результатами їх діяльності повертаються до Державного бюджету України. Втім не слід забувати, що ефект від діяльності таких органів не обмежується тільки сумою конфіскованих вироками судів матеріальних ресурсів. Періодично звітуючи про свою роботу, наприклад, НАБУ доповідає й про інші економічні ефекти своєї діяльності, зокрема розміри недопущення розкрадань, відшкодування коштів державним підприємствам (добровільно та в результаті позовної діяльності НАБУ) і т. д. [6].

По-четверте, не можна утриматись від застереження, що, скажімо, завтра парламентом буде прийняте рішення про скерування вдвічі більше від запланованого обсягу фінансування з Державного бюджету України на інституційну інфраструктуру кримінального провадження. У країні зі слабкою економікою, енергетичною та соціальною кризою, з викликами у безпековій сфері та загрозами, зумовленими пандемією, такий крок з великою ймовірністю призведе до обурення суспільства та критику через тенденційність побудови поліцейської держави, зміцнення «силових структур», а значить посилення тиску та контролю за населенням і т.д.

Зважаючи на все сказане вище, доводиться констатувати, що ближчим часом інституційній інфраструктурі кримінального провадження доведеться балансувати між мінімально доступним та реально необхідним рівнем ресурсного забезпечення виконання завдань, хоча в середині цієї системи існують суттєві розбіжності у розподілі цих ресурсів між різними державними інституціями.

Список використаних джерел

1. Цюприк І. В. Перспективи функціонування державного бюро розслідувань як суб'єкта боротьби з організованою злочинністю. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 177–186.

2. Грицаєнко Л. Р., Невмержицький Є. В. Реформування інституту прокуратури в Україні: два кроки вперед чи три назад? *Порівняльно-аналітичне право.* 2018. № 2. С. 364–367.

3. Канюка І. М. Реалізація принципу процесуальної економії в судовому провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 242–245.

4. Крапивін Є. О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досуд. розслідування) : науково-практичне видання. Київ : Софія-А, 2016. 120 с.

5. Романюк А. Б., Канюка І. М. Процесуальна економія та ефективність кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. Вип. 12. № 1028. С. 332–336.

6. НАБУ. Звіти про роботу. URL: https://nabu.gov.ua/reports.

**Дарія Заборська,**
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Віра Навроцька,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

У кримінальному процесі України виділяють такі форми обвинувачення як державне та приватне. Основною формою обвинувачення, яка найбільш відповідає його характеру та засадам, є державне обвинувачення. В Кримінальному процесуальному кодексі України встановлені відмінності порядку кримінального провадження, які починаються з ініціативи потерпілого, від загального порядку провадження у зв'язку з державним обвинуваченням.

Приватне обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, кримінальне переслідування за вчинення якого передано державою на розсуд потерпілого , що висунуте за наявності заяви потерпілого (чи його законного представника) та реалізується в рамках спеціальної правової процедури [1].

Приватне обвинувачення в матеріальному аспекті – це надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке охоплюється конкретним складом кримінального правопорушення, з можливістю його вирішення на власний розсуд.

У процесуальному аспекті приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінально-процесуальної діяльності приватного обвинувача, який охоплює звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання нею обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення [1].

Таку форму кримінального провадження, як приватне обвинувачення, характеризують наступні ознаки:

1) підставою для початку досудового розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення згідно частини 4 статті 26, частини 1 статті 478 Кримінального процесуального кодексу України є заява про вчинення кримінального правопорушення, подана потерпілим (фізичною чи юридичною особою) до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування. Інакше кажучи, у разі вчинення кримінальних правопорушень, перелік яких визначено частиною 1 статті 477 Кримінального процесуального кодексу України, провадження може бути розпочато лише за відповідною заявою потерпілого (його представника);

2) відмова потерпілого (його представника у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України) згідно частини 4 статті 26, пункту 7 частини 1 статті 284 Кримінального процесуального кодексу України є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [2].

Отже, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливо формою провадження, яке охоплює широке коло кримінально караних діянь, значна кількість котрих є поширеними.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: мультимедійний навчальний посібник. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lection17_3.html (дата звернення: 26.11.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 26.11.2021).

**Микола Зубанський,**
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університету внутрішніх справ)*

# ПРОБЛЕМАТИКА РОЗУМІННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ «ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ» В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс України в контексті статті 438, на додачу до перелічених в вищезгаданій статті дій додатково проводить криміналізацію ще й «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». На думку багатьох представників кримінально-правової доктрини, відсильне застосування положень міжнародних договорів України та актів міжнародного права слід розглядати максимально широко. Але ось тут і проявляється перша проблема такого типу тлумачення законодавчої конструкції «закони та звичаї війни» – Кримінальний кодекс України, з точки зору тлумачення кримінального законодавства не допускає розширювального тлумачення його положень.

Для правильного та належного застосування положень Кримінального законодавства потрібне чітке розуміння визначень і понять якими оперує кримінальний закон. А виходячи з буквального тлумачення тексту статті 438 ККУ порушення практично усіх основних міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права (за виключенням Конвенції про кластерні боєприпаси та Договору про заборону ядерної зброї до яких Україна не приєдналася) може каратися за українським кримінальним законом. Отже, отримуємо надзвичайно велике коло діянь, яке підлягає кваліфікації як порушення законів та звичаїв війни (як з точки національного так і міжнародного законодавства) і в той же час не маємо жодної вказівки законодавця про необхідність застосування того чи іншого нормативно-правового акту чи міжнародного нормативно-правового акту. Таким чином за наслідком такого прочитання та тлумачення статті 438 Кримінального

кодексу України ми приходимо просто до необхідності розширювального тлумачення, що в практиці застосування кримінального законодавства є неприпустимим [3, с. 291].

Ще одним джерелом міжнародного кримінального права до якого традиційно звертаються для конкретизації статті 438 Кримінального кодексу України щодо переліку правопорушень законів та звичаїв війни, є Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. Стаття 8 Статуту пропонує розкладений на категорії так званий каталог воєнних злочинів, що поза всяким сумнівом вважаються порушенням законів та звичаїв війни. Втім, призначення Статуту, а отже й переліку воєнних злочинів у ньому, полягає у створенні можливостей для міжнародного переслідування осіб, винних у скоєнні найсерйозніших злочинів. Це в свою чергу не означає, що на національному рівні не можуть існувати інші різновидності воєнних злочинів.

Ще однією підставою розширювального тлумачення положень статті 438 Кримінального Кодексу України є її телеологічний розгляд. Дана норма була прийнята на виконання міжнародних зобов'язань. Переважна більшість із них вимагає криміналізації лише тяжких злочинів , так званих grave breaches міжнародного гуманітарного права. Це могло б означати, що й статтю 438 КК України варто застосовувати лише щодо серйозних порушень, а не будь-яких порушень норм міжнародного гуманітарного права. Втім, ті ж міжнародні договори допускають, ба навіть заохочують, встановлення покарання й за порушення інших норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні. Отже, відсилання до «порушень законів і звичаїв війни» в національному законодавстві не обов'язково повинно стосуватися серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [4].

В умовах відсутності конкретизації того, що розуміється під порушенням законів і звичаїв війни, допустиме розширене тлумачення статті 438 КК України повинно узгоджуватися з принципом кримінального права «nullum crimen sine lege», який передбачений серед іншого статтею 58 Конституції України та статтею 7 ЄКПЛ. При тлумаченні положень статті 438 КК України через призму даного принципу повинна враховуватися практика Конституційного суду та ЄСПЛ, цього на законодавчому рівні вимагає закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2, с.16]. Також не варто забувати про оцінку ризиків звернення засуджених із конституційною скаргою до КСУ та з заявою про порушення прав людини

до ЄСПЛ, у разі тлумачення статті 438 без орієнтації на даний принцип кримінального права.

Станом сьогодні, ЄСПЛ розглянуто велику кількість справ та сформовано багаж судової практики де тлумачиться стаття 7. Зокрема, для максимальної концентрації на предметі розгляду даних справ, доцільно взяти до уваги справи Jorgic v. Germany та Kononov v. Latvia, що за своєю фабулою споріднені до можливих справ проти України у разі надто широкого застосування статті 438 КК України. В цих справах ЄСПЛ вказав, що рішення національних судів не будуть порушувати ст. 7 ЄКПЛ, якщо обвинувачений усвідомлював можливу караність свого діяння та міг передбачити наслідків у вигляді кримінального переслідування за порушення норм міжнародного гуманітарного права [1, с. 22–23].

Таким чином маємо ситуацію за якої навіть звичайний солдат не міг не усвідомлювати певних обмежень у веденні війни, оскільки, розстріл цивільного населення є очевидним порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Отже в умовах абстрактності національного кримінального закону ЄСПЛ у своїх рішеннях шукає підтверджень можливості передбачити, що конкретні діяння можуть вважатися кримінально караними. Для цього проводиться аналіз практики міжнародних кримінальних судів, доктрину, авторитетні коментарі МГП та положення міжнародних договорів. Так само, при застосуванні статті 438 КК України необхідно аналогічно орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, доктрину, та положення міжнародних договорів. При цьому, перелік діянь, що можуть розглядатися порушеннями законів та звичаїв війни, не обов'язково повинен співпадати із переліком із статті 8 так званого Римського статуту, чи переліком серйозних порушень міжнародного гуманітарного права за Женевською конвенцією Він може бути розширений, проте не довільно. В будь-якому разі, розширення переліку згаданих діянь повинно знаходити підтримку у міжнародній практиці, іншим чином, майже обов'язково наша країна зіштовхнеться з справами проти себе в ЄСПЛ [4].

Таким чином підсумовуючи вищевикладене зазначимо що необхідним на теоретичному та на практичному рівні залишається формування чіткого законодавчого визначення поняття «законів та звичаїв війни» а також закріплення переліку діянь, які утворюють дану законодавчу конструкцію. Зрозуміло що формування такого документу виступає досить таки довготривалим процесом, який потребує ретельного вивчення та аналізу

але ні для кого не залишається секретом що дієві засоби врегулювання даного питання потрібні вже сьогодні.

Список використаних джерел

1. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.
2. Кориневич А. О. Поняття міжнародного злочину в контексті подій на сході України. Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів: Міжвідомчий круглий стіл. 2016. С. 14–18.
3. Волинець Р. А. До питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 289–293. DOI URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.53
4. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні: Report on Global Rights Compliance LLP, 2016. URL: https://www.pgaction.org/pdf/activity/GRC-Domestic-Implementation-IHL-Report-UKR.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

**Елучка Казарян,**
викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
*(Чорноморський національний університет
імені Петра Могили)*

## СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Відповідно до теорії кримінального права, кримінальні правопорушення необхідно розглядати не лише як правове явище, а й як соціально обумовлене. Саме тому важливим для втілення в життя кримінально-правової норми є встановлення її відповідності інтересам суспільства. Головним чинником криміналізації діянь є суспільна небезпечність цих діянь.

Необхідно зазначити, що суспільна небезпечність є однією з головних категорій науки кримінального права, а також практики правозастосування кримінальних норм. Суспільна небезпечність характеризується двома показниками: характером і ступенем суспільної небезпечності злочинних діянь, а також суспільно небезпечними наслідками, оскільки завдається шкода суспільним відносинам, що підлягають кримінально-правовій охороні.

О. О. Дудоров відмітив, що суспільна небезпека, як ознака поняття злочину розглядається як об'єктивно-суб'єктивна категорія, уявлення про яку має історично мінливий характер і яка визначається низкою факторів, у тому числі значущістю об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкістю наслідків, способом дії, стадією вчинення діяння, формою вини [1, с. 86].

На думку Н. Маслак, «суспільна небезпечність – це здатність діяння заподіювати істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі або створювати загрозу такого заподіяння» [3, с. 45]. Таким чином, суть суспільної небезпеки полягає в тому, що діяння заподіює істотну шкоду охоронюваному об'єкту або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди.

Отже, для визначення суспільної небезпечності злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, варто розглянути такі їх характеристики, як характер та ступінь їх суспільної небезпеки.

На нашу думку, для розкриття суспільної небезпеки злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно визначити її характер, також, виокремити характеристики конкретних суспільних відносин, яким завдається шкода в результаті вчинення злочинів з мотивів нетерпимості. Це має важливе значення оскільки будь-яке протиправне діяння може стати суспільно-небезпечним якщо воно створює загрозу або завдає шкоду громадянам, суспільству та державі.

Слід відмітити, що характер суспільної небезпеки злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості визначається тим, що вони спрямовані на завдання шкоди певному колу суспільних відносин. Так, очевидно, що підвищений характер суспільної небезпеки злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості характеризується тим, що вони заперечують людську гідність, індивідуальність потерпілого і посягають на рівність всіх членів суспільства, що підриває основи демократичних прав і свобод, а отже, й існуючі суспільні відносини між різними групами населення.

Шкода від злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості може бути значно більшою, ніж шкода від інших неупереджених злочинів, особливо для окремої особи та суспільства в цілому. Відтак, серйозні наслідки є однією з основних причин, чому злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно розглядати окремо від схожих злочинів, які не супроводжуються упередженням.

Той факт, що злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості спрямовані проти ідентичності потерпілого, посилює тяжкість їх наслідків у порівнянні зі звичайними злочинами. Безпосередньо, потерпілий може відчути сильний психологічний шок і почуття підвищеної вразливості, оскільки він не має сили змінити ту ознаку, яка стала причиною злочину. Злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості мають значно глибші психологічні наслідки для постраждалих та викликають у них стан депресії й тривоги.

Спільнота, яка має ті ж ознаки, що і потерпілий, також може відчувати страх та почуття тривоги. Інші члени соціальної групи, яка стала об'єктом злочину, можуть не тільки побоюватися майбутніх нападів, але й переживати цей напад так, ніби вони самі стали його жертвою.

Поширеною є думка про те, що для визначення суспільної небезпеки кримінального правопорушення важливу роль відіграє характер вини особи та її форми, а деколи і особливості самої особи. Таким чином, суспільна небезпечність кримінального правопорушення залежить від характеру психічного відношення суб'єкта до своїх дій та наслідків цих дій. Так, кримінальна відповідальність настає лише за винне вчинене діяння.

Варто відмітити, що ступінь суспільної небезпеки діяння залежить, також, від мети, яку переслідує правопорушник, та мотиву вчинення кримінального правопорушення. Так, однакове діяння залежно від мети й мотиву може бути кваліфіковано як різні склади кримінальних правопорушень.

Оскільки суб'єктивною стороною злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є умисна форма вини, то, на нашу думку, це явно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та особи, яка його вчинила.

Національна, расова та релігійна нетерпимість є обставиною, яка обтяжує покарання, таким чином підвищує ступінь суспільної небезпеки, оскільки в ознаках складу злочину присутній мотив нетерпимості (або ненависті). Під ненавистю необхідно розуміти негативну емоцію, найбільш інтенсивну форму прояву негативного ставлення до чого-небудь. Так як зазначені мотиви передбачені у п. 3 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України [4], то це вже свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки правопорушника, тому їх наявність повинна обтяжувати покарання.

М. О. Ларкін визначає такі ознаки досліджуваної обставини: 1) особлива вмотивованість (наприклад, ненависть);

2) багатооб'єктність (завдається шкода правам і свободам громадян, їх власності, а також їх здоров'ю та життю); 3) прояв особливої жорстокості та цинізму у вчиненні вмотивованих злочинів; 4) злочин вчинюється з прямим умислом [5, с. 180].

Суспільна небезпека злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості обумовлена тим, що під дією певних чинників ці діяння можуть досить швидко перерости у більш тяжкі злочини. Злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості відрізняються від звичайних злочинів не тільки мотивацією правопорушника, а й наслідками для жертви. Шкода від такого злочину не обмежується заподіянням фізичних і психічних страждань, матеріальними збитками. Його результатом є зміна відносин між представниками різних соціальних груп, поява недовіри, підозрілості, ворожості.

Підвищена суспільна небезпека злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості обумовлена посяганням не лише на здоров'я та життя особи, а й на гарантовану ст. 24 Конституції України [6] рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежно від їх раси, кольору шкіри, релігійних переконань, етнічного походження, за мовними або іншими ознаками тощо. А отже, виділення такого важливого конституційного права, як право на рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежно від їх будь-якої приналежності, під кримінально-правову охорону, є очевидним і виправданим.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2003. № 1. С. 84–102.

2. Прокоф'єва-Янчиленко Д. Суспільна небезпечність діяння у категорії ризикології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2015. № 13. Т. 2. С. 67–70.

3. Маслак Н. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія. Харків : Право, 2010. 232 с.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5. Ларкін М. О. Сучасний підхід до визначення проблем розслідування злочинів на ґрунті расової ворожнечі. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2009. № 2. С. 179–184.

6. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр.

**Оксана Кваша,**
провідний науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою,
доктор юридичних наук, професор
*(Інститут держави і права*
*ім. В. М. Корецького НАН України)*

**Олена Білоконь,**
аспірантка відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
*(Інститут держави і права*
*ім. В.М. Корецького НАН України)*

# ПІДКУП У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У проєкті КК України, на відміну від чинного КК України, пропонується розкрити значення терміна «підкуп», під яким розуміється пропозиція або надання фізичній чи юридичній особі неправомірної вигоди за вчинення нею певної дії чи бездіяльності. Вказану дефініцію включено у ст. 1.3.1 «Значення термінів Кримінального кодексу», що само собою є вкрай позитивним, оскільки допомагає встановити зміст відповідного поняття та уникнути помилок на практиці.

Окрім цієї статті термін «підкуп» використовується і в інших статтях КК України. Зокрема, у ч. 3 ст. 3.8.4 регулюється випадок, коли майно або річ, які використовувалися як засіб підкупу, повертають власнику; у ст. 4.5.7 підкуп третьої особи, яка контролює людину, передбачено як один з альтернативних способів торгівлі людьми; у ст. 4.11.16 описано такі ознаки злочину, як передвиборна агітація чи агітація референдуму, поєднана з непрямим підкупом тощо.

Розробники проєкту КК України, пропонуючи закріпити дефініцію поняття «підкуп» у вказаній вище статті, фактично надали йому статус наскрізного, а тому значення відповідного поняття є однаковим для інших статей КК України, в яких використовується термін «підкуп». Щодо системного аналізу злочинів, які полягають у підкупі, вести мову поки що рано, оскільки на сьогодні у проєкті КК України відсутній текст усіх статей, в яких передбачаються склади кримінальних правопорушень, що полягають у підкупі.

Ознаки, з якими розробники проєкту КК України пов'язують підкуп, зводяться до такого:

1) предмет підкупу – неправомірна вигода;

2) дії у межах підкупу – пропозиція або надання такої вигоди;

3) адресат підкупу – фізична або юридична особа;

4) мета підкупу – вчинення адресатом підкупу певної дії чи бездіяльності.

Що стосується предмета підкупу, то ним, як вказувалося вище, є неправомірна вигода. Дефініцію цього поняття також пропонується закріпити у тій же статті проєкту КК України, що й підкуп. Окрім того, неправомірна вигода, за задумом розробників проєкту КК України, матиме таке ж значення, як і в базовому нормативно-правовому акті – Законі України «Про запобігання корупції». У цілому такий підхід вбачається виправданим, оскільки це забезпечує єдність термінології у цілій системі законодавства України.

Підкуп у проєкті КК України характеризується такою ознакою, як дії активного учасника підкупу («вигодонадавача»), а саме пропозиція або надання неправомірної вигоди. Порівняно з чинним КК України, проєкт цього Кодексу, по-перше, передбачає виключно активну форму підкупу, та, по-друге, містить вужче коло дій, що охоплюються підкупом на сьогодні. Так, у чинному КК України, навіть попри відсутність закріпленої дефініції цього поняття, до дій, що утворюють підкуп, віднесено: «надання» – «одержання», «пропозиція» – «прийняття пропозиції», «обіцянка» – «прийняття обіцянки», а також «прохання надати» неправомірну вигоду, що не має своєї парної дії в юридичній конструкції підкупу. Таким чином, розробники проєкту КК України підкреслюють, насамперед, ту обставину, що підкуп може бути активним та може вчинятися лише особою, що запропонувала чи надала неправомірну вигоду. Вказаний підхід вбачається слушним, оскільки узгоджується зі значенням слова «підкуп» в українській мові, який полягає в тому, що підкуп – це виключно активна поведінка особи. Окрім того, прохання надати неправомірну вигоду, на наш погляд, не можна вважати кримінально караним діянням, оскільки воно настільки віддалене від самого надання-одержання неправомірної вигоди, що встановлювати кримінальну відповідальність за таке діяння недоцільно. Звертає увагу й те, що розробники проєкту відмовилися від виокремлення такої дії, як обіцянка неправомірної вигоди. Попри те, що в українській мові слова «пропозиція» та «обіцянка» мають свої відтінки

у значенні, все ж їх виокремлювати як самостійні діяння підкупу вважаємо недоцільним. Ознаки пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди, що на сьогодні закріплено у КК України (ч. 3 примітки ст. 354), є штучними та у жодному разі не можуть бути використані для встановлення відмінностей між ними. З огляду на викладене вважаємо більш обґрунтованим підхід розробників проєкту КК України, які у структурі виокремлюють лише дві дії – пропозицію та надання неправомірної вигоди. Окрім того, такий підхід спрощуватиме завдання правозастосувачу під час кваліфікації протиправних дій особи, оскільки дозволить зосередитися на очевидній відмінності між пропозицією та наданням неправомірної вигоди, а не на тих надуманих законодавцем ознаках, що на сьогодні закріплено у КК України. Водночас, на нашу думку, питання про те, чи доцільно виокремлювати одночасно з пропозицією ще й обіцянку надати неправомірну вигоду, потребує детального вивчення, як з урахуванням відповідних положень міжнародних антикорупційних конвенцій, зарубіжного досвіду, так і на підставі лінгвістичних знань.

Адресатом підкупу у проєкті КК України пропонується визнавати фізичну або юридичну особу. Згідно з чинним КК України таким адресатом є виключно фізична особа (наприклад, службова особа у статтях 368 та 369). Чи є вказана пропозиція прийнятною? Вважаємо – ні. Такий підхід кореспондує іншим нормативним положенням у проєкті КК України стосовно застосування засобів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ 3.11). Зокрема, злочин визнається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо цей злочин створив умови для отримання юридичною особою неправомірної вигоди або призвів до набуття такої вигоди). Проте чи може юридична особа отримати неправомірну вигоду без юридичної особи? Думається, що ні. Адже виключно фізична особа може усвідомлювати протиправність та неправомірність вигоди, яку пропонують чи надають. Юридична особа у результаті підкупу може отримати незаконний прибуток. Однак у жодному разі вона не може бути адресатом пропозиції або надання неправомірної вигоди, як-то пропонують розробники проєкту КК України. Таким чином, на наш погляд, адресатом підкупу може бути виключно фізична особа. Юридична ж особа таким адресатом виступати не може.

Також у проєкті КК України міститься ще одна ознака підкупу, а саме його мета – вчинення адресатом підкупу певної дії чи бездіяльності. Як вбачається з порівняння цієї ознаки підкупу

з аналогічною ознакою у чинному КК України, розробники проєкту цього Кодексу не вказали, що дія адресата підкупу повинна вчинятися виключно з використанням наданої їй влади чи службового становища (згідно з формулюванням мети підкупу у статтях 368 та 369 КК України). Не можемо погодитися з тим, що в юридичній конструкції підкупу слід відмовитися від такої його ознаки, як мета, оскільки неправомірна вигода пропонується чи надається адресату завжди за щось (за вчинення певної дії чи бездіяльності), що він може зробити (чи не зробити) з використанням своєї влади чи службового становища. На нашу думку, власне це і є іманентною властивістю підкупу. Адже якщо неправомірна вигода надається адресату без намагання вплинути на його подальшу діяльність, що знаходитиме свій вияв у вчиненні чи невчиненні певної дії з використанням влади або службових повноважень, то власне відсутній і сам підкуп. Таким чином, у проєкті КК України доцільно вказати на те, що підкуп вчиняється для того, щоб адресат вчинив чи не вчинив певну дію з використанням наданої йому влади чи службового становища.

Попри це, вважаємо, що розробники проєкту КК України у частині закріплення ознак підкупу фактично впоралися з завданням та створили ту конструкцію правового явища, яка відповідає суспільним потребам та описує його істотні ознаки.

**Роксолана КЛИМКЕВИЧ,**
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## АПРОКСИМАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Україна, підписавши Угоду асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. [1],

взяла на себе зобов'язання, що стосується наближення національного законодавства до acquis ЄС.

Перш за все, необхідно звернути увагу на термінологічну невизначеність у цьому аспекті. У Угоді про асоціацію вживаються різноманітні терміни – «адаптація», «зближення», «узгодження», «гармонізація», «законодавче зближення», «наближення законодавства», «нормативно- правове наближення», «адаптація законодавства», «горизонтальна адаптація», «взаємне визнання правил», «приведення законодавства у відповідність до acquis ЄС», «досягнення сумісності з acquis ЄС», «транспозиція». Видається, що ці терміни мають різне смислове навантаження, про що неодноразово наголошуватися у науковій літературі.

Не вдаючись у аналіз причин виникнення термінологічної плутанини, слід зауважити, що вони можуть негативно впливати на належне виконання Україною своїх зобов'язань. Тому вбачається за доцільне уніфікувати термінологію в даному аспекті.

Найбільш вдалим терміном у цьому аспекті є апроксимація (з лат. *approximatio* – зближення), оскільки це єдиний термін, що вживається в англомовному варіанті Угоди. Вважаємо найбільш вичерпним визначенням апроксимації визначення, запропоноване В. Д. Галушком, який вважав, що апроксімація передбачає процес загального, узгодженого розвитку національних законодавства, усунення існуючих між ними суперечностей та формування мінімальних правових стандартів шляхом затвердження загальних принципів чи прийняття окремих правових рішень з метою зближення правових систем [2, 127].

Очевидно, що імплементація норм директив Європейського Союзу не є обов'язковими для України, однак потребують втілення в нашій державі з точки зору євроінтеграційних процесів. Аналогічної думки дотримується і В. В. Рогальська, яка зауважує, що «вивчення досвіду держав-членів ЄС щодо побудови загальної кримінально-правової політики, зокрема, в галузі кримінального судочинства, для нас не є обов'язковим, оскільки Україна не є членом ЄС, але, на нашу думку, є вельми важливим, адже має на меті визначення орієнтирів реформування національного законодавства в частині реалізації права на справедливий суд» [3, 267].

У зв'язку з цим виникає необхідність проаналізувати стан українського кримінального процесуального законодавства на його відповідність європейському законодавству, виявити ознаки апроксимації та диференціації кримінального процесуального законодавства України та ЄС. Розглянемо ознаки апроксимації

та диференціації щодо захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні.

Ознаки апроксимації кримінального процесуального законодавства України та ЄС щодо захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Щодо процесуальних прав неповнолітніх, то у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК України) [4] міститься глава 38, яка регламентує кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Окрім цього, окремі процесуальні права неповнолітніх зазначені і у інших главах кодексу.

В КПК України знаходять своє юридичне відображення наступні процесуальні права неповнолітніх, які узгоджуються із Директивою № 2016/800/ЄС від 11. 05. 2016 про процесуальні гарантії для неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні (далі – Директива про неповнолітніх) [5]:

– право неповнолітнього на отримання інформації.

Незважаючи на те, що у КПК України це право не виокремлене окремою статтею чи нормою, вважаємо, що п. 1. ч. 1 ст. 56, який передбачає право підозрюваного бути повідомленим про його процесуальні права поширює свою дію і на неповнолітніх підозрюваних.

– право неповнолітнього мати законного представника;

– право неповнолітнього мати захисника.

Більш того, порівнюючи право неповнолітнього мати захисника до аналогічного, закріпленого у Директиві про неповнолітніх, слід зауважити, що український законодавець у цьому аспекті більш прогресивний. Адже, на європейському рівні передбачений перелік випадків обов'язкового залучення захисника для неповнолітніх (при окремих слідчих діях, при позбавленні свободи). Натомість, українське кримінальне процесуальне законодавство передбачає обов'язкове залучення захисника для неповнолітньої особи з моменту встановлення факту її неповноліття (п. 1 ч. 3 ст. 52 КПК України).

– право на індивідуальну правову оцінку неповнолітнього.

Зокрема, у Директиві про неповнолітніх є норма про індивідуальну правову оцінку неповнолітніх. Із системного тлумачення КПК України, можна дійти висновку про те, що і схожі положення закріплені у статті 485 КПК «Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх». Однак, наш законодавець не виокремлює ці обставини, як спеціальне право неповнолітнього, що, на наш погляд, варто було б зробити.

– право неповнолітнього на захист його приватного життя.

Незважаючи на те, що це право прямо не виокремлене у нормах КПК України, законодавець передбачає можливість здійснення закритого судового засідання, якщо обвинувачений є неповнолітнім. Ця норма КПК відповідає ст. 14 Директиви про неповнолітніх, яка передбачає, що держави-члени ЄС повинні або передбачити, що судові засідання за участю неповнолітніх зазвичай повинні проводитися за відсутності публіки, або дозволити судам приймати рішення про проведення таких слухань за відсутності публіки.

*Ознаки диференціації кримінального процесуального законодавства України та ЄС щодо захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.* У нормах Директиви ЄС про неповнолітніх є обов'язкова норма про аудіовізуальний запис допиту неповнолітнього, який здійснюється органами досудового розслідування у кримінальному провадженні. У КПК України є норма про те, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис (ч. 5 ст. 224 КПК України). Тобто, український законодавець передбачив факультативний запис допиту особи. У цьому аспекті для забезпечення найкращих інтересів дитини вважаємо, що необхідно передбачити диференційованих підхід щодо допиту неповнолітнього, встановивши імперативну вимогу про аудіовізуальний запис допиту.

Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню запропонував певні стандарти допитів, одним з яких є обов'язкове здійснення електронних записав допитів, проведених правоохоронними органами. Комітет вважає, що це є важливою додатковою гарантією запобігання жорстокому поводженню із затриманими [6].

Єдиного підходу до питання відеофіксації допиту не простежується. В окремих рекомендаціях відеозапис пропонують застосовувати лише в особливих випадках (допит вразливих категорій, необхідність збору зразків для фонографічних, портретних експертиз тощо) [7, 26–27]. Однозначно наголошується на необхідності здійснення відеофіксації в ході допиту неповнолітніх [8, 36].

Окрім цього, така вимога щодо обов'язкового електронного фіксування допиту відповідає концепції процесуального інтерв'ю, основною метою якого є отримати точну та надійну

інформацію[3]. Електронний запис процесуального інтерв'ю може допомогти правоохоронним органам досягти вказаних цілей, надаючи беззаперечний доказ того, що саме відбувалося під час такої взаємодії між поліцією та громадянами [9, 76].

Таким чином, на основі порівняльного дослідження можна дійти висновку, що у кримінальному процесуальному законодавстві України щодо захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні можна помітити ознаки як апроксимації, так і диференціації з кримінальним процесуальним законодавством ЄС. Більшість прав неповнолітніх кореспондує нормам Директиви ЄС про неповнолітніх (право мати законного представника, право мати захисника та ін.). Однак, ознаки диференціації вбачаються у регламентуванні допиту неповнолітніх. У цьому аспекті видається за доцільне передбачити у КПК України норму про обов'язке відеофіксування допиту неповнолітніх для того, щоб забезпечити більш повну апроксимацію кримінального процесуального законодавства України та ЄС.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Галушко Д. В. Аппроксимация права Европейского Союза и Российской Федерации: некоторые общие вопросы. Европейский путь для России : за и против / Д. С. Алексеев и др. ; отв. ред. А.В. Акульшина ; Воронежский государственный университет ; Отдел международных проектов и программ УМС ВГУ. Воронеж : Издательский дом ВГУ, 2017. 127–132.

3. Рогальська В. В. Регламентація та реалізація права на інформування осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, в контексті забезпечення справедливого судочинства: окремі аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2(23) Том 3. С. 266–270.

---

[3] З англ. *investigative interview* – спеціальна методика опитування осіб (свідків, потерпілих, обвинувачених), яка характеризується відсутністю примусу та наявністю відкритих питань, які покращують комунікацію та обмін інформацією. Застосовується у низці зарубіжних держав та нещодавно почала застосовуватися в Україні (протягом останнього року почало застосовуватися окремими детективами Національного Антикорупційного бюро та слідчими слідчих відділів розслідування особливо тяжких злочинів слідчого управління Головного управління Національної поліції України у Львівській та Дніпропетровській області).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2013, № 9-10, № 11–12, № 13, ст. 88.

5. Directive 2016/800/EU of the European Parliament and of the Council of the 11 May 2016 on the procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings (21.5.2016), OJ L 132/1

6. Розвиток стандартів КЗК щодо тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК). URL.: https://rm.coe.int/16806cd1ec

7. Методичні рекомендації щодо використання відеозапису у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень / А. В. Олешко, Ю. М. Ушатий, О. М. Черняк. К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2018. 44 с.

8. Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. 55 с.

9. Бєлоусов Ю, Броневицька О, Деркач С та ін. Розкажи мені що сталося або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. К. : Процесуальне інтерв'ю в Україні. 2020. С. 223 с.

**Марія Михайлів,**
доцент кафедри
цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський національний*
*університет імені Івана Франка)*

## КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ ПОДРУЖЖЯ

Інститут заповіту подружжя в Україні був впроваджений в 2003 році у зв'язку із прийняттям нового Цивільного кодексу України. Таке нововведення з однієї сторони заслуговує на увагу, проте на практиці породжує чимало проблем щодо правового регулювання відносин спадкування за заповітом подружжя, зокрема відносин спадкування з іноземним елементом. У зв'язку із цим доречним видається провести аналіз колізійного регулювання питань спадкування за заповітом подружжя.

Закон України «Про міжнародне приватне право» не містить положень, пов'язаних із здатністю подружжя на складення і скасування заповіту подружжя. Також відсутні норми і щодо дійсності заповітів подружжя, укладених на території іноземних держав, що, в свою чергу, ускладнює як роботу органів суду та нотаріату держави місця відкриття спадщини, так і можливість здійснення права на спадкування спадкоємцями за заповітом подружжя.

Вважаємо, що здатність подружжя на складення чи скасування заповіту подружжя повинна визначатися щодо кожного із подружжя індивідуально (окремо), виходячи із права держави місця складення такого заповіту. Проте складнішим видається питання реалізації принципу автономії волі подружжям щодо можливості закріплення в заповіті права держави громадянства заповідача. Виходячи із аналізу ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право», вважаємо, що до відносин спадкування за заповітом подружжя має застосовуватися право держави останнього постійного місця проживання спадкодавця на момент смерті, якщо подружжям не обрано в заповіті спільний особистий закон подружжя або право держави їх спільного місця проживання.

Неврегульованими залишаються і питання дійсності заповіту подружжя, складеного на території іноземної держави, можливості на складення заповіту подружжя особами, шлюб між якими зареєстрований на території іноземної держави за правила іншими, ніж в Україні, та можливості виконання заповіту подружжя, складеного на території іноземної держави. Так, на думку В. І. Кисіля, слід зважати, що сама по собі відмінність норм іноземного спадкового права від норм права України ще не є підставою для відмови у застосуванні іноземного права чи виконанні заповіту, що ґрунтується на такому іноземному праві. В цьому відношенні слід пам'ятати, що для органів суду та нотаріату держави, в якій заявляються права на спадщину, питання про інститут шлюбу (або про інший союз, невідомий праву даної держави) є у принципі преюдиційним. Навіть, якщо у даній державі не визнаються спадкові права певних категорій осіб, це необов'язково має бути підставою для відмови у визнанні прав таких осіб, що виникли під дією іноземного закону. Звичайно, умовою такого визнання є абсолютна легальність вимог спадкоємців з погляду застосовуваного права, а також відсутність протиріч між наслідками задоволення вимог спадкоємців та основами місцевого правопорядку. У цьому відношенні мова йде передусім про полігамні та одностатеві шлюби (не визнаються правом України як такі),

а також співжиття без реєстрації шлюбу (встановлені істотні обмеження щодо спадкових прав подружжя, що пережив). Той факт, що подібні союзи не визнані легітимними в Україні, а учасники таких союзів, згідно з правом України, обмежені у спадкових правах, зовсім не означає, що у визнанні відповідних спадкових прав має бути відмовлено в Україні. Якщо союз офіційно визнаний і зареєстрований відповідно до права своєї держави і якщо право такої держави передбачає здатність партнера до спадкування, і якщо є підстави для здійснення права на спадщину (і при цьому не порушуються основні права і свободи громадян, сприйняті демократичним суспільством), немає підстав для відмови у спадкуванні [1, с. 238].

Право подружжя на заповіт виникає з моменту реєстрації шлюбу. Проте кожна держава встановлює свої правила та вимоги пов'язані із такою реєстрацією. У зв'язку із цим на можливість реалізації права на заповіт подружжя впливатиме дійсність такого шлюбу. Відповідно до ст. 58 Закону України «Про міжнародне приватне право» шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні [2]. Отже, можемо зробити висновок, що якщо шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства був укладений на території іноземної держави з додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу, то таке подружжя на території України наділене правом на складення заповіту подружжя. У випадку, якщо шлюб між такими особами був укладений на території іноземної держави з недодержанням щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу, таке подружжя не матиме права на складення заповіту подружжя.

Проте, така вимога не буде поширюватися на шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, оскільки такі шлюби є дійсними в Україні.

Враховуючи те, що міжнародні приватні відносини ґрунтуються на засадах юридичної рівності, таке подружжя наділятиметься правом на заповіт подружжя з урахуванням таких умов: якщо шлюб є дійсним відповідно до права держави місця його укладення та якщо таке подружжя наділене правом на заповіт подружжя відповідно до права місця укладення такого шлюбу. У зв'язку із цим нотаріус, до якого звернулося таке подружжя щодо укладення заповіту подружжя, зобов'язаний з'ясувати ці дві обставини (умови). Як наслідок, пропонуємо доповнити ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» наступними положеннями: «Правом на заповіт подружжя в Україні наділяються іноземці та/або особи без громадянства, шлюб між якими укладено відповідно до права іноземної держави за умови, якщо: шлюб є дійсним відповідно до права держави місця його укладення; таке подружжя наділене правом на заповіт подружжя відповідно до права держави місця укладення такого шлюбу. Реєстрація шлюбу між громадянами України, громадянином України та іноземцем, громадянином України та особою без громадянства на території іноземної держави буде підставою виникнення права на заповіт подружжя на території України у випадку додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу».

Що стосується питань визнання заповітів подружжя, складених на території іноземних держав, то вважаємо, що такі заповіти повинні визнаватися за принципом взаємності або у випадках та на підставах передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або законодавством держави місця відкриття спадщини.

Список використаних джерел

1. Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 3 / за ред. А. С. Довгерта, О. М. Бірюкова. Київ : Алерта, 2014. 324 с.

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text

**Віктор Ковальчук,**
кандидат юридичних наук, доцент

# КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Розробка засобів та методів зміцнення правопорядку у сфері екологічних правовідносин зумовлена необхідністю формування стабільного та стійкого правопорядку у цій сфері. Найефективнішими засобами зміцнення екологічного правопорядку є заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до осіб, винних у порушенні екологічного правопорядку.

Правовий інститут відповідальності є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, він спрямовує поведінку правозобов'язаного суб'єкта і уповноваженої особи до належної поведінки. Засоби та методи такого спонукання є різноманітними, їх сукупність становить загальноправову категорію юридичної відпоідальності [1, с. 217].

На даний час в Україні існує дисциплінарна, адміністративна, цивільна і кримінальна відповідальність (ст. 68) [2]. Кримінальна відповідальність за екологічні злочини є найжорсткішим видом відповідальності, вона характеризується станом розвитку суспільних відносин, в якому застосовуються засоби кримінально-правового покарання осіб, винуватців здійснення екологічних правопорушень із високим рівнем екологічного ризику та екологічної безпеки для навколишнього природного середовища, природних ресурсів, життя і здоров'я людей. А також у випадку коли завдана довкіллю шкода у особливо великих розмірах. Виявлення таких правопорушень можливе через повідомлення громадян та за допомогою державного моніторингу довкілля, який функціонує в Україні з дотриманням міжнародних вимог та є сумісним з аналогічними міжнародними системами. Система моніторингу навколишнього середовища може мати різні втілення, це може бути: мобільна лабораторія (аналіз повітря, води, ґрунту), стаціонарний пост моніторингу стану атмосферного повітря, поверхневих вод, морської води. Крім того, разом із мобільною лабораторією або стаціонарним постом може бути встановлена метеостанція для безперервного вимірювання температури, відносної вологості і тиску повітря, інтенсивності, типу і кількості опадів,

напрямку і швидкості вітру, вимірювання тривалості сонячного сяйва [3]. Отже, система спостереження, збирання, обробки, передачі, збереження та аналізу даних про стан довкілля може надати інформацію про факт вчинення правопорушення у екологічній сфері.

Визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлені Кодексом України про адміністративні правопорушення [4] та Кримінальним Кодексом України [5]. Найбільш небезпечні види протиправних діянь у сфері екології конкретизуються у розділі VIII Кримінального кодексу України (деякі з них передбачають до 10-12 років позбавлення волі). Ним передбачено основи кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, зазначено основні методи боротьби із злочинами проти довкілля, окреслено перелік найбільш небезпечних кримінальних правопорушень у сфері екологічної безпеки. Кримінальним кодексом України окреслено види злочинних діянь таких у сферах: природоресурсових відносин, охорони навколишнього природнього середовища, екологічної безпеки. Злочини у даній сфері за вчинення яких винних осіб можуть притягнути до кримінальної відповідальності поділяються на економічні злочини у сфері екологічної безпеки, злочини у сфері громадської та екологічної безпеки, злочини, які містять ознаки техногенно-економічної безпеки. Законодавство України передбачає не тільки деклараційні норми щодо забезпечення екологічної безпеки, але й містить низку конкретних важелів забезпечувального та праворегулюючого спрямування. Суб'єктами можуть бути як посадові особи, так і громадяни.

Важливо додати, що застосування заходів кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності не звільняє винних від компенсації заподіяної ним навколишньому природному середовищу шкоді.

Видами юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є дисциплінарна (еколого-правовий проступок), адміністративна (еколого-адміністративне правопорушення), кримінальна (екологічний злочин) та майнова (еколого-майновий делікт) відповідальність. Як вид покарання за екологічні злочини передбачено виправні роботи, кримінальний штраф, позбавлення волі, конфіскація незаконно добутого, знаряддя злочину та позбавлення права займати відповідні посади.

На міжнародному рівні юридична відповідальність за екологічні правопорушення передбачена національним законодавством країн-членів ЄС. Ці норми охоплюють своїм правовим регулюванням такі пріоритети, як забезпечення права громадян на безпечне життя, здоров'я, довкілля та гарантування його якісного стану згідно з основними нормативами екологічної безпеки. Чинне українське законодавство містить багато спільних юридичних принципів в сфері екологічної безпеки із переліку зазначеного в законодавстві країн-членів ЄС, що спряє подальшому зближенню національного та міжнародного законодавства.

Окрім вищезазначених видів відповідальності, які застосовуються до порушників законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в подальшому науковцям варто приділити більше уваги дослідженню еколого-правової відповідальності, як нової форми юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Духно Н. А. Екологічний правопорядок: поняття, структура, управління, засоби захисту. М., 2000. 301 с.

2. Закон України «Про охорону навколишнього середовища» від 25.06.91 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 05.12.2021).

3. Екологічний моніторинг. URL: https://ecomonitoring.hlr.ua/?gclid=EAIaIQobChMI7PXA3bDU9AIVGXYYCh01DQQaEAAYASAAEgIwTfD_BwE (дата звернення: 05.12.2021).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 05.12.2021).

5. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.12.2021).

**Ілона Кравчук,**
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
*Науковий керівник:*
**Віра Навроцька,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО

У законодавстві України для визначення осіб, відносно яких було вчинено кримінальне правопорушення, частіше всього застосовується термін «потерпілий». Варто зауважити, що поняття «потерпілий» є міжгалузевим, оскільки використовується як у кримінальному праві, так і в кримінальному процесі. Водночас, 16 січня 2019 року Велика Палата Верховного Суду у справі № 439/397/17 зазначила, що поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння) [1]. Потерпілий у кримінальному праві не має законодавчої дефініції. Поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі, оскільки в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння

Для правильного вирішення питання щодо визнання особи потерпілою від кримінального правопорушення важливим є положення п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 року № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів», де зазначено, що «не можуть бути визнані потерпілими особи, які постраждали від злочину, вчиненого ними ж; водночас, оскільки

закон не пов'язує позбавлення особи статусу потерпілого з неправомірністю її поведінки, суди мають визнавати особу потерпілим й у випадках, коли вчинення щодо неї кримінального правопорушення спровоковано її діями. При цьому неправомірність поведінки потерпілого може бути врахована при кваліфікації дій підсудного або призначенні йому покарання» [2].

Згідно з ч. 1 ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [3]. Шкода, заподіяння якої перетворює фізичну особу на потерпілого, може бути трьох видів: фізична, тобто заподіяна людині як фізичній істоті, – її життю, здоров'ю, фізичній волі; майнова (матеріальна), що виявляється в заподіянні майнових збитків; моральна, яка полягає в приниженні честі й гідності особи, в заподіянні їй моральних страждань. Потерпілою також може бути визнана юридична особа, якій кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди (за КПК 1960 р. юридична особа в такій ситуації могла виступати тільки як цивільний позивач). Тобто, підставами для визнання фізичної і юридичної особи потерпілими у кримінальному провадженні є шкода, яка їм заподіяна внаслідок здійснення дій, які кримінальним законом визнаються злочинними [3]. Отож, для юридичної особи підставою для визнання її потерпілою є спричинення їй в результаті кримінального правопорушення лише майнової шкоди. Однак, залишається не зрозумілою позиція законодавця щодо юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням завдано шкоди діловій репутації. Іноді ці збитки можуть у рази перевищувати матеріальну шкоду.

Також слід звернути увагу на положення ч. 6 ст. 55 КПК України, в якому передбачено, що потерпілим може бути визнано особу, яка є близьким родичом чи членом сім'ї особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, за таких підстав: 1) якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи; 2) особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб. Проте це не означає, що всі ці особи будуть визнані потерпілими. Такий порядок, з одного боку, сприяє захисту

прав та інтересів цих осіб, а з другого, вимагатиме від слідчого, прокурора, суду встановлення обґрунтованості підстав для визнання цих осіб потерпілими для уникнення певних зловживань.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливлював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у правовій регламентації процесуального положення потерпілого є певні позитивні досягнення, такі як надання статусу потерпілого юридичній особі, можливість визнання потерпілим близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, можливість оскарження слідчому судді постанови про відмову у визнанні потерпілим. Чинний КПК України зробив певні кроки в напрямі удосконалення та розширення процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального процесу. З іншого боку, необхідно зазначити, що деякі його положення потребують подальшої оцінки та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 (справа № 439/397/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79298600 (дата звернення 30.11.2021).

2. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова ПВСУ від 02.07.2004 № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text (дата звернення 30.11.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення 30.11.2021).

**Наталія Лащук,**
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У КК УКРАЇНИ ПРИВЕДЕННЯ ВИРОКУ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ У ВІДПОВІДНІСТЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачає можливість виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної

судової установи, якщо діяння, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок визнається кримінальним правопорушенням або було б кримінальним правопорушенням у разі його вчинення на території України (ч. 4 ст. 10 КК)[1]. Таке положення КК сприяє підтримці громадян України, які відбувають покарання за її межами. Звернення громадян України з клопотаннями про відбування покарання, призначеного судом іноземної держави в Україні не поодинокі, зокрема у Єдиному державному реєстрі судових рішень лише за 2021 розміщено понад 500 ухвал судів щодо приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України[2]. Одним з етапів передачі засуджених осіб для відбування покарання на території України є приведення у відповідність вироку суду іноземної держави до законодавства України (встановлення якими нормами КК України передбачене діяння описане у вироку суду іноземної держави і яке покарання особа може відбути на території України). Разом з тим, крім, наведеного у ч. 4 ст.10 положення, КК України жодним чином не регламентує можливість виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи.

Малодослідженим питання приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України у кримінально-правовій доктрині. Дослідження здебільшого стосуються лише кримінального процесуального права, зокрема праці: Н. Г. Габлей, В. М. Кузьменко, А. В. Підгородинська, А. Ю. Піменова, Я. І. Тростянська та ін. Окремі питання кримінально-правового характеру щодо виконання вироків судів іноземних держав висвітлювалися у наукових статтях П. С. Берзіна, О. М. Броневицької, К. П. Задої та К. В. Юртаєвої. Кримінально-правові аспекти приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України щодо визначення покарань майже не розглядалися. Такий стан речей підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Порядок передачі громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні міститься у ст.ст. 602–614 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)[3] та низці міжнародних договорів.

Серед існуючих міжнародно-правових актів найчисельнішими є багатосторонні угоди, до яких відноситься Європейська конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. [4] (чинна в Україні з 1 січня 1996 р.) та Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р.[4] (чинна в Україні з 12 червня

2003 р.). Також питання визнання та виконання вироків іноземних судів вирішуються на підставі двосторонніх міжнародних договорів з: Республікою Польща, Республікою Молдова, Республікою Грузія, Азербайджанською республікою, Республікою Узбекистан, Республікою Казахстан, Республікою Вірменія, Китайською Народною Республікою, Республікою Таджикистан, Ісламською Республікою Іран, Корейською Народно-Демократичною Республікою, Туркменістаном, Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагирією, Республікою Білорусь, Федеративною Республікою Бразилія, Демократичною Соціалістичною Республікою Шрі-Ланка. Крім того, між Україною та Організацією Об'єднаних націй укладена Угода про виконання вироків, винесених Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії.

Приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України здійснюється відповідно до положень, наведених у частинах 3–5 ст. 610 КПК України [3]. При цьому перед судом постає низка питань кримінально-правового характеру, що потребують з'ясування:

1. Визначення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, якими передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України на підставі вироку суду іноземної держави. Додатково потрібно врахувати:

– поширення положень міжнародних договорів, що регулюють досліджуване питання на кримінальні правопорушення вчинені до набрання ними чинності для договірних держав;

– чинність КК України щодо діянь, наведених у вироку суду іноземної держави в часі;

– характеристики суб'єкта кримінального правопорушення зокрема, досягнення віку кримінальної відповідальності;

– стадій вчинення кримінального правопорушення, інституту множинності, співучасті.

2. Визначення основного покарання на підставі вироку суду іноземної держави:

– визначення виду покарання, яке підлягає виконанню;

– визначення меж покарання, яке підлягає виконанню;

– вплив стадій вчинення кримінального правопорушення;

– порядок призначення покарання при сукупності кримінальних правопорушень на визначення строку покарання у виді позбавлення волі, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави.

3. Визначення додаткового покарання на підставі вироку суду іноземної держави:

– чи передбачене додаткове покарання у санкції статті, якою встановлена кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України;

– чи може бути таке додаткове покарання призначене у тих випадках, якщо воно не передбачене у санкції статті, якою встановлена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України;

– умови застосування додаткових покарань, які можуть бути призначені, якщо вони не передбачені у санкції статті Особливої частини КК України.

З вищенаведеного видно, що питання про необхідність відображення правил приведення вироку суду іноземної держави до законодавства України потребує додаткового визначення у КК України. У попередніх дослідженнях обґрунтовано такі критерії [6, с. 184–207]:

1) встановлення відповідності суспільно-небезпечних діянь, вказаних у вироках судів іноземних держав із КК України:

– поширення положень міжнародних договорів, що регулюють досліджуване питання на кримінальні правопорушення, вчинені до набрання ними чинності для договірних держав, визнається для кожної держави окремо;

– щодо діянь, наведених у вироку суду іноземної держави, застосовувати для співставлення закон про кримінальну відповідальність, який діяв на момент вчинення кримінального правопорушення, у разі посилення кримінальної відповідальності і застосовувати для співставлення закон про кримінальну відповідальність, який набрав чинності після вчинення кримінального правопорушення, у разі скасування злочинності діяння, пом'якшення кримінальної відповідальності або іншим чином поліпшення становища особи;

– встановлення відповідності всіх ознак суб'єкта складу кримінального правопорушення, що описаний у КК України. Відсутність хоча б однієї з ознак суб'єкта складу кримінального правопорушення свідчитиме про відсутність складу кримінального правопорушення загалом;

– врахування стадій вчинення кримінального правопорушення, інституту множинності, співучасті повинно відбуватися відповідно до КК України з врахуванням вироку суду іноземної держави.

2) визначення основного покарання на підставі вироку суду іноземної держави:

– при виконанні вироку суду іноземної держави можливе визначення лише розміру позбавлення волі як основного покарання;

– межі визначення строку покарання у виді позбавлення волі, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави, встановлені в ст. 610 КПК України;

– обмеження максимальної межі санкції статті Особливої частини КК України у випадку вчинення готування до кримінального правопорушення чи замаху необхідно застосовувати і під час приведення вироку суду іноземної держави у відповідність до законодавства України;

– застосуванню підлягає той принцип призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, який буде лояльнішим до особи, яка передається для відбування покарання у державу, громадянином якої вона є;

3) визначення виду і розміру додаткових покарань у випадку передачі особи в Україну для відбування покарання, призначеного судом іноземної держави:

– призначені іноземним судом додаткові покарання, що не передбачені КК України, не «призначаються» (в ухвалі суду має бути вказано, чому саме прийняте таке рішення):

– якщо у вироку суду іноземної держави призначено додаткове покарання у виді штрафу або конфіскації майна, а санкція статті, якою передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України, таке додаткове покарання не передбачає, при приведенні вироку у відповідність до законодавства України додаткове покарання «призначатися» не повинне;

– якщо у вироку суду іноземної держави призначене додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, то воно може бути призначене для відбування в Україні за наявності спеціальних умови їх призначення, передбачених статтями 55, 56 КК України;

– тривалість, розмір чи інші параметри додаткового покарання, призначеного судом іноземної держави, не можуть бути збільшені при їх призначенні в Україні;

– тривалість, розмір чи інші параметри додаткового покарання, призначеного судом іноземної держави, визначаються в розмірах, передбачених КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 30.11.2021).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Page/1 (дата звернення 30.11.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 р. № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної ради України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення 30.11.2021).

4. Конвенція Ради Європи «Про передачу засуджених осіб» від 21.03.1983 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_025 (дата звернення 30.11.2021).

5. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28.05.1970 № ETS-70. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_341 (дата звернення 30.11.2021).

6. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні : колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.: за ред.: І. Гловюк, Н. Лащук. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с.

**Юлія Лісіцина,**
доцентка кафедри
кримінально-парових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

## ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАННЯ

Зґвалтування – одне з найбільш розповсюджених і суспільно-небезпечних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Аналіз практики розслідування кримінальних проваджень про зґвалтування свідчить про те, що цей процес далеко не завжди є ефективним і результативним. Досить часто кримінальне провадження безпідставно закривається чи призупиняється.

Для успішного вирішення задач, поставлених перед органами досудового розслідування уповноважені особи повинні добре володіти не лише знаннями в галузі юриспруденції, а і знати та застосовувати новітні досягнення природничих, технічних та інших наук.

Під час розслідування такого виду кримінального правопорушення, як зґвалтування, використання спеціальних знань відіграє неабияку роль. Адже саме від своєчасного і кваліфікованого проведення різного роду експертиз, залучення спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій, фаховості слідчого залежить успіх виявлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

При розслідуванні зґвалтування, особливе місце займає використання спеціальних знань в галузі судової медицини, психіатрії, психології, біології та ін. Зокрема, судова медицина дозволяє встановити факт насильницького статевого акту, та які наслідки настали внаслідок цього. Необхідність призначення судово-медичної експертизи визначає слідчий, проте, як правило без неї не обходиться жодне розслідування у справі про зґвалтування.

Для встановлення факту про статеві зносини, а також встановлення наявності тілесних пошкоджень, що можуть вказувати на насильницьке вчинення статевого акту, призначається судово-медична (акушерсько-гінекологічна) експертиза потерпілої особи.

Судово-медичне акушерсько-гінекологічне дослідження може проводити лише лікар – судово-медичний експерт, який має спеціальну підготовку. Якщо для проведення таких досліджень потрібні інші спеціальні знання, то їх проводять комісійно за участі відповідних спеціалістів. При проведенні експертизи разом з судово-медичним експертом має бути присутній і медичний працівник. Лікар встановлює особу потерпілого (потерпілої) за паспортом або іншому документу, який посвідчує особу [1, с. 93].

В залежності від конкретних обставин вчиненого зґвалтування на вирішення судово-медичної експертизи виносяться такі питання:

1) чи є тілесні ушкодження, характерні для зґвалтування, їх давність;

2) чи порушена дівоча пліва (якщо так, то коли, якщо ні, то чи був статевий акт без її пошкодження);

3) який вид проникнення відбувся;

4) чи є на тілі потерпілої особи плями крові, сперми, їх група і походження;

5) чи жила потерпіла особа раніше статевим життям;

6)ознаки венеричної хвороби, давність її виникнення;

7) чи вагітна заявниця, строк вагітності;

8) чи заподіяли статеві зносини шкоди здоров'ю потерпілій особі, та якої тяжкості [2, с. 37].

Що ж до судово-медичної експертизи підозрюваної особи, така експертиза проводиться не завжди, так як на відміну від потерпілої особи, підозрюваний не зацікавлений у збереженні слідів кримінального правопорушення, а навпаки, намагається чим скоріш ретельно їх позбутись.

Під час направлення підозрюваної особи на експертизу перед експертом ставляться такі питання:

1) який характер ушкоджень, що міститься на тілі, їх давність, чи могли вони бути спричинені внаслідок тих обставин на які вона посилається;

2) якщо на тілі підозрюваного є кров, то яка її приналежність;

3) чи здатна підозрювана особа вчиняти статеві зносини;

4) чи є у підозрюваної особи венеричні захворювання і чи не являється вона носієм ВІЛ – інфекції.

Суттєву роль для розслідування зґвалтування можуть відігравати судова-психіатрична та комплексна психолого-психіатрична експертизи. В науці криміналістики виділяють три групи фактичних обставин, які можуть стати підставою для їх проведення:

1) наявність сумнівів щодо осудності або здатності особи на момент проведення досудового розслідування розуміти свої дії або керувати ними;

2) наявність даних, які вказують на особливості поведінки, які вказують на ймовірну психічну хворобу;

3) повідомлення безпосередньо особою про свої емоційно-психологічні переживання і суб'єктивні відчуття: зорові або слухові галюцинації чи інші незвичні відчуття [3, с. 96].

Судово-психологічна експертиза призначається для вирішення питань, які стосуються психологічної характеристики особистості потерпілої особи і ґвалтівника, особливо якщо вони є неповнолітніми. За її допомогою можна встановити: здатність підозрюваної і потерпілої осіб правильно сприймати обставини, що мають значення для справи і давати по них показання; можливість запам'ятати в конкретній ситуації прикмети зовнішності людини, предметів, місцевість тощо; наявність або відсутність стану фізіологічного афекту чи іншого емоційного стану; психологічні особливості особи : характер, темперамент, інтереси; чи усвідомлювала потерпіла особа значення дій, які з нею чинили.

Під час розслідування зґвалтувань достатньо часто назначається експертиза матеріалів, речовин, які дозволяють отримати цінні докази для виявлення злочинців. Як правило такими матеріалами є мікрочастки, які залишаються на місті події, на злочинцеві і на потерпілій особі чи на їх одязі.

Судово-біологічна експертиза може бути призначена у випадку необхідності дослідження одягу потерпілої чи підозрюваною особи для встановлення групової належності плям крові, слини, сперми та інших виділень людського організму.

Для отримання більш точного результату щодо походження біологічних слідів від конкретного злочинця назначається судово-медична молекулярно-генетична експертиза речових доказів, яка досліджує безпосередній носій спадкових ознак ДНК.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи крім перелічених експертиз можуть призначатись і інші, наприклад, судово-ботанічна і судово-ґрунтознавча експертизи, які проводяться з метою виявлення на одязі, взутті, тілі потерпілої і підозрюваної осіб забруднень, залишків ґрунту, рослинності і дозволяє встановити факт перебування цих осіб в певному місці.

Таким чином, виключне значення під час розслідування зґвалтувань набуває використання слідчим спеціальних знань, як своїх власних, так і окремих спеціалістів в різних галузях науки та техніки.

Список використаних джерел

1. Корноухов В. Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы : монография. Москва : Норма, 2016. 224 с.

2. Использование специальных медицинских знаний при расследовании преступлений : справочноинформационные материалы. Ч. 1 Назначение медицинских судебных экспертиз и исследований. Курск, ОБУЗ «Бюро СМЭ», 2013. С. 37.

3. Кудрявцев И. А. Основы методологии комплексных судебно-психолого-психиатрических экспертиз. Судебная психиатрия. *Актуальные проблемы. Серия «Судебная психиатрия».* Москва, 2015. С. 94–98.

**Романа Лучейко,**
здобувач вищої освіти 4 курсу 6 групи
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
*Науковий керівник:*
**Зоряна Дільна,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДДІВ І ПРАЦІВНИКІВ СУДУ

Все частіше громадськість висуває всім державним інституціям високі вимоги щодо доброчесності та ефективності діяльності. Суддівський корпус постійно перебуває під наглядом громадськості, адже професія судді є досить специфічною, перш за все, тому, що кожен суддя особисто є уособленням правосуддя в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки. Він повинен поводитись відмінно як під час правосуддя, так і у позасудовій діяльності. Цього вимагає високий статус судді у суспільстві. Саме бездоганна поведінка в очах громадськості має сприяти формуванню довіри як до окремого судді, так і до судової влади загалом.

Суддівська етика є різновидом професійної етики і є однією із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки судді являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо. Отже, під суддівською етикою треба розуміти певну систему базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, в суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності судді та створені для підтримки суддівських стандартів, діють об'єктивно і незалежно з метою збільшення значущості наявних правових норм та правил поведінки для суддів [1, с. 65].

Стосунки судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової

діяльності вимагає від суддів дотримання правил поведінки, які включають в себе як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. Суддя завжди повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, добросовісність, справедливість.

У виробленні норм і принципів професійної суддівської етики відіграють документи, які у різні роки приймалися міжнародними організаціями. Стандарти етичної поведінки суддів містяться у численних міжнародно-правових актах, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (передусім, Рада Європи, Європейський Союз) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями суддів.

Цікавими з точки зору закріплення саме норм етичної поведінки судді є Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р. Там закріплюється, що поведінка суддів має включати такі основні встановлення: 1) незалежність як передумову забезпечення правопорядку і основну гарантію справедливого вирішення справи в суді; 2) об'єктивність як умову довіри громадян до судді і системи судочинства в цілому; 3) чесність і непідкупність як умову належного виконання суддею своїх обов'язків; 4) дотримання етичних норм як невід'ємний компонент професійної діяльності судді та його поведінки в позаслужбовій сфері; 5) забезпечення рівності сторін, що беруть участь у процесі, як умову справедливого і неупередженого розгляду справи в суді; 6) компетентність і старанність як умови, в яких знаходять закріплення вимоги, звернені безпосередньо до особистісних якостей судді [2, с. 126].

Отже, міжнародні стандарти суддівської етики та професійної поведінки, з одного боку, містять рекомендації, які прямо адресуються суддям та мають дотримуватися ними через повагу до суддівської професії, з іншого – накладають обов'язки

на державу щодо їх інкорпорації у національну правову систему [3, с. 107].

В Україні розроблений і діє Кодекс суддівської етики, який затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. Кодекс суддівської етики відповідає міжнародним стандартам суддівської поведінки, забезпечує більшу підзвітність судді, а його прийняття стало важливим кроком до підвищення довіри громадян до судової гілки влади в Україні. У Кодексі увага приділяється таким важливим питанням, як врегулювання поведінки судді під час здійснення правосуддя, заборона позапроцесуального спілкування судді зі сторонами у справі, декларування фінансових інтересів судді та членів його сім'ї, відвід судді, стосунки зі ЗМІ й поведінка судді в неробочий час. Етичні положення, зазначені у Кодексі, відіграють подвійну роль: по-перше, вони дають змогу суддям оцінювати свої дії в повсякденному житті та під час здійснення правосуддя, звіряти їх із вимогами високого престижу своєї професії, а по-друге, вони повинні служити єдиною системою критеріїв для оцінки різних аспектів поведінки судді з боку уповноважених органів у разі оскарження дій судді як таких, що порушують Присягу [4].

Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціальноекономічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти це іншим. Поза межами безпосереднього судового розгляду справ суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя також не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Враховуючи все вище написане, можна зробити висновок, що суддя під час виконання своїх службових обов'язків має не лише подавати особистий приклад своєю поведінкою, але й поширювати доброчесну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, а також має право вимагати доброчесної поведінки від інших. Основна проблема, яка поки що залишається – це усвідомлення важливості дотримання правил доброчесної поведінки самими представниками судової гілки влади. Проте з упевненістю можу сказати, що результатом високої етичної поведінки судді та працівників суду має стати довіра кожного громадянина і суспільства в цілому до судової системи, окремого суду та певного судді.

Список використаних джерел

1. Таций Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук*. № 1(76). 2014.С. 75–85.

2. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006.23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ. 2015. 756 с.

3. Подкопаєв С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного регулювання. *Юридичний журнал*. № 2. 2006. С. 105–111.

4. Кодекс суддівської етики: затверджений XI черговим З'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. Вип. 1. URL. http://court.gov.ua userfiles Kodex%20sud%20etiki%281%29.pdf. (дата звернення 21.11.2021).

**Роман Максимович,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

## ПРО ЧИННІСТЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ЯК ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЧАСІ

Вважаю, що особливими формами судового прецеденту в Україні на даний час як певного підсумку судової діяльності є роз'яснення, які давалися у постановах Пленуму Верховного Суду України, постанови Верховного Суду по істотним конкретним справам, рішення Конституційного Суду України та рішення Європейського Суду з прав людини.

Під дією судового прецеденту в часі можна розуміти проміжок часу, протягом якого відповідні правові приписи здатні породжувати правові наслідки.

Перш за все в даному контексті варто відзначити постанову Великої Палати Верховного Суду від 1 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц [1]. Тут, зокрема, вказано на темпоральні межі дії правових позицій Верховного Суду України. Мова йде про залежність правових позицій Верховного Суду України від чинності правових норм на момент посилання на них під час вирішення нового спору у подібних відносинах. Тобто, по суті Велика Палата Верховного Суду вказала на момент часткової втрати правовими позиціями Верховного Суду України статусу джерела права.

Якщо спірні відносини виникли на підставі зміненого законодавства, то при виникненні спору до таких відносин правові позиції Верховного Суду України застосовуватися не можуть. Разом з тим, якщо законодавство змінилося, але відносини виникли до змін, то у такому разі правові позиції Верховного Суду України зберігають юридичну силу. Юридичну силу таких правових позицій Верховного Суду України можна визначити як обмежену в часі.

Верховний Суд у постанові від 20 січня 2021 року у справі № 233/8772/19 вказав на те, що термін «висновок, щодо застосування норми права» вказує на те, що такий висновок має похідний характер від норми права і не може зберігати обов'язковий характер після внесення змін та/чи доповнень до відповідної норми права, які істотно змінюють її зміст, або після її скасування. Протилежний підхід по суті надавав би такому висновку більшої юридичної сили, ніж сама правова норма, якої він стосується. І означав би, що суди повинні ігнорувати внесені законодавцем зміни аж до моменту ухвалення Великою Палатою Верховного Суду рішення про відступ від попереднього висновку [2].

Згідно із ч. 3 ст. 434-1 Кримінального процесуального кодексу України суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду [3].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 зазначено, що причинами для відступу можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту. З метою забезпечення єдності та сталості судової практики для відступу від висловлених раніше правових позицій Велика Палата Верховного Суду повинна мати ґрунтовні підстави: її попередні рішення мають бути помилковими, неефективними чи застосований у цих рішеннях підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правового регулювання [4].

У ч. 2 ст. 152 Конституції України передбачено, що закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними,

втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Ба більше це положення уточнено Великою Палатою Верховного Суду. У її постанові від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19 зазначено, що рішення Конституційного Суду України має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення Конституційного Суду України, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення Конституційного Суду України. Тобто, рішення Конституційного Суду України поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас чинним законодавством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення [5].

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального Кодексу України від 11 червня 2020 року у справі № 1-305/2019(7162/19) визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) стаття 375 Кримінального кодексу України [6]. В ухвалі Верховного Суду України, від 20 листопада 2014 року у справі №№ 5-24кс14, на мою думку, абсолютно обґрунтовано вказано, що в ст. 375 міститься «спеціальний вид службового зловживання в галузі здійснення правосуддя, суб'єкт якого (суддя) умисно з будь-яких мотивів свідомо і цілеспрямовано використовує своє службове становище всупереч інтересам правосуддя» [7]. Тобто, на основі загальновизнаної позиції в доктрині кримінального права і судовій практиці відповідне діяння мало б оцінювати за ст. 364 КК України при наявності істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України і постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2016 року у справі 5-99кс16.) [8]. Проте, Європейський суд з прав людини у справі «Gelenidze v. Georgia» 7 листопада 2019 року (заява № 72916/10) визнає запропоновану позицію помилковою, оскільки порушується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9].

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 1 вересня 2020 року (справа № 216/3521/16-ц) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91644731 (дата звернення:01.11.2021).

2. Постанова Верховного Суду від 20 січня 2021 року (справа № 233/8772/19) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674 (дата звернення:01.11.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення:01.11.2021).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року (справа № 823/2042/16) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515 (дата звернення:01.11.2021).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року (справа № 4819/49/19) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081749 (дата звернення:01.11.2021).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального Кодексу України від 11 червня 2020 року у справі № 1-305/2019(7162/19) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text (дата звернення: 01.11.2021).

7. Ухвала Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року (справа №№ 5-24кс14). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/42390313 (дата звернення:01.11.2021).

8. Постанова Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року (справа № 5-99кс16) URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/62692636 (дата звернення 01.11.2021).

9. Рішення Європейського Суду з Прав людини у справі «Gelenidze v. Georgia» від 7 листопада 2019 року (заява № 72916/10) URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20GELENIDZE%20v.%20GEORGIA (дата звернення 01.11.2021).

**Віра Навроцька,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ЩОДО ПЕНАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ

Свого часу М. І. Хавронюк у передмові до збірника «Найдивовижніші закони різних країн» писав про те, що у будь-якій справі (а нормотворчість аж ніяк не є винятком) допускаються помилки, причиною яких є неуважність, недбалість, неосвіченість тощо. У багатьох країнах є дивні та безглузді нормативні акти. Для окремих із них (а також для деяких судових прецедентів) навіть вигадано спеціальну назву – «тупі закони» («dumb laws»). Непродумані та смішні законодавчі норми, на думку цього дослідника, є й в Україні. А тому вчений радить: підсміюючись над іншими (тут, звісно, йдеться про коректне та ввічливе підмічання недоліків, метою якого є не образа чи приниження іншого, а те, до якого вдаються задля виправлення явних «ляпів», для недопущення подібних помилок у своїй діяльності), не варто забувати жартувати і над собою [1, с. 3–4].

В цілому з шановний дослідник правий: сміх може бути корисним з багатьох міркувань. Водночас я не можу погодитися з тим, що усі без винятку положення вітчизняних актів, згаданих в цьому збірнику, таки варто (як це робить М. І. Хавронюк) відносити до категорії безглуздих та нелогічних. Так, дослідник вказує на те, що до релігійних обрядів у православ'ї віднесено помазання миром, занурення у воду (під час хрещення), одягання на наречених вінків та «ходіння» довкола вівтаря (в ході вінчання), тримання запалених свічок в руках та посипання землею труни з покійником (під час відспівування та поховання померлого). Вченого дивує, як же ж це за перешкоджання таким «обрядам» може бути передбачене покарання у вигляді обмеження волі до двох років, вважаючи його надмірно суворим [1, с. 163; 2 ,с. 318].

Взагалі-то зараз санкція ч.1 ст. 180 КК України наразі передбачає й більш суворе максимальне покарання – позбавлення волі на той самий строк. І, як на мене, абсолютно виправдано!

Адже якщо на вказані обряди дивитися з точки зору атеїста, то, можливо, вони і мають приблизно такий вигляд: «ходіння» біля вівтаря, «занурення» у воду, «намазування» миром. Для віруючого ж це все не просто якісь формальні обрядові дії, а Святі Таїнства: шлюбу, хрещення, миропомазання тощо. А тому те, що Україна (хоч і будучи державою світською) взяла на себе обов'язок захищати релігійні почуття віруючих та визнала, що належне здійснення релігійного обряду є об'єктом кримінально-правової охорони, видається абсолютно правильним.

Варто звернути увагу на те, що санкція ч. 1 ст. 180 КК України є, водночас, і альтернативною (у ній передбачено декілька можливих покарань: штраф, громадські роботи, арешт, обмеження чи позбавлення волі), і відносно визначеною (бо, керуючись межами, встановленими законом, суд визначає розмір чи тривалість стягнення з огляду на обставини провадження). Дати якісь універсальні, чіткі рекомендації щодо конкретного виду та розміру (тривалості) покарання, що варто призначати у разі вчинення дій, стосовно яких міститься заборона у ст. 181 КПК, звісно, складно. Адже при цьому слід враховувати характер відповідного діяння, його тривалість, те, як конкретне перешкоджання здійсненню релігійного обряду було оцінене самими постраждалими тощо. Проте якщо було зірвано або поставлено під загрозу зриву такі обрядові дії як хрещення, шлюб, сповідь (покаяння), причастя, миропомазання, священство, соборування (єлеоосвячення), то покарання із урахуванням усіх обставин провадження мало б бути найсуворішим – з огляду на особливу значущість вказаних обрядів для віруючих [3, с.].

Список використаних джерел

1. Самые удивительные законы разных стран / сост. Н. И. Хавронюк. Киев: Атика, 2008. 176с.

2. Эти удивительные законы. В подарок юристу и путешественнику / сост. Н. И. Хавронюк. Киев : ВД «Дакор», 2013. 352с.

3. Навроцька В. В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ : Видавничий дім «Артек», 2016. 224 с.

**Ірина Радковська,**
аспірантка 2-го року навчання
кафедри кримінального права
*(Національний університет*
*«Одеська юридична академія»)*

# КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Проаналізуємо розділ 5.7 «Злочини та проступки проти безпеки руху чи експлуатації транспорту» Особливої частини проєкту Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК України) станом на 24 листопада 2021 року, який містить 13 статей [1]. Для порівняння, чинний КК України у відповідному розділі «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» містить 19 статей [2].

**Щодо об'єкта кримінальних правопорушень.** Перш за все, варто звернути увагу на різницю у підходах до визначення видового об'єкта вказаних кримінальних правопорушень. Так, відповідно до змісту проєкту КК України, розділ 5.7 Особливої частини має назву «Злочини та проступки проти безпеки руху та експлуатації транспорту», що відповідає підходу, застосованому у чинному КК України. Однак, сам розділ у книзі 5 «Злочини та проступки проти суспільства» Особливої частини проєкту КК України має назву «Злочини та проступки проти безпеки руху **чи** експлуатації транспорту». Отже, можна зробити висновок, що видовим об'єктом кримінальних правопорушень, об'єднаних у даному розділі, є суспільні відносини у сфері безпеки руху **чи** експлуатації транспорту. Оскільки у більшості випадків безпека руху нерозривно пов'язана з експлуатацією транспорту, вважаємо, що більш органічним є підхід до визначення об'єкта, який поєднує безпеку руху **та** експлуатацію транспорту.

Із 13 статей, які містяться у вказаному розділі проєкту КК України, одна стаття присвячена ознакам складу злочину, які підвищують тяжкість злочинів. Такою ознакою є вчинення злочинів, передбачених статтями 5.7.3 (небезпечні дії на борту судна) та 5.7.5 (ненадання допомоги особам, що зазнали лиха) цього Кодексу, на повітряному, морському чи річковому шляху ***міжнародного сполучення*** або щодо повітряного, морського чи річкового транспортного засобу, що використовується у ***міжнародному сполученні***. Отже, можна зробити висновок, що інтереси

міжнародної спільноти перебувають під особливою охороною відповідно до проєкту КК України.

**Щодо злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту.** По-перше, відповідно до частини 2 статті 22 чинного КК України, особи, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності за: пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277 чинного КК України), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278 чинного КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини 2, 3 статті 289 чинного КК України). Проєктом КК України також передбачається знижений вік кримінальної відповідальності за деякі категорії кримінальних правопорушень. Однак, станом на 24 листопада 2021 року серед кримінальних правопорушень, за вчинення яких встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності, відсутні кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

По-друге, справедливим буде зазначити, що деякі кримінальні правопорушення, котрі містяться у розділі 5.7 Особливої частини проєкту КК України, перекликаються із деякими кримінальними правопорушеннями, передбаченими чинним КК України. Так, наприклад, стаття 5.7.3 Особливої частини проєкту КК України передбачає відповідальність за небезпечні дії на борту судна, що частково корелює зі статтею 281 чинного КК України, яка встановлює відповідальність за порушення правил повітряних польотів. Так само стаття 5.7.4 Особливої частини проєкту КК України, яка встановлює відповідальність за протиправні діяння у повітряному просторі, частково відповідає статті 282 чинного КК України, якою передбачається відповідальність за порушення правил використання повітряного простору. Однак, принципова різниця полягає у тому, що виклад диспозицій у проєкті КК України має переважно вичерпний характер, у той час як у чинному КК України законодавець віддає перевагу абстрактному опису об'єктивної сторони, не намагаючись надати повного переліку діянь, які становитимуть об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Що стосується кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, вважаємо, що підхід, застосований у чинному КК України, є більш раціональним, оскільки вказана категорія кримінальних правопорушень нерозривно пов'язана зі значним масивом нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у сфері транспорту, тому

бланкетний виклад диспозицій вказаних кримінальних правопорушень є найбільш логічним.

По-третє, особливої уваги потребує той факт, що проєкт КК України не охоплює низки кримінальних правопорушень, передбачених чинним КК України, у тому числі й тих, які становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини та характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Зокрема, взагалі не увійшли до проєкту КК України кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації залізничного транспорту, що не може не звертати на себе увагу з огляду на поширеність та важливість цього виду транспорту для задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях. Дійсно, у чинному КК України є ряд кримінальних правопорушень, щодо яких, згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, немає жодного вироку (наприклад, здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин; примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків). Однак є й такі кримінальні правопорушення, котрі вчиняються найбільш часто, особливо з урахуванням постійного росту значення та популярності транспорту: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації; незаконне заволодіння транспортним засобом; порушення чинних на транспорті правил. З огляду на це, вважаємо, що при подальшій роботі над розділом 5.7 Особливої частини проєкту КК України необхідно звернути увагу саме на судову практику для виявлення потенційно «непрацюючих» норм та, навпаки, включення тих кримінальних правопорушень, які вчиняються найчастіше та характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки.

**Щодо проступків проти безпеки руху та експлуатації транспорту.** Серед 13 статей, які містяться у розділі 5.7 Особливої частини проєкту КК України, 6 присвячено проступкам. Для порівняння, у чинному КК України 10 складів кримінальних правопорушень становлять проступки.

Перш за все, варто звернути увагу на підхід до визначення ступеня тяжкості тих кримінальних правопорушень, які містяться як у чинному КК України, так і у проєкті КК України.

Відповідно до статей 284 та 285 чинного КК України, ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха, а також неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден відносяться до категорії проступків. Автори проєкту КК України застосовують дещо інший підхід, а саме: відповідно до статті 5.7.5 Особливої частини проєкту КК України, ненадання допомоги особам, що зазнали лиха, є злочином 3 ступеня, а неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден, згідно зі статтею 5.7.9 Особливої частини проєкту КК України, є проступком. Вважаємо даний підхід цілком логічним, адже за ступенем суспільної небезпеки ненадання допомоги особам, які зазнали лиха на морі, є вищим, ніж неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден. При цьому варто звернути увагу на наступне: у диспозиції статті 285 чинного КК України міститься вказівка на наявність у капітана судна можливості повідомити іншому судну, що зіткнулося з ним на морі, назви і порту приписки свого судна, а також місця відправлення та призначення. Стаття ж 5.7.9 Особливої частини проєкту КК України такого застереження не має, тому доповнення диспозиції даної статті фразою «незважаючи на можливість надати ці відомості» допоможе уникнути можливих маніпуляцій.

Порівнюючи проступки, які містяться у розділі 5.7 проєкту КК України, та адміністративні порушення на транспорті, у галузі шляхового господарства і зв'язку, передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [3], можна помітити наступне.

Диспозиція статті 5.7.12 (керування транспортним засобом особою, яка перебуває у стані сп'яніння) Особливої частини проєкту КК України повністю «поглинається» диспозиціями статті 130 КУпАП (керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції).

Аналогічна ситуація спостерігається зі статтею 5.7.13 (допуск до керування транспортним засобом особи, яка не має права ним керувати) Особливої частини проєкту КК України, яка корелює зі статтями 116-1 (порушення правил випуску судна в плавання або допуск до керування судном осіб, які не мають відповідного документа) та 129 (допуск до керування транспортними засобами або суднами водіїв чи судноводіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння

або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, або осіб, які не мають права керування транспортним засобом) чинного КУпАП. При цьому, відповідно до статті 287 чинного КК України, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права на керування транспортним засобом, якщо це спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжке тілесне ушкодження або його смерть, є нетяжким злочином.

Отже, виходячи із вищезазначеного, можна зробити наступний висновок. З одного боку, до розділу 5.7 Особливої частини проєкту КК України не увійшла низка кримінальних правопорушень, наявних у чинному КК України, які за ступенем суспільної небезпеки є тяжкими та особливо тяжкими злочинами. З другого боку, відповідно до проєкту КК України, деякі проступки фактично дублюють склади адміністративних правопорушень. Таким чином, вважаємо, що нагальною є необхідність узгодження кримінальної політики щодо криміналізації та декриміналізації діянь проти безпеки руху та експлуатації транспорту з урахуванням наявної судової практики, а також гармонійного поєднання кримінально- та адміністративно-правових засобів.

Список використаних джерел

1. Текст проєкту Кримінального кодексу України станом на 24.11.2021. Реформування кримінального законодавства України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/11/25/kontrolnyj-proekt-kk-24-11-2021.pdf (дата звернення: 28.11.2021).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (у редакції від 25.11.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (у редакції від 26.11.2021). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

**А. Рибальченко,**
студент факультету права та публічного управління
*(Донецький державний університет управління)*
*Науковий керівник:*
**А. С. Політова,**
доцент кафедри
державно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук
*(Донецький державний університет управління)*

# ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Проблема ювенальної юстиції в Україні постійно перебуває у дискусійному колі питань не тільки вчених, а й працівників правоохоронних органів. Слід погодитися з тим, що забезпечення, дотримання і захист прав, свобод та інтересів дітей – це питання національної безпеки та майбутнього кожної країни. Діти є найбільш вразливою категорією населення, оскільки часто залежать від рішень дорослих, не мають знань та вмінь щодо захисту своїх прав та не можуть самостійно звернутися за допомогою. Забезпечення щасливого дитинства в Україні – завдання кожної людини і всього суспільства в цілому. З'являються нові загрози та виклики, які потребують подальших наукових пошуків задля захисту найкращих інтересів кожної дитини, зокрема забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій та збройних конфліктів, створення системи правосуддя, дружнього до дитини, безпечного інформаційного простору для дітей тощо. Також актуальними є питання розвитку та інституціалізації відповідального батьківства як напрямку запобігання домашньому насильству відносно дітей. Адже відсутність знань щодо ненасильницьких методів виховання дітей часто обумовлює вчинення батьками та особами, що їх замінюють, насильства. Для розбудови будь-яких систем важливо мати не лише якісний інструмент, а й його фахових користувачів. Важливою складовою ювенальної превенції є належний рівень підготовки фахівців, які залучені до роботи з дітьми у всіх сферах їх життєдіяльності [1, с. 5].

Поряд з цим існує й інший бік проблеми – злочинність неповнолітніх (деякі дослідники виокремлюють підліткову злочинність), яка стала гострою для нашої держави. Так, зокрема, лише за 2020 рік з-поміж усіх кримінальних проваджень,

які перебували в судах першої інстанції, 3% – в це 6377 справ – були щодо неповнолітніх [2]. А чи є вина у цьому дитина? Це питання складне, оскільки здебільшого неповнолітніх правопорушників формують соціальні умови, які їх оточують.

У попередніх наших публікаціях нами вже відзначалось, що найчастіше поштовхом до першого злочину є бажання самоствердитися, психологія групи, яка впливає на дитину та складнощі перехідного віку. Також є випадки, де дитина йде на вчинок щоб мати хоч якісь кошти на життя, бо батьки не піклуються про дитину. У цьому проявляється своєрідний парадокс: з одного боку, вторгнення в сім'ю розцінюється як зазіхання на особисте життя, з іншого – нерідко виникає ситуація, коли дитину потрібно примусово і якнайшвидше забрати з родини заради безпеки самої дитини. Саме для вирішення цього питання і була введена ювенальна юстиція [3, с. 31].

Досліджуючи питання ювенальної юстиції необхідно розрити його сутність, тобто надати визначення. Отже, ювенальна юстиція – це правові (в тому числі судові), медико-соціальні, психолого-педагогічні, реабілітаційні процедури та програми, спрямовані на максимальне забезпечення прав і свобод неповнолітніх, як тих, хто опинився в конфлікті із законом, так і тих, хто потребує захисту прав у судовому порядку [4, с. 16]. Також існує і така точка зору, що ювенальна юстиція – це спеціалізована система правосуддя щодо неповнолітніх [5, с. 463] та система державних, муніципальних та громадських судових, правоохоронних та правозахисних органів, установ та організацій, що на основі ювенального права та за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень дітей та проти дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації» [6, с. 25].

Проте, значна частина сучасних дослідників схиляється до думки, що розвинені системи ювенальної юстиції на сучасному етапі базуються на таких основоположних принципах: верховенства кращих інтересів дитини, виховання, соціальної насиченості, максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, пріоритету відновного правосуддя, рівної уваги. Тому сучасна ювенальна юстиція є складною системою, яка об'єднує особливе коло осіб (діти та молодь), спеціальні заходи впливу на них, а також заходи кримінально-правового реагування; особливі процедурні норми, що регламентують процес провадження

у справах щодо неповнолітніх, спеціалізовані ювенальні суди, установи виконання покарань та примусових заходів, державні установи, громадські організації, які сприяють захисту прав дітей та молоді [7, с. 8].

Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та Національною стратегією реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року передбачено запровадження системи заходів, яка включатиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні та освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок розв'язання соціальних, побутових проблем тощо. А це є суттєвим кроком у реформуванні.

Разом з тим, на сьогодні Україною вже зроблені вагомі внески у впровадженні ювенальної юстиції. Аналіз Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України свідчить про реалізацію міжнародних принципів щодо здійснення спеціалізованого судочинства відносно неповнолітніх. А саме передбачено, що кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється слідчим, котрий спеціально уповноважений на це керівником органу досудового розслідування. В Кримінальному кодексі Україні передбачено систему покарань щодо неповнолітніх.

Але будь-яке реформування потребує вивчення зарубіжного досвіду, оскільки саме вивчення особливостей диференціації відповідальності неповнолітніх осіб у зарубіжних країнах свідчать, що кримінальні закони більшості країн світу все більше враховують індивідуальні і вікові особливості психіки підлітків, щоб згодом реалізувати гнучку систему кримінально-правових заходів, яка сприяє не стільки покаранню правопорушника, скільки його поверненню в суспільство [8, с. 211].

Так, зокрема, яскравим прикладом функціонування такої юстиції є США. Суть ювенального правосуддя у США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони і захисту. Ювенальна юстиція у США функціонує шляхом взаємодії різноманітних піклувальних інституцій, участі державних структур та судової влади. У більшості штатів США система ювенальної юстиції незалежна від системи загального правосуддя [4, с. 212]. Окрім того, однією із характерних ознак інституту ювенальної юстиції США є наявність реабілітаційних програм для неповнолітніх злочинців, що впроваджені на державному рівні

та функціонують за допомогою спеціалізованих органів. Натомість у нашій державі фактично відсутні такі програми, які мали б не тільки реалізовувати покарання призначене судом, а й перевиховувати малолітнього злочинця.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що наразі в Україні існує інститут ювенальної юстиції, але він має свої недоліки. Звертаючись до досвіду інших країн ми можемо не тільки поліпшити механізм захисту прав дітей, а й зменшити кількість правопорушень підлітків. Однак ми маємо не просто копіювати західну модель інституту ювенальної юстиції, а особливу систему допомоги дітям, які вчинили правопорушення або стали його жертвою. Припускаємо, що одним із елементів механізму протидії злочинності неповнолітніх є проведення лекції з закладах освіти, під час яких необхідно докладніше пояснювати дітям їхні права та обов'язки у школі, вдома, а також різними способами розповсюджувати інформацію про служби допомоги неповнолітнім у випадках, коли їхні права порушуються. Це буде одним із заходів профілактики у протидії злочинності неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Ювенальна юстиція: український дискурс: колективна моногр аф. / за заг. ред. Долженкова О. Ф., Корнієнка М. В. Одеса : Університет Ушинського, 2021. 320 с.

2. Олійник О. Розвиток ювенальної юстиції в Україні. *Міністерств юстиції: веб-сайт*. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-rozvitok-yuvenalnoi-yustitsii-v-ukraini (дата звернення: 30.11.2021).

3. Рибальченко А. Ювенальна юстиція в Україні: історія виникнення та проблеми функціонування. *Історія України в регіональному та глобальному вимірах :* матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 20 лютого 2020 р.). Маріуполь : ДонДУУ, 2020. С. 30–33.

4. Ювенальная юстиция: теория и практика : учебное пособие для вузов. / Авторский коллектив: Акматов А. О., Мусуралиев Б. Ж., Шакиралиева Г. Д. Б., 2007. 200 с.

5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол.ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

6. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юр. наук. 04.00.16 Одеса, 2008. 42 с.

7. Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999. URL: https://www.legislation.gov. uk/ukpga/1999/23/contents (дата звернення: 30.11.2021).

8. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: Міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 10. С. 210–219.

**Ірина Серкевич,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одним з елементів складу кримінального правопорушення є група юридичних ознак, що характеризують його об'єктивну сторону. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це головна ознака кримінально караного діяння, яка дає змогу відмежувати це кримінальне правопорушення від інших. Об'єктивна сторона як елемент складу кримінального правопорушення характеризується обов'язковою ознакою – діянням у формі дії або бездіяльності, і групою факультативних ознак – суспільно небезпечні наслідки, причиновий зв'язок між діянням і вказаними наслідками, а також місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, полягає у втягненні неповнолітнього у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми [1]. Об'єкт кримінального правопорушення – моральні засади суспільства у ставленні до виховання молодого покоління.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення є неповнолітні – особи чоловічої або жіночої статі, які не досягли 18-річного віку.

Втягнення – це дії, внаслідок яких інша особа спонукається до певної поведінки, залучається до неї, в такої особи виникає бажання поводитись певним чином. Причому, на відміну від примушування, особа згодом вчиняє бажані для винного дії з власної волі. Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретного неповнолітнього завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно здійснюється шляхом умовлянь, залякування, підкупу, обману, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість

і доступність; певних дій, навчання способів та прийомів їх виконання тощо.

Втягнення у злочинну діяльність означає втягнення у вчинення одного чи кількох кримінальних правопорушень. Так, під пияцтвом розуміють неодноразове вживання спиртних напоїв. Заняття жебрацтвом – це систематичне випрошування грошей у сторонніх осіб, а заняття азартними іграми – це систематична гра задля отримання грошей чи інших матеріальних цінностей.

Суб'єкт кримінального правопорушення – осудна особа, яка досягла 18-річного віку. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною виною [1].

Зазначимо, що Пленум Верховного Суду у своїй постанові зазначив, що «втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність посягає на основи суспільної моралі у сфері розвитку і виховання молодого покоління, згубно впливає на молодих людей, створює для них спотворені орієнтири, прищеплює асоціальні ідеї, аморальні погляди й навички, істотно впливає на рівень злочинності неповнолітніх. Особливо небезпечними є дії, спрямовані на втягнення осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, у злочинні групи, у вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а також тих, які поєднані з незаконним обігом наркотичних засобів або зброї, із застосуванням насильства посягають на статеву свободу та статеву недоторканність особи» [2].

Перелік способів вчинення даного кримінального правопорушення є відкритим: залучення шляхом обіцянок, обману, погроз, фізичного насильства або іншим способом.

Обіцянка може виражатися в прийнятті на себе підбурювачем будь-якого зобов'язання перед неповнолітнім, у запевненні в готовності за потреби допомогти йому. Обман же виражається у введенні неповнолітнього в оману щодо яких-небудь фактів, подій.

Насильство – це заподіяння фізичного болю, зв'язування, побиття, також це застосування фізичного насильства до іншої особи, благополуччя (життя і здоров'я) якої особливо важливе для неповнолітнього з огляду на взаємини і життєві обставини. Застосування фізичного насильства полягає в нанесенні неповнолітньому побоїв, завданні йому тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості або заподіянні фізичних страждань в інший спосіб, щоб зломити волю потерпілого і примусити його вчинити ті чи ті дії.

Психічне насильство (погрози) як спосіб залучення до антисоціальної поведінки може виражатися у висловлюванні намірів

застосувати щодо неповнолітнього, в разі його відмови від вчинення певних дій, фізичне насильство (побої, катування тощо), завдати йому майнову шкоду, розголосити компромат на нього, припинити дружбу тощо. Погрози можуть бути найрізноманітніші, і якщо висловлювана винним загроза становить окремий склад кримінального правопорушення, дії, у які втягують неповнолітнього, повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, природно, за умови, що неповнолітній сприймає цю загрозу як реальну і в нього є всі підстави побоюватися її реалізації [3].

Конституція України у ст. 52 проголошує, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Багато дослідників вважає, що фізичне насильство – це будь-який протиправний вплив на організм іншої особи проти її волі [4]. Щодо обмеження свободи, то одні автори називають насильством будь-яке обмеження свободи з метою здійснення злочинного задуму; інші вважають, що обмеження свободи не може бути насильством; а ще інші називають насильством обмеження свободи, яке пов'язане з безпосереднім впливом на тіло потерпілого (затикання рота, зв'язування, втягування, заштовхування тощо).

До інших способів залучення неповнолітнього в антисоціальну поведінку належать пропозиції, прохання, умовляння, підкуп, а також збудження бажання вжити спиртні напої тощо шляхом висловлення суджень про те, що підліток не здатний на «дорослі вчинки», або ж, навпаки, формування в нього почуття авторитету серед однолітків.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 304 КК України, визнається закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у вживання спиртних напоїв, заняття жебрацтвом чи азартними іграми.

Отже, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, виражається тільки в активних діях, які спрямовані на збудження бажання в неповнолітнього брати участь у здійсненні чи одного конкретного кримінального правопорушення, чи кількох. Відповідальності за залучення шляхом бездіяльності не передбачено. Водночас у низці випадків пасивна поведінка дорослих осіб, які не перешкоджають злочинній діяльності неповнолітніх, становить не меншу суспільну небезпеку, ніж активні дії щодо залучення до протиправної діяльності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 28.11.2021).

2. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text (дата звернення: 28.11.2021).

3. Дегтярьова І. В. Порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Форум права: електр. фах. вид.* 2011. № 1. С. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/FP_index.htm_2011_1_45 (дата звернення: 28.11.2021).

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 28.11.2021).

**В. В. Сидорчук,**
аспірант кафедри
кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
*(Національний університет*
*«Одеська юридична академія»)*

## ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧИХ, ЯКІ РОЗСЛІДУЮТЬ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Досліджуючи питання, пов'язане із повноваженнями слідчих, які розслідують корупційні правопорушення, варто зазначити, що Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) не виділяє спеціальні чи окремі види повноважень для відповідної категорії слідчих, також у КПК відсутнє розподілення повноважень слідчих за видовими ознаками злочину, який вони розслідують. Однак, незважаючи на відсутність у КПК прямої вказівки на кількісні або якісні особливості у реалізації своїх повноважень слідчим, який розслідує корупційні злочини – комплексний аналіз КПК і КК дає змогу виділити певні особливості у повноваженнях тої категорії слідчих, які розслідують корупційні злочини. Так, наприклад, зважуючи на можливий особливий суб'єктний склад кримінального провадження щодо корупційних

злочинів, а саме наявність викривача, якому кримінальним законом гарантуються заходи безпеки, винагорода, отримання інформації про хід розслідування – на слідчого покладаються додаткові обов'язки, щодо забезпечення належного процесуального статусу викривача.

Також, зважуючи на обмеження законодавця, щодо неможливості звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, або кримінальне правопорушення, пов'язане із корупцією, передбачене профільними статтями КК, вбачається обмеженість слідчого, щодо реалізації ним під час розслідування відповідної категорії злочинів. Також, згідно із положень статті 69 КК вбачається неможливим за умови наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання і істотно знижують ступінь суспільної тяжкості кримінального правопорушення - призначення основного покарання нижче межі, встановленої в санкції Особливої частини КК, у випадку засудження за корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане із корупцією, що має наслідком зменшення тактичних прийомів слідчого під час проведення тої категорії слідчих (розшукових) дій, в ході яких він отримує показання від підозрюваної особи.

Також, в контексті особливостей реалізації слідчими повноважень під час розслідування корупційних злочинів, необхідно виділити специфічне джерелом отримання інформації для детективів НАБУ – повідомлення їх працівниками Національного агентства із запобігання корупції (далі НАЗК), так частина 3 статті 513 (Повна перевірка декларацій) закону України «Про запобігання корупції», зазначає наступне: «у разі виявлення за результатами повної перевірки декларації ознак необґрунтованості активів Національним агентством надається можливість суб'єкту декларування протягом десяти робочих днів надати письмове пояснення за таким фактом із відповідними доказами. У разі ненадання суб'єктом декларування у зазначені строки письмових пояснень і доказів чи надання не в повному обсязі Національне агентство інформує про це Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру» [1]. Звісно, що враховуючи поняття дефініції «будь-яке джерело», детектив може самостійно проаналізувати декларації, які знаходяться у відкритому доступі, і якщо в викладеній інформації він виявить ознаки кримінального правопорушення, це також буде підставою для внесення відомостей до ЄРДР.

Ще однією особливістю у повноваженнях слідчого, який розслідує корупційні злочини, може бути наявність такого суб'єкту кримінального процесу як викривач. Так, КПК нам дає наступне визначення цьому суб'єкту «фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування». Звісно, що у кожного суб'єкту наявні свої процесуальні права і обов'язки, не винятком став і викривач, права якого у значній мірі корелюються з обов'язками слідчого, так частиною 3 статті 60 КПК, передбачено, що «заявник, який є викривачем, крім наступних прав (отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; отримати інформацію про закінчення досудового розслідування), має право в порядку, встановленому Законом України »Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням». А вказана «інформація надається слідчим або прокурором у строк не більше п'яти днів з моменту подання заяви». Звісно відповідне повідомлення викривача про стан досудового розслідування має відбуватися в контексті недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування з повідомленням останнього про кримінальну відповідальність за розголошення певних відомостей.

Також, у зв'язку з наявністю викривача, КПК слідчому додатково надає ряд інших повноважень, пов'язаних із забезпеченням/сприянням виплати винагороди викривачу. Так, згідно із ч. 1 ст. 130[1] КПК «за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину» [2]. З огляду на це, слідчий має чітко фіксувати момент, особу і особливості повідомлення про корупційний злочин; чітко фіксувати саме активне сприяння його розкриттю, і чітко встановити грошовий розмір

предмета злочину. Також від слідчого залежить первинна оцінка, критеріїв від наявності яких суд визначає конкретний розмір винагороди: персональності інформації («персональність інформації - інформація, повідомлена викривачем правоохоронному органу, повинна походити від його особистої обізнаності, у тому числі інформація, отримана від третіх осіб, не міститися в публічних звітах, результатах перевірок, матеріалах, дослідженнях, інформаційних повідомленнях тощо органів чи засобів масової інформації, крім випадку, якщо викривач є джерелом такої інформації, а також не бути відомою правоохоронному органу з інших джерел» [2]), і важливості інформації («важливість інформації – повідомлена викривачем інформація повинна містити фактичні дані, що можуть бути перевірені, і сприяти доказуванню хоча б однієї з обставин вчинення корупційного злочину, передбачених пунктами 1–3, 6 і 7 частини першої статті 91 КПК» [2]).

Також, відповідно до ч. 9 ст. 214 КПК «слідчий, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу» [2].

У випадку складання обвинувального акту слідчим, у випадку участі у кримінальному провадженні викривача, до нього вносяться, в тому числі, анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство) і розмір пропонованої винагороди викривачу.

Характеризуючи повноваження слідчого, який розслідує корупційні злочини, варто розуміти, що у контексті кримінального процесу вони майже ідентичні повноваження слідчого. Законодавчо не визначено їх окремих форм чи видів, однак, специфіка кримінальних проваджень щодо розслідування корупційних злочинів, з її суб'єктним складом, наявністю органів контролю за виконанням службовців покладених на них обов'язків, і законодавчих обмежень, щодо застосування до обвинувачених/засуджених за корупційні злочини осіб певних інститутів кримінального права – дає підстави, шляхом аналізу норм КПК, виділяти окремі особливості повноважень слідчих, які розслідують корупційні злочини.

Список використаних джерел
1. Про запобігання корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text ;

**Олександр Торбас,**
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
доктор юридичних наук, доцент
*(Національний університет*
*«Одеська юридична академія»)*

## ОЦІНКА ЗАКОННОСТІ ОГЛЯДУ ТЕЛЕФОНУ, ЯКИЙ БУЛО ВИЛУЧЕНО ПІД ЧАС ОБШУКУ

Питання забезпечення прав учасників кримінального провадження завжди є ключовим при аналізу будь-яких кримінальних процесуальних інститутів. Навіть серед завдань кримінального провадження, які передбачені в ст. 2 КПК України, законодавець окремо виділяє охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проте, в силу специфіки кримінальної процесуальної діяльності, а також значного обсягу прав, який може бути обмежений під час проведення окремих процесуальних дій, далеко не завжди вдається рівномірно забезпечити права всіх учасників кримінального провадження. Саме задля того, щоб мінімізувати кількість таких випадків, законодавець повинен максимально чітко сформулювати необхідні правові положення. Проте, як свідчить практика, чіткість формулювання – це не те, чим може похизуватися чинне кримінальне процесуальне законодавство. І однією з таких проблем є проблема дослідження мобільного телефону після його вилучення під час обшуку.

В першу чергу необхідно звернути увагу на відсутність чіткого нормативного визначення «телефон» у кримінальному процесуальному законодавстві. Як слушно зазначає М.І. Пашковський, «коли законодавець згадує про мобільний термінал системи зв'язку, то має на увазі насамперед мобільний телефон як відповідний пристрій для радіозв'язку (стільникового зв'язку). В класичному вигляді МТСЗ як «радіотелефон стільникового зв'язку –

рухома радіостанція стільникового зв'язку» не має ані пам'яті, ані операційної системи. Однак сьогодні призначення МТСЗ стільниковим зв'язком не обмежується, оскільки найбільш поширений підвид радіотелефонів стільникового зв'язку «смартфон», який поєднує функції надання стільникового зв'язку та обчислення на основі операційної системи з додатками, тобто по суті відповідає визначенню інформаційної (автоматизованої) системи як організаційно-технічної системи, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів» [1, с. 110]. Дійсно, необхідно констатувати, що ведучи мову про телефону, більш правильним буде застосування розширювального тлумачення, адже сучасні телефони крім телефонних дзвінків можуть виконувати величезну кількість і інших функції, в тому числі і передачі смс та інших повідомлень.

Власне через повідомлення у мобільних телефонах і виникає найбільше суперечностей між стороною обвинувачення і стороною захисту при оцінці законності ознайомлення зі змістом телефону. Як правило, сторона обвинувачення стверджує, що телефон було вилучено як речовий доказ, а тому його можна оглянути саме як речовий доказ, склавши відповідний протокол без додаткового санкціонування слідчим суддею. І аналіз судової практики вказує, що проведення огляду телефону у такий спосіб є досить популярною процесуальною дією, хоча виникають сумніви щодо її законності.

Відповідно до ст. 14 КПК України, під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК України, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. Слід наголосити, що формулювання, яке було використано законодавцем в ч. 2 ст. 14 КПК України, в певній мірі вводить в оману правозастосувачів, які, ведучи мову про можливість обмеження таємниці спілкування при огляді мобільного телефону, одразу звертаються до окремої групи НСРД, яка має назву «втручання у приватне спілкування». Необхідно наголосити, що втручання у приватне спілкування можливе не тільки в межах проведення НСРД, а і при здійсненні інших процесуальних дій. Однак, якщо проаналізувати можливості доступу до мобільного телефону саме через НСРД,

то в першу чергу необхідно згадати Постанову Верховного Суду у справі № 727/6578/17 від 09 квітня 2020 року, де судді вказали на законність проведення огляду телефону без будь-якого санкціонування доступу до відомостей з електронних інформаційних систем. «Сутність такої негласної слідчої (розшукової) дії, як доступ до зняття інформації з електронних інформаційних систем полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщенням її у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Що ж стосується інформації, яка була наявна в мобільному телефоні ОСОБА_1, то вона була досліджена шляхом включення телефону та огляду текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. В даному випадку орган досудового розслідування провів огляд предмета – телефона та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог кримінального процесуального закону» [2].

Власне саме на це судове рішення, як правило, посилається сторона обвинувачення, обґрунтовуючи можливість огляду вилученого мобільного телефону без окремої ухвали слідчого судді. Однак тут необхідно звернути увагу одразу на 2 обставини. По-перше, в даному випадку надто спірною є позиція, що мова ведеться саме про НСРД. Доцільно погодитись з позицією А. В. Шило, відповідно до якої проведення будь-яких НСРД відносно телефону після вилучення телефону є неможливим [3, с. 104]. Ключової ознакою будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії є її негласність. Якщо телефон було вилучено під час обшуку, така негласність повністю виключається, адже власник телефону достаменно знає, що даний мобільний пристрій перебуває у слідчих.

По-друге, спірною є позиція суду, що відсутність паролю вказує на те, що власник не обмежує доступ до власного мобільного телефону. Відповідно до ч. 3 ст. 258 КПК України, спілкування

є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Будь-який власник телефону завжди розраховує, що його спілкування буде таємним, пароль є лише додатковою формою захисту. ВС у своєму рішенні визначив факт мовчазної згоди власника мобільного пристрою: немає паролю – ваші переписки може читати будь-хто. Навіть не погоджуючись з такою позицією, в будь-якому випадку її необхідно враховувати як окрему обставину можливості огляду мобільного телефону.

Проте, як вже було зазначено, огляд мобільного телефону після його «нетаємного» вилучення не може відбуватися в НСРД, а тому постає питання: чи буде законним огляд телефону (після призначення експертизи для обходу систем захисту) після його вилучення під час обшуку? В даному випадку можна дійти висновку, що ні. Законодавець окремо виділяє такі засади кримінального провадження, як таємниця спілкування (ст. 14 КПК України) та недоторканість права власності (ст. 16 КПК України), що вже вказує на необхідність додаткового санкціонування втручання у приватне спілкування. Відповідно до ст. 162 КПК України, до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать, крім іншого, особисте листування особи та інші записи особистого характеру. З урахуванням того, що сучасні мобільні телефони всі надають можливість власнику здійснювати обмін повідомлення з іншими абонентами, будь-який телефон завжди містить охоронювану законом таємницю у формі особистого листування. Це означає, що лише одного огляду телефону буде недостатньо для того, щоб виконати всі вимоги кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення прав учасників кримінального провадження. Після вилучення мобільного телефону слідчий або прокурор зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме – до мобільного телефону, в якому міститься охоронювана законом таємниця. Будь-які інші форми доступу до мобільного телефону задля ознайомлення з текстом повідомлень слід вважати незаконними.

В якості висновку необхідно вказати, що на даний момент можна сформулювати такий алгоритм дій для огляду мобільного телефону, вилученого під час обшуку:

– якщо телефон не запаролений – можна провести огляд телефону без санкції слідчого судді (відповідно до позиції ВС);

– якщо на телефоні є пароль – необхідно отримати ухвали слідчого судді на тимчасовий доступ до речей і документів.

Список використаних джерел

1. Пашковський М. І. Про колізійність приписів щодо процесуальної форми доступу до змісту відомостей, що містяться в мобільних терміналах систем зв'язку. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (26 листопада 2021 року) / упор. А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС. С. 108–111.

2. Постанова Верховного Суду від 09.04.2020 року, справа № 727/6578/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345

3. Шило Артем Вікторович. Використання у кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2019. 229 с.

**Наталія Устрицька,**
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОКАРАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк. Також до неповнолітніх можуть застосовуватись і додаткові покарання у виді: 1) штрафу; 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Таким чином, фактично до неповнолітніх можуть бути застосовані шість видів покарань. Але при цьому слід мати на увазі, що такі покарання, як громадські роботи, виправні роботи та арешт, не можуть застосовуватися до неповнолітніх, яким не виповнилося 16 років. А тому при виборі покарання особам у віці 14-16 років фактично виключається можливість застосування інших видів покарання не пов'язаних з позбавленням волі. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 16 квітня 2004 № 5

«Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» підкреслює, що інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх застосовуватися не можуть, навіть якщо під час розгляду справи в суді вони вже досягли повноліття (п. 11) [1].

На практиці часто виникають ситуації, коли судом встановлено брак покарань, які можуть бути ефективними засобами впливу на неповнолітніх. Наприклад, ч. 1 ст. 186 КК України передбачає штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі. Але як бути, коли у неповнолітнього, що не досяг 16 років, немає ні самостійного доходу, ні майна, ні коштів? Очевидно, що єдиним покаранням залишається позбавлення волі, однак суд може дійти до висновку, що його застосування є надто суворим у визначеній ситуації. У таких випадках суду не залишається нічого, як призначити позбавлення волі і застосувати до неповнолітнього звільнення від відбування покарання з випробуванням. Проте навряд чи таке вирішення ситуації можна вважати правильним, ефективним, і врешті законним.

У постанові Пленуму ВС України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16 квітня 2004 року № 5, зазначено: якщо санкцією закону, за яким засуджується неповнолітній, передбачено лише такі види покарань, які з огляду на вік підсудного чи його стан не можуть до нього застосовуватися, суд:

– звільняє його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових виховного характеру,

– закриває справу і звільняє його від кримінальної відповідальності,

– постановляє обвинувальний вирок і звільняє від засудженого покарання [1].

Звичайно, це негативно позначається на процесі запобігання кримінальним правопорушенням. В таких випадках виникає ситуація безкарність, коли за винно вчинене діяння особа не зазнала відповідних заходів кримінально-правового характеру, що у подальшому може призвести до вчинення нового кримінального правопорушення. Адже не досягається мета кримінально-правових заходів, які мають бути необхідними і достатніми для виправлення, виховання особи та запобігання новим суспільно небезпечним посяганням.

Якщо звернутись до проєкту нового КК України (станом на 14.11.2021 року), то систему покарань звужено до штрафу

і грошового стягнення та ув'язнення. Довічне ув'язнення неповнолітнім не призначається [2]. Зокрема, у ч. 1 ст. 3.10.3 проєкту зазначається, що штраф застосовується до неповнолітньої або молодої особи, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення. В той же час із ст. 3.1.7 проєкту «Санкції» випливає висновок про те, що тій особі, яка не має доходу або майна, безальтернативно має призначатись покарання у виді ув'язнення (злочини 1–3 ступеня). Як видається, знову єдиним покаранням залишається позбавлення волі. У літературі зазначається, що така ситуація зайвий раз змушує замислитись над розширенням системи покарань, зокрема розрахованих на молодих людей [3, с. 51].

Такі види покарань як громадські роботи, виправні роботи і арешт, як видається, трансформувались до складових пробації. У статті 3.4.1. проєкту КК зазначено, що пробація включає контрольні, реінтеграційні та наглядові засоби, що передбачають обмеження у реалізації прав чи свобод людини та застосовуються судом до особи, засудженої за вчинення злочину, з метою убезпечення суспільства та спонукання цієї особи до правослухняної поведінки. Таке поняття пробації відповідає Рекомендації CM/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації, де зазначено, що пробація «включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства».

У літературі залишається дискусійним питанням про правову природу громадських робіт. О.О. Дудоров, Є.О. Письменський зазначають, що навряд чи виправдано, що громадські роботи закамуфльовано під наглядовий засіб пробації під назвою «виконання суспільно корисних робіт». Цей засіб за своєю суттю є покаранням, узгоджується з усіма його ознаками і за своїм змістом, вочевидь, відрізняється від інших засобів пробації [3, с. 49]. Ю.А. Пономаренко зазначає, що не викликає сумнівів відповідність гроиадських робіт усім ознакам виду покарань. Натомість, істотно менша їхня суворість порівняно і з ув'язненням, і зі штрафом, а також перспективи їх встановлення у якості засобів стягнення за проступки, є контраргументами проти введення їх до системи покарань. Тому розглядається можливість їх віднесення до складових пробації [4, с. 78].

Доречно нагадати, що у Рекомендація № (87) 20 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи «Про соціальний вплив

на злочинність неповнолітніх» від 17 вересня 1987р. говориться на поступовій відмові від ув'язнення та збільшення кількості альтернативних заходів, що дозволять неповнолітніх соціально інтегрувати через навчання і професійну освіту. Зокрема, рекомендується застосування громадських робіт відповідно до віку особи та виховної мети [5]. У п. 19 Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), наголошується на максимальному обмеженні застосування до неповнолітніх покарань, пов'язаних із будь-якими формами ув'язнення, і на розширенні сфери застосування покарань, альтернативних ув'язненню [6]. Положення Конвенції ООН «Про права дитини», гарантує кожній дитині, яка вважається, що порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві [7]. Отож, кримінальний закон потребує доопрацювання та удосконалення відповідно до вимог Міжнародних документів у сфері захисту прав дитини,

Список використаних джерел

1. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року. № 5. URL: zakon.rada.gov.ua/go/va005700-04 (Дата звернення: 22.11.2021).

2. Кримінальний Кодекс України. Проект URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/11/15/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-11-2021-oznaky.pdf

3. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Покарання в проєкті нового Кримінального кодексу України: окремі критичні застереження. Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 155 с.

4. Пономаренко Ю. А. Покарання у системі кримінально-правових засобів реагування на злочин за проєктом нового Кримінального кодексу України. Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI (XIX) Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (17–18 вересня 2020 року). Львів: ЛьвДУВС, 2020. 106 с.

5. Рекомендація № (87) 20 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» від 17 вересня 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text (Дата звернення: 22.11.2021)

6. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх «Пекінські правила» 1985р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (Дата звернення: 22.11.2021).

7. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (Дата звернення: 22.11.2021).

**Олег Федорів,**
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## СТАНДАРТ ЕФЕКТИВНОЇ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Стандарти ефективного розслідування, витлумачені у практиці ЄСПЛ, враховують і участь у провадженні потерпілого. Якщо по ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про залучення рідних жертви (зокрема, у всіх справах близький родич потерпілого повинен бути залучений до відповідного провадження мірою, необхідною для забезпечення його законних інтересів (рішення «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (заява № 55721/07), п. 167)), то по ст. 3 Конвенції йдеться саме про участь потерпілого. Зокрема, потерпілий повинен мати змогу приймати ефективну участь у розслідуванні (п. 122 рішення «Буід проти Бельгії» (Заява № 23380/09)). Відмітимо, що також у рішеннях ЄСПЛ вказується на потребу ефективного захисту у аспекті участі потерпілого: поняття ефективного засобу юридичного захисту щодо тверджень про жорстоке поводження також включає в себе ефективний доступ заявника до процесу розслідування (рішення «Огороднік проти України» (Заява № 29644/10), «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04)).

Залучення потерпілого як стандарт (критерій) ефективності розслідування виділяється і у доктрині [1, с. 96; 2, с. 52; 3, с. 20].

Разом з тим, ЄСПЛ неодноразово констатував недотримання цього стандарту у рішеннях, у тому числі проти України. Зокрема, йдеться про: неможливість отримання доступу до матеріалів провадження (рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04)); затягування із наданням доступу до матеріалів (рішення «Кучерук проти України» (Заява № 2570/04)); ненадання постанови про відмову у порушенні кримінальної справи ((рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04), рішення «Басенко проти України» (Заява № 24213/08)); затягування з інформуванням про відмову у порушення справи (рішення «Кучерук проти України» (Заява № 2570/04)); заявнику не було надано можливості поставити експертам запитання (рішення «Кирпиченко проти України» (Заява № 38833/03)); надання недостовірної інформації про хід провадження (рішення «Басенко проти України» (Заява № 24213/08)); неповідомлення про закінчення досудового розслідування та судове провадження (рішення «Басенко проти України» (Заява № 24213/08)); відсутність допиту потерпілого (рішення «Чембер проти Росії» (Заява № 7188/03)); незгадування версії потерпілого у постанові про відмову у порушенні кримінальної справи (рішення «Чембер проти Росії» (Заява № 7188/03)) та ін.

ЄСПЛ не надає перелік критерії (положень), за якими параметрами слід визначати ефективність участі потерпілого у розслідуванні. Як пише Е. Сванідзе, потерпілі повинні мати право вимагати здійснення конкретних кроків і своєї участі у конкретних слідчих діях, коли це є належним. Вони мають періодично інформуватися про хід розслідування та про всі прийняті рішення. У відповідних випадках їм має надаватися юридична допомога, а також право опротестовувати дії або бездіяльність слідчих органів за допомогою відкритої і змагальної процедури судового розгляду [2, с. 17].

З урахуванням рішень ЄСПЛ можна виокремити такі напрямки забезпечення ефективності участі потерпілого у розслідуванні на рівні нормотворчості та правозастосування: оперативне набуття статусу потерпілого; наявність реальних можливостей щодо збирання доказів; можливість брати участь при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; реальні повідомлення про процесуальні дії та рішення, судові засідання; участь у вирішенні питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; визнання потерпілого суб'єктом оскарження у досудовому розслідуванні, у тому числі бездіяльності; можливість потерпілого отримати безоплатну професійну

правничу допомогу; можливість потерпілого впливати на розумність строків досудового розслідування; урахування вразливості потерпілих, зокрема, у провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, торгівлею людьми, злочинами проти життя та здоров'я тощо при проведенні слідчих (розшукових) дій; забезпечення безпеки потерпілих; визначення належного співвідношення публічних та приватних елементів у кримінальному провадженні тощо.

Загалом КПК України передбачає достатній обсяг прав потерпілого, проте, їх реальне забезпечення, по-перше, не завжди кореспондує обов'язкам сторони обвинувачення, по-друге, по деяких правах алгоритм забезпечення не передбачено у тексті кодексу. На це по ряду аспектів вже зверталася увага у доктрині [4].

Слід зупинитися на проведенні одній із найважливіших слідчих (розшукових) дій, якщо йдеться про застосування насильства до особи: судово-медичну експертизу. Обов'язковою вона визнана для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; навіть для оцінки статевих станів обов'язковість експертизи не передбачена у КПК України.

Більше того, потерпілий не є суб'єктом залучення експерта та подання висновку експерта за КПК України, хоча пропозиції виправлення цієї ситуації є у доктрині [5; 6]. Звісно, що таке бажання реалізуємо за умови достатності коштів для залучення експерта, проте, ця гарантія не є зайвою. Крім того, потерпілий обмежений у можливості формулювання питань експерту. Відмітимо, що ЄСПЛ звернув увагу у рішенні «Кирпиченко проти України» (Заява № 38833/03) на те, що у зв'язку з твердженнями про катування у січні 2003 року було призначено кілька судово-медичних експертиз, проте самому заявнику не було надано можливості поставити експертам запитання. Запитання, поставлені органом досудового слідства, здебільшого були спрямовані на встановлення того, чи могли тілесні ушкодження, щодо яких заявник скаржився, бути завдані під час самозахисту Л.С. Жодних запитань щодо інших видів жорстокого поводження, про які стверджував заявник, взагалі не було поставлено. Ці порушення у сукупності із іншими призвели до висновку про порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з розслідуванням скарг заявника щодо стверджуваного жорстокого поводження з ним.

Отже, важливим аспектом є саме можливість постановлення запитань експерту. Потерпілий це може реалізувати лише при поданні відповідного клопотання стороні обвинувачення

про залучення експерта, проте, навіть при його задоволенні немає обов'язку поставити саме ті питання, які бажає дослідити потерпілий. Це впливає також і на оперативність розслідування, адже потерпілий може подавати клопотання про проведення додаткових або нових експертиз. Крім того, у разі відмови у задоволенні клопотання потерпілий має право звернутися із скаргою до слідчого судді, який у разі наявності підстав скасує постанову і сторона обвинувачення буде зобов'язана залучити експерта, проте, це впливає на оперативність збирання доказів. Отже, наявний механізм участі потерпілого у вирішенні питання про залучення експерта не є логічним та послідовним.

Таким чином, у аспекті ефективної участі потерпілого у розслідуванні слід переглянути права потерпілого щодо залучення експерта по напрямках: 1) визнання його самостійним суб'єктом залучення експерта за власні кошти; 2) визнати обов'язковість питань, викладених у клопотанні потерпілого, у разі задоволення його клопотання про залучення експерта (крім тих, які торкаються питань права та не відповідають виду експертизи) (у такому випадку це має бути роз'яснено потерпілому та забезпечено його право уточнити питання).

Список використаних джерел

1. Касько В. Критерії ефективності розслідування фактів поганого поводження: огляд прецедентної практики Європейського суду з прав людини, зокрема у справах проти України. *Право України*. 2011. № 7. С. 96–103.

2. Сванідзе Ерік. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. К. : «К.І.С.», 2009. 144 с.

3. Бєлоусов Ю., Гатіятуллін О., Запорожцев К., Тарасова М., Шурдук В. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи (аналіз законодавства). https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/Fiksatsiia-ta-rozsliduvannia-katuvan-.pdf

4. Аленін Ю. П., Гловюк І.В. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання. *Право України*. 2013. № 11. С. 112–119.

5. Гловюк І. В., Гринюк В. О., Ковальчук С. О. Застосування примусової госпіталізації психічно хворих осіб у кримінальному провадженні України в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 524–528.

6. Аленін Ю. П. Гловюк І. В. Питання розширення процесуальних можливостей потерпілого щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. URL: https://barristers.org.ua/news/pytannya-rozshyrennya-protsesualnyh-mozhlyvostej-poterpilogo-shhodo-vykorystannya-spetsialnyh-znan-u-kryminalnomu-provadzhenni/

**Світлана Цьона,**
здобувачка вищої освіти
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Віра Навроцька,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ, ЗДІЙСНЮВАНОГО ПРОКУРОРОМ У СУДІ

Однією із основних конституційних засад функціонування прокуратури є підтримання публічного обвинувачення в суді. Завдяки її запровадженню повною мірою можуть виражатися функції захисту, правосуддя та загалом можливість вирішення кримінального провадження в суді. Конституційна реформа щодо правосуддя проведена у 2016 році внесла зміни, зокрема й у діяльність прокуратури. Необхідно звернути увагу на функціональну спрямованість діяльності прокурора у судових стадіях кримінального провадження. Так, відповідно до положень Закону України «Про прокуратуру» від 2014 року на прокуратуру не можуть покладатися функції, які не передбачено Конституцією України [1]. Отож перелік функцій, який зазначається у статті 1311 Конституції України, є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню, жоден інший нормативно-правовий акт (зокрема, і сам Закон України «Про прокуратуру») не може містити інших функцій, що покладаються на вказаний орган. Такий підхід законодавця є цілком слушним, бо дозволяє чітко окреслити предметну сферу діяльності органів прокуратури та визначити функціональне місце в державному механізмі цього органу, окреслити сферу впливу та уникнути дублювання функцій з іншими органами державної влади, водночас це, з одного боку, гарантує незалежність прокуратури, а з іншого – стримує можливості її впливу на суспільні відносини у державі.

Однак важливою проблемою сьогодення є неоднакове тлумачення термінів передбачених Конституцією України, Законом

України «Про прокуратуру» та Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) щодо визначення функцій діяльності прокуратури та встановлення моменту висунення обвинувачення.

Новелою чинного законодавства є те, що законодавець замінив функцію «підтримання державного обвинувачення в суді» на «підтримання публічного обвинувачення в суді», проте ні КПК України, ні Закон України «Про прокуратуру» не містять визначення поняття «підтримання публічного обвинувачення в суді». Відповідно до ст. 22 Закону України «Про прокуратуру», передбачено, що прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені КПК України [1]. Термін «публічне обвинувачення» є близьким, однак не тотожним поняттю «державне обвинувачення». Різниця цих понять полягає у визначенні пріоритетності інтересів, на захист яких спрямована відповідна обвинувальна діяльність прокурора. Від того, чи будуть це інтереси держави, чи суспільства, і залежить розуміння обвинувачення як державного, чи публічного. Крім того, це відокремлює поняття обвинувачення, яке підтримує прокурор, з обвинуваченням, що підтримується потерпілим, адже воно містить назву «приватного», альтернативою якого є саме публічне, а не державне обвинувачення. З цього випиває, що суттєвих відмінностей між державним і публічним обвинуваченням не має.

Відповідно до п. 15 ч. 2 ст.36 КПК України має право відмовитися від підтримання державного обвинувачення, що дає змогу потерпілому самостійно підтримати обвинувачення в суді [2]. Проте не у всіх провадженнях є потерпілий. Наприклад, у злочинах проти основ національної безпеки України чітко визначеного потерпілого не має, або ж при вчинені інших кримінальних правопорушень потерпілий може померти, А тому постає питання: що повинен таких випадках робити суд? Продовжити розгляд кримінального провадження по суті і вирішити його на власний розсуд, спираючись на ст. ст. 2 і 7 КПК України чи негайно закрити кримінальне провадження, зважаючи на відсутність спору як такого? У випадку відсутності потерпілого як процесуальної фігури, або ж якщо потерпілий був належним чином повідомлений, проте повторно не з'явився на виклик слідчого, прокурора чи суду з неповажних причин, кримінальне провадження повинно бути закрите. Оскільки застосувати до нього привід чи в інший

законний спосіб змусити його з'явитися на судовий розгляд не можна.

Підсумовуючи, варто зауважити, що основні проблеми кримінального переслідування, здійснюваного прокурором в суді, зумовлені недоліками чинного законодавства. Усунення законодавчих прогалин дозволить однаково тлумачити обсяг функцій, які покладаються на прокурора; дасть можливість відокремити діяльність прокурора від діяльності суду, та встановити чіткий момент, з якого починається кримінальне переслідування.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text[1].

**Вікторія Черевко,**
здобувач освітнього ступеня «бакалавр»
3 курсу факультету № 1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Оксана Дуфенюк,**
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРОБЛЕМАТИКА СТАЛКІНГУ ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ

Сталкінгом є специфічний тип поведінки людини, прояви якого можна знайти ще в античній літературі. Втім сьогодні спостерігається хвиля підвищеної уваги до цієї проблематики через значний ступінь поширення та зростання потенційної небезпеки такого типу дій. Метою цього короткого дослідження є з'ясування сутності сталкінгу як соціального феномена

та можливостей йому протидії криміналістичними засобами та методами.

Вперше термін «сталкинг» був введений в науковий обіг у 1921 р. французьким психіатром, доктором медицини Гаетаном Гасьяном де Клерамбо, який описав його ознаки в трактаті «Любовний психоз». Саме Гаетан Гасьян де Клерамбо є засновником синдрому еротоманії (еротична маячня – такий стан розладу психічного стану, за якого людина безпідставно вважає, що до неї має почуття інша людина). Пізніше, британський письменник Іен Макюен вперше описав випадок сталкингу в романі «Безсмертна любов» [1, с. 278].

Дж. Рейд Мелой визначає сталкінг як одержима та повторювана поведінка, що полягає у переслідуванні та домаганні особи, яка відчуває загрозу у зв'язку з цією поведінкою [2]. Згідно з Тьяденом і Тоеннсу під сталкінгом розуміються неодноразово повторювані домагання чи загрозливі дії, до яких відносять слідування за особою, поява біля будинку або місця роботи переслідуваної особи, залишення письмових повідомлень чи предметів, телефонне домагання, заподіяння шкоди власностіжертви [3].

Часто трапляється, що після переривання міжособистісних відносин (у більшості випадків йдеться про сентиментальні відносини) один із партнерів демонструє поведінку, пов'язану з втручанням у особистий простір, що становить поняття сталкінг. Така поведінка може відрізнятися час від часу, але завжди тягне за собою великий дискомфорт для жертв (якими частіше є жінки). Потерпілі часто бувають змушені до радикального перегляду життєвих звичок, а в деяких випадках навіть до зміни місця проживання чи роботи.

Перший антисталкінговий закон був прийнятий у США, у штаті Каліфорнія 1990 року. У Законі проти переслідування вперше було надано його визначення: «свідоме, що чиниться зі злим наміром, переслідування, що повторюється, викликає занепокоєння в іншої людини» [4]. Послідовниками США цьому питанні були Канада та Австралія. У Євросоюзі відповідальність за сталкінг передбачена у Великій Британії, Бельгії, Ірландії, Голландії, Австрії, Німеччини, Польщі та Італії.

Слід зазначити, що Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі Стамбульська конвенція), яку Україна підписала в 2011 р., містить рекомендацію щодо кримінализації переслідування як форми насильства стосовно жінок

за гендерною ознакою. Так, зокрема, у ч. 1 ст. 1 зазначено, що ціллю Стамбульської конвенції є захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Поряд з цим у ст. 34 «Переслідування» рекомендується криміналізувати умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку [5, с. 13].

Президентом України було підписано Указ «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» від 21 вересня 2020 р. № 398/2020, в якому було передбачено вимогу забезпечити розроблення та розглянути Верховній Раді України законопроекту, спрямованого на встановлення відповідальності за переслідування (сталкінг), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, як насильства за ознакою статті [6].

Сьогодні, сталкінг вважаєтьсякримінальним злочином у Німеччині, Канаді, Великобританії, Польщі, Бельгії,Голландії, Ірландії, Австралії, Індії та ін.Отже, назріла необхідність законодавчого вирішення питання запобігання сталкінгу правовими методами і в нашій державі. На нашу думку, криміналізація сталкінгу дозволить сформувати юридичну базу для ефективної протидії даним діяннямта забезпечення захисту постраждалих, адже такі дії порушують основоположні права людини.

В українському законодавстві найбільш близькими за змістом охоронюваних суспільних відносин є «Порушення недоторканності приватного життя» (ст. 182 КК України), «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передається засобами зв'язку або через комп'ютер» (ст. 163 КК України), «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України), «Дрібне хуліганство» (ст. 173 КУпАП) або «Хуліганство» (ст. 296 КК України) тощо. Проте, жодна з названих вище норм не охоплює в повній мірі ті суспільні відносини, які порушує сталкерство. А все тому, що жертва сталкінгу може звернутися за допомогою та захистом, лише за умови вчинення по відношенню до неї реального злочину. Як наслідок, досі не існує спеціально розроблених криміналістичних засобів та методів викриття та протидії сталкінгу.

У перспективі збирання доказової інформації сталкінгу має охоплювати відео та фото фіксацію, що доводить перебування

переслідувача поруч із суб'єктом, якого переслідують; аналіз матеріалів відеомоніторингу публічних місць, проведення портретних експертиз; аналіз інформації з'єднань операторів мобільного зв'язку, що доводять неодноразові спроби контакту, частоту з'єднань, час дзвінків тощо; при залишення записок з погрозами – застосування спеціальних методів почеркознавчих досліджень, фіксація показань свідків щодо фактів токсичної комунікації сталкера із потерпілою особою, протиправного проникнення до житла чи іншого володіння особи чи вчинення іншого типу загрозливий дій; збір даних про психологічний стан потерпілої особи, що підтверджують факт залякування, підвищення тривожності та інші на цьому ґрунті розлади здоров'я, зміну звичного розпорядку повсякденного життя тощо.

Список використаних джерел

1. Сторублёнкова Е. Г., Самуткин В. Л. Сталкинг: синдром навязчивого преследования. *Пробелы в российском законодательстве*. 2017. № 6. С. 278–281.

2. Meloy, J. R. The psycology of stalking. San Diego. California : Academy press. 1998. С. 69–84.

3. Tjaden P., Thoennes N. Stalking in America: findingfrom the National Violence Against Women Survey, U.S.department of justice, Washington D. C., 1998.21 с.

4. California Penal Code 646.9 (West, 1990; suppl.1994).URL: https://www.shouselaw.com/ca/defense/penal-code/646-9/.

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству таборотьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. *Офіційний переклад*. Київ : К. І. С., 2014. 50 с.

6. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакоюстаті, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: Указ Президента України від 21 вересня2020 р. № 398/2020. *Голос України*. 2020. № 176.

# ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС

**Уляна Андрусів,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДМОВИ ТУРИСТА ВІД ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Відмова від договору є досить поширеною підставою припинення зобов'язань із надання туристичних послуг. Особливої значимості застосування цього інституту набуло в умовах пандемії коронавірусу COVID-19, коли через встановлені обмеження на пересування та закриття кордонів туристи були вимушені відмовлятися від замовлених та оплачених туристичних послуг.

Під відмовою від договору про надання туристичних послуг необхідно розуміти передбачену законом або договором можливість вчинення однією зі сторін усвідомленої правомірної дії, спрямованої на припинення або зміну договірного правовідношення, без звернення до уповноваженого юрисдикційного органу. При цьому згода другої сторони на зміну або розірвання договору не вимагається.

Наслідки відмови від розглядуваного договору доцільно структурувати на загальні та спеціальні.

Загальні підстави унормовані приписами основного акту цивільного законодавства. Так, відповідно до ч. 4 ст. 214 ЦК України правові наслідки відмови від правочину встановлюються законом або домовленістю сторін. Частиною 3 ст. 651 ЦК України регламентовано, що у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим [1].

Аналіз процитованих законодавчих положень дає підстави стверджувати, що наслідки відмови від договору про надання

туристичних послуг залежать від того, чи відмова була повною або частковою. Часткова відмова від договору спричиняє зміну його умов, натомість повна призводить до припинення зобов'язального правовідношення. В останньому випадку боржник звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі.

Припинення договору про надання туристичних послуг внаслідок відмови від нього зумовлює не лише припинення прав і обов'язків його контрагентів, а й тягне за собою настання інших спеціальних правових наслідків, які покликані охороняти їхні суб'єктивні права та інтереси.

Турист має право відмовитися від договору в односторонньому порядку за умови оплати туроператору витрат, пов'язаних із наданням туристичних послуг або з підготовкою до їх надання. Водночас зауважмо, що витрати туроператора повинні обумовлюватися його діями з виконання взятих на себе договірних зобов'язань, а також документально підтверджуватися. Лише за дотримання цих вимог витрати набувають статусу «фактично понесених» та підлягають компенсації.

Для підтвердження розміру таких витрат туроператором можуть бути представлені договори, укладені з безпосередніми надавачами туристичних послуг, документи, які свідчать про проведення платежів на користь третіх осіб за бронювання на ім'я конкретного туриста, у тому числі в якості сплати цим особам штрафних санкцій за анулювання бронювання номеру в готелі, повернення квитків тощо.

У цьому контексті нам імпонує підхід М. В. Кратенка, що не можуть братися до уваги довідки від іноземного туроператора про розмір витрат про анулювання туру, а також платіжні документи, які містять безособову інформацію про проведенні платежі, із яких не можна виокремити інформацію про витрати, понесені стосовно конкретного туриста [2, с. 37–38].

З огляду на це небезапеляційним видається висновок, зроблений судом у справі № 463/10356/20, згідно з яким довідку про розмір фактично понесених витрат визнано належним доказом, незважаючи на те, що вона не містить конкретизованої інформації [3].

На окрему увагу заслуговує й той факт, що туроператор, отримавши повідомлення туриста про відмову від договору, може укласти новий договір про надання туристичних послуг з іншими особами, тим самим мінімізувавши свої витрати. Безумовно на цю обставину також слід зважати при визначені розміру фактичних витрат.

Статтею L211-14 Кодексу туризму Французької Республіки регламентовано, що при обчисленні розміру витрат, які компенсуються мандрівником за розірвання договору, віднімається сума зекономлених коштів та дохід, отримані організатором подорожі від повторного надання туристичних послуг [4].

Завдяки такому підходу французького законодавця досягається більша захищеність інтересів замовників туристичних послуг, а тому вважаємо за доцільне імплементувати це нормативне положення у національне законодавство, доповнивши ч. 10 ст. 20 Закону України «Про туризм» реченням такого змісту: «Якщо після відмови туриста від договору туроператор (турагент) реалізує цей туристичний продукт іншому замовнику, при визначені розміру фактичних витрат вираховується сума зекономлених коштів та дохід, які одержані суб'єктом туристичної діяльності від повторного укладення договору».

Договірна практика рясніє прикладами включення туроператорами у договір умов про стягнення з туриста процентних штрафних санкцій за односторонню відмову від договору (до 100 відсотків від вартості туру залежно від строків відмови), застосування яких пояснюється необхідністю відшкодування фактично понесених витрат [5].

Переконані, що умови про стягнення з туриста частини грошових коштів, внесених у рахунок оплати за договором, у вигляді фіксованої суми, у тому числі у процентному відношенні до вартості послуги, суперечать приписам ст. 20 Закону України «Про туризм» та законодавству у сфері захисту прав споживачів (ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів»), оскільки є несправедливими і обмежують права туриста як споживача туристичних послуг.

Туроператори безпідставно розглядають відмову від договору як порушення зобов'язання туриста. До такого висновку спонукають наступні судження.

Фіксована процентна ставка в якості суми відшкодування фактично понесених витрат за своєю природою є неустойкою, яка повинна застосовуватися в установленому законом порядку як міра відповідальності за порушення стороною зобов'язання, пропорційно наслідкам його порушення (ст. 549 ЦК України).

Натомість відмова від договору є правомірною дією однієї зі сторін, а тому її не можна трактувати як порушення зобов'язання. Відмовляючись від послуг, турист реалізує своє право на односторонню відмову від договору, регламентоване статтями 651, 907 ЦК України та ст. 20 Закону України «Про туризм».

На законодавчому рівні не передбачена можливість стягнення з туриста неустойки (штрафу) у разі відмови останнього від договору, єдиним наслідком для туриста є обов'язок відшкодувати туроператору фактично понесені витрати. Тобто турист вправі відмовитися від договору без застосування до нього якихнебудь санкцій.

Більше того, у договорі неможливо заздалегідь визначити розмір фактично понесених витрат на випадок відмови замовника від виконання договору, оскільки невідомо, коли турист заявить про таку відмову і які саме витрати до цього моменту встигне понести туроператор.

Встановлення жорстких зобов'язань для туриста, непропорційно великий розмір штрафу, завуальований під «відшкодування фактичних витрат», без встановлення обов'язку туроператора документально їх підтвердити, свідчить про існування істотного дисбалансу договірних зобов'язань на користь суб'єкта туристичної діяльності, що порушує права туриста як вразливої сторони договору.

Резюмуючи викладене відзначмо, що наслідки відмови туриста від договору про надання туристичних послуг поділяються на загальні та спеціальні. Загальним наслідком є зміна або припинення зобов'язального правовідношення. Спеціальним наслідком відмови від договору замовником є оплата туроператору фактично понесених та документально підтверджених витрат, пов'язаних із наданням туристичних послуг або з підготовкою до їх надання. Турист вправі відмовитися від договору без застосування до нього штрафних санкцій.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Кратенко М. В. Расторжение договора о реализации турпродукта по инициативе заказчика: основания, порядок и правовые последствия. *Российское правосудие*. 2014. № 11 (103). С. 27–39.

3. Рішення Личаківського районного суду м. Львова у справі № 463/10356/20 від 8 квітня 2021 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96223778.

4. Code du tourisme République Française. Version en vigueur au 27 novembre 2021. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006074073/

5. Договір на туристичне обслуговування. «ЕКСПРЕС-ВОЯЖ». URL: https://cruisexpress.com.ua/upload/images/Files/dogovor_tourist_ready.pdf

**Ольга Верба,**
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ПРЕДМЕТНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ МЕЖІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

У правовій доктрині на підставі комплексного аналізу чинного законодавства стосовно розмежування предметів судового та відомчого контролів за діяннями приватних виконавців представники провідних правничих шкіл України, серед яких Н. Ю. Голубєва, О. В. Ільницький, Т. М. Кравцова, Л. С. Малярчук, Д. І. Минюк, К. В. Муравйов, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, В. Ф. Несторович, О. М. Овчаренко, Т. С. Подорожна, О. Я. Рогач, М. В. Селиванов, О. С. Снідевич, С. Я. Фурса, О. З. Хотинська-Нор, Т. А. Цувіна, С. В. Щербак, О. Х. Юлдашев, дотримуються позиції, згідно з якою процесуальні діяння (рішення, дії чи бездіяльність) приватного виконавця, вчинені в ході примусового виконання рішення як завершальної стадії юридичного процесу, відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», є предметом виключно судового контролю, причому виключно суд наділений повноваженнями щодо перевірки законності процесуальних діянь приватного виконавця лише за умови надходження від сторін (учасників) виконавчого провадження скарг; встановлення фактів порушень (чи їх відсутності) у процесуальних діяннях приватного виконавця; поновлення порушених прав скаржника за допомогою скасування (зміни) процесуального рішення приватного виконавця або зобов'язання його вчинити відповідні процесуальні дії.

Водночас, предметом відомчого контролю Міністерства юстиції є сфера організації діяльності приватного виконавця з метою забезпечення ефективного виконання покладених на нього завдань. Відомчий контроль Міністерства юстиції за письмовим зверненням учасників виконавчого провадження на діяння приватного виконавця, процесуальне порушення якого було попередньо встановлено судом, здійснюється з метою встановлення

наявності чи відсутності підстав для притягнення такого приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності. У такому випадку в процесі позапланової перевірки діяльності приватного виконавця щодо встановленого факту порушення визначається наявність усіх елементів складу дисциплінарного проступку, а в подальшому Дисциплінарною комісією приватних виконавців при Міністерстві юстиції (далі – ДКПВ) встановлюються ступінь дисциплінарної відповідальності. Встановлення судом процесуальних порушень, вчинених приватним виконавцем, не має безперечно означати наявність повного складу дисциплінарного проступку в діяннях приватного виконавця, зокрема, наявності його вини, шкоди тощо.

Проте, вказана позиція правників-науковців поки що, на жаль, не знайшла відображення у судовій практиці, яка, натомість, іде дещо іншим шляхом. Так, відповідно до правової позиції, висловленої у Постанові КАС ВС від 28.04.2021 р. у справі № 320/1771/19 [1], Міністерство юстиції України як державний регулятор професії приватних виконавців здійснює самостійну оцінку діянь приватних виконавців:

«37. Закріплене у ч. 3 ст. 129-1 Конституції України положення про судовий контроль за виконанням судового рішення знайшло своє продовження у процесуальних кодексах та Законі України «Про виконавче провадження», в яких передбачено право сторін виконавчого провадження звернутися до суду зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця щодо виконання судового рішення та надано суду повноваження в разі встановлення обґрунтованості поданої скарги визнати неправомірними оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність і зобов'язати державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника) (розділ VII ЦПК України, розділ VI ГПК України, ст.ст. 287, 382 КАС України, ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»).

38. Характерною ознакою судового контролю у цивільних, господарських та адміністративних справах є принцип диспозитивності, згідно з яким суд розглядає справи не інакше як за позовною заявою та в межах позовних вимог, якими кожна особа розпоряджається на власний розсуд.

39. Водночас адміністративний (відомчий) контроль з боку Міністерства юстиції України здійснюється за діяльністю

приватного виконавця, що включає як організаційні питання (відповідність офісу приватного виконавця вимогам законодавства; забезпечення виконання приватним виконавцем вимог законодавства щодо страхування цивільно-правової відповідальності; стан ведення діловодства, статистичної звітності, достовірність наданих статистичних даних тощо), так і питання дотримання приватним виконавцем вимог законодавства під час вчинення виконавчих дій.

40. Принцип законності є основною засадою виконавчого провадження, що передбачає вчинення виконавчих дій на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України (ст.ст. 1, 2 Закону України «Про виконавче провадження»).

41. Обов'язки виконавців, невиконання або неналежне виконання яких є однією з підстав для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, визначені, зокрема, у ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», головним з яких є здійснення заходів примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом і цим Законом.

42. З огляду на викладене перевірка контролюючим органом діяльності приватного виконавця в частині дотримання ним вимог законодавства під час вчинення виконавчих дій, що прямо передбачено п. 1 розділу I і п. 6 розділу III Порядку, не суперечить положенням законів «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» і «Про виконавче провадження».

Щодо строків давності для застосування дисциплінарного стягнення: відповідно до п.п. 137, 139 Рішення ЄСПЛ від 09.01.2013 р. у справі «Олександр Волков проти України» [2] ЄСПЛ уважає, що строки давності слугують кільком важливим цілям, а саме: забезпеченню юридичної визначеності та остаточності, захисту потенційних відповідачів від не заявлених вчасно вимог, яким може бути важко протистояти, та запобігти будь-якій несправедливості, яка могла б виникнути, якби від судів вимагалося виносити рішення щодо подій, що мали місце у віддаленому минулому, на підставі доказів, які через сплив часу стали ненадійними та неповними (див. рішення від 22.10.1996 р. у справі «Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства» (Stubbings and Others v. the United Kingdom), п. 51, Reports 1996-IV). Строки давності є загальною рисою національних правових систем договірних держав щодо кримінальних, дисциплінарних

та інших порушень. Хоча ЄСПЛ не вважає за належне вказувати на те, наскільки тривалим повинен бути строк давності, він вважає, що такий підхід, коли строк притягнення до дисциплінарної відповідальності у дисциплінарних справах, є невизначеним, становить серйозну загрозу принципові юридичної визначеності.

У ч. 1 ст. 40 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» такі строки давності встановлено. Так, ДКПВ розглядає подання про притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності та приймає рішення про застосування до приватного виконавця дисциплінарного стягнення протягом двох місяців з дня виявлення дисциплінарного проступку, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Так, для прикладу, 15.11.2019 р. приватним виконавцем винесено постанову про призначення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання (далі – СОД) для участі у виконавчому провадженні для визначення вартості описаного нерухомого майна боржника. 18.11.2019 р. СОДом складено Звіт з визначення ринкової вартості описаного та арештованого майна боржника на підставі Постанови приватного виконавця від 15.11.2019 р. 21.11.2019 р. на адресу Виконавця надійшов Звіт про оцінку майна боржника і того ж дня описане нерухоме майно боржника (1/2 частини квартири) передано до ДП «СЕТАМ» через особистий електронний кабінет для продажу на електронних торгах. Ухвалою Київського районного суду м. Одеси від 19.02.2020 р. у справі № 947/29988/19, яка залишена без змін постановою Одеського апеляційного суду від 15.03.2021 р. у справі № 947/29988/19 визнано неправомірною оцінку майна боржника – Звіт СОДа від 18.11.2019 р., визнано неправомірними дії приватного виконавця в частині використання цього Звіту і зобов'язано приватного виконавця не використовувати цей Звіт.

Відповідно до загальновідомих положень теорії права юридична відповідальність (зокрема, дисциплінарна, як один із видів юридичної відповідальності) виникає з моменту вчинення правопорушення як юридичного факту, що викликає відповідні правовідносини [3, с. 193].

У цьому випадку моментом виникнення правовідносин є момент винесення приватним виконавцем постанови про призначення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, тобто 15.11.2019 р., на підставі якої було підготовлено Звіт СОДом і за вартістю з якого майно було виставлено на торги.

Отже, ми робимо висновок, що 15.11.2021 р. з моменту вчинення виконавчих дій, які оскаржуються божником, пройшло більше двох років, що є підставою для прийняття ДКПВ рішення про відхилення Подання та відмову у застосуванні до приватного виконавця дисциплінарного стягнення.

На підставі наведеного підсумуємо, що чітке розмежування предметів судового та відомчого контролів, а також установлення чітких темпоральних меж строків давності для застосування дисциплінарних стягнень до приватних виконавців є важливими гарантіями забезпечення прав як сторін виконавчого провадження, так і приватних виконавців.

Список використаних джерел

1. Постанова КАС ВС від 28.04.2021 р. у справі № 320/1771/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/96685455?fbclid=IwAR1ZecDsE84dHZYOHxNSmpuT3V8DOIlDv3JmLkUGCO9oagCqJpClGgHC3HE.

2. Рішення ЄСПЛ від 09.01.2013 р. у справі «Олександр Волков проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 10-е, доповнене. Львів : Край, 2008. 224 с. С. 193.

**Марія Вовк,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСЬКИМ ГОСПОДАРСТВОМ ЗІ СТАТУСОМ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [1].

Правовому регулюванню створення та діяльності фермерських господарств в Україні присвячений Закон України

«Про фермерське господарство». Відповідно до ч. 4 ст. 1 вказаного Закону фермерське господарство може створюватись та функціонувати як юридична особа або фізична особа – підприємець. Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі статуту.

Як зазначає М.С. Долинська, фермерське господарство як юридична особа, може бути створено трьома способами, а саме: 1) одним громадянином України, який досяг 18 років; 2) кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»); 3) зі статусом сімейного фермерського господарства, за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України [2, с. 129].

Типовим для здійснення діяльності юридичної особи є наявність у неї органів управління. Варто відзначити, що закріпивши в законодавстві право на створення фермерського господарства зі статусом юридичної особи, законодавець врегулював питання лише щодо такого органу управління, як голова фермерського господарства. Поряд із цим, ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерські господарства» містить відсилочну норму, згідно з якою органи управління та порядок прийняття ними рішень мають бути зазначені у статуті господарства.

Особливості управління фермерським господарством зі статусом юридичної особи залежатиме від різних факторів, зокрема кількості його учасників.

Загальноприйнятою у юридичній літературі є позиція про те, що у фермерських господарствах зі статусом юридичної особи, що складаються з однієї особи, потреби у його органах управління не існує [3, с. 91; 4, с. 39]. Адже рішення в таких фермерських господарствах приймаються та виконуються однією і тією ж особою.

Щодо управління фермерськими господарствами зі статусом юридичної особи, що складаються з більше ніж одного члена, слід зазначити наступне. Зокрема, Ю. М. Юркевич вважає, що фермерське господарство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, а узагальнюючим поняттям, запровадженим з метою врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та надання державної підтримки у цій галузі [5, с. 132]. На думку І. В. Спасибо-

Фатєєвої, фермерські господарства за своєю сутністю є господарськими товариствами, й у них відсутні специфічні риси, які дають підстави стверджувати про їх особливу організаційно-правову форму [6, с. 57]. Хоча В. С. Щербина навпаки вказував, що, на відміну від господарських товариств, які мають складну структуру органів товариства, фермерське господарство має лише голову фермерського господарства, який представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями, від його імені укладає угоди та вчиняє інші юридично-значущі дії відповідно до законодавства України [7, с. 76].

Зважаючи на те, що у самому Законі України «Про фермерське господарство» за фермерським господарством може бути закріплено статус юридичної особи, то до нього в такому разі необхідно застосовувати загальні положення про юридичні особи, зокрема, і правила щодо управління ним. Зокрема, згідно ст. 97 Цивільного кодексу України органами управління товариством є загальні збори його учасників і виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом.

Вищим органом управління фермерським господарством є загальні збори. Загальні збори фермерського господарства, як слушно зазначає В. В. Старожилов, є колегіальним органом, який формується всіма його членами, які перебувають у родинних та/або сімейних відносинах між собою, і яким законодавством надано право приймати будь-які рішення, що стосуються управління цією юридичною особою [4, с. 40].

Виконавчим органом управління фермерського господарства є його голова. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство» головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Натомість головою фермерського господарства зареєстрованого як фізична особа-підприємець може бути лише член відповідної сім'ї.

Голова фермерського господарства здійснює керівництво поточною діяльністю господарства, постійно виконує представницькі функції. Крім цього, може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

В. В. Старожилов зазначає, що вважати голову сімейного фермерського господарства органом управління фермерського господарства є помилковим з огляду на повноваження, передбачені у ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство».

Із закріплених повноважень випливає, що голова є виконавчим органом із поєднанням управлінських функцій [4, с. 40].

Контрольно-ревізійні функції у фермерському господарстві виконують загальні збори його членів у процесі виконання ними своїх управлінських повноважень.

Таким чином, у законодавстві нечітко врегульоване питання управління фермерським господарством зі статусом юридичної особи. З метою уникнення непорозумінь доцільно у Законі України «Про фермерське господарство» закріпити структуру та повноваження органів управління фермерського господарства, а також права та обов'язки їхніх членів.

Список використаних джерел

1. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text.

2. Долинська М. С. Основні етапи становлення фермерських господарств у незалежній Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2021. № 11 (23). С. 125–132.

3. Борисов І. В. Органи управління суб'єктів господарювання в агрокомплексі України. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери :* матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.). Харків : Юрайт, 2020. С. 88-92.

4. Старожилов В. В. Про правове становище вищих органів управління сільськогосподарськими підприємствами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 30. Т. 2. С. 38–40.

5. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.

6. Спасибо-Фатеева И. Последняя попытка расшифровать «код Да Винчи», т. е. Хозяйственный кодекс Украины. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 55–60.

7. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

**Наталія Грабар,**
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Удосконалення інституту забезпечення позову з метою захисту цивільних процесуальних прав сьогодні здійснюється у напрямку його покращення та за потребами суспільства і міжнародних стандартів, триває постійно. Останнім часом спостерігаємо досить багато змін до процесуального законодавства через прагнення України врахувати міжнародні стандарти правосуддя для застосування якісних моделей правосуддя з можливістю перспективи вступу до ЄС.

Механізм захисту процесуальних прав та їх гарантія є одним із головних завдань держави. Він гарантований ст. 129 Конституцією України, де зазначено, що основною засадою судочинства є рівність усіх учасників процесу перед законом і судом [1].

Загалом, забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Точне і неухильне додержання судами України норм чинного законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову є необхідною умовою здійснення завдань цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді й вирішенні цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Професор Фурса С. Я. щодо інституту забезпечення позову стверджує, що він спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може сховати майно, розтратити його, продати, знецінити. Автором зауважено, що такі дії відповідача можуть призвести в майбутньому до того, що виконання рішення суду про присудження може бути утрудненим або взагалі неможливим [3, с. 535].

Хочемо відзначити, що сьогодні забезпечення позову є можливим до пред'явлення самого позову та на будь-якій стадії розгляду

справи, проте застосовується лише за умови необхідності з метою реального захисту доказів а не для зловживань. Стосовно цього, обов'язком судді є надання роз'яснень заявнику, що клопоче про забезпечення позову, наслідків таких процесуальних дій.

Варто зауважити, що основною умовою щодо застосування забезпечення позову є, те що він можливий у випадку, коли невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом [4].

Доцільно зазначити, що здійсненню забезпечення позову передує подача заяви, належним чином оформленої, про забезпечення позову, учасником справи цивільного процесу. Заявлене клопотання щодо забезпечення позову може міститись як в окремо поданій заяві, так і в позовній заяві.

Вирішуючи питання забезпечення позову суддя першочергово повинен, в день надходження заяви про забезпечення позову, поданої учасником справи, розглянути її та врахувати усі можливі зловживання з боку заявника а також зробити аналіз-припущення щодо можливих наслідків завдання шкоди іншій стороні процесу уразі зловживань заявником. При можливому ризику виникнення шкоди чи завдання іншій стороні певних втрат в процесі здійснення забезпечення позову суддя, для подальшої компенсації такої шкоди чи витрат може вимагати заставу.

У цивільному процесуальному законодавстві України містяться норми, де передбачено види забезпечення позову та перелік обмежень щодо застосування заходів забезпечення позову. Так, ст.150 ЦПК України містить такі види забезпечення позову, як: 1) накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб; 1-1) накладенням арешту на активи, які є предметом спору, чи інші активи відповідача, які відповідають їх вартості, у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави; 2) забороною вчиняти певні дії; 3) встановленням обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин; 4) забороною іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; 5) зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно

і про зняття з нього арешту; 6) зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку; 8) зупиненням митного оформлення товарів чи предметів; 9) арештом морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги; 10) іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відносно переліку видів забезпечення позову, доречно буде відмітити що способи забезпечення позову, по-перше, не є вичерпними, за виключенням обмежень зазначених у 150 ЦПК України.

По-друге, загальним критерієм визначення способів забезпечення позову є заборона вчиняти певні дії чи відмовитись від вчинення таких дій, що в першу чергу, впливає на дії учасників цивільного процесу та сприяє швидкому вирішенню спірних правовідношень у цивільному судочинстві.

По-третє, накладення арешту на майно чи кошти сприяє захисту прав позивача та дає можливість зупинити продаж майна чи виконання судового рішення і в подальшому спрощує встановлення об'єктивної істини та прийняття законного рішення.

По-четверте, судом може застосовуватись одночасно декілька видів забезпечення позовів, а також за клопотанням заявника, один вид може змінюватись іншим, що дає можливість більшого захисту процесуальних прав сторони, що звернулась із заявою про забезпечення позову.

По-п'яте, заходи забезпечення позову обов'язково повинні бути співмірними із заявленими вимогами, не порушуючи прав протилежної сторони.

Щодо співмірності, то роз'яснення цього поняття дає нам Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 381/4019/18 від 12 лютого 2020, де співмірність передбачає співвідношення судом негативних наслідків від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок невжиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накласти арешт, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії [5].

По-шосте, суд в залежності від обставин та складності справи може своєю ухвалою прийняти рішення щодо забезпечення позову частково або повністю.

Ухвалу про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову може бути оскаржено. Оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи. Оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим зупиняє виконання цієї ухвали [4].

По-сьоме, заходи забезпечення позову є тимчасовим засобом, який завершується при прийнятті рішення суду і має бути скасований коли в процесі розгляду і вирішення цивільної справи потреба у застосуванні забезпечення позову відпала.

Окрім цього, новелою для процесуального законодавства є також новий спосіб захисту прав відповідача, це впровадження у цивільний процес України зустрічного забезпечення позову, що слугує також важелем усунення зловживань зі сторони заявника.

На підтвердження цього, Д. Луспеник зазначив що, суд повинен мати повноваження вимагати від позивача гарантії відшкодування збитків відповідачу чи третій стороні, які можуть виникнути в результаті застосування забезпечувальних заходів. Фактично зустрічне забезпечення є збереженням status-quo між сторонами до ухвалення остаточного рішення суду [6].

Отже, інститут забезпечення позову в Україні сьогодні пройшов достатній розвиток та вдосконалення і виступає однією з дієвих гарантій відновлення порушених прав та інтересів. Підтвердженням цього є поява в цивільному процесуальному законодавстві механізму не лише реалізації права на клопотання про забезпечення позову але й одночасно і заборони щодо застосування забезпечення позову. Також, вагомим є запровадження права скасування заходів забезпечення позову та враховуючи те, що ухвала про забезпечення позову є виконавчим документом, то вона підлягає негайному виконанню з дня її постановлення, незалежно від того чи вона оскаржується чи є відкрите виконавче провадження. Так само, позитивним фактором щодо відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав є запровадження зустрічного забезпечення позову що виступає запорукою рівних можливостей у позивача та відповідача в процесі реалізації права щодо забезпечення позову. У зв'язку з цим, перспективою після завершення розгляду спірного правовідношення є реальна можливість виконання рішення суду, без ускладнень, після йог вступу в законну силу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення:01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. (Дата звернення: 28.11.2021).

2. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову : постанова пленуму Верховного суду України від 22 грудня 2006 року № 9. Дата оновлення: 12.06.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06#Text (Дата звернення: 28.11.2021)

3. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: у 2. т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2010. Т.1. 1044с.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 05.08.2021. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/card2#Card (Дата звернення: 28.11.2021).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 381/4019/18 від 12 лютого 2020. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/87640690. (Дата звернення: 28.11.2021)

6. Луспеник Д. Зустрічне забезпечення. Кілька складних питань щодо застосування нового інституту, з якими стикнуться судді. *Закон і Бізнес*. 2017. № 34 (1332). URL: http://zib.com.ua/ua/print/130073kilka_skladnih_pitan_schodo_zastosuvannya_ zustrichnogo_zabez.html

**Дар'я Дерев'янко,**
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## НОТАРІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МАЙНОВИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, корпоративними правами визнаються права особи, частка якої визначена у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на її участь в управлінні такою господарською організацією, одержання дивідендів (певної частки прибутку) та активів у разі ліквідації, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1].

Особливість корпоративного права проявляється в тому, що воно складається з низки прав, кожне з яких можна назвати

корпоративним правом. Огляд нормативно-правових актів, що містять визначення поняття корпоративного права дозволяє виділити дві його складові: майнові та немайнові права. Переважна більшість науковців до майнових корпоративних прав відносять: право на одержання частини прибутку (дивідендів); право на відчуження частки або її частини у статутному капіталі, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві; право на частину активів у разі ліквідації товариства [2]; право на отримання майна чи грошового еквівалента при виході чи виключенні з товариства [3, с. 81] тощо. Варто згадати, що Верховний Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 23 травня 2018 року зробив висновок, що сплата учаснику дивідендів, щодо виплати яких було прийнято рішення загальними зборами господарського товариства, надає такому учаснику, на користь якого таке рішення прийняте, «законне очікування», що йому будуть такі дивіденди виплачені. Невиплата господарським товариством таких дивідендів учаснику прирівнюється до порушення його права на мирне володіння майном (рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Пономарьов проти України», «Брумареску проти Румунії», «Агрокомплекс проти України») [4].

Відповідно до ст. 18 Цивільного кодексу України, нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом [5]. Положення статті 88 Закону України «Про нотаріат» передбачають умови для вчинення виконавчого напису, зокрема й у випадку невиплати дивідендів, право на які є майновим корпоративним: безспірність заборгованості; наявність законодавчо визначених документів; дотримання строків давності для вчинення виконавчого напису [6].

Узагальнюючи, слід звернути увагу, що важливе значення для подальшого захисту майнових корпоративних прав має також вимога нотаріального посвідчення договорів, за якими здійснюється відчуження частки (її частини) у статутному капіталі товариства. Зокрема, варто зауважити, що до 15.12.2019 року законодавство не містило прямих приписів щодо обов'язкового нотаріального посвідчення договору, за яким здійснюється відчуження частки (її частини) у статутному капіталі товариства. Вважаємо, що згадані зміни будуть позитивними та спричинять перешкоди «рейдерам» при вчиненні незаконних реєстраційних дій за участі реєстратора. Власне, вимога нотаріального

посвідчення правочину про відчуження частки у статутному капіталі є ініціативним, а не автоматичним заходом, тому учасник самостійно звертається до нотаріуса для її оформлення.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 29.11.2021).
2. Калаур І. Р. Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1 (37). С. 100–104.
3. Бігняк О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис. … д-ра. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2018.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23.05.2018 у справі № 908/1027/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411401 (дата звернення: 29.11.2021).
5. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 22.11.2021).
6. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n776 (дата звернення: 29.11.2021).

**Андріана Дзюба,**
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ І ТКАНИН: ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА

Впродовж останніх двох десятиліть європейський континет залишається одним із провідних у сфері трансплантації органів і тканин. Цьому сприяє комплексний та структурований підхід Європейського Союзу до розроблення політики щодо трансплантації, а також активна діяльність Ради Європи у цій сфері. Зокрема, у Раді Європи для координації «трансплантаційного напрямку» діє Європейський директорат з контролю якості медичної продукції та охорони здоров'я (European Directorate for the Quality of Medecines&HealthCare – EDQM), який є ключовою європейською організацією, що займається гармонізацією, стандартизацією, регулюванням та контролем питань, пов'язаних з трансплантацією.

Стратегічне значення має ряд документів Ради Європи, які охоплюють наукові, соціальні, правові і етичні аспекти та становлять своєрідний фундамент для розвитку програм донорства і трансплантації у європейських державах. Чільне місце серед таких документів займає Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини і біомедицину) [1]. Ця Конвенція була прийнята 4 квітня 1997 року в Ов'єдо (Іспанія), у зв'язку з чим відома як Конвенція Ов'єдо, і є першим юридично обов'язковим міжнародним документом спрямованим на захист основних прав і свобод людини у процесі здійснення медичних застосувань, зокрема трансплантації органів та тканин. Згодом Конвенція Ов'єдо була доповнена Додатковим протоколом щодо трансплантації органів і тканин людського походження, мета якого захистити гідність та ідентичність кожного та гарантувати без дискримінації повагу до людської недоторканості [2].

Вказані документи становлять етико-правову основу донорства і трансплантації. Подальший розвиток і конкретизація їх положень здійснюється в юридично необов'язкових документах, які носять рекомендаційний характер, зокрема резолюціях та рекомендаціях. Серед них варто виокремити:

– Резолюцію CM/Res (78)29 про гармонізацію законодавства держав-членів щодо видалення, пересадки та трансплантації людських речовин [3];

– Резолюцію CM/Res (2015)11 про створення гармонізованих національних реєстрів живих донорів з метою сприяння міжнародному обміну даними [4];

– Резолюцію CM/Res (2017)1 про принципи відбору, оцінки, донорства та подальшого спостереження за живими донорами-нерезидентами [5];

– Рекомендацію CM/Rec (2020)4 про якість та безпеку органів для трансплантації [6];

– Рекомендацію CM/Rec (2020)5 про якість та безпеку тканин і клітин для застосування людиною [7] тощо.

Європейський Союз є не менш активним у своїй діяльності щодо нормативно-правової регламентації питань, пов'язаних з трансплантацією. У питаннях донорства і трансплантації органів і тканин базовими є:

– Директива 2004/23/ЄС про встановлення стандартів якості та безпечності для донації, заготівлі, тестування, перероблення, консервації, зберігання та реалізації людських тканин і клітин від 31 березня 2004 року [8];

– Директива 2010/53/ЄС про стандарти якості та безпеки органів людини, призначених для трансплантації від 7 липня 2010 року [9].

Варто зазначити, що політика Європейського Союзу у сфері донорства та трансплантації спрямована на вирішення проблем у трьох площинах: вироблення стандартів щодо якості та безпеки органів і тканин, подолання проблеми дефіциту донорського матеріалу та вдосконалення національних систем трансплантації.

З метою вирішення цих проблем Європейським Союзом був розроблений План дій щодо донорства та трансплантації органів (2009-2015): Посилене співробітництво між державами-членами [10]. Дослідження щодо впровадження та впливу цього плану показало, що він став дієвим інструментом щодо посилення співпраці у всьому Європейському Союзі. Суттєву роль в оптимізації використання обмеженої кількості донорських органів, згідно з цим дослідженням, відіграє транскордонний обмін органів, який, як правило, відбувається в рамках європейських організацій з обміну органів. Найбільш успішною серед таких організацій є Євротрансплант (Eurotransplant), у межах якої співпрацюють вісім країн (Австрія, Бельгія, Хорватія, Німеччина, Угорщина, Люксембург, Нідерланди та Словенія). Також на теренах Європи діє Скандіатрансплант (Scandiatransplant). Учасниками цієї мережі є Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція та Естонія. Ще однією такою мережею є транснаціональний альянс країн Південно-Західної Європи – Південний альянс з трансплантації (Southwest Transplant Alliance).

Транскордонний обмін органами є потужним інструментом у контексті подолання проблеми дефіциту донорського матеріалу в одних країнах і одночасного уникнення втрати органів в інших. Тож така складна форма кооперації довела свою ефективність на практиці. А відтак, перспектива включення в одну з існуючих міжнародних систем такого обміну повинна заохочуватися. Для України безумовною прерогативою має бути включення до Євротрансплантy.

Таким чином, європейська політика у сфері трансплантації органів і тканин концентрується на подоланні правових та інституційних бар'єрів. Діяльність Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, зокрема Ради Європи сприяє для постійного розвитку програм донорства та трансплантації органів і тканин не лише в країнах-членах ЄС, але й на цілому європейському континенті. У цьому контексті для України потрібно створювати

нові та вдосконалювати існуючі правові та інституційні механізми, що мають на меті розвиток системи трансплантації у світлі вказівок ЄС. Окрім цього, вкрай важливо в умовах євроінтеграційних процесів підтримувати європейський діалог щодо подальших векторів розвитку у цій сфері, обмінюватися знаннями та переймати передовий досвід щодо трансплантації органів і тканин.

Список використаних джерел

1. Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (ETS No. 164). Oviedo 04/04/1997. URL: https://rm.coe.int/168007cf98

2. Council of Europe Additional Protocol to the Convention on human rights and biomedicine, on transplantation of organs and tissues of human origin (ETS No. 186). Strasbourg, 24.I.2002. URL: https://rm.coe.int/1680081562

3. Resolution (78) 29 on harmonisation of legislations of member states relating to removal, grafting and transplantation of human substances. URL: https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Res(78)29E.pdf

4. Resolution CM/Res(2015)11 on establishing harmonised national living donor registries with a view to facilitating international data sharing. URL: https://www.edqm.eu/sites/default/files/resolution_on_establishing_harmonised_national_living_donor_registries_september_2015.pdf

5. Resolution CM/Res (2017)1 on principles for the selection, evaluation, donation and follow-up of non-resident living organ donors. URL: https://www.edqm.eu/sites/default/files/cmres_2017_1-on_principles_for_selection_eval_donation_and_follow_up_of_nrld.pdf

6. Recommendation CM/Rec(2020)4 of the Committee of Ministers to member States on the quality and safety of organs for transplantation. URL: https://rm.coe.int/09000016809fdcdd

7. Recommendation CM/Rec(2020)5 of the Committee of Ministers to member States on the quality and safety of tissues and cells for human application. URL: https://rm.coe.int/cm-rec-2020-5-bilingual/16809fee37

8. Directive 2004/23/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on setting standards of quality and safety for the donation, procurement, testing, processing, preservation, storage and distribution of human tissues and cells. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0023

9. Directive 2010/53/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on standards of quality and safety of human organs intended for transplantation. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010L0053-20100806

10.Action plan on Organ Donation and Transplantation (2009–2015): Strengthened Cooperation between Member States. URL: https://ec.europa.eu/health/ph_threats/human_substance/oc_organs/docs/organs_action_en.pdf

**Альона Дутко,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Конституція України гарантує право кожному будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55) [1].

Звернення до суду не завжди потрібно і не завжди доцільно, зокрема, в тих спорах, які виникають у сфері цивільно-правових відносин, учасники яких мають можливість самостійно врегулювати спір, використовуючи альтернативні форми його вирішення.

Тенденції цивільного-процесуального законодавства спрямовані на розвиток норм, що регламентують примирення сторін, адже прагнення особи до мирного врегулювання спору має заохочуватися державою і забезпечуватися шляхом встановлення правомірних доступних і простих процедур.

У світовій практиці використовується достатня кількість альтернативних способів вирішення спорів (далі – АВС), називають близько 20 різних форм АВС [див: 2, с. 354-395]. Можна зробити висновок, що саме різноманіття та особливість спорів та конфліктів, що виникають у суспільстві, зумовили появу такого широкого спектра методів їх вирішення, адже суспільство прагне до мирного співіснування та ефективного співробітництва. Право на справедливий суд є одним із основних прав демократичного суспільства. Тому, як зазначає Т. Подковенко, «у громадянському суспільстві слід звернути увагу на вирішення спорів на найнижчому інституційному рівні, що забезпечуватиме швидке знаходження такого рішення, яке буде взаємоприйнятне обома сторонами» [3, с. 38].

Альтернативні способи вирішення спорів не замінюють правосуддя і не позбавляють заінтересованих осіб конституційного права на судовий захист. Навпаки, надають їм можливість вибору між державною і недержавними формами вирішення цивільно-правових спорів, дозволяють сторонам самим вирішувати, яка процедура найкращим чином відповідає характеру спору.

Ці способи мають свою технологію примирення, тобто систему методів і правил поетапної діяльності, яка спрямована на вирішення спору з певною послідовністю їх застосування. В цілому цей процес можна розділити на три стадії:

1) підготовча стадія (діагностика спору, прогнозування його розвитку і наслідків, вивчення позицій сторін, вибір способу вирішення конфлікту – виявлення і осмислення аргументів сторін; уточнення власної позиції і позиції опонента, яка б не суперечила правовим нормам);

2) стадія застосування форми альтернативного вирішення спору – обговорення, в ході якого сторони прагнуть реалізувати власні позиції, обґрунтування висунутих пропозицій;

3) стадія виходу зі спору і контроль за узгодженими рішеннями – узгодження позицій, розробка варіантів в досягненні угоди; остаточні підсумки: оформлення договору, протоколу про наміри, а за бажанням сторін - правового документа, перевірка його на відповідність правовим нормам.

Порядок застосування АВС може бути різним: позасудовим, досудовим та присудовим. Досудовий порядок проявляється в застосуванні альтернативних способів вирішення спору як дотримання обов'язкової умови для звернення до державних юрисдикційних органів, наприклад, це може бути обов'язкове застосування процедури медіації перед зверненням до суду. Присудовий порядок застосування способів АВС після звернення до державного суду та порушення провадження по справі, але до ухвалення рішення. Як приклад зазначається присудова медіація, яка запроваджена в багатьох країнах Європи [4].

Зазначимо, що властивості альтернативних процедур, що відрізняють їх від судового розгляду, наступні: це добровільність застосування, можливість вибору посередників для участі у врегулюванні спору, гнучкість, відсутність жорстких процесуальних правил, швидкість, економічність, конфіденційність, а також «відсутність, за загальним правилом, у «межах» АВС можливості примусового виконання» [4].

Виокремимо важливі, на нашу думку, напрямки в розвитку АВС: по-перше, необхідно в рамках правового навчання включити в освітню програму дисципліни по АВС; по-друге, важливо забезпечити на державному рівні правове інформування населення про можливості альтернативного (недержавного, несилового) вирішення конфліктів; по-третє, слід орієнтувати правоохоронні органи, правозахисні організації на організацію правової практики по АВС; по-четверте, створити курси з підвищення

кваліфікації юристів-практиків в галузі АВС, з підготовки професійних посередників і арбітрів; по-п'яте, удосконалювати нормативне регулювання проблем АВС; по-шосте, створити центри розв'язання конфліктів.

Стосовно можливостей використання альтернативних процедур в рамках цивільного судочинства пропонується подальша теоретична розробка інституту примирення сторін на основі наступних принципів: визначення в процесуальних кодексах примирення сторін як попереднього, самостійного етапу, що передує стадії судового розгляду (досудового врегулювання спору); створення сприятливих процесуальних умов для сторін (швидкість, гнучкість і неформальність примирних процедур); встановлення матеріальної зацікавленості для сторін в досягненні домовленості до початку судового розгляду (часткове або повне повернення судового збору); встановлення автоматичного переходу справи в стадію судового розгляду без будь-яких додаткових обтяжень для сторін в тому випадку, якщо примирні процедури не мали успіху; заборона використання інформації, яка одержана в ході примирення, як доказ визнання фактів при подальшому розгляді справи.

Альтернативні способи вирішення спорів, являючи у своєму різноманітті цілу систему прийомів, засобів, методів мирного врегулювання відносин, повинні служити завданню та меті судочинства, забезпеченню процесуальних гарантій захисту прав та інтересів сторін і підвищенню ефективності вирішення складних правових ситуацій в суді. Актуальним завданням сучасної системи правосуддя є ефективне і швидке вирішення спорів. Розвиток і застосування різноманітних альтернативних способів урегулювання спорів сприятиме вирішенню цього завдання.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року URL : http://zakon5.rada. gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення 27.11.2021).

2. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О. та ін. Львів : ЛьвДУВС. 2021. 416 с.

3. Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 1 (13). 2018. С. 36–41.

4. Міжнародне приватне право. Особлива частина : підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. К. : Правова єдність, 2013. 400 с.) URL : https://pidru4niki.com/1513061656836/pravo/alternativne_virishennya_sporiv (дата звернення 27.11.2021)

**Ольга Заяць,**
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

# ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Статус адвоката у цивільному процесі обумовлений окрім іншого тим, що він, окрім прав та обов'язків, які закріплені у Цивільному процесуальному кодексі України, наділений комплексом прав, обов'язків та гарантій, які закріплені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], а також необхідністю його підпорядкування Правилам адвокатської етики [2]. Необхідно також звернути увагу, що, відповідно до ч. 6 ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України [3], адвокати в обов'язковому порядку реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

На правовий статус адвоката у цивільному процесі впливає також та обставина, що витрати на професійну правничу допомогу адвоката підлягають включенню до складу судових витрат та відшкодуванню у встановленому процесуальним законом порядку. Отже, витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави. Згідно з Правилами адвокатської етики, затвердженими з'їздом адвокатів України 9.06.2017 року, гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги клієнту [2]. Водночас, ЄСПЛ у своїй практиці також розмежовує договори про виплату частки від виграшу (коли обов'язок виплати залежать від виграшу справи, а розмір гонорару визначено у процентах від суми виграшу) від інших видів угод

про «гонорар успіху» (коли обов'язок виплати гонорару також залежить від виграшу справи, але його розмір визначено в твердій грошовій сумі, або він являє собою премію, що додається до основної суми гонорару) [4]. В Україні, з питань відшкодування «гонорару успіху» склалася різна судова практика, що свідчить про доцільність нормативного урегулювання цього питання.

Як слушно вказують у юридичній літературі, станом на сьогодні, незважаючи на те, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, монополія якої на судове представництво та на захист від кримінального обвинувачення слушно запроваджена і поки не скасована (хоча відповідний законопроект конституційних змін існує і верифікований Конституційним Судом України), надзвичайно поширеним є надання юридичних послуг різноманітними суб'єктами як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. Поряд з тим, не можна недооцінювати значення і суспільної важливості таких послуг, як і варто погодитися із необхідністю належного правового регулювання статусу суб'єктів їхнього надання [5]. Отже, варто погодитися, що адвокат в Україні – це практикуючий юрист, що здійснює діяльність в основному з метою захисту і представництва інтересів його клієнтів у порядку та межах, визначених законодавством. Правова система України не здійснює поділу адвокатів на судових, що мають виключне право представництва інтересів у судах, та тих, які вправі надавати будь-які інші види позасудової правничої допомоги [6, с. 136]. Слушною також у цьому контексті є пропозиція І. В. Пасайлюк, законодавчого закріплення в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципу професійності [7, с. 3].

Підсумовуючи, необхідно узагальнити, що особливості правового статусу адвоката у цивільному процесі обумовлені особливими правами, обов'язками та гарантіями діяльності, можливістю підтвердження повноважень у суді не тільки довіреністю, але й ордером, а також необхідністю дотримання ним принципів законності, верховенства права, конфіденційності, незалежності та уникнення конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 (дата звернення : 11.03.2021).

2. Правила адвокатської етики, затверджені з'їздом адвокатів України. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL:

https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення: 29.10.2021).

3. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text (дата звернення : 26.11.2021).

4. Луспеник Д. Гонорар успіху адвоката: практика Європейського суду з прав людини. *Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Київської області.* URL: http://kdkako.com.ua/gonorar-uspihu-advokata-praktika-ievropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini/ (дата звернення: 29.10.2021).

5. Hobechiya I. The concept and signs of civil legal personality of legal entities in the field of providing legal services under the legislation of Ukraine [Гобечія І. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України]. Evropský Politický a Právní Diskurz. 2020. Т. 7. Вип. 6. P. 335–344.

6. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис… д-ра юрид. наук / 12.00.03. Київ. 437 с.

7. Пасайлюк І. В. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України : автореф. дис… канд. юрид. наук. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2021. 21 с.

**Наталія Зубачик,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
доктор філософії в галузі права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
суддя Галицького районного суду м. Львова

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ

Під набувальною давністю, як інститутом цивільного права, необхідно розуміти відносно відокремлену групу взаємопов'язаних між собою правових норм, що визначають порядок набуття права власності на безхазяйне майно або майно, яке належить на праві власності іншій особі, внаслідок кваліфікованого давнісного володіння цим майном як своїм протягом визначеного законом строку. При цьому, за набувальною давністю не можуть набуватися у власність безтілесні речі, наприклад, майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація тощо. Також, право власності за набувальною давністю на деякі види рухомих речей, а саме: транспортні засоби

та цінні папери, набувають за рішенням суду, з моментом набрання сили якого пов'язують виникнення права власності на них. Натомість, право власності на нерухоме майно за набувальною давністю виникає з моменту державної реєстрації речових прав на це майно на підставі передбачених законодавством правовстановлюючих документів.

Важливо звернути увагу, що право власності за набувальною давністю на об'єкт самочинного будівництва не може встановлюватися у судовому порядку, оскільки Цивільним кодексом України передбачено особливий порядок набуття права власності на нерухоме майно, що збудоване або будується на земельній ділянці, не відведеній для цієї мети, чи без належного дозволу або відповідно затвердженого проєкту, або з істотними порушеннями правил і норм. Власне, аналіз ст. 344 Цивільного кодексу України в сукупності, зокрема з нормами ч. 3 ст. 335 Цивільного кодексу України, дає підстави для висновку, що законодавець лише приблизно визначив коло об'єктів набувальної давності, вказавши на можливість набуття рухомих і нерухомих речей, враховуючи земельні ділянки, транспортні засоби і цінні папери, та не зазначивши винятків. Однак з огляду на загальні правила можна погодитися з ученими, які вказують, що набувальну давність не застосовують до об'єктів, вилучених із цивільного обороту або до таких об'єктів, щодо яких не може бути встановлене право власності як абсолютне речове право, а також на речі, які можуть належати лише певним учасникам цивільного обороту, якщо давнісний володілець таким не є, або на речі, перебування яких в обороті допускається за спеціальним дозволом за його відсутності у давнісного володільця. Також, об'єктом набуття права власності за набувальною давністю може бути лише земельна ділянка, яка в розумінні Земельного кодексу України може бути об'єктом цивільних прав (із окресленою площею, межами та визначеними щодо неї правами), а після запровадження системи Державного земельного кадастру, – яка зареєстрована у ньому та якій присвоєний кадастровий номер.

Окремо зазначу, що, як видається, набуття права власності за набувальною давністю на транспортні засоби та цінні папери в судовому порядку встановлена не через вартісний критерій, а особливий їх правовий режим. Зокрема, особливий правовий режим транспортних засобів пов'язаний з їхньою державною реєстрацією, а цінних паперів – з особливістю їх розміщення (емісії) та обігу в Україні. Позаяк, законодавство не містить заборони

про визнання права власності за набувальною давністю в судовому порядку щодо інших видів рухомого майна. Зазвичай щодо окремих об'єктів рухомого майна визнання права власності за набувальною давністю відбувається у судовому порядку.

Підсумовуючи, слід вказати, що розгляд справ про визнання права власності на майно на підставі набувальної давності відбувається за правилами позовного провадження. Питання визначення належного відповідача за позовами про визнання права власності на нерухоме майно має вирішальне значення. А зважаючи, що таке речове право, як право власності на нерухомість, підлягає державній реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, то при визначенні відповідачів у такій категорії справ необхідно, перш за все, керуватися офіційними даними цього реєстру. Одночасно доцільно наголосити, що державна реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна за конкретною особою не має лише технічного значення, а є правопідтверджуючою. Однак, розгляд цих справ за наявності таких умов, як відсутність відповідача і спору, може здійснюватися в порядку окремого провадження. Заінтересованою особою у таких справах виступатиме відповідна теориторіальна громада, на території якої розташоване (перебуває) майно, щодо до якого заявлено про давнісне володіння.

**Максим Кравчук,**
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
*(Одеський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Віктор Маковій,**
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Одеський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРАВОВИЙ РЕЖИМ КРИПТОВАЛЮТ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що криптовалюта є дуже складним явищем, яке у сьогоденні до кінця не врегульовано законодавчо, жодні норми чинного законодавства не поширюються на криптовалюту, як на об'єкт цивільних відносин. У багатьох країнах вже розробляють та впроваджують відповідні

норми, які регламентують діяльність криптовалют, чим саме зароджують нові податкові надходження до бюджету країни. У сьогоденні більшість країн ще не визначилась з остаточним правовим статусом криптовалют та віртуальних активів.

На основі аналізу наукових думок вчених та юристів можливо узагальнити досвід Європейських держав щодо легалізації, контролю крипто валюти та фіксації її з іншими грошовими одиницями.

Проблематика стосується того аспекту, що як зазначалося вище, цей інститут є новим для нашої держави, тому законодавцю необхідно ретельно підійти до цього питання, оскільки криптовалюта досить швидко популяризується в цивільному обороті.

В середині 2018 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі України представило для обговорення Концепцію державної політики у сфері віртуальних активів до 2021 року, метою якої є «створення зрозумілих умов для ведення діяльності в сфері віртуальних активів і віртуальних валют з метою їх легалізації» [1].

Дослідженням багатьох окремих аспектів цієї тематики займались такі науковці, як: А. Н. Бегер, Н. П. Варфоломєєва, О. Г. Волевіз, Н. Ю. Голубєва, О. І. Зайцева, О. В. Железов, А. В. Квітка, Д. П. Купріянов, В. А. Кутирін, К. Г. Некіт, К. В. Нікітін, К. В. Сомік, А. В. Федоров та інші. Проте, наукових праць та досліджень даної проблематики у сьогоденні опубліковано вкрай мало, наукові рекомендації щодо оподаткування криптовалют відсутні взагалі.

По-перше, треба зазначити, що криптовалюту важко віднести до будь-якого об'єкту цивільних прав, які вказані в статті 177 Цивільного кодексу України. Саме це і є окреслює прогалину в чинному законодавстві, тому що до криптовалют у теперішній час не можливо застосувати жодну норму чинного законодавства. Але користуючись статтею 8 Цивільного кодексу України треба зазначити, що у разі неможливості використання аналогії закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до засад цивільного законодавства (аналогія права) [2].

Основними характеристиками криптовалюти є: анонімність, доступність, децентралізованість та абсолютний захист від стороннього втручання.

Провівши аналіз чинних нормативно-правових актів, таких, як: Цивільний кодекс України [2], Закон України «Про валюту і валютні операції» [3], Закон України «Про Національний банк України» [4], Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»[5] та інші законодавчі акти доречно зробити остаточний

висновок, що «криптовалюта» не регулюється жодним законодавчим актом, не підпадає під існуючи режими регулювання, такі, як: режим валюти, режим обігу грошових коштів, режим цінних паперів, режим обігу грошей та використання платіжних засобів, також не підпадає під режим цивільного законодавства відносно речей, майнових прав, послуг та нематеріальних благ.

По-друге, криптовалюта не має матеріального відображення, яке характерне для традиційних грошових коштів, її неможливо визначити як валюту або законний платіжний засіб іноземної держави, чи як власну згідно з чинним законодавством. Криптовалюту не можливо вважати електронними грошима, оскільки вона не випускається юридично і не дорівнює масі фіатних грошей.

Характерною для криптовалют є відсутність ознак документа зі встановленими реквізитами, які б посвідчували грошове або майнове право.

Зокрема, у визначеному контексті склалася європейська судова практика (у п. 55 рішення Європейского суду справедливості у справі С-264/14 від 22.10.2015 р. зазначено, що віртуальна валюта біткоїн не може вважатися цінним папером або інструментом, що посвідчує право на його майно) [6].

Криптовалюта не має ознак матеріального світу, тому не є річчю в розумінні ст. 179 ЦК України. На відміну від послуг (стаття 901 ЦК України), криптовалюти не споживаються в процесі їх використання [2].

Варто зазначити, що криптовалюти належать до переліку інструментів, якими користуються кіберзлочинці для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, згідно з наказом Державної служби фінансового моніторингу України «Про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення у 2015 році» №166 від 25.12.2015 р. [7].

Підсумовуючи треба зазначити, що криптювалюту на сьогоднішній час неможливо віднести до грошових коштів чи валюти, електронних грошей або цінних паперів. Під криптовалютою слід розуміти, що це різновид віртуальних активів, який використовується для розрахунків, одиницею якої є цифрова монета, яка ніяким чином не залежить від реальних грошей. Проект Закону України «Про обіг криптовалюти в України» від 06.10.2017 № 7183 був повернутий на доопрацювання за результатами розгляду у першому читанні, а новий № 3637 від 11.06.2020 року «Про віртуальні активи» майже дійшов свого логічного висновку.

З наведеного необхідно підкреслити важливість наведеної законодавчої роботи та потребу подальшого дослідження цього питання.

Список використаних джерел

1. Міністерство економічного розвитку ініціює ухвалення Концепції щодо легалізації криптовалют. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100009655- perspektivi-5 (дата звернення 22.11.2021).
2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2003, № 40–44, ст. 356).
3. Закон України Про валюту і валютні операції. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2018, №30, ст. 239.
4. Закон України Про Національний банк України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1999, № 29, ст. 238.
5. Закон України Про платіжні системи та переказ коштів в Україні, *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2001, №29, ст. 137.
6. Рішення Європейського Суду Справедливості по справі № C-264/14 від 22.10.2015. URL: https://cutt.ly/EYuRTEB. (дата звернення 22.11.2021).
7. Наказ Державної служби фінансового моніторингу України «Про затвердження Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення у 2015 році». 2015, № 166.
8. Висновок на проект Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» від 06.10.2017 № 7183.

**Діана Куцериб,**
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний*
*університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Юлія Петрончак,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет*
*внутрішніх справ)*

## УЧАСТЬ ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У чинному Цивільно-процесуальному кодексі не має визначення терміну «представництва», тому залишаються актуальними підходи, які пропонувалися раніше. Так, представництво

в теорії цивільного процесуального права представництво визначається як юридичні відносини, за якими одна сторона – представник – виконує на підставі повноважень, наданих йому законом, статусом, положеннями або договором, процесуальні дії у цивільному судочинстві на захист прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи, держави і громадських інтересі [1].

Законодавець у ЦПК вивів представників із складу учасників справи, але залишивши у складі учасників судового процесу. Проте, законне представництво відіграє важливу роль у системі цивільно-процесуальних правовідносин, і спрямоване на захист прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі.

Інститут представництва сприяє повній та всебічній реалізації особою своїх прав та обов'язків в цивільних правовідосинах, захисту суб'єктивних інтересів, без можливості здійснення такої реалізації самостійно.

Сутність інституту представництва полягає у наступному:

1) представник виступає від імені і в інтересах особи, яку він представляє;

2) представник здійснює права і обов'язки особи, яку він представляє, якими він наділяється внаслідок здійснення своїх повноважень;

3) представник діє в межах наданих йому повноважень і може бути обмежений у здійсненні деяких із них;

4) дії представника спрямовані на захист порушених, оспорюваних та

невизнаних прав та інтересів довірителя, державних чи суспільних інтересів.

Відповідно до законодавства, представником інтересів в суді є адвокат, або законний представник. Відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат – є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом [2].

В Україні внаслідок судово-правової реформи 2016 р. на рівні Конституції України було закріплена адвокатська монополія: «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» Дане конституційне положення знайшло своє закріплення в ЦПК України в редакції від жовтня 2017 р. (ч. 1 ст. 60).

Введення «адвокатської монополії» на представництво в суді не обмежує право громадян на юридичну допомогу, адже тепер саме держава взяла на себе відповідальність щодо забезпечення

надання особі кваліфікованої правової допомоги у відповідних правовідношеннях.

Відповідне твердження підтримав в окремій думці і суддя Конституційного суду Вдовіченко С., який зазначив, що право на правничу допомогу полягає у конституційному обов'язку держави забезпечити кожному (як фізичній, так і юридичній особі) достатньо високий рівень будь-якого з видів правничої допомоги, що надається, зокрема, професійної правничої допомоги адвокатів, які повинні мати необхідний рівень професійної підготовки, керуватися правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нести відповідальність за неналежне виконання свого професійного обов'язку [3].

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Подібні винятки були встановлені ЦПК України. Зокрема, «під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність» (ч. 2 ст. 60 ЦПК України).

Відповідно до ст.39 ЦПК України функції законних представників можуть виконувати батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Батьки є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей, тому мають право звернутися до суду за захистом прав та інтересів дитини без спеціальних на це повноважень [4].

Процесуальний статус представника повинен підтверджуватися відповідними документами, які перераховані в ст. 62 ЦПК України, а саме:

1) довіреністю фізичної або юридичної особи;

2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна [3].

Запроваджуючи адвокатську монополію, перш за все переслідувалася мета надання якісної правничої допомоги, що має на меті не тільки прискорення розгляду цивільних справ, але й зробити захист суб'єктивних прав, свобод та інтересів більш ефективним.

Список використаних джерел

1. Штефан М. Й Цивільно-процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре. 2005. 624с.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17# (дата звернення: 20.11.2021).

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Вдовіченка С. Л. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/ng01d710-16 (дата звернення: 20.11.2021).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 20.11.2021).

**Христина Майкут,**
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Науково-технічна революція XX-XI століть, новітні можливості, які стали доступними завдяки вагомим досягненням в галузі медицини, біотехнологій тощо змушують право адаптуватися до сучасних реалій, ефективно відповідати на нові виклики, які постали перед державами, насамперед у сфері прав людини четвертого покоління. Сучасним цивілізаційним способом врегулювання суспільних відносин є їх правове унормування. Національне законодавство в питанні закріплення репродуктивних прав фізичних осіб, безперечно, має спиратися на міжнародне нормативно-правове регулювання. Певні стандарти, яким повинно відповідати вітчизняне законодавство у досліджуваній сфері, створив Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ, Суд), яким ухвалено низку рішень у справах, які стосувались питань репродуктивних прав людини, що містять тлумачення змісту положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (надалі – ЄКПЛ, Конвенція) та які *ipso facto*

є обов'язковими для законотворчої та правозастосовної діяльності, причому в інтерпретації, визначеній ЄСПЛ [1, с. 498].

Справи, які стають предметом розгляду ЄСПЛ, все частіше є відображенням різноманітності та складності ситуацій, пов'язаних з проблемою репродуктивних прав. Втручання у здійснення репродуктивних прав Судом може розглядатися як порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою «кожен має право на повагу до приватного та сімейного життя…» [2].

Приватне життя – це широке поняття, яке не має свого вичерпного визначення. Проте через свою прецедентну практику ЄСПЛ надав настанови щодо значення та обсягу приватного життя для цілей статті 8 ЄКПЛ [3, с. 42].

Так, у справі «Р. Р. проти Польщі» Суд зазначив, що «приватне життя» включає у себе, серед іншого, право на особисту автономію і особистий розвиток. …Поняття приватного життя стосується таких предметів, як ґендерна ідентифікація, сексуальна орієнтація і статеве життя, фізична і психологічна недоторканність особи. Поняття приватного життя у значенні статті 8 поширюється як на рішення стати батьками, так і рішення про те, щоб не бути батьками» [4]. В аспекті зазначеного вагомого значення набуває вирішення питання правомірності штучного переривання вагітності як одного із проявів репродуктивного вибору жінки та його співвідношення з правом на життя майбутньої дитини.

У цій площині ЄСПЛ зробив вагомий внесок для встановлення єдиних стандартів у створенні справедливого та необхідного балансу між правом жінки на репродуктивний вибір та правом на життя ненародженої дитини, зазначивши, що право на життя ненародженої дитини не є абсолютним, тобто таким, що не може переважати над правом жінки щодо репродуктивного вибору в контексті ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5, с. 53].

Ще однією не менш актуальною проблемою, яка потребує свого вирішення у розрізі вищенаведеного, є проблема, пов'язана з юридичним значенням згоди або незгоди чоловіка на проведення штучного переривання вагітності. Показовою в даному випадку є справа «Босо проти Італії», де чоловік скаржився на порушення своїх прав як потенційного батька та права ненародженої дитини на життя у зв'язку з проведенням дружиною штучного переривання вагітності, незважаючи на його заперечення. З цього приводу ЄСПЛ у своєму рішенні зазначив, що «право

на приватне життя батька не може тлумачитися так широко, щоб містити право консультуватися з приводу аборту, який має намір зробити жінка. Аборт був проведений згідно з законодавства Італії та мав на меті захист здоров'я матері, а тому втручання в право згідно зі ст. 8 Конвенції було виправданим» [6].

Реалізація права на приватне життя в аспекті репродуктивних прав включає можливість вибору умов, місця народження дитини, що забезпечується шляхом легітимізації та підтримки державою усього спектру можливої поведінки жінок щодо пологів, включаючи вибір народжувати з акушеркою вдома або в пологовому будинку (центрі).

Домашні пологи набувають дедалі більшої популярності в світі. Наприклад, у Німеччині вдома народжують 20% жінок, приймати пологи вдома акушерам дозволено законом. Вдома народжують 40% голландок, 18% британських жінок. Запозичують досвід європейських породіль деякі українські жінки, забуваючи про те, що на відміну від України, в більшості європейських країн домашні пологи чітко врегульовані законом [7, с. 77].

Як зазначив ЄСПЛ у справі «Терновскі проти Угорщини», умови народження дитини безперечно є частиною приватного життя особи, а тому неможливість вільно обрати пологи вдома є порушенням статті 8 Конвенції [8].

Водночас, у справі «Поятіна проти Хорватії» ЄСПЛ встановив, що ненадання медичної допомоги породіллі, яка побажала народжувати вдома, не є порушенням права на повагу до приватного життя. Заявниця, яка народила четверту дитину вдома за допомогою акушерки, яка приїхала з-за кордону, скаржилась, що хоча закони Хорватії дозволяють домашні пологи, такі жінки, як вона, обмежені в цьому праві, оскільки не можуть отримати професійну допомогу всередині країни. ЄСПЛ встановив, що пані Поятіна була чітко проінструктована хорватською палатою акушерок і Міністерством охорони здоров'я про те, що внутрішнє законодавство не дозволяє надання допомоги в домашніх пологах, а отже, був дотриманий баланс між правом заявниці на повагу її приватного життя і інтересом держави в захисті здоров'я і безпеки матерів і дітей [9].

Кожен має право здійснювати репродукційну функцію природним біологічним шляхом або ж з використанням допоміжних репродуктивних технологій. Зростаючий інтерес до розвитку допоміжних репродуктивних технологій у світі зумовлений пріоритетністю вирішення людством проблеми безпліддя. Вартує уваги

й той факт, що у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій існує також можливість чи ймовірність зловживань з метою створення людських ембріонів завідомо не з метою їх подальшої імплантації в організм жінки, а з дослідницькою метою.

З приводу допустимості використання ембріонів з дослідницькою метою показовою є позиція ЄСПЛ у справі «Парілло проти Італії». Справа стосувалась заборони донорства ембріонів для наукових досліджень, що випливають із запліднення *in vitro*. Заявниця вважала порушенням кримінально карану заборону, передбачену італійським законодавством, щодо використання неімплантованих ембріонів в дослідженні стовбурових клітин, та стверджувала про порушення її права на повагу до приватного життя та безперешкодне користування її власністю, що випливають зі ст. 8 та ст. 1 Протоколу №1 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [10, с. 148].

У своєму рішенні ЄСПЛ констатував відсутність порушення вищезазначених прав та визнав, що Італія має широку свободу вільного розсуду щодо цього делікатного морального та етичного питання. ЄСПЛ прийняв аргумент уряду Італії про те, що захист потенціалу ембріона до життя може бути пов'язаний із захистом моралі, прав та свобод інших людей. Що ж стосується потенційного порушення ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, то більшість суддів підтримали позицію, що, беручи до уваги економічний та грошовий характер права власності, сфера надання людських ембріонів є несумісною з цими положеннями Конвенції. Тому цей аспект судом навіть не розглядався [10, с. 148].

Отож, Європейський суд з прав людини, який, інтерпретуючи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо здійснення та захисту репродуктивних прав державами-членами, має значну практику вирішення спорів у досліджуваній сфері та відіграє важливу роль у формуванні підходів до регулювання зазначених прав четвертого покоління.

Список використаних джерел

1. Maikut, K., Andrusiv, U., Yurkevych, Y., Dutko, A., Zaiats, O. Protection of the right to property in the case law of the European court of human rights. *Amazonia Investiga*. 2020. Volume 9. Issue 28. P. 497-507.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2021).

3. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя /

пер. з англ. з доп. Дроздова О. та ін. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf (дата звернення: 10.11.2021).

4. Case EHRR by 26 May 2011 of R.R. v. Poland (Application № 27617/04). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104911%22]} (дата звернення: 10.11.2021).

5. Майкут Х.В. До питання про співвідношення права на штучне переривання вагітності в контексті репродуктивного вибору та права на життя. *The process and dynamics of the scientific path :* collectionof scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of theIIInternational Scientific and Theoretical Conference (Vol.1), September 17, 2021. С. 52–53.

6. Case EHRR by 5 September 2002 of Boso v. Italy (Application № 50490/99). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-23338%22]}(дата звернення: 10.11.2021).

7. Терешко Х.Я. Зворотна сторона медалі комфортних пологів: правові аспекти. *Медичне право.* 2020. №2 (26). С. 76–83.

8. Case EHRR by 14 December 2010 of Ternovszky v. Hungary (Application № 67545/09). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-102254%22]} (дата звернення: 10.11.2021).

9. Case EHRR by 4 October 2018 of Pojatina v. Croatia (Application № 18568/12). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-186446%22]} (дата звернення: 10.11.2021).

10.Квіт Н. М. Цивільно-правові форми створення та використання біобанків в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020. 494 с.

**Віктор Маковій,**
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Одеський державний університет внутрішніх справ)*

## СУТНІСТЬ ДЕЯКИХ РЕЧОВИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ КОНЦЕПЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На думку Р. О. Стефанчука «Цивільний кодекс – це супермаркет правових можливостей» [1], у той час як з позиції Р. Кабріяка, яка підтримана І. В. Спасибо-Фатєєвою, «Немає успішного кодексу без соціальної потреби в ньому» [2].

Обидва вислови заслуговують на увагу та мають відповідне підтвердження. Оскільки Цивільний кодекс виступає фундаментальним нормативно-правовим актом цивільного

законодавства, яке ґрунтується на диспозитивному методі правового регулювання, то очевидно слова Руслана Олексійовича є відлунням сучасного розуміння фрази видатного філософа та математика Іммануїла Канта «Свавілля однієї людини закінчується там де починається свавілля іншої». Значення кодифікації у житті суспільства та кожного його члена, підкреслене Р. Кабріяком, піднімається на вершину свого роду піраміди потреб сучасного суспільства у відповідному нормативно-правому акті вже І. В. Спасибо-Фатєєвою. У проекції думок останньої неможливо не погодитись з назрілою потребою в переосмисленні низки питань нормотворчого удосконалення приватноправової складової національної правової системи, фундуючим нормативним актом якої є саме Цивільний кодекс.

З огляду на зміст концепції оновлення Цивільного кодексу України (надалі – концепція) [3] пропонується низка перетворень на рівні всіх складових системи цивільного права, в числі котрих вагоме місце займають речові права на чужі речі.

Побіжний аналіз концепції надає можливість виокремити значущі перетворення у правовому регулюванні речових прав у вітчизняному цивільному законодавстві. Положення концепції щодо речових прав передбачають, з огляду на пандектну систему побудови Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), виокремлення загальних приписів щодо всіх речових прав, а також спеціальних положень щодо володіння, з приводу правової природи якого так і не поставлена крапка, а також інших речових прав на чуже майно.

Наявна конструкція Цивільного кодексу України надає можливість виділити серед інших речових прав на чуже майно такі види: 1) право володіння та володіння як факт (закладена суперечність); 2) право користування (сервітут); 3) емфітевзис (право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб); 4) право забудови земельної ділянки (суперфіцій). У проекції сприйняття змісту права користування, як права особи на використання корисних властивостей речі, необхідно вказати на умовне групування останніх трьох різновидів речових прав за відповідними ознаками, серед яких наведена ознака права користування та інші риси речових прав на чуже майно: обмеження права власності як основного речового права на користь особи або відповідного майна; обмеженість повноважень у юридичному змісті відповідної уповноваженої особи; наявність щодо окремих з них ознаки «слідування» за річчю; абсолютність;

похідний характер по відношенню до права власності; застосування комплексу заходів абсолютного захисту за аналогією з правом власності.

У числі диференціації видів користування чужим майном (сервітутів) на особисті та земельні заслуговує на увагу такий різновид із першої групи як право членів сім'ї власника житла на користування цим житлом. У межах цієї конструкції спостерігається прояв колізії унормування подібних відносин за цивільним та житловим законодавством. Якщо ст. 405 у поєднанні зі ст. 406 ЦК України чітко визначає передумови та підстави виникнення та припинення такого особистого сервітуту, то положення ст. 156 Житлового кодексу України дещо суперечать наведеним положенням. Зокрема, в нормах останньої статті міститься правило, за яким припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням. У той час як цивільно-правові норми, визначаючи сутність наведеного сервітуту, виділяють такі юридично значущі юридичні факти: 1) наявність сімейних стосунків через відповідне правове положення члена сім'ї; 2) проживання у відповідному приміщенні з можливістю переривання такого стану не більше ніж протягом одного року; 3) користування житловим приміщенням за його функціональним призначенням.

З метою вироблення єдиної правозастосовної позиції у цьому питанні Велика Палата Верховного Суду здійснила провадження у подібного роду відносинах й дійшла комплексного та компромісного рішення у постанові від 13 жовтня 2020 року у справі № 447/455/17 з огляду на наявну практику Європейського суду з прав людини. Мотивувальна частина даної постанови виявляється досить аргументованою й такою, що в певній мірі узгоджується з сутністю права користування житлом членом сім'ї його власника. Так, судом було взято до уваги рішення Європейського суду з прав людини щодо сутності права на повагу до приватного і сімейного життя, визначеного ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція), у тому числі права на житло, яке розглядається у контексті пропорційності втручання органів державної влади у вказану сферу, у тому числі через виселення людини із займаного житла. При цьому звертається увага на відповідність закону такого втручання, де сам закон повинен відповідати вимогам чіткості, юридичної визначеності, створенню гарантії захисту особи від подібного свавільного втручання.

Саме через те, що вітчизняне житлове та цивільне законодавство у наведених відносинах в певній мірі суперечить одне одному, керуючись вимогами європейської судової інстанції, яка забезпечує дотримання Конвенції, Велика Палата Верховного Суду шукаючи певний баланс інтересів власника житла та члена сім'ї, який втратив це правове положення, дійшла висновку, що саме з урахуванням обставин справи наявні підстави для задоволення позовної заяви щодо втрати права користування колишнім членом сім'ї. Однак, таке рішення враховує такі питання у контексті житлового права, як-то забезпеченість іншим житлом обох суб'єктів, можливість проживання в одному житлі тощо.

Наведене тільки обґрунтовує потребу додаткового унормування такого особистого сервітуту й розчищенням у зв'язку з цим правового поля в межах житлового законодавства, що має бути відтворено й у змісті концепції.

Окрім вказаних земельне та господарське законодавство передбачає такі види речових прав на чуже майно як: право постійного користування, деталізацію земельних сервітутів, право оперативного управління та право повного господарювання.

Розробниками проекту Концепції запропоновано правову регламентацію низки інших речових прав, які можуть припускати саме користування чужим майном, серед яких поряд з класичним особистим сервітутом у вигляді узуфрукту також і речові обтяження нерухомого майна (житлові, індустріальні тощо), добросусідство, рента, довічне утримання, переважне право купівлі земельної ділянки, право очікування, а також забезпечувальні права (застава, іпотека, притримання, фідуціарний фонд). Окрім того, доводиться потреба в нівелюванні таких речових прав, що пов'язані з користуванням чужим майном, як право господарського відання та оперативного управління, які пропонується замінити правовими конструкціями в рамках існування відповідних організаційно-правових форм юридичних осіб або відповідних приватноправових конструкцій речових прав. Подібна точка зору, вочевидь, має бути належно обґрунтованою з огляду на статистичні дані використання таких конструкцій користування чужим майном в рамках діяльності юридичних осіб приватного та публічного права, а також відповідної судової практики.

Все наведене, у тому числі висловлені пропозиції, має бути впроваджене за умови належної апробації на практиці та у науковій сфері.

Викладене створює передумови до подальших досліджень сутності інших речових прав на чуже майно у проекції змісту концепції та перспектив реформування цивільного законодавства.

Список використаних джерел

1. Стефанчук Р. Цивільний кодекс – це супермаркет правових можливостей. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3179079-ruslan-stefancuk-civilnij-kodeks-ce-supermarket-pravovih-mozlivostej.html (дата звернення: 15.11.2021).

2. Спасибо-Фатєєва І. В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). *Судебно-юридическая газета*. https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi (дата звернення: 15.11.2021).

3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. URL: https://cutt.ly/uYrRddH (дата звернення: 15.11.2021).

**Юлія Нікітіна,**
здобувачка вищої освіти
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

*Науковий керівник:*
**Ірина Пасайлюк,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Українським законодавство передбачено гарантії, які дають нам змогу говорити про забезпечення законності під час судового розгляду справ.

Варто зазначити, що такі гарантії закріплені у Конституції України (далі – КУ), а саме у п. 6 ч. 1 ст. 129 КУ, де вказано, що основними засадами судочинства є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами [1].

Схожа норма міститься і у ст. 247 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), яка вказує на те, що суд

під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). За заявою будь-кого з учасників справи або за ініціативою суду повне фіксування судового засідання здійснюється за допомогою відеозаписувального технічного засобу (за наявності в суді технічної можливості та за відсутності заперечень з боку будь-кого з учасників судового процесу) [2].

Ефективність реалізації права на судовий захист безпосередньо залежить від рівня втілення цих засад у життя. Зокрема, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, віднесених до числа основних засад судочинства Конституцією України.

Завдяки фіксуванню ми забезпечуємо гласність судового процесу та зменшуваність суб'єктивізму суддів. Процес фіксування судового засідання технічними засобами являє собою офіційну діяльність суду, яка передбачає послідовне відтворення ходу судового засідання.

Варто зазначити дефініцію фіксування судового засідання. На жаль у ЦПК України не регламентоване дане поняття. Але в Наказі Державної судової адміністрації «Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання)» зазначено поняття фіксування судового засідання технічними засобами, відповідно до якого, – це технічний запис розгляду справи судом за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що включає в себе створення фонограми судового засідання [3].

У науковій доктрині виділяють поняття фіксування цивільного процесу як офіційну діяльність суду із послідовного відображення ходу судового розгляду, закріплення процесуальних дій, які вчиняються учасниками судового процесу поза судовим засіданням, за допомогою використання технічних засобів, ведення журналу судового засідання та складання відповідних протоколів [4, с. 411].

Фіксування судового процесу, як вбачається із глави 7 розділу ІІІ «Позовне провадження» ЦПК України, відбувається у трьох формах:

1. за допомогою технічних засобів;
2. шляхом ведення протоколу судового засідання;

3. складання протоколів про окремі процесуальні дії [2].

Варто зазначити, що фіксування судового засідання здійснюється за допомогою перших двох способів фіксації, що стосується третього, то він застосовується при здійснювані фіксування поза судовим засіданням, фіксуються у відповідному протоколі.

Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, зроблений судом. Учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіо-технічні пристрої, проводити в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапис із застосуванням стаціонарної апаратури, однак вони не мають офіційного характеру.

Відповідно до ч. 2 ст. 247 ЦПК України фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. У разі неявки в судове засідання всіх учасників справи чи у випадку, коли розгляд справи здійснюється судом за відсутності учасників справи, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється [2].

Розпочинається технічне фіксування з моменту відкриття судового засідання та завершується проголошенням судового рішення у справі. Носій інформації, на який здійснювався технічний запис судового засідання, є додатком до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Учасник справи має право отримати копію технічного запису судового процесу.

Варто наголосити на перевагах фіксування судового засідання.

По-перше фіксація судового засідання за допомогою технічних засобів є однією з гарантій захисту прав, свобод і інтересів осіб.

По-друге, фіксування судового процесу є засобом реалізації гласності у цивільному процесі. Кожна зацікавлена особа має можливість проглянути матеріали конкретної справи чи прослухати хід процесу.

По-третє, фіксація судового засідання є засобом дотримання судом процесуальних строків, і водночас зобов'язує суд діяти тільки у відповідності до приписів нормативно-правових актів, внаслідок чого відбувається позитивний вплив на якість правосуддя та відповідальність суддів [6, с. 67].

По-четверте, фіксування судового засідання технічними засобами робить неможливим перекручення фактично досліджених

обставин по справі, дозволяє достовірно зафіксувати докази, показання свідка, експерта [6, с. 67].

18 грудня 2020 року було оприлюднено Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи», згідно якого, 48% осіб довіряють судам, а 41,6% не довіряють [7, с. 25].

Отже, бачимо, що відсоток недовіри до судів досить великий, це нам говорить про те, що за допомогою фіксування цивільного процесу, ми зможемо отримати належну достовірну інформацію по справах та їх розгляд, таким чином сформується позитивна громадська думка про діяльність суду і покращить ставлення населення до судової гілки влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.02.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42, ст. 492.

3. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) : Наказ Державної судової адміністрації від 20.09.2012 р. № 108. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0108750-12#Text (дата звернення: 25.11.2021).

4. Цивільний процес України : підручник /за ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

5. Справа «Пінто Коельо проти Португалії» (Заява № 28439/08) 28 червня 2011 року. URL: https://precedent.in.ua/2016/12/11/pinto-koelo-proty-portugaliyi/ (дата звернення: 25.11.2021).

6. Коляденко П. Л. Правовий режим електронного інформаційного ресурсу судового засідання в інформаційному суспільстві : монографія. Київ : НДІІП НАПрН України, 2016. 182 с.

7. Ставлення громадян України до судової системи: звіт за результатами соціологічного дослідження. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2020. 47 с.

**Ірина Пасайлюк,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Судові рішення є актами реалізації судової влади, оскільки судова діяльність з розгляду та вирішення цивільної справи як правозастосовча супроводжується прийняттям актів, що мають узагальнюючу назву «судові рішення». У цивільному судочинстві є чотири форми судових рішень: 1) рішення суду; 2) ухвала суду; 3) постанова сулу; 4) судовий наказ (ч. 1 ст. 258 ЦПК України).

Процесуальні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал (ч. 2. ст. 258 ЦПК України). Ухвала суду – це судове рішення, що не вирішує цивільну справу по суті. Як правило, ухвалою суду не завершується провадження у справі, за винятком постановлення ухвали про закриття провадження у справі та ухвали про залишення позовної заяви (заяви) без розгляду. Ці випадки є формами припинення судового розгляду без ухвалення рішення суду [1, с. 452].

На думку І. В. Андронова, судова ухвала – це судовий акт, яким оформляються процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне [2, с. 59].

Як зазначає О. В. Фролова, ухвалами оформляються не тільки результати вирішення проміжних питань цивільного судочинства, а й завершення процесу без вирішення справи по суті, а у деяких випадках ухвалою можуть вирішуватися питання, які навіть виходять за межі позовних вимог [3, с. 76].

Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду (ч. 3 ст. 258 ЦПК України). Рішення суду – це акт правосуддя, що здійснюється від імені держави

України судом [1, с. 452]. Як зазначає І. В. Андронов, сутність рішення суду може бути розкрита лише комплексно, тобто через взаємодію його матеріально-правового та процесуального складників. З точки зору процесуального права рішення суду в цивільному процесі – це ухвалений у визначеному процесуальним законом порядку судовий акт, яким закінчується судовий розгляд та вирішується по суті цивільна справа. З точки зору матеріального права рішення суду в цивільному процесі – це акт захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів особи, здійснений внаслідок індивідуального правового регулювання судом матеріальних правовідносин сторін спору, конкретизації їхніх суб'єктивних прав та обов'язків у цих правовідносинах та забезпечення можливості їх примусової реалізації [4, с. 8].

Відповідно до ч. 4. ст. 258 ЦПК України, перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови.

Постанова суду – це судовий акт, що приймається апеляційним, касаційним судами та Верховним Судом, за результатами перегляду судового рішення нижчестоящої інстанції в межах повноважень, визначених відповідно до статей 374, 409, 429 ЦПК України [1, с. 452, 457]. Будь-яке рішення суду, ухвалене у цивільній справі, може бути оскаржене. Постанова суду апеляційної інстанції може бути оскаржена. Постанова суду касаційної інстанції є остаточною та оскарженню не підлягає. Судове рішення, ухвалене за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, може бути переглянуте на загальних підставах. Тобто, оскарженню підлягають не всі види судового рішення.

За своїм змістом постанова суду, як процесуальний документ, так само як і рішення суду, складається із чотирьох частин: вступної, описової, мотивувальної та регулятивної. Щодо змісту зазначених частин, ЦПК України передбачає спеціальні вимоги. Відповідно, вимоги до змісту рішення суду передбачені ст. 265 ЦПК України, постанова суду апеляційної інстанції – ст. 382 ЦПК України; постанова суду касаційної інстанції – ст. 416 ЦПК України, зміст постанови суду, ухваленої за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, залежатиме від підстав перегляду та судової інстанції, що переглядала судове рішення).

За строком набрання законної сили постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття (ст. 384

ЦПК України). Відповідно до ст. 419 ЦПК України постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття [5]. Що стосується рішення суду, – набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Всі види судових рішень відрізняються між собою. Так, ухвала суду та рішення суду як судові рішення також різняться певними ознаками. Зокрема, і за порядком прийняття, і за характером вирішуваних питань, і за юридичною силою, і за порядком оскарження, за змістом та за зверненням до виконання. Наприклад, за юридичною силою – ухвалення рішення суду з певної вимоги позбавляє особу права повторно звертатися до суду з тотожною вимогою. Постановлення ухвали не позбавляє особу повторно звернутися до суду із такою ж вимогою (за винятком ухвали про закриття провадження у справі). За своїм змістом, рішення суду як процесуальний документ, завжди складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Протокольна ухвала суду містить лише мотивувальну та резолютивну частини. Щодо звернення до виконання, то рішення суду завжди є підставою для виконання. Так, на підставі рішення суду, що набрало законної сили, видається виконавчий лист, що є виконавчим документом. А ухвали суду, що підлягають виконанню, одночасно і є виконавчим документом, тому отримання будь-яких інших документів у суді після їх постановлення не потрібне (ухвала про забезпечення позову, ухвала про закриття провадження у справі у зв'язку з виконанням мирової угоди), тощо.

Особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України, є судовий наказ. Однією з основних ознак, за якою відрізняється судовий наказ від рішення суду є характер заявлених вимог. Коло вимог, за яким може бути видано судовий наказ, – обмежене (ст. 161 ЦПК України). Рішення суду ухвалюється в будь-якій справі позовного або окремого проваджень, що підлягає судовому розгляду в порядку цивільного судочинства згідно ст. 19 ЦПК України. За процесуальним порядком розгляду – судовий наказ видається без виклику стягувача і боржника та на підставі

письмових документів. Рішення суду ухвалюється судом як результат змагальної форми процесу, де кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, тощо [1, с. 453].

Отже, судове рішення в цивільному процесі (у розумінні його як узагальнюючого поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються в порядку цивільного судочинства) – це судовий акт, який у відповідній процесуальній формі (рішення, ухвали, постанови чи судового наказу) закріплює висновок суду щодо вирішення на основі верховенства права певної вимоги правового характеру або іншого юридичного питання, поставленого перед судом в процесі розгляду та вирішення цивільної справи з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Список використаних джерел

1. Цивільне процесуальне право України: підручник / В. М. Коссак, Р. Я. Лемик, Ю. В. Навроцька, С. В. Сеник: за заг. ред. В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.

2. Андронов І. В. Поняття та види судових ухвал у цивільному процесі. *Право і суспільство*. № 5. 2017. С. 57–62.

3. Фролова О. В. Місце ухвал суду в системі судових актів України. *Науковий вісник Херсонського державного Університету*. Вип. 3. Т. 1. 2014. С. 76–80.

4. Андронов І. В. Сутність рішення суду в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2017. С. 5–9.

5. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48.

**Юлія Петрончак,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## РІШЕННЯ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Акти правотворчості ЄСПЛ наділені особливим статусом і у зв'язку із характером їх імперативності, а саме – приналежності до групи так званого м'якого права – «soft law» [1, с. 18].

Що ж до Ради Європи, то тут на фундаментальному рівні можна виділити, перш за все, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка послуговує основою для Європейського суду з прав людини [2, с. 130].

Хартмут Хіллгенберг стверджує, що норми «м'якого права» мають власне юридичну природу, а не моральну чи політичну, і тому є загальнообов'язковими. До актів «м'якого права» він відносить:

1) міжнародні угоди, які були укладені не як договори, і таким чином, не регулюються Віденською конвенцією про міжнародні договори, але відіграють значну роль у міжнародних відносинах;

2) резолюції міжнародних організацій [3, с. 505].

Деякі вчені, для прикладу Ю. М. Колосов, В. І. Кузнєцов, висловлюють точку зору про те, що норми актів «м'якого права» дійсно мають рекомендаційний характер і не містять юридичних зобов'язань, проте певною юридичною силою, а тим паче політичною і моральною, вони володіють у відповідності із Статутом ООН [4, с. 308].

Європейський суд з прав людини виносить рішення, що є обов'язковими для держав-учасниць (відповідачів по справі), хоча для інших держав вони можуть виступати правовими стандартами при встановленні відповідності національного законодавства праву Ради Європи. Часто ці рішення стимулюють інші держави (навіть ті, що не є сторонами судового розгляду) до вдосконалення національного законодавства та коригування правозастосовної практики. Держави-учасниці на підставі рішень Європейського суду з прав людини здійснили і здійснюють ряд реформ стосовно управлінських органів, судової системи, законодавчих актів, змінили підхід до вирішення багатьох важливих проблем.

Разом із тим, попри обов'язковий характер рішень ЄСПЛ для держав-учасниць Ради Європи, слід зазначити і те, що гарантувати обов'язковість виконання такого рішення не завжди просто, особливо, якщо сама держава в міру певних факторів відмовляється це робити. Такий стан речей найчастіше торкається держав із молодими демократичними традиціями.

Це власне і є той аспект, коли теоретична характеристика поняття імунітету держави набуває практичного втілення, а можливість примусових заходів до такої держави обмежена, та обмежується, як правило, застосуванням санкцій різних рівнів [5].

Доповнюючи вище сказане слід згадати правову аксіому «Суд – не четверта інстанція», яка вказує на те, що ЄСПЛ відіграє субсидіарну роль стосовно системи національного судочинства, таким чином не знаходячись у кращій позиції для винесення рішень та тлумачення національного права у конкретній справі. Така постановка питання стосується і відсутності повноважень у ЄСПЛ скасовувати рішення національних судів [6, с. 55].

Разом із тим ЄСПЛ вправі не погодитися із рішеннями, що на його думку є відверто свавільними, чи недостатньо вмотивованими, а також застосувати індивідуальні заходи та спонукати до перегляду конкретної справи на національному рівні із урахуванням висновків ЄСПЛ.

Таким чином, нам вдалося прокласифікувати визначення рішень ЄСПЛ за критеріями походження, суб'єкта творення та характером імперативності, в такий спосіб демонструючи його правову природу – природно-правове наповнення, прецедентний характер, м'яку імперативність. Зараз же спробуємо наблизитися до розуміння його сутності через призму внутрішньої структури.

Отож, рішення ЄСПЛ володіють особливою структурою, яка є відмінною від нормативно-правової документації національних судів. Існує два основні види таких рішень:

1) власне рішення, що вказують на факт наявності чи відсутності у діях держави порушення статті Конвенції, чи Протоколів до неї, або додаткові рішення щодо справедливої сатисфакції, якщо це питання не було вирішено в рішенні щодо наявності чи відсутності порушення;

2) ухвали щодо прийнятності або вилучення справи з реєстру справ ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Kivalov S. Effectiveness of the European court of human rights challenges and solutions. Monograph. Odessa: Yurydycha literature. 2014. 328. P. 230–235.

2. Кононенко В. Рішення ЄСПЛ як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–134.

3. Hillgenberg H. A Fresh Look At Soft Law. *European Journal of International Law*. 1999. Vol.10. P. 499-515.

4. Колосов Ю. М. Международное право : учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. М. : Международные отношения, 1996. 606 с.

5. Шалінська І.В. Акти м'якого права: поняття та значення у міжнародному правопорядку. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39605/17Shalinska.pdf?sequence=1

6. Караман І. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Х. : Фактор, 2016. 240 с.

**Юрій Попко,**
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЮРИДИЧНІ ОСОБИ, ЩО ПРОВАДЯТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Сільське господарство – це галузь економіки, спрямована на забезпечення населення продовольством та отримання сировини для низки інших галузей промисловості. Ця галузь є однією з найважливіших та представлена практично у всіх країнах світу. У світовому сільському господарстві зайнято близько 1 млрд. економічно активного населення. Від стану галузі залежить продовольча безпека держави [1]. Сільськогосподарське виробництво становлять дві основні сфери: землеробство чи рослинництво та тваринництво.

Важливість сільськогосподарського виробництва у нашій державі актуалізує і дослідження статусу основних суб'єктів, які провадять діяльність у цій сфері, а саме – юридичних осіб. Зокрема, у сучасних умовах ринкових реформ активно обговорюють питання про місце сільськогосподарських юридичних осіб серед суб'єктів господарської діяльності, їхню роль та призначення.

У юридичній літературі існують наукові праці, присвячені проблемам правового регулювання окремих видів юридичних осіб, що здійснюють чи можуть провадити діяльність у галузі сільськогосподарського товарного виробництва. Поряд з тим, існує доцільність комплексного дослідження їх статусу в умовах реформування законодавства України та гармонізації його із правом Європейського Союзу.

Юридичною особою вважають організацію яка створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. Після набрання чинності Цивільним кодексом України набув усталеної практики підхід, відповідно до якого юридичні особи створюються, як правило, із загальною правоздатністю.

Початково, після здобуття Україною незалежності, правове регулювання порядку створення і діяльності в тому числі осіб у сфері сільськогосподарського виробництва регулювалося такими законодавчими актами як: Цивільний кодекс Української РСР (1963 рік) [2], «Про підприємства в Україні» (1991 рік) [3], «Про підприємництво» (1991 рік) [4], «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 рік) [5], «Про промислово-фінансові групи в Україні» (1995 рік) [6] тощо. Крім цього, варто згадати і про чинні досі Закон України «Про господарські товариства» (1991 рік) [7], Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [8], Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992 рік) [9] і т.п.

Одночасно, такі організаційно-правові форми підприємств, як приватні та сімейні, сприймалися першими юридичними особами, які надають можливість особі займатися підприємницькою діяльністю, а нині вони визнаються архаїчними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права [10, с. 28].

Говорячи про систему нормативно-правових актів, які забезпечують правове регулювання відносин створення, діяльності та припинення юридичних осіб, які провадять діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва маємо додатково зазначити про: Цивільний кодекс України [11], Господарський кодекс України [12], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [13], Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [14], Закон України «Про кооперацію» [15], Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [16], Закон України «Про фермерське господарство» [17], Закон України «Про акціонерні товариства» [18], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [19], Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [20].

Однак, така кількість нормативно-правових актів, які забезпечують регулювання статусу юридичних осіб, що вправі здійснювати діяльність у галузі сільського господарства з одного боку є позитивним явищем, адже забезпечує максимальну урегульованість відповідних відносин, а з іншого боку – має деякі негативні наслідки.

У Концепції оновлення Цивільного кодексу України також не було залишено поза увагою проблеми договірних відносин, пов'язаних із виробництвом та реалізацією сільськогосподарської

продукції. Зокрема, варто згадати, що станом на сьогодні, відповідно до ч. 3 ст. 713 Цивільного кодексу України, за договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору. Подібно, згідно з ч. 2, 3 ст. 272 Господарського кодексу України, за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її; у договорах контрактації повинні передбачатися: види продукції (асортимент), граничнo допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Окрім цього, згідно з ст. 273 Господарського кодексу України, виробник повинен не пізніш як за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами.

Незважаючи на вищеподане, автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України вважають за доцільне розглянути

необхідність виключення з Цивільного кодексу України деяких інститутів зобов'язального права, які збереглися з часів функціонування адміністративно-командної економіки, зокрема, контрактації сільськогосподарської продукції [21]. Такий підхід є абсолютно слушним та зваженим. Врешті, наявність надлишкового правового регулювання договірних відносин у сфері реалізації чи виробництва сільськогосподарської продукції може необґрунтовано обмежувати принцип свободи договору.

Підсумовуючи, доцільно також зазначити, що станом на сьогодні усі юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми та виду, вправі здійснювати діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Поряд з тим, на права та обов'язки учасників (членів) таких юридичних осіб так чи інакше впливає специфіка галузі діяльності та ризики, які з нею пов'язані, що необхідно враховувати при реформуванні чинного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Сельское хозяйство. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%... (дата обращения: 30.11.2021).

2. Цивільний кодекс Української РСР № 1540-VI від 18.07.1963 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text (дата звернення: 12.11.2021).

3. Про підприємства в Україні: Закон України № 887-XII від 27.03.91 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text (дата звернення: 12.11.2021).

4. Про підприємництво: Закон України № 698-XII від 07.02.1991 (чинна ст. 4 Закону; решта норм втратили чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text (дата звернення: 12.11.2021).

5. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України № 2009-XII від 20.12.1991 (втратив чинність). Офі*ційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-12#Text (дата звернення: 12.11.2021).

6. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України № 437/95-ВР від 21.11.1995 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 22.11.2021).

7. Про господарські товариства: Закон України № 1576-XII від 19.09.1991. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text (дата звернення: 22.11.2021).

8. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України № 2114-XII від 14.02.1992. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12#Text (дата звернення: 12.02.2021).

9. Про споживчу кооперацію : Закон України № 2265-XII від 10.04.1992. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12/conv#Text (дата звернення: 22.11.2021).

10.Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.

11.Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 12.04.2021).

12.Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 12.02.2021).

13.Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755 від 15.05.2003. *Голос України*. 2003. № 115. 24 черв.

14.Про холдингові компанії в Україні: № 3528-IV від 15.03.2006. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text (дата звернення: 12.02.2021).

15.Про кооперацію : Закон України № 1087-IV від 10.07.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text (дата звернення: 12.02.2021).

16.Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 819-IX від 21.07.2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text (дата звернення: 12.02.2021).

17.Про фермерське господарство : Закон України № 973-IV від 19.06.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text (дата звернення: 12.02.2021).

18.Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/conv#Text (дата звернення: 12.02.2021).

19.Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 12.02.2021).

20.Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України № 1529/99 від 03.12.1999. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99/conv#Text (дата звернення: 12.02.2021).

21. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

**Христина Романів,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

# ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК УМОВА ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ

У суспільстві безперервно відбуваються різні правові процеси, які можуть призводити до виникнення нових елементів і відносин між ними. В цьому випадку ми говоримо, що право, правова система піддається зміні. Причини цих змін різноманітні. Вони виникають як на тлі наростаючих євроінтеграційних процесів, так і у зв'язку з політичною обстановкою в країні. Останні події в Україні створили міцну об'єктивну базу для тенденцій змін у праві. Відповідно сучасний стан правової системи українського суспільства характеризується як перехідний, який змінюється під впливом внутрішніх соціально-економічних, політичних та інших факторів, а також під впливом загальних євроінтеграційних процесів притаманних світовому співтовариству.

Інтеграція України у ЄС має позитивні переваги, які пов'язані зі створенням надійних механізмів розбудови демократичних інституцій, безпеки та політичної стабільності. Членство у ЄС, крім того, відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить у сфері контролю за дотриманням прав, інтересів та свобод людини ефективнішу координацію дій з європейськими державами тощо [1, с. 6]. На сьогодні інтеграція України з Європою є бажаним варіантом вирішення цілої низки проблем. Оскільки Україна є частиною Європи і європейської культурної традиції, то інтеграційні процеси з європейськими структурами є об'єктивно історично обумовлені як національним та культурним розвитком, так і правовим. Така інтеграція є об'єктивним процесом в умовах національного відродження, зростаючого усвідомлення народом України своєї європейської ідентичності, своїх базових національних інтересів [2, с. 134].

Визначальною характеристикою сучасного розвитку національного приватного права є процес євроінтеграції правових систем. Практично у всіх сферах правового життя суспільства, ми спостерігаються процеси євроінтеграції та найбільш явно вони

проявляють себе у сфері приватного права, яке тісно пов'язане з економічною модернізацією української держави. Розширення світової економіки сприяє до зближення та взаємопроникнення правових систем провідних економік світу. Якщо держава не в цій тенденції, не здійснює відповідні правові заходи, які б сприяли формуванню єдиного правового простору, то вона не є повноцінним членом світової економіки, а отже, залишає своїх громадян без можливості брати активну участь у торговому співробітництві, укладати зовнішньоекономічні угоди тощо. Таким чином, сучасне цивільне право задля нормального правого прогресу повинно зростати новою кількістю юридичних конструкцій, новими цивільними інститутами, що відповідає інтересам ринкової економіки. Станом на сьогодні можемо стверджувати про позитивні тенденції у розвитку національного приватного права, оскільки Україна здійснює активну модернізацію нормативно-правової бази партнерства, виконує розвиток торговельно-економічного співробітництва; забезпечує незворотність європейського курсу, що закріплено в Конституції України тощо [3, с. 4]. Відповідно до ст. 24 Угоди про асоціацію сторони домовилися розвивати подальше судове співробітництво між Україною та Європейським Союзом у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей [4].

Однак, зміни справляють не лише позитивний, але й непередбачуваний, складний для адаптації вплив. Отже, чи можна стверджувати, що ця динаміка має виключно позитивне спрямування, чи можна це назвати прогресом, зокрема правовим. У зв'язку з цим приватне право потрібно проаналізувати не лише на предмет виконання своєї ролі, а саме: забезпечення розвитку правових механізмів, але й на її прогресивність. Право як соціальний механізм повинно використовуватися точно і своєчасно і всі реформи повинні вкладуватися в єдину концепцію правового розвитку, направлену на формування суб'єктів права чітких уявлень про поняття, зміст, критерії правового прогресу. Правовий прогрес повинен бути не випадковістю, а закономірністю. Іншими словами пізнання правового прогресу дає можливість цілісно поглянути на всі питання юридичної теорії в практики, сформулювати єдині уявлення про розвиток приватного права, наділивши всі динамічні перетворення у правовій сфері ознаками послідовності,

висхідної спрямованості, цілеспрямованості та прогнозованості. У відповідності до цього правовий прогрес виступає як спрямований поступальний рух, за якого вся правова система і правосвідомість населення характеризуються якісними змінами.

Отже, з одного боку незмінність, стабільність приватного права виступає як показник, однак, з іншого боку – право повинно відповідати на нові виклики шляхом не простих правових змін, які являються не завжди позитивними, а шляхом поступального руху до однієї розумної цілі, ідеалу. Тому, правовий прогрес приватного права є найбільш важливою та бажаною формою юридичного буття.

Список використаних джерел

1. Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції : навч. посіб. / кол. авт. Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С., Круглова О. О. та ін. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 382 с.

2. Сидоренко О. О. Вплив правової інтеграції на правові системи. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики :* зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. Харків, 2016. С. 129–136.

3. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики / Центр Разумкова. Київ, 2020. 100 с.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_ (дата звернення: 26.11.20201).

**Ірина Чаплик,**
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
суддя Львівського окружного адміністративного суду

## ОЗНАКИ РЕКВІЗИЦІЇ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 353 ЦК України, у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості

(реквізиція). При цьому, в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості. Реквізоване майно переходить у власність держави або знищується [1]. Варто також згадати, що зміст приписів ст. 9 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96 дозволяє виснувати, що у названому законодавчому акті під примусовим вилученням розуміється власне реквізиція майна [2]. Своєю чергою, законодавчим актом, що містить легальне визначення поняття «вилучення майна», є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. № 4765-VI [3]. У ньому під вилученням майна розуміють позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Л. Л. Чантурія переконує, що великим методологічним і системним непорозумінням багатьох цивільних кодексів країн пострадянського простору є те, що вони передбачають і намагаються регулювати такі інститути публічного, адміністративного права, як реквізиція і націоналізація. На його думку, ці механізми мають бути вилучені з цивільних кодексів [4]. Однак, реквізиція так чи інакше є пов'язаною із припиненням права власності, яке є речовим правом і класичним цивільно-правовим інститутом. Реквізиція породжує перш за все цивільно-правові наслідки. Тому, варто погодитися з Р. В. Крупником, котрий вважає неправильним говорити про публічно-владний характер відносин щодо примусового вилучення майна з власності особи для суспільних потреб, реквізиції майна, а також примусове відчуження майна від особи, яка не вправі бути його власником у зв'язку з наявністю факту припинення права власності особи поза її волею. Якщо керуватися цим підходом, зазначає учений, то можна зробити висновок, що публічний характер відносин наявний і в інших випадках примусового вилучення майна, зокрема звернення стягнення на майно боржника за його зобов'язаннями, оскільки таке теж відбувається поза волею особи. Водночас, у науковій літературі не виникає сумнівів щодо приватноправового характеру звернення стягнення на майно боржника [5, с. 52]. Врешті, як слушно вказав В. Л. Яроцький, в порядку винятку, іноді державний примус

використовують за межами охоронних правовідносин в традиційному їх розумінні, наприклад, при реквізиції та примусовому відчуженні речей [6, с. 230].

Виникнення, становлення та розвитку інституту реквізиції мають тривалу історію. Уявлення про реквізицію, як про примусове вилучення майна, складалося століттями, починаючи з часів римського права. Раніше чіткості розуміння та застосування реквізиційних заходів не було, що і спричинило змішування та ототожнення їх з іншими примусовими заходами. Протягом усієї історії існування реквізиції як правового явища періодично з'являлися і зникали ознаки надзвичайності ситуації, в якій повинна проводитися реквізиція та відплати її здійснення. Незмінною залишалася ознака державної чи суспільної необхідності вилучення певного майна. Історично сформоване розуміння реквізиції виключно як підстави припинення права власності також стало причиною змішування реквізиції з іншими державними заходами та наявності численних законодавчих прогалин у її регулюванні. Своєю чергою, найбільш очевидним прообразом сучасної реквізиції є експропріація у вигляді вилучень для потреб армії, що здійснювалася за певними принципами, а у радянський період відбулося фактичне ототожнення поняття «експропріація» з поняттям «вилучення», «відібрання», що було пов'язано з розумінням реквізиції та конфіскації як форм експропріації, що відрізняються лише ознакою відплатності [7, с. 3–5].

Станом на сьогодні, виходячи із нормативних приписів, можемо констатувати, що ознаками реквізиції є: по-перше, наявність визначених законом обставин, що можуть слугувати передумовами її застосування; по-друге, можливість здійснення у порядку, визначеному законом; по-третє, застосування при попередньому та повному відшкодуванні вартості реквізованого майна; по-четверте, можливість наступного відшкодування реквізованого майна у порядку винятку; по-п'яте, за наслідками застосування – виникнення права державної власності на реквізоване майно або його знищення; по-шосте, гарантованість власникові права вимоги повернення збереженого реквізованого майна за умови повернення одержаних за нього коштів; по-сьоме, забезпечення права на судовий захист інтересів власника реквізованого майна, зокрема при оцінці його вартості.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 17.10.2021).

2. Про режим іноземного інвестування : Закон України № 93/96 від 19.03.96. *Голос України*. 1996. № 146. 25 квіт.

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України № 4765-VI від 17.05.2012. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 121. 11 лип.

4. Чантурия Л. Л. О необходимости реформы гражданских кодексов в государствах СНГ. *Научный вестник Пермского университета*. URL: http://www.jurvestnik.psu.ru/ru/component/content/article/193-oneobxodimosti-reformygrazhdanskix-kodeksov-v-gosudarstvax-sng.html (дата звернення: 28.09.2021).

5. Крупник Р. В. Охорона та захист майнових прав власника (володільця) у разі примусового вилучення земельної ділянки: цивільно-правовий аспект : дис… доктора філософії в галузі права. ЛНУ імені Івана Франка, Львів. 233 с.

6. Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В. та ін. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : монографія / за наук. ред. В. Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.

7. Афанасьева Е. Н. Реквизиция: гражданско-правовой аспект : автореф. канд. юрид. наук. 12.00.03. Томск, 2009. 26 с. С. 3–5.

**Юрій Юркевич,**
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

## ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Нормативне визначення поняття юридичної особи подано у ст. 80 Цивільного кодексу України [1] як організації, що створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. Таким законом, який регламентує процедуру заснування суб'єктів зі статусом юридичних осіб є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських

формувань» [2]. Поряд з тим, окремим видам та організаційно-правовим формам юридичних осіб приділено увагу на рівні спеціальних законів, зокрема, «Про господарські товариства» [3], «Про акціонерні товариства» [4], «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [5], «Про кооперацію» [6], «Про сільськогосподарську кооперацію» [7] і т.д. Статусу господарських організацій, які наділені правами юридичних осіб присвячені також норми Господарського кодексу України [8]. Зокрема, на рівні Господарського кодексу України урегульовано статус державних унітарних та комунальних унітарних підприємств, а також означено правові режими майна права господарського відання та оперативного управління.

Станом на сьогодні, дійсно, наявний дуалізм регулювання приватних відносин. Це повною мірою стосується і юридичних осіб, що у свою чергу спричиняє колізії правового регулювання (наприклад, різні підходи до категорії «підприємства» у Цивільному та Господарському кодексах України, до обсягу відповідальності членів виробничого кооперативу тощо).

Питанням удосконалення приписів про юридичні особи присвячена і Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Зокрема, запропоновано: закріпити у Цивільному кодексі України вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб (Цивільний кодекс України як основоположний акт приватного права, що регулює в тому числі і загальні положення про юридичних осіб, повинен визначати вичерпний перелік їхніх організаційно-правових форм з одночасною відмовою від архаїчних конструкцій юридичних осіб (передусім йдеться про підприємства)); повернути до Цивільного кодексу України загальні положення про товариства з обмеженою відповідальністю та окремо зазначити про наявність спеціального регулювання у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»; уточнити зміст підрозділу про участь держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад у цивільних відносинах [9, с. 9–10].

Безумовно, що, станом на сьогодні, юридичні особи як учасники цивільних відносин відіграють надзвичайно важливу роль та виконують значимі функції. Вони є не лише одними із головних платників податків та роботодавців в Україні, але й засобом залучення інвестицій у нашу державу. Тому, до питання удосконалення їхнього правового статусу необхідно відноситися вкрай ретельно.

Варто погодитися з багатьма пропозиціями, які висвітлені у Концепції оновлення Цивільного кодексу України (окрім, напевно, пропозиції щодо закірплення за державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами статусу юридичних осіб публічного права).

Одночасно, при реформуванні цивільного законодавства України доцільно звернути увагу у контексті статусу юридичних осіб і на такі аспекти:

– доцільно внести зміни, які б недвозначно передбачали необхідність прийняття спеціального закону, який би передбачав особливості правового статусу юридичних осіб публічного права. Станом на сьогодні правовий статус юридичних осіб публічного права визначений неоднозначно. Як наслідок, наприклад, ПАТ «Ощадбанк» – є юридичною особою приватного права, хоча держава згідно з законом гарантує вклади фізичних осіб у цьому банку, Концерн «Укроборонпром» – юридична особа публічного права (хоча були спроби змінити цю ситуацію), будь-яке комунальне підприємство (в тому числі і те, яке займається, наприклад, прибиранням прибудинкових територій) – юридична особа публічного права;

– варто закріпити на рівні Цивільного кодексу України вимоги щодо нотаріального засвідчення підписів засновників на установчих документах юридичних осіб, що є ефективним механізмом запобігання зловживанням. Такі вимоги станом на сьогодні уже є в інших законодавчих актах, однак, зважаючи на юридичну силу та рівень стабільності Цивільного кодексу України, їх необхідно передбачити і в кодексі;

– зважаючи, що, відповідно до ст. 83 Цивільного кодексу України, юридичні особи можуть створюватися не тільки у формі товариств, установ, але й в інших формах, встановлених законом, недоліком законодавчої техніки видаються словосполучення у ст. 88 ЦК України «У статуті товариства вказуються…» та «У засновницькому договорі товариства…». Тому слово «товариства» необхідно замінити на словосполучення «юридичні особи». Окрім того, варто деталізувати та передбачити, що визнання судом установчих документів юридичної особи недійсними не впливає на дійсність будь-яких зобов'язань, узятих на себе цією юридичною особою, які виникли до набрання відповідним судовим рішенням законної сили;

– станом на сьогодні вимоги до комерційного (фірмового) найменування визначені фактично лише Положенням про фірму

1927 року, що недопустимо. У Цивільному кодексі України доцільно передбачити необхідність прийняття спеціального закону;

– слід внести зміни, які передбачатимуть підхід, відповідно до якого будь-які органи державної влади, окрім суду, не вправі приймати рішення щодо припинення юридичних осіб. За наслідками, необхідно також вносити зміни до законодавства про захист економічної конкуренції та про Антимонопольний комітет України;

– варто передбачити у ст. 107 Цивільного кодексу України, що протягом 30 днів з дати прийняття рішення про реорганізацію юридичної особи, юридична особа зобов'язана письмово повідомити про це її кредиторів. Кредитор, вимоги якого до юридичної особи, щодо якої здійснюється реорганізація, не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 20 днів після надіслання йому повідомлення про реорганізацію юридичної особи може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір юридичної особи однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між юридичною особою та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у зазначений строк до юридичної особи з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від юридичної особи вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним. Реорганізація не може бути завершена до задоволення вимог, заявлених кредиторами. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу чи виділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорюються сторонами. Пропоновані зміни спрямовані на удосконалення механізмів захисту інтересів кредиторів;

– доцільно закріпити підхід, відповідно до якого виділ є способом реорганізації юридичних осіб. Станом на сьогодні такий підхід зустрічаємо у багатьох нормативно-правових актах (наприклад, у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», Законі України «Про банки і банківську діяльність» тощо), однак, керуючись положеннями чинного Цивільного кодексу

України протилежну позицію займає Велика Палата Верховного Суду;

– передбачити, що учасниками повних товариств (повними учасниками командитних товариств) можуть бути фізичні особи з повною цивільною дієздатністю та / або підприємницькі юридичні особи. Пропоновані зміни спрямовані на розширення складу учасників повних товариств. Крім того, вартий уваги підхід, який би передбачив можливість створення повних та командитних товариств зі статусом або без статусу юридичної особи;

– доцільно закріпити необхідність нотаріального посвідчення засновницьких договорів повних і командитних товариств, що обумовлено, зокрема, обсягом відповідальності сторін таких договорів за наслідками їх підписання;

– варто законодавчо розширити арсенал механізмів управління повними та командитними товариствами, закріпивши можливість доручення управління їх поточною діяльністю третім особам;

– цивільне законодавство нівелює повну відповідальність повних учасників за зобов'язаннями повного товариства, оскільки воно не встановило обмежень на участь у повному товаристві господарських товариств (зокрема, товариства з обмеженою відповідальністю) [10]. Одним із шляхів вирішення цієї ситуації є врахування пропозиції окремих науковців запровадити солідарну відповідальність за зобов'язаннями повного товариства посадових осіб учасників, що є юридичними особами [11]. Серед інших варіантів вирішення подібних проблем, зокрема, може бути доповнення чинного законодавства України одним із таких положень про: а) мінімальний розмір статутного капіталу юридичних осіб-учасників повних товариств (повних учасників командитних товариств); б) субсидіарну відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями повних/командитних товариств фізичних осіб-учасників юридичних осіб, що прямо чи опосередковано пов'язані відносинами участі з такими повними/командитними товариствами; в) субсидіарну відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями повних/командитних товариств кінцевих бенефеціарних власників юридичних осіб, що є учасниками таких товариств; г) про те, що засновниками (учасниками) повних/командитних товариств можуть бути юридичні особи виняткова в організаційно-правовій формі повних чи командитних товариств тощо [12];

– необхідно передбачити, що після створення командитне товариство укладає договір з вкладником (вкладниками) про взаємні права та обов'язки, який підлягає нотаріальному посвідченню;

– варто запровадити підхід, відповідно до якого члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу. Станом на сьогодні у різних законодавчих актах передбачено різні правила. Таке формулювання запровадить єдині засади визначення обсягу відповідальності членів виробничих кооперативів і т.д.

Безумовно, наведені пропозиції не охоплюють усіх проблемних питань удосконалення статусу юридичних осіб в Україні. Окремої уваги, зокрема, потребує і широкий спектр проблем, які зачіпає проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», адже ним передбачається визнати Господарський кодекс України таким, що втратив чинність [13]. У будь-якому випадку реформування цивільного законодавства повинно базуватися на засадах справедливості, добросовісності та розумності і сприяти максимальній охороні прав та інтересів учасників цивільних відносин, утвердженню принципів верховенства права та законності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 12.11.2021).

2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755 від 15.05.2003. *Голос України.* 2003. № 115. 24 черв.

3. Про господарські товариства : Закон України № 1576-XII від 19.09.1991. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text (дата звернення: 12.11.2021).

4. Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/conv#Text (дата звернення: 12.11.2021).

5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 12.11.2021).

6. Про кооперацію : Закон України № 1087-IV від 10.07.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text (дата звернення: 12.11.2021).

7. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 819-IX від 21.07.2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text (дата звернення: 12.11.2021).

8. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 30.11.2021).

9. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

10.Функ Я. И. Полное товарищество по законодательству республики Беларусь : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Минск, 2002. 22 с. URL: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117614 (дата звернення: 28.04.2016).

11.Шеремет О. С. Правове регулювання організації і діяльності повних товариств : дис... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 164 с.

12.Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис… д-ра юрид. наук. Львів, 2017. 437 с.

13.Проект Закону України Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 28.11.2021).

# ЗМІСТ

***ВСТУПНЕ СЛОВО***
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПІДСУМКИ 2021-го.....3

**ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

***Апетик Анастасія***
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ
ЩОДО ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....9

***Баран Марія***
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ І ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....13

***Бондаренко Вікторія***
СПЕЦИФІКА СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....17

***Бортник Надія***
СУЧАСНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
У ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....20

***Грищук Аліна***
ПІДГОТОВКА, ПЕРЕПІДГОТОВКА ТА ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....23

***Єсімов Сергій***
ПРО СУБ'ЄКТИ ПОДАТКОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....28

***Ілюшик Олена***
ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ
ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЇХНІХ ПРАВ.....32

***Кобець Марина***
ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ
У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ:
ВІДМІННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ.....38

***Ковалів Мирослав***
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОШИРЕННЯ
УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ НА ДІЇ,
ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ.....40

***Ковальчук Ольга***
ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМ.....44

***Наталія Лепіш***
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА.....46

***Лесько Наталія***
ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ПРОФІЛАКТИКИ АНТИГРОМАДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ – ВИМОГА СУЧАСНОСТІ.....50

***Лозинський Юрій***
ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ.....55

***Микієвич Любов, Ковалів Мирослав***
ХАРТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....58

***Микієвич Михайло***
З ІСТОРІЇ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН НОРВЕГІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....61

***Назар Тетяна***
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....63

***Онопрієнко Станіслав***
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.....66

***Остапенко Інна***
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В АСПЕКТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....69

***Павлович-Сенета Ярина***
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ З КОРОНАВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ COVID-19.....72

***Парасюк Василь, Топій Юлія***
ЕВТАНАЗІЯ ТА ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....77

***Пащинський Олександр***
ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ КОМУНІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....80

***Петрів Софія, Лепіш Наталія***
ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....82

***Пономарьова Дарина***
УДОСКОНАЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ.....87

***Приліпко Максим***
ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....89

***Протосавіцька Людмила***
ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК РУШІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....92

***Проць Іванна***
ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «ПОДАТОК».....96

***Пустова Наталія***
АДМІНІСТРАТИВНА ПРЕЮДИЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....99

***Сірант Мирослава***
БЕЗПЕКА ВИКОРИСТАННЯ АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ У РОЗРІЗІ ПРОВАДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ ТА ВІДПРАЦЬОВАНИМ ЯДЕРНИМ ПАЛИВОМ.....102

***Сидор Маркіян***
ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ.....106

***Тацишин Ігор, Мазур Андріана***
ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ВІД 09.04.1992 р. № 2262-XII «ПРО ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ТА ДЕЯКИХ ІНШИХ ОСІБ».....108

***Тур Тарас***
СУДОВА ВЛАДА У СУЧАСНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....114

***Хатнюк Юрій***
СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....117

*Христинченко Надія*
ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ І СВІТІ....121

*Шопіна Ірина*
РОЗВИТОК ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ....123

*Ярема Оксана*
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ....126

*Яцків Діана, Єсімов Сергій*
ДО ПИТАННЯ ПРО РІВНІ ВИБОРЧІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ....130

## ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

*Бутинська Роксоляна*
МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ COVID-19....134

*Велика Софія, Протосавіцька Людмила*
УНІВЕРСАЛЬНЕ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННОСТІ....138

*Гето Ірина*
ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ....142

*Гузенко Олена*
ОСУЧАСНЕННЯ ПИТАНЬ РОЛЬОВОГО ЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ....146

*Долинська Марія*
ОКРЕМІ АСПЕКТИ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ УКРАЇНИ....150

*Зорена Анна, Бутинська Роксолана*
ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ....155

*Ільків Наталія*
КОМПЛЕКСНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЗАКОННА АЛЬТЕРНАТИВА КОРУПЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ....158

*Ільницький Олег*
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ГАРАНТІЙ
ПРИ ВИВІЛЬНЕННІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....163

*Іщенко Світлана, Долинська Марія*
ВЧИНЕННЯ МОРСЬКИХ ПРОТЕСТІВ.....168

*Кадала Віталій*
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН
У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....171

*Коханевич Анастасія, Ільків Наталія*
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ.....175

*Мелех Любомира*
ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА ЗДОРОВІ, НАЛЕЖНІ
ТА БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ПРАЦІ.....179

*Мокрицька Наталія*
ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ:
ДОСВІД ІРЛАНДІЇ.....182

*Нагибайло Тетяна, Мокрицька Наталія*
ДО ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ ПРАЦІВНИКОМ ПРОГУЛУ.....186

*Хомко Леся*
СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА.....188

*Шепега Віталія*
ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ.....191

*Яновицька Анна*
ГЛАСНІСТЬ І ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....197

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ТА ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ**

*Гаврильців Марія*
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
ЧЕРЕЗ ПРАКТИКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....200

*Забзалюк Дмитро*
ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ХРЕСТОНОСНОГО РУХУ В СИСТЕМІ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ РЕГУЛЯТОРІВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО
ЖИТТЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТУ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....205

*Панкевич Олег*
ПРАВОВА ДОПОМОГА:
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....209

*Тополевський Руслан*
ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЗВ'ЯЗОК
ПРАВ ЛЮДИНИ З НАУКОВО-ТЕХНІЧНИМ РОЗВИТКОМ.....212

**КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: МЕЖІ РЕФОРМ**

*Dunaieva Tetiana*
LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT
AS A MEANS OF IMPROVING THE EFFICIENCY
OF DETECTING PROCEDURAL DEFICIENCIES AND ERRORS.....216

*Балобанова Дар'я*
ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРОЄКТУ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....219

*Гловюк Ірина*
ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ ДЛЯ
ВНЕСЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ ГЛАВИ 25 КПК УКРАЇНИ:
ДОКТРИНАЛЬНЕ ТА СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ.....222

*Горпинюк Оксана*
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ
РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ
ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА
У ВІТЧИЗНЯНОМУ КК УКРАЇНИ.....227

*Дільна Зоряна*
ПОВАГА ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ
ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ.....229

*Долгун Оксана, Устрицька Наталія*
ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ
В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....232

*Дубас Віталій*
ЩОДО НАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА
ДО СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 365-2
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....237

*Дуфенюк Оксана*
МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....242

***Заборська Дарія, Навроцька Віра***
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ
У СПРАВАХ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....246

***Зубанський Микола***
ПРОБЛЕМАТИКА РОЗУМІННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ
«ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ» В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 438
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....248

***Казарян Елучка***
СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ,
ВЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ.....251

***Кваша Оксана, Булоконь Олена***
ПІДКУП У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....255

***Климкевич Роксолана***
АПРОКСИМАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....258

***Михайлів Марія***
КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СПАДКУВАННЯ
ЗА ЗАПОВІТОМ ПОДРУЖЖЯ.....263

***Ковальчук Віктор***
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....267

***Кравчук Ілона, Навроцька Віра***
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО.....270

***Лащук Наталія***
ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У КК УКРАЇНИ
ПРИВЕДЕННЯ ВИРОКУ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ
У ВІДПОВІДНІСТЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....272

***Лісіцина Юлія***
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАННЯ.....277

***Лучейко Романа, Дільна Зоряна***
ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДДІВ І ПРАЦІВНИКІВ СУДУ.....281

***Максимович Роман***
ПРО ЧИННІСТЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ
ЯК ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЧАСІ.....284

*Навроцька Віра*
ЩОДО ПЕНАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕШКОДЖАННЯ
ЗДІЙСНЕННЮ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ.....288

*Радковська Ірина*
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ.....290

*Рибальченко А., Політова А.*
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ.....295

*Серкевич Ірина*
ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ:
АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....299

*Сидорчук В.*
ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧИХ,
ЯКІ РОЗСЛІДУЮТЬ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ.....302

*Торбас Олександр*
ОЦІНКА ЗАКОННОСТІ ОГЛЯДУ ТЕЛЕФОНУ,
ЯКИЙ БУЛО ВИЛУЧЕНО ПІД ЧАС ОБШУКУ.....306

*Устрицька Наталія*
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОКАРАННЯ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....310

*Федорів Олег*
СТАНДАРТ ЕФЕКТИВНОЇ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО
У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ.....314

*Цьона Світлана, Навроцька Віра*
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ,
ЗДІЙСНЮВАНОГО ПРОКУРОРОМ У СУДІ.....318

*Черевко Вікторія, Дуфенюк Оксана*
ПРОБЛЕМАТИКА СТАЛКІНГУ
ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ.....320

**ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
З ПРАВОМ ЄС**

*Андрусів Уляна*
ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДМОВИ ТУРИСТА
ВІД ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....324

***Верба Ольга***
ПРЕДМЕТНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ МЕЖІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ.....328

***Вовк Марія***
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСЬКИМ ГОСПОДАРСТВОМ ЗІ СТАТУСОМ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....332

***Грабар Наталія***
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....336

***Дерев'янко Дар'я***
НОТАРІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МАЙНОВИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ.....340

***Дзюба Андріана***
ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ І ТКАНИН: ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА.....342

***Дутко Альона***
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ.....346

***Заяць Ольга***
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....349

***Зубачик Наталія***
ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ.....351

***Кравчук Максим, Маковій Віктор***
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ КРИПТОВАЛЮТ.....353

***Куцериб Діана, Петрончак Юлія***
УЧАСТЬ ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....356

***Майкут Христина***
РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ.....359

***Маковій Віктор***
СУТНІСТЬ ДЕЯКИХ РЕЧОВИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ КОНЦЕПЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....363

***Нікітіна Юлія, Пасайлюк Ірина***
ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....367

***Пасайлюк Ірина***
КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....371

***Петрончак Юлія***
РІШЕННЯ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА.....374

***Попко Юрій***
СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ПРО ЮРИДИЧНІ ОСОБИ, ЩО ПРОВАДЯТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ
У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....377

***Романів Христина***
ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
ЯК УМОВА ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ.....382

***Чаплик Ірина***
ОЗНАКИ РЕКВІЗИЦІЇ
ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....384

***Юркевич Юрій***
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....387

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

# ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Збірник
матеріалів V Всеукраїнської
науково-практичної
конференції

*м. Львів, 10 грудня 2021 року*

*За заг. ред. І. В. Красницького*

*Тези опубліковано в авторській редакції*

Макетування *Галина Шушняк*

Друк *Іван Хоминець*

Підписано до друку 28.12.2021 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 23,48.
Тираж 100 прим. Зам № 113-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.